SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XV · TEK GÖZLÜ DEVİN DÜŞÜŞÜ VE YALNIZ ŞAHIN

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XV

Bölüm 1 · Tek Gözlü Devin Düşüşü
Bölüm 2 · Tutsak Küheylan, Yaslı Talas
Bölüm 3 · Yalnız Şahinin Seferi

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 149.690–160.309 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Tek Gözlü Devin Düşüşü	Cilt XV — bu ciltte
2	Tutsak Küheylan, Yaslı Talas	Cilt XV — bu ciltte
3	Yalnız Şahinin Seferi	Cilt XV — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Tek Gözlü Devin Düşüşü

Kakan'dan getirilen tek gözlü Hıtay devi Dınşa, bin pehlivanıyla Semetey'in üzerine yürür; ancak Kanıkey'in diktiği ok geçmez Akolpok bahadırı korur. Amcası için ortalığı kasıp kavuran Külçoro yandan mızrak saplar, Semetey devi katırından yıkar ve Bakay ile Külçoro, Zülpükor kılıcıyla Dınşa'nın başını alır. Bin pehlivan kırılır; yedi yerinden yaralanan Bakay ile altı yara alan Külçoro, Kanıkey'in şifalı külazığıyla ayağa kalkar. Zafer sevinci uzun sürmez: Eşteklerin ulu mızrakçısı Camgırçı, Konurbay'la teke tek dövüşe çıkar, Kalça'yı az kalsın atından düşürür; fakat üşüşen Hıtay kalabalığı "yedi kurt bir koyunu kapışır gibi" yiğidi kuşatır ve kaldaylar başını keser, Akkökül atıyla zırhı yağmalanır.

Kırgız ordusu Semetey'in önderliğinde karşı saldırıya geçer; Kançoro, Külçoro, Bakay, Sarı Han, Kalık, Baytaylak ve Şayımbet düşmanı Beecin yönüne bozguna uğratır. Babasının öcünü almak isteyen Şayımbet, Semetey'den Taybuurul'u ve Akolpok'u emanet ister; Semetey "Akolpok sana emanet" diyerek en değerli miraslarını gence teslim eder, ama Konurbay'ın kolay lokma olmadığını da tembihler. Bölüm, Konurbay'ın ordusunun ürkütücü tasviriyle ve Kalça'nın Alööke'den bu yana süren kanlı hesaplaşmayı anlattığı yeminli konuşmasıyla kapanır; eski Sarı taz, şimdi Argın hanı Sarı Han, altı bin Hıtay'ın ortasında tek başına Konurbay'a meydan okur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Tek gözlü dev Dınşa, Konurbay'ın Kakan'dan getirdiği bin pehlivanın başıdır; Semetey'i Akolpok zırhı kurtarır.
- Dınşa'yı Külçoro'nun yan mızrağı devirir; başını Bakay (Zülpükor ile) ve Külçoro keser.
- Bakay yedi, Külçoro altı yara alır; Kanıkey'in külazığı yiğitleri iyileştirir, Semetey yarasız çıkar.
- Eştek beyi Camgırçı teke tek dövüşte Konurbay'ı sarsar, fakat Hıtay kalabalığınca kuşatılıp şehit edilir; atı Akkökül yağmalanır.
- Camgırçı'nın oğlu Şayımbet öç için Semetey'den Taybuurul atını ve Akolpok'u emanet alır.
- Konurbay, babası Alööke'nin Cakıp'ı Altay'a sürgününden Manas'ın yükselişine uzanan tarihi anıp Burutları yok etmeye yemin eder; Sarı Han onunla düelloya tutuşur.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Beş kapısını tanıtmıştı.	*He had made known its five gates.*
Kargaşa salıp gider diye,	*Lest he go forth spreading turmoil,*
Kökümüze topluca kıyar diye,	*Lest he cut down our root entire,*
Altın tacını giydirmişti,	*He had crowned him with a crown of gold,*
Altın tahta çıkarıp,	*Raising him to the golden throne,*
Yarım hanlık makamına	*To the seat of half a khanate,*
Can-Cun yurdunu ona bildirip.	*Granting him the land of Can-Cun.*
Cenkte pehlivan, zehri güçlü,	*A champion in war, his venom strong,*
Öfkelense koca Dınşa	*Should mighty Dınşa fall to wrath*
149700 Nice yeri dümdüz eder.	*He levels many a land to dust.*
Pehlivanlığı bambaşka,	*His champion's prowess is a thing apart,*
Yiğitliği bir nice.	*His valor beyond all measure.*
Coştuğunda o kâfire	*When that infidel is roused to fury*
Dağ bile karşı duramaz.	*Even a mountain cannot stand against him.*
Kuşanıp çıksa Kalça'ya	*Should he ride out girded to Kalça*
Kul olan yanına yaklaşamaz,	*No slave dares draw near his side,*
Yüz tutup onu hiçbir kul yenemez.	*Facing him, no slave can beat him.*
Dınşa gayrete geldiydi,	*Dınşa had been stirred to zeal,*
Kulun onu yenememesinin sebebi –	*The reason no slave can defeat him –*
Kimsenin duymadığı sözü var,	*He has a word that none has heard,*
149710 Başında tek bir gözü var.	*He has a single eye upon his head.*
Belânın ta kendisidir o.	*He is calamity's very self.*
Çet-Beecin sınırını tutan,	*He who holds the Çet-Beecin border,*
Çekişen canı ateşe veren	*He who sets the striving soul aflame,*
Hunhar, güçlü bir heybetli.	*Bloodthirsty, mighty, awesome of mien.*
Tutuşanı perişan eden,	*He who leaves the grappler in ruin,*
Ne zaman olsa böyledir töresi.	*Such is his custom at every hour.*
Bel üstüne dam kuran odur,	*It is he who builds his roof upon the pass,*
Zahmeti bol olan odur.	*It is he whose torment is abundant.*
Amansız bir kargaşayı	*A merciless turmoil, has he not*
149720 Salıp gelmiş değil mi,	*Come here loosing it abroad —*
Alööke oğlu Konurbay	*Konurbay, son of Alööke,*
Kasıtla cenge girişmeye	*To join the battle with intent,*
Beecin hanı Dınşa'yı,	*Brought Dınşa, khan of Beecin,*
Sıkıca sürüp bunca kulu	*Driving hard so many slaves —*

Alıp gelmiş değil mi.
Kahrı çetin, han adı var,
Cenge girse koca Dınşa
Durmadan kırgın salıverir,
Zebani gibidir âdeti.

Has he not brought them here?
Harsh his wrath, he bears a khan's name,
Should mighty Dınşa enter battle
He deals out slaughter without cease,
His custom is a fiend's from hell.

Her uzvu put gibidir,
Öfkelense o kâfir
Âlemi yutacak gibi,
Yiğitliği dağ sırtı gibi,
Dınşa'nın her uzvu
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Haykırışı kaplan gibi,
Haykırınca kimse sağ kalmaz sanki.
Hışmı katı, yayı güçlü,
Can çıkaran bu pehlivan
Sataşanı dümdüz eder.
Yanında tam bin pehlivanı,
Hepsi de pehlivan üstelik.
Öfkelendi koca Dınşa
Hunhar aslanın üstüne
Şiddetle daldı bir nice,
Hilâli altın tuğ dikildi.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Göğü yaran çığlık koptu,
Aslan salınıp bey gibi doğrulup,
Bozkurtluğu işte böyle,
Gök demirce kuşanıp,
Çelikten kargı parıldayıp,
Tunç zurna sesi öterek,
Yanındaki bin pehlivanı
Hepsi topuzlu üstelik.
Büyük belâyı başlatan,
Çetin bir kavga üstelik,
Kaynaşan canları,
Kinlenen* pehlivanı.
İnsanı, yok ediverecek gibi,
Zalim mi zalim pehlivanı.
Zalimi sataşırsa,

Every limb of his is like an idol,
Should that infidel fall to wrath
As if he would swallow the world,
His valor like a mountain's spine,
Every limb of Dınşa's frame
Like red iron quenched in water,
His roar is like a tiger's,
When he roars, it seems none stays alive.
Hard his fury, strong his bow,
This champion who tears out souls
Levels flat whoever crosses him.
A full thousand champions at his side,
And every one a champion too.
Mighty Dınşa fell to wrath,
Upon the bloodthirsty lion
He plunged with violence many a time,
The gold-crescented standard was raised.
May God not show his face to you,
A sky-splitting shriek burst forth,
The lion, swaying, rose up like a bey,
Such is his grey-wolf nature,
Girded in grey-blue iron mail,
His spear of steel a-glitter,
The bronze zurna sounding forth,
The thousand champions at his side,
And every one bearing a mace.
He who begins the great calamity,
A grim brawl into the bargain,
Their seething souls,
His rancorous champion.*
As if he would wipe out mankind,
A champion cruel beyond all cruelty.
If his cruel one falls upon you,

Sataşıp tutuşan adamın
The man who grapples and contends with him

Aklı başından çıkar,
Is driven clean out of his wits,
Kana doymaz, büyük obur,
Unsated with blood, a great glutton,
Ağır bir müşkül üstelik.
A heavy trouble into the bargain.
Yaya koşsa fırlayıp,
Should he dash out running on foot,

Küheylandan önce yetişir,
He outstrips the swiftest courser,
Direneni Kakan'a
Whoever resists, to Kakan
149770 Diri tutup götürür,
He carries off captured alive,
Tuzak kurmada ustadır,
A master at the laying of snares,
Kâfirin dopdoludur
The infidel's ranks are brimming full
Eli hançerli becerikli eri.
Of deft warriors, daggers in hand.
Biri ürkmeden topuz vurur,
One strikes with the mace unflinching,
Biri büyük kavga koptu mu durmaz,
One never halts when great strife breaks,
Gerçek belâdır Dınşa'nın
Dınşa is calamity in truth,
Başları kesiverir.
He lops off heads in an instant.
Biri cenkte ustadır boşuna değil,
One is a master of war, not for nothing,
Bu düşmanın hepsine bakarsan
If you survey this enemy whole —
Deminki Arslan erin yâranı,
The companions of that Lion warrior of late,

149780 Bunun yiğitliği bambaşka,
His valor is a thing apart,
Öne geçmiş durur Semetey,
Semetey stands out before them,
Çin'i geri kuşatıp
Encircling Çin from the rear
Yolunu keser Semetey,
Semetey cuts off their road,
Ah, horoz gibi dimdik o güzide aslan,
Ah, that choice lion, upright as a rooster,
Emip yutacakmış gibi bakıp,
Gazing as if to suck them down and swallow,

Yerinden kımıldamayan yiğit er.
A valiant warrior who stirs not from his place.

İnsan, zınk zınk edip aldırmadan,
A man unmoved, standing stock-still, heedless,

Deminki kaynaşan bunca pehlivan
All those seething champions of late
Kahraman Dınşa der imiş.
Called him, they say, hero Dınşa.
149790 Basıp geçer diyerek,
Saying he would trample through,
Onu tırnağına denk tutmadan.
Not rating him worth a fingernail.
Yiğidin hâlini sorarsan
If you ask after the hero's state,
Bel üstünde durur aldırmadan.
He stands upon the pass, unheeding.
Küheylan olan Arbuurul
The courser Arbuurul —

Gemini çekip dururlar,
Yiğidin hâli işte böyle,
Paramparça dövüşerek.
Belde bahadır dururken
Öfkelenip er Dınşa,
Kastını dikti bir nice.
Sakınmadan hamle etmeye
Pek yöneldi o uğursuz,
Semetey'i bağlayıp almaya.
Hunharın oğlu bozkurta
Kargaşayı salmaya
Öfkelendi coşarak,
Çin'in çetin pehlivanı,
Şanı asırlara ulaşır

They stand drawing back his rein,
Such is the state of the hero,
Fighting on, torn all to pieces.
While the batyr stood upon the pass
Warrior Dınşa, falling to wrath,
Fixed his fell intent full many a time.
To charge without a moment's caution
That ill-omened one was bent,
To bind Semetey and take him.
Upon the bloodthirsty one's grey-wolf son
To loose the storm of turmoil
He raged, surging with fury,
Çin's grim champion,
His fame reaches down the centuries —

Er Dınşa'nın kavgası.
Dınşa, Çin pehlivanı,
Asırlara varır kavgası.
Semetey'i gördüğünde
Öfkelendi er Dınşa,
Kastını dikti bir nice.
Dayanamayıp gürzü alıp,
İçini baştanbaşa ateş sarıp,
Hiddetlenip kabararak,
Kan içecekmiş gibi gözü dönerek,
Saldırışı kaplan gibi,
Çarpışan sağ kalmaz gibi.
Kanlı balta hazırlanıp,
Yüzü kahra bürünüp,
Koca Ala Dağ gibi göğüs gerip,
Pehlivan imiş, er imiş,
Sataşanı kan eden.
Kâfirin her silâhını,
Cenge sağlam girsin diye,
Şaşmadan düşmana değsin diye,
Akiynek ile sarmışlar.
O kavrulası kâfiri,
Zavallı Dınşa bahadırı
Kırgın yanına yormuşlar.

The strife of warrior Dınşa.
Dınşa, the champion of Çin,
His strife endures down the centuries.
When he beheld Semetey
Warrior Dınşa fell to wrath,
Fixed his fell intent full many a time.
Unable to bear it, seizing his mace,
Fire sweeping through him end to end,
Swelling up with mounting rage,
Eyes rolling as if he would drink blood,
His onslaught like a tiger's,
As if none who clashed could stay alive.
The bloody axe made ready,
His face shrouded over with wrath,
Breasting forth like great Ala Mountain,
A champion he was, a warrior he was,
Turning to blood whoever crossed him.
Every weapon of the infidel,
That he might enter battle sound,
That it strike the foe unerring,
They had bound about with Akiynek.
That infidel fit for the burning,
Wretched Dınşa the batyr,
They had reckoned him bent on slaughter.

Dınşa gibisi bahadır diye,
Savaşın hâli bunca diye,
Er Konurbay, koca Kalça
O Dınşa'yı Kakan'dan
Bunun için alıp gelmişti.
Kahrolası Dınşa'dan,
Dınşa ile vuruşup,
Nice yurt kırılmıştı bundan.
Mızrak saplayanı püskürten,
Çarpışanı ateşe veren,
Karşısına çıkan kul
Bel bağlasa diri gitmemiş.

Saying, a batyr the like of Dınşa,
Saying, such is the state of the war,
Warrior Konurbay, mighty Kalça
Had brought that Dınşa from Kakan
For this very purpose hither.
From accursed Dınşa,
Clashing in battle with Dınşa,
Many a land had been laid waste.
Repelling him who thrusts the lance,
Setting aflame whoever clashes,
The slave who came against him,
However he girt his hopes, went not forth alive.

Sırası gelse koca Dınşa
Pişirmeden çiğ et yerdi.
İçine bakıp otursan
Üstüne kul varamazdı,
Yeryüzünden genişti,
Karşı duran diri kalmazdı. Can verip yaratan, bozkurdu
Boy ölçüşmeye çıkan olmamış, Kolay kolay vermezdi zaten.
Boğuşan diri kalmamıştı.
Namlıydı, hem de dayanaktı,
Bu belâlı pehlivan o,
Kuldan üstün bir er idi.
Kana doymaz kâfire
Han Semetey bahadıra
Gazaya bindiği koca katır
Aman vermeden Dınşa'ya
Gemini çekip döndürdü,
Buurul'a kamçı bastı,
Çelikten dövme koca kargıyı
Dizgin kırıp Dınşa'ya
Gürleterek uzattı,
Kulu Tanrı çarpmıştı.
Davullar sıkı dövüldü,
Göz açıp kapayınca,

When his turn came, mighty Dınşa
Would eat raw flesh uncooked.
If you sat and gazed into his depths
No slave could come upon him,
He was wider than the earth's whole face,
Whoever withstood him stayed not alive.
The Giver of life who made the grey wolf
None had come forth to measure strength,
Would not yield him up so easily.
Whoever grappled had not stayed alive.
Renowned he was, a bulwark too,
He is that calamitous champion,
A warrior set above all slaves.
Against the infidel unsated with blood,
Khan Semetey the batyr —
The great mule he rode to holy war —
Giving Dınşa no quarter
He wrenched the rein and wheeled about,
He laid the whip on Buurul,
The great spear forged of steel,
Snapping the bridle, at Dınşa
He thrust it out with a thunderous roar,
God had stricken that slave.
The drums were beaten hard,
In the blinking of an eye,

Ardından bin pehlivan
Beye birlikte saldırdı.
Yer yarılıp gürleyerek,
Coşmuş Dınşa yetişti. Uçmaklı* belâ sır kargıyla
Şah'ın kolladığı aslan yiğit,

Ay-âlemi perişan eden
Babası hunhar bir er idi,
Kımıldamadan, kıpırdamadan
Kıymetlin bakıp duruyordu. Vurup geçivermişti.
Kargı yakına yeteceğinde,
Tam vurup geçeceğinde
Şah'ın kolladığı aslan yiğit,

Çevikliği ölçüsüz,
Kendisi becerikli bir er,
Altın yanaklı aybaltayı
Kapıverip çevirerek,
Kargısını tam beline.
İşte o an savuruverdi,
Kargıyı yüzüne yaklaştırmadan,
Semetey savuşturuvermişti.
Tırnağına denk tutmadan.
Kargı kayıp geçtiğinde,
O Dınşa'nın kargısı
Başka yana savrulunca,
Saldırıp sapladığı kargıyı
Manas oğlu bozkurdun
Tırnağına denk tutmadan,

Her yanı denkti, kusursuzdu,

Becerisi ölçüsüz,
Hunhar soylu bozkurt er
Sır kargıyı uzatıverdi.
"Şöyle böyle" diyene dek,
Oktan önce yetişti,

Behind him a thousand champions
Fell on the bey together.
The earth splitting open, thundering,
Surging Dınşa came on apace. With the fateful calamitous secret spear*
The lion hero whom the Shah kept watch over,
He who lays the moonlit world in ruin,
His father was a bloodthirsty warrior,
Unmoving, unstirring,
Your precious one stood gazing on. He had struck and swept on past.
As the spear came near its mark,
Just as it would strike and pass,
The lion hero whom the Shah kept watch over,
His nimbleness beyond all measure,
Himself a warrior deft of hand,
The golden-cheeked moon-axe
He snatched up, spinning it about,
His spear full at his waist.
In that instant he flung it wide,
Not letting the spear approach his face,
Semetey had parried it away.
Not rating it worth a fingernail.
When the spear had slipped on past,
When that Dınşa's spear
Was flung off to another side,
The spear he had charged and driven in —
The grey wolf, son of Manas,
Not rating it worth a fingernail,

Every part of him was matched, was flawless,
His skill beyond all measure,
The grey-wolf warrior of bloodthirsty stock
Thrust out the secret spear.
Before one could say "this way or that,"
It arrived before the arrow,

Yetiştiği yerde Dınşa'yı,
Sapı çelik, ucu keskin,
O bozkurt yetişmişti.
Yetiştiği yerde Dınşa'yı
Dışı çelik sır kargıyla
Yaman doğmuş bozkurdun,
Taşa yumruk vurmuş gibi
Cefalı cana güç gelip,
Erin er olduğunu anladı.
Güçle kargı sapladığında

Where it reached him, Dınşa —
Its haft of steel, its point keen-edged,
That grey wolf had come upon him.
Where he reached him, Dınşa —
With the secret spear, steel without,
Of the grey wolf born a terror,
As though a fist had struck a stone
Hard it came on the long-suffering soul,
He knew this warrior was a warrior true.
When he drove the spear with all his strength

Opol Dağı gibi koca Buurul,
Be hey, dizine dek yere girdi.
Hızlanıp saplasa Semetey,
Gürleyen er Dınşa,
Domuz zınk zınk durur, aldırmaz.
Yaman erin sapladığı kargıya
Zınk zınk edip aldırmadan
Dimdik durdu er Dınşa,

Great Buurul, like Opol Mountain,
Be hey, sank to the knee into the ground.
Though Semetey drive it in at speed,
Thundering warrior Dınşa,
The swine stands stock-still and heeds it not.
At the spear the dread warrior drove in
Standing stock-still, unheeding,
Bolt upright stood warrior Dınşa,

Ölümden gam yemedi,
Hiç "ölürüm" demedi,
Âlemde böyle kâfir yok.
Bin pehlivanını, erlerini,
İşte o anda koca Dınşa,
Bunun yiğitliği bir nice, Karşılaşanı paralayıp,
Öfkelenip davrandı,
Pehlivanlara bağırıp,
"Saldırın!" diye o Dınşa
Buyruk verdi bir nice.
Ferman etse cancusu,
Pehlivanları yetişip üşüştü,

He took no grief from death,
He never once said "I shall die,"
In all the world there is no such infidel.
His thousand champions, his warriors —
At that very instant mighty Dınşa,
His valor beyond all measure, Tearing to pieces whoever met him,
Bestirred himself in wrath,
Roaring out to his champions,
"Attack!" that Dınşa cried,
He gave command full many a time.
When their cancu gives his decree,
His champions rushed and swarmed together,

Ferman etse cancusu,
Kara kurt gibiydiler,
Bununla Çinliye
Kakançı yurdu derlerdi,
Pehlivanları, aslanları,

When their cancu gives his decree,
They were like black wolves,
And for this the Çin folk
Were called the land of Kakançı,
Their champions, their lions,

Hepsi birden saldırdı.
Yanından o Dınşa'sı
Çarpışmayı saldı bunca.
Demir urgan ağını
Çepeçevre saldırttı,
Toptan, hançer elli takımı.
Bin devmiş yâranı,
Kahrolası koca Dınşa
Kırılmadan sağ gider mi,
Pehlivanları, aslanları,
Yandan girdi erleri.
Kargaşa savaş, kavga salıp,
Gayretliymiş bu Burut,
Bozkurdu çepeçevre alıp
Dört bir yandan el salıp.
Çarpışmayı sert başlattı,
Darlık düştü bozkurda.
Yiğit Dınşa bahadırı,
Karşı durdu Çin kâfiri.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kargı uzatıp, balta vurup,
Göğü yaran çığlık kopup,
Amansız kırgın oldu,

Kendi bildiği erliğini
Edip durdu Semetey.
Koca Dınşa'dan gayrısını
Kırıp durdu Semetey,
Öfkelendi er Dınşa,
Kargaşa saldı bir nice,
Hiç mi hiç esirgemedi,
Yiğitlerini sürdü,
Yüz yüze gelip el salıp,
Hiç mi hiç esirgemedi.
Demir urgan ağıyla
Toptan saldırıp gidin diye,
Bahadırmış Semetey,
Bozkurdu bağlayıp alın diye,

All attacked as one.
From his side that Dınşa of theirs
Loosed the clash of battle wide.
The net of iron rope
He had them cast around on every side,
The whole troop, daggers in hand.
His comrades were a thousand giants,
Accursed mighty Dınşa —
Can he go forth unbroken and alive?
Their champions, their lions,
His warriors came in from the flank.
Loosing turmoil, war, and brawl,
Full of zeal was this Burut,
Ringing the grey wolf round about,
Laying hands on from all four sides.
He began the clash in earnest,
Straits fell hard upon the grey wolf.
Valiant Dınşa the batyr —
The Çin infidel stood against him.
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Thrusting spears and striking axes,
A sky-splitting shriek burst forth,
A merciless slaughter came to pass,

The warrior's craft he knew of old
Semetey kept plying still.
All others but mighty Dınşa
Semetey kept cutting down,
Warrior Dınşa fell to wrath,
He loosed turmoil many a time,
He spared them not one whit,
He drove his heroes onward,
Coming face to face, laying hands on,
He spared them not one whit.
With the net of iron rope,
Saying, charge in all as one,
A batyr indeed was Semetey —
Saying, bind the grey wolf and take him,

Keçil hanı Kalça'ya
Armağan ediverin diye,
Kesip yere serin diye,
Bitkin pehlivanı basın diye,
Boğuştuğunuz, pehlivanlar,
Buurul atlı Burut'tur diye,
149980 Burut'u kökten kurutun diye,
Kendisi başka dilinde:
Kahrolası Burut'unuz
Bize özünden düşmandır,
Kalmayın yurdum, saldırın diye,
Yerin dibine serin diye.
Eteğini yenini yolun diye,
Hesapsız savaş edin diye,
Er Dınşa'sı davranıp,
Ansan, kavga işte şöyleydi,
149990 Büyük fesada hazırlanıp,
Kimseyi komadan sürdü Dınşa'sı,
Dınşa'nın sözünü duyunca
Topuzla üşüşüp, balta alıp,
Savaş etti bunca askeri.
Namlıları, hanları

Saying, present him as a gift
To Kalça, khan of Keçil,
Saying, cut him down and lay him low,
Saying, trample the exhausted champion,
Saying, champions, the one you grapple
Is the Burut on the horse Buurul,
Saying, wither the Burut at the root,
Himself in his other tongue:
Your accursed Burut
Is our foe from his very core,
Saying, hold not back, my people, attack,
Saying, lay him low beneath the earth.
Saying, tear his hem and tear his sleeve,
Saying, wage war without a reckoning,
Their warrior Dınşa bestirred himself,
If one but recall it, such was the brawl,
Making ready the great sedition,
Their Dınşa drove them all, sparing none,
On hearing Dınşa's word
Swarming with maces, taking up axes,
All his soldiery made war.
Their men of renown, their khans

Yüz tutup saldırdı pehlivanı.

Turned their faces and their champion charged.

Pehlivanları el salınca,
İnsanın aklı başından çıkar.
Allak bullak el salıp,
150000 Savaş etti pehlivanı.
Pehlivanlar akın edip gümbür gümbür,

When his champions lay their hands on,
A man is driven from his wits.
Laying hands on helter-skelter,
His champion made war.
The champions flooding in with thunderous din,

Bahadır bozkurt Semetey
Bahadırlara yüz tutunca
Hepsi kaçar çığrışarak.
Çetinler üşüşüp gümbürdeyip,
Başına nice gün düşüp,
Yiğit beyin yüz tutunca,
Pehlivan kaçar çığrışarak.
Kaburgalar fena esneyip,

The batyr grey wolf Semetey —
When he turned his face upon the batyrs
They all flee, shrieking as they go.
The grim ones swarming, thundering,
Many a hard day fallen on his head,
When the valiant bey turned his face,
The champion flees, shrieking as he goes.
Ribs bent and gaped most cruelly,

Kahraman Dınşa er ile
Hunhar durur mızraklaşıp.
Kargılaşıp saplaşıp,
Kargı büsbütün kırılınca
Aybalta ile vuruşup.
Aybalta un ufak olunca
Topuz ile dövüşüp,
Büyük hengâme olup durdular,

Kim görmüş böyle bir işi.
Talas'tan sürüp durmuşlar.
Ok geçmez zırhlar, kalkanlar
Paramparça bölünüp,
Gerçek kırgın olup durdu. Kaynaştırıp Çinliyi
"Şöyle böyle" diyene dek,
Göz açıp kapayınca
Yiğit bozkurt Külçoro,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Düşmanın çaresini kendisi
Herkesten iyi bilen yaman er,
İnce beline kuşanıp,
"Dengim yok" deyip kahraman er
Kılıcın yettiği yerleri
Yeri kaplayan Çinliye
Tek başına dalıp el salıp.
Yedi binini un ufak edip,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
Dağı yamaçlayıp yaslanıp,

Kıpkızıl kana bürünüp,
Arslan gibi kıvranıp,
Kapkara kana boyanıp.
Altı binini un ufak edip,
"Kadersiz amcam nerede?" diyerek.
Yetiştiği yeri kargılayıp.
Kızgın kırgın uğultu olup,

With the hero Dınşa, warrior true,
The bloodthirsty one stands trading lances.
Spearing and stabbing each at each,
When the spears were wholly shattered
They struck at one another with moon-axes.
When the moon-axes were ground to meal
They battled on with maces,
A great tumult they kept up between them
—
Who has ever seen such a thing?
They had driven them on from Talas.
Arrow-proof armors and shields
Split into shattered pieces,
A slaughter in earnest raged on. Setting the Çin folk seething,
Before one could say "this way or that,"
In the blinking of an eye
The valiant grey wolf Külçoro,
Tall of stature, broad of shoulder,
At once a champion and a lion,
He who knows the remedy for the foe
Better than any, a dread warrior,
Girding his slender waist,
Saying "I have no equal," the hero warrior,
Wherever his sword could reach,
Into the Çin folk that covered the earth
He plunged alone, laying hands on.
Grinding seven thousand of them to meal,
Spearing every place he reached,
Leaning up along the mountainside,

Shrouded in crimson blood,
Writhing like a lion,
Dyed in pitch-black blood.
Grinding six thousand of them to meal,
Crying "Where is my luckless uncle?"
Lancing every place he reached.
The hot slaughter become a roar,

Durup dolaştığı çağ imiş.	*It was the season of his halting, roaming round.*
"Kıymetlim amcam nerede?" diye,	*Crying "Where is my precious uncle?",*
Hızır'ın dokunduğu amcasını	*His uncle whom Hızır had touched —*
Arayıp gezdiği çağ imiş.	*It was the season of his searching, roaming round.*
Mançu, Şibe hanlarını	*The khans of Mançu and of Şibe —*
Dövüp gezdiği çağ imiş.	*It was the season of his beating them abroad.*
"Yiğit amcam nerede?" diye,	*Crying "Where is my valiant uncle?",*
Arayıp gezdiği çağ imiş.	*It was the season of his searching, roaming round.*
Göğü yaran çığlık kopup,	*A sky-splitting shriek burst forth,*
Ay alemli sancak uğuldayıp,	*The moon-crested banner droning loud,*
Genç şahin çoronun	*The young falcon çoro's*
Yiğitliği öne geçmiş,	*Valor has gone out before him,*
Mançu ordusunu durdurup,	*Halting the Mançu host,*
Yıkıp kırgın salmıştır,	*He has wrecked and dealt out slaughter,*
Kırgız yurdunu bastırtmadan,	*Never letting the Kırgız land be crushed,*
Kırıp biçerek Külçoro	*Cutting and hewing, Külçoro*
Geri püskürtüp durmuştur.	*Has kept driving them back again.*
Surkoen ile ok gibi uçup,	*Flying arrow-swift with Surkoen,*
Karşılaşınca kalday'ı	*When he met the kalday,*
Yiğit soylu Külçoro	*Külçoro of valiant stock*
Kargılayıp saplayıp fırlatıp,	*Lancing, stabbing, hurling him away,*
Kargı yiyince Çinliyi	*When the Çin man took the spear*
Kargı ile devirip,	*He toppled him with the spear,*
Doğrayıp biçip yere serip.	*Chopping, hewing, laying them low.*
Baltanın yettiği yerleri	*Wherever the axe could reach*
Baltalayıp kırıp bağırıp,	*He axed and broke them, roaring,*
Yiğitliği işte böyle	*Such indeed is his valor,*
"Manas!" diye nara atıp.	*Bellowing the war-cry "Manas!"*
Çinlinin tekini komadan	*Leaving not a single Çin man,*
Tümünü sürüp savurup.	*Driving and scattering them all.*
Tüketen bir gaza salmıştı,	*He had loosed a holy war that consumes,*
Tükenene dek vuruştular,	*They fought until all was consumed,*
Coşan er tek başına	*The surging warrior all alone*
Hesapsız dövüşüp,	*Battling beyond all reckoning,*

Durup gezer Kulçoro.
"Dağ gibi amcam nerede?" diye,

Arayıp gezer Külçoro.
Cepken giymiş güçlüsünü
Dövüp gezer Külçoro,
"Benim yiğidim amcam nerede?" diye,
Kaygılı bağrı bölünüp,
Bakıp gezer Külçoro.
Eyer sırtı gibi geçide
Şimdi çıkıp at koşturup,
Küheylanın gemini döndürdü,
Küheylanlı bey amcasını
Oğlun arayıp duruyordu,
Sekiye çıkıp bakınca,

Halkın esenliğini dilerse,
Bütün Çin saldırmış,
Han amcama çullanıp,
Sertçe kargı salmışlar.
Bütün Çin çığlık koparark,
Deniz gibi bozkurt amcamı
Çepeçevre kuşatmışlar.
Pus kaldırıp çığlık koparark,
Davulunu güm güm vurup,
Kaldayları, halkları
Sert savaş salmışlar.
Türlü türlü alpları
Çevirip alacakken
Bütün Çin yetişmiştir.
Bunun çetin alpı koca Dınşa
Bunun yiğitliği bir nice.
Altmış düşünce bir geldi.
Öfkelenip hunhara
Saldırıp kargı salmıştır,
Toptan üşüşüp pehlivanlar
Çepeçevre almışlar.

Yer yarılıp çığlık kopup,

Kulçoro halts and roams about.
Crying "Where is my mountain-like uncle?",
Külçoro roams about in search.
Their strong one clad in the cepken
Külçoro roams about and beats,
Crying "Where is he, my valiant uncle?",
His sorrowing breast split through,
Külçoro roams about and gazes.
To the pass shaped like a saddle's back
Now riding up, galloping his horse,
He turned the courser's rein about,
The bey his uncle with the courser —
Your son kept searching for him,
When he climbed the terrace and looked out:
If one would wish the people well —
All Çin has fallen on him,
Piling on my khan uncle,
Fiercely have they loosed their spears.
All Çin shrieking as one,
My grey-wolf uncle, like a sea,
They have ringed around on every side.
Raising haze and shrieking loud,
Beating drums with boom on boom,
Their kaldays and their peoples
Have loosed a bitter war.
Alps of every kind and stripe —
Just as they would wheel and take him
All Çin has come upon him.
Their grim alp, mighty Dınşa —
His valor beyond all measure.
Sixty thoughts came down to one.
Raging at the bloodthirsty one
He has charged and loosed his spear,
The champions swarming all as one
Have ringed him round about.

The earth splitting, a shriek bursting forth,

Yaman, ülken* bir uğultu kopup,
Pehlivanları, erleri
Hepsi el salmıştır,
Amcamı hırpalayıp
Ortalarına almışlar.
Çetin pehlivan Dınşa'nın
Öfkelenen kâfirin
Yaman amcam er bozkurt
Ortasında kalmıştır.
Er amcasını görünce
Çaresiz kalan çoronun
Gözünün yaşı dökülüp.
Ah, kurbanın olayım amcacığım,
At gönlüne bakmadan
Atını verdi esirgemeden,
Kürk giyimine bakmadan
Kürk giydirdi esirgemeden,
Bana dayanak olan han amcam
Tutuştuğu pek güçlüymüş,
Kâfir basıp geçer mi,
Amcamı tutup alıp
Hep birden kökünü mü kurutur!
Bozkurt amcam, aslan gidip,
Kırgını Çin düşünür mü,
Amcam eline geçerse
Kırgız'dan amcam, aslan gidip,
Kırgını Çin mi salar?
Bu yurdu kırgına verip
Öfkelenen kâfirler
Nerdeki öcü mü alırlar?!
Gökten Allah'ın günü karardı,
Külçoro'nun başına
Gönlü gömgök bölündü,
Gözünün yaşı döküldü,
Öfkelendi Külçoro,
Kan içiciliği tuttu,

Bir tutama gelmez aziz can,
Kuru canı nereden esirgesin.

A dread and vast roar breaking out,*
Their champions and their warriors
Have all laid hands upon him,
Battering my uncle sore
They have taken him in their midst.
Of the grim champion Dınşa,
Of the raging infidel —
My dread uncle, the grey-wolf warrior,
Is left there in their midst.
Seeing his warrior uncle,
The çoro, left without recourse,
Let fall the tears from his eyes.
Ah, let me be your offering, dear uncle,
Never weighing his horse's heart
He gave his horse without begrudging,
Never weighing his fur-robe's worth
He clothed me in furs without begrudging,
My khan uncle, my pillar and my stay —
Mighty indeed was he who grappled him,
Shall the infidel trample through,
Shall they seize my uncle, take him,
And wither his root all at once!
My grey-wolf uncle, if the lion goes,
Will Çin give thought to slaughter?
If my uncle falls into their hands,
If my uncle, the lion, goes from the Kırgız,
Is it Çin that will loose the slaughter?
Giving this land over to slaughter,
Will the raging infidels
Take their vengeance, wherever it lies?!
From heaven God's own day went dark
Over the head of Külçoro,
His heart was split blue-black,
The tears fell from his eyes,
Külçoro fell to wrath,
The blood-drinking seized him,

The precious soul not worth a handful —
How should he spare his bare life then?

Atmaca gibi davrandı,
Gaipten akıl bulundu.
Kırgını kızgın salmaya,
Hızır'ın dokunduğu amcasını
Kurtarıp almaya,
Tükenene dek çarpışıp,
Dönüp bakmadan dalıp gitmeye,
Kırgın olup kırışıp,
Yanıp tutuşup gitmeye,
Çoro kendisi bunu düşünüp,
Kargılayıp vurup saf bozup,
Cengi bol bol salmaya,
Amcası bozkurdu
Şimdi kurtarıp almaya.
Kırgını kızgın salmaya,
Darda kalan amcasını
Kaynaşan kâfirden
Çetini Dınşa bahadırdan
Kargı ustası erenden
Tedbiri tam yiğitten
Kurtarıp almaya
Altındaki Surkoen'e
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Öfkelendi bağırıp,
"Hunhar Manas!" diye nara atıp.
Pehlivanlığı, aslanlığı

İnsan işitmedik, göz görmedik
Bir gulguleye girdi Külçoro.
Onmaz bir büyük
Kavgaya girdi Külçoro.
Düşse girse çıkılmaz,
Çukura girdi Külçoro.
Takılsa kulun kurtulamayacağı,
Tuzağa girdi Külçoro.
İnsan görmedik, yurt bilmedik

Zora girdi Külçoro.

He bestirred himself like a sparrowhawk,
Wisdom came to him from the unseen.
To loose the slaughter blazing hot,
His uncle whom Hızır had touched
To rescue and to take him back,
To clash until all was consumed,
To plunge in without a backward glance,
To be slaughtered, cut to pieces,
To burn, to blaze, and so to go,
The çoro pondered this himself,
Lancing, striking, breaking ranks,
To loose the battle full and wide,
His uncle the grey wolf
Now to rescue and take back.
To loose the slaughter blazing hot,
His uncle caught in direst straits —
From the seething infidel,
From the grim one, Dınşa the batyr,
From that master of the spear,
From the hero perfect in his cunning,
To rescue and to take him back —
On Surkoen beneath him
He laid the whip to right and left,
Spurring him from right and left,
He raged aloud, roaring,
Bellowing the war-cry "Bloodthirsty Manas!" His champion's might, his lion's might —
Such as man never heard nor eye beheld,
Into such a clamor went Külçoro.
Into a great strife past all mending
Went Külçoro.
One that, fallen in, none climbs from —
Into such a pit went Külçoro.
One that, once caught, no slave escapes —
Into such a snare went Külçoro.
Such as man never saw nor land has known —
Into such hardship went Külçoro.

Külçoro el saldığında

Allak bullak toz olup,
Pus çöküp, kan olup,
Aziz canı çetin yerde
Göremeyip kul zâr olup,
Baksa göze ilişmez,
Uçan çalı gibi,
Hangisi olduğu bilinmez.
Kargı ustalarından pek
Bin pehlivanmış mahiri,
Onların hepsinden
Bahadır Dınşa üstünü,
Hamleye girse yanan kor,
Dağ gibi topuzu ele alıp,
Can esirgemeden el salıp,
Gerçek zebani* gibi bakıp,
Emip yutacakmış gibi bakıp,
Öfkesi taşkın bir dayanakmış.
Kalabalık yurda namlı
"Kan içici Dınşa" derlermiş.

Sataşanı çiğneyen
Karşılaşanı mahveden,
Karşısına düşman çıksa
Cengi geniş başlatan,
Kırışa girse dönüp bakmayan,
Kırgın edip bırakan,
Heybeti değerli, adı ulu
Yaratılmış bir mahlûk.
Nice yurttan öne geçecek gibi,
Dağ yıkılsa önleyecek gibi.
Dağ gibi olmuş koca bahadır,
Öfkelenip o kâfir.
Heybeti değerli, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eder.
Hunhar Semetey dayanıp durmasa
Başka bir adam, gören yurt
Öz canından umudu kes.

When Külçoro laid his hands on,

All became dust, helter-skelter,
Haze settling down, becoming blood,
His precious soul in that grim place —
The slave, unable to see, lamenting,
Look — and he escapes the eye,
Like a tumbleweed in flight,
None can tell which one is he.
Of the masters of the spear
His skilled ones were a thousand champions,
And above them every one
Stood batyr Dınşa supreme,
A burning ember when he charges,
Taking up his mountain of a mace,
Laying hands on, sparing no soul,
Gazing like a very fiend of hell,*
Gazing as if to suck down and swallow,
A pillar he was, his wrath overflowing.
Famed among the crowded peoples,
"Blood-drinking Dınşa" they would call him.
He who tramples whoever crosses him,
He who destroys whoever meets him,
Should a foe come out against him
He who opens battle wide,
Who, entering the fray, never glances back,
Who leaves it all a slaughter,
His mien commanding, his name exalted,
A creature formed and set apart.
As if to outstrip many a land,
As if to stay a mountain's fall.
Like a mountain grown, the mighty batyr,
That infidel enraged.
His mien commanding, his venom strong,
He levels flat whoever crosses him.
Had bloodthirsty Semetey not stood fast,
Any other man, any watching land —
Give up all hope of your own life.

Mızraklaşmış Semetey
Pehlivan Dınşa er ile,

Semetey has traded lances
With champion Dınşa, warrior true,

Bine yakın pehlivan aslanla,
Şahin dönüp gelene dek
Vuruşup Dınşa er ile,
Gücü yetmeyip Dınşa'ya,
Bunca cenk edip.
Kaburga fena bükülüp,
Aziz kaftan, ok geçmez,
Paramparça yırtılıp,
Çetin bir cenk olmuştur.
Kâfirden bir Dınşa değil
Bin Dınşa doğar olmuştur, Yetiştiği yerde Bakay'ı
Bini birden el salıp,
Can esirgemeden dururken
Dört bir yandan pehlivanı
Çığlık koparark el saldı.
Evliya ihtiyar Er Bakay,
Şanı âleme yayılan
Zayıpburuş* aslan Bakay
Kader yazdıysa ölmeye,
O Semetey bahadıra
Arka olup durmaya,
Bozkurt Bakay atlanıp,
Gök arslan gibi bilenip,
Pehlivanlığı bir nice,
Yüzüne kul gelmemiş
Er Dınşa'ya saldırıp.
Bakay dalıp vardığında,
Nice türlü pehlivanı
Hunhar aslana arka çıkıp,
Kocamışken Bakay'ın
Çin'e saldığı kavgası.
Uybu, Şuybu pehlivana
Usta Bakay yetişti,
Yetiştiği yerde iki devi
Kerik* filin üstünden

With nigh a thousand champion lions,
Until the falcon turned and came,
Clashing with Dınşa, warrior true,
His strength not equal to Dınşa,
Waging battle all this while.
Ribs cruelly bent and bowed,
The precious kaftan, arrow-proof,
Torn into shattered shreds,
A grim battle has it been.
Not one Dınşa from the infidel —
A thousand Dınşas seemed new-born,
Where he reached him, Bakay —
The thousand laying hands as one,
While he stood sparing not his soul,
From all four sides their champions
Laid hands on him with bursting shrieks.
The saintly elder, Warrior Bakay,
His glory spread across the world,
Zayıpburuş the lion Bakay,*
If fate had written he should die,
To that batyr Semetey
To stand and be his backing,
Grey-wolf Bakay took to horse,
Whetted like a grey-blue lion,
His champion's might beyond all measure,
No slave has ever faced him down —
He charged at warrior Dınşa.
When Bakay plunged and reached them,
Champions of every kind and stripe
Backing the bloodthirsty lion,
Though Bakay had grown old,
Such was the strife he loosed on Çin.
Upon Uybu and Şuybu, champions both,
Master Bakay came apace,
Where he reached them, the two giants,
From the back of the kerik elephant —*

Uybu ile Şuybu ikisini
Yüzükoyun devirip geçti.
Şahinin Bakay sapladı,
Uybu, Şuybu pehlivanı
Ölüp kalıverdiler.
Bakay doğrulup çekilene dek

Uybu and Şuybu, the pair of them —
He toppled headlong and swept past.
Your falcon Bakay drove it home,
Uybu and Şuybu the champions
Fell down dead upon the spot.
Until Bakay straightened and drew back —

Bunu gören Bakay er
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş demek şu değersiz dünya,
Bakay dönüp kalana dek,
Dizgin kırıp alana dek,
Çin'in çetin Dınşa'sı
Katırına kamçı vurup.
Dınşa geri kalmadan yetişti,
Sıkıca vurup geçti,
Kaftanı sağlam Bakay'ı
Kaftanı darbeyi kaldırdı,
Erliği ölçüsüz aslan Bakay,
Pehlivanlığın üstünü
Büyük darbeyi kaldırdı,
Dizgin kırıp dönene dek
Ev gibi kocaman topuz,
Dınşa'yı görürsen uzağa kaç,
Savurup kavrayıp er Dınşa
Belâlı kâfirin
Ta eteğinden yakalamaya
Fırsat kollayıp hazırlandı
Topuz ile vurmaya,
Dınşa yaklaştığında,
Şimdi yetişip yiğit dev
Aziz Bakay amcasını
Ta eteğinden alacakken,
Zavallı canı esirgemeden
Almambet oğlu Külçoro,
Ay-âlemi perişan eden
Bahadır şahin aslan çoro,
Bakay ere vurdurmadan
Yalımı çelik sır mızrak,

The warrior Bakay who saw this:
What is today, tomorrow is no more,
So then is this worthless world.
Until Bakay could turn and stay,
Until he wrenched the bridle free,
Çin's grim Dınşa
Laid the whip upon his mule.
Dınşa came on and lagged not behind,
He struck hard and swept on past,
Bakay of the stout kaftan —
His kaftan bore the blow,
Lion Bakay, his manhood measureless,
The very crown of champions,
He bore the mighty blow,
Until he wrenched the bridle round —
A mace enormous as a house —
If you see Dınşa, flee afar —
Warrior Dınşa, swinging, gripping fast,
The calamitous infidel
To seize him by the very hem
Watched his moment, making ready
To strike him with the mace,
When Dınşa had drawn near,
Now the valiant giant coming on,
His precious uncle Bakay —
Just as he would take him by the hem,
Sparing not his own poor soul,
Külçoro, son of Almambet,
He who lays the moonlit world in ruin,
The batyr falcon lion çoro,
Before Bakay the warrior could be struck,
The secret lance, its flame of steel,

Sımsıkı kavrayıp şahinin
Yanından saldırıp,
Er Dınşa'ya yetişti,
Usta olan Külçoro'n

The falcon gripping it fast and firm,
Charging in from the flank,
He came upon warrior Dınşa,
Your master Külçoro —

Alçağın tam yüzü diye,
Akciğeri, yüreği tam burası diye,
Ölçüye sığmaz domuzun
Ölecek vakti geldi diye,
Şahin çoron yetişti,
Yanından kâfiri,
Kahraman Dınşa bahadırı
Vurup geçiverdi.
Vurunca er Dınşa
Eyerinden geri gidip,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Tek gözü fal taşı gibi açılıp,

Saying, here is the villain's very face,
Saying, his lungs, his heart, are just here,
Saying, for the swine beyond all measure
The hour has come for him to die,
Your falcon çoro came apace,
From the flank, the infidel,
The hero Dınşa the batyr,
He struck and swept on past.
When he struck, warrior Dınşa
Went backward off his saddle,
His foot slipped from the stirrup,
His single eye sprang wide as a divining-stone,

Haramın ayağı sallanıp,
At cambazı, yaya yürük,
Şahinlerin saldığı büyük hengâme,
Bahadıra yüz tutup varamayıp,

The reprobate's foot dangling loose,
Trick-riders and swift runners on foot,
The great tumult the falcons loosed —
They could not face the batyr and come near,

Bahadır Dınşa pehlivanını
Kurtarıp alamayıp,
Usta pehlivan yetişene dek,
Toptan üşüşüp pehlivanı
Kurtarıp götürene dek,
Hani, sırtı yüksek, yelesi yatık,
Buhara'daki dertliyi
Engebeye sürsen sarsılmayan

Batyr Dınşa their champion
They could not rescue and take back,
Until the master champion came apace,
Until the champions, swarming all as one,
Could rescue him and bear him off,
Lo, high of back, his mane laid flat, The grieving one in Buhara —
Unshaken though you drive him over broken ground,

Küheylan olan koca Buurul
Buurul ile koşturup
Toynaklarının değdiği yer
Yarık olup yayılıp,
Tam bastığı kara yer
Paramparça oyulup,
Bozkurt soylu Semetey

The courser, great Buurul —
Galloping hard with Buurul,
The ground his hooves but touched
Split open wide and spread,
The black earth where he squarely trod
Gouged into shattered pieces,
Semetey of grey-wolf stock —

Gördün ya, hunhar beyiniz
Kamçıyı sağrıya çalıp
Buurul'un gemini döndürmüştür,
Sapı çelik, ucu keskin
Mübarek sır mızrağı
Dınşa deve uzattı,
Canı hiçe sayıp hunhar aslan

Opol Dağı gibi Dınşa'yı
Göğsünün başına vurdu,

Katırdan devrilip yıkılarak,
Onmaz er Dınşa
Opol gibi devrilip yayılarak,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Katırından yalpalayıp,
Zavallı Dınşa n'eylesin
Boylu boyunca yıkılıp düştü.
Katırından savrulup,
Yıkılıp yere vardı,
Hiçbir şey geçmez tulga
Başından uçup gitti,
Dınşa doğrulup alana dek,
Gömgök demir tulgayı
Yeniden giyiverene dek,
Babasının sırdaşı,
Arslan Bakay yoldaşı,
Bakay hanın Kılbolot'u
Ayköl sağ esen çağında,
İnsanın bahtı kemaldeyken,
Kokon'daki hocayı
Hor tutup durduğu çağda,
Yola koyup durduğu çağda,

Kara-Şaar ile Kambıl'ı
Kuşatıp durduğu çağda,
Karşılık vereni
Dövüp durduğu çağda,
Çift kat giyip samur börkü

You saw it — your bloodthirsty bey,
Laying the whip across the croup,
Has turned Buurul's rein about,
Its haft of steel, its point keen-edged,
The blessed secret lance
He thrust out at the giant Dınşa,
Counting his soul as naught, the bloodthirsty lion
Struck Dınşa, huge as Opol Mountain,
Full on the crest of his breast,

Toppling, crashing from the mule,
Warrior Dınşa, past all mending,
Toppling, sprawling like Opol itself,
The earth splitting, thundering loud,
Lurching from his mule,
What could wretched Dınşa do —
He crashed down fallen full his length.
Flung headlong from his mule,
He came down fallen to the earth,
The helm that nothing pierces
Flew spinning from his head,
Until Dınşa straightened and rose,
Until the blue-grey iron helm
He could don upon his head anew —
His father's bosom confidant,
Lion Bakay's road-companion,
Khan Bakay's own Kılbolot —
While Ayköl lived hale and sound,
While man's good fortune stood at its full,
When the hoca there in Kokon
He held in scorn and kept him so,
When he set him on the road and kept him so,
When Kara-Şaar and Kambıl
He besieged and kept them so,
When whoever offered answer
He beat and kept them so,
When, wearing the sable börk twofold,

Sallanıp gezdiği çağda,
İkizi Manas dipdiriyken
Yiğidin Bakay, koca sultan
Sefa sürüp durduğu çağda

Devleti bütünken,
Beyi Manas han sağ iken,
Gaipten rast gelen,
Yoldaşınız Manas'a
Issız bozkırda bulunan,
Manas'ın aldığı Zülpükor,
Bakay hanın Oykuma'sı,

Becerikli Bakay amcanız
Kocayınca Bakay'ın
Şu erliğine bakınız.
Kılıcı yanlamasına çekip,
Kılıcı kından aldı,
Dınşa'yı çalıp biçerek
Pehlivanları yetişene dek,
Destekleyip götürene dek,
Çalıp biçerek kıymetlin
Ardından o Bakay
Kılıç ile yiğidin
Kıl boynuna çaldı,
Kargı ile Külçoro
Tam koltuğuna sapladı.
İşte o anda Dınşa'yı
Dünyadan yok edip,
Başını kesiverdiler.
Er Dınşa'nın yâranı
Yanındaki bin deve
Külçoro, Bakay, Semetey
Üçü birden el saldı.
Bakay saplayıp geçedursun,
Külçoro başını kesedursun,
Semetey saplayıp geçedursun,
Bakay başını kesedursun,
Kırgını kızgın başlattı

He roamed about with swaying gait,
While his twin Manas was hale alive,
Your hero Bakay, the mighty sultan,
When he lived his days in ease and pleasure,
While his state stood whole entire,
While his bey Manas khan lived —
Come upon him from the unseen,
For Manas your road-companion,
Found upon the desolate steppe,
Zülpükor that Manas took,
Khan Bakay's Oykuma —

Your deft uncle Bakay —
Now that Bakay has grown old
Behold this manhood that is his.
Drawing the sword out sideways,
He took the sword from its sheath,
Striking and hewing at Dınşa
Until his champions came apace,
Until they bore him up and off,
Striking and hewing, your precious one —
And after him that Bakay
With the sword, upon the hero's
Hair-thin neck he struck,
And Külçoro with the spear
Drove it full into his armpit.
In that very instant, Dınşa
They blotted from the world,
They cut his head clean off.
Warrior Dınşa's companions,
The thousand giants at his side —
Külçoro, Bakay, Semetey,
The three laid hands on all as one.
Let Bakay stab and sweep on past,
Let Külçoro cut off heads,
Let Semetey stab and sweep on past,
Let Bakay cut off heads,
He began the slaughter blazing hot,

Bin pehlivandan biri yok,
Of the thousand champions not one remains,

Şahinlerin bunları
Kırgın edip bıraktı.
Your falcons left them all
Turned into a slaughter-field.
Ölülerini yığıp küme etti,
They heaped their dead into a mound,
Er Dınşa'yı baş edip,
Making an end of warrior Dınşa,
Bin pehlivanı yok etti.
They wiped out the thousand champions.
Bakay ile Külçoro,
Bakay and Külçoro,
Bunun bahadır aslanı Semetey
And his batyr lion Semetey,
Yedi gün durmadan dalıp,
Plunging seven days without a halt —
Yetkinmiş koca Dınşa
Accomplished was mighty Dınşa —
Yedi yerinden yara yiyip,
Wounded in seven places,
Bakay çıktı kan içinde.
Bakay came out all covered in blood.
Altı gün boyu dalıp,
Plunging six days through,

Altı yerinden yara yiyip
Wounded in six places,
Külçoro çıktı kan içinde,
Külçoro came out all covered in blood,
Şah'ın kolladığı bozkurtta
On the grey wolf the Shah kept watch over
Tek bir yerinde yara yok,
There is no wound in any single place,
Düpedüz kırk yıl savaşsa,
Though he war for forty years outright,
Semetey gibi yiğit yok.
There is no hero like Semetey.
Tabılgı yaksan koru geçmez,
Burn tabılgı-wood — the ember does not pierce,

Yüz gün atışmaya girse
Though he trade fire a hundred days
Akolpok'tan ok geçmez,
No arrow passes through Akolpok,
Akolpok'un hâli işte şöyle:
And this is Akolpok's condition:
Yakası altın, yeni tunç
Its collar gold, its sleeves of bronze,
Çift badana*, turgay gözlü
Twice whitewashed, lark-eyed,*
Sıkıca demirle pekitilmiş,
Fortified with iron bound on fast,
Tüfek okunu bezdirmiş,
It has worn out the musket ball,
Kanıkey yeniden donatmış,
Kanıkey fitted it out anew,
Aziz anan derleyip yapmış.
Your precious mother gathered it and made it.

Babası bozkurt Manas'tan
From his father, the grey wolf Manas,
Cenge giyilen Akolpok
Akolpok worn into the battle,
Önceden geçen Manas'tan
From Manas who passed before —
Miras kalan Akolpok.
Akolpok left as legacy.
Küheylan aslana ok geçirmeden,
Letting no arrow pierce the courser lion,
Bu Akolpok durdurmuştur.
This Akolpok has stopped them all.

Aziz anan Kanıkey
Emek verip oka karşı dokumuş,
Boğuşan düşmanı âciz komuş.
Boyu bargek* ile püsküllü,
Bir olpokun tek pahası
Şahinin bir başına
Yedi bin deveye durmuştur.
Düşman sarmaş dolaş vardığında,

Cengi sıkı saldığında,
Aybaltayla bir vursa
Yadigâr kalan eşyadan
Ah, Akolpok çetinlerdendir.
Altmış tüfek atılmış,
Cenge çıkagelen can
Eceline kendi dolanmış,
Topuz değen yerinden
Tam altmış tüfek atılmış.

Kuşağı belden kana batmış, Geniş
Mısır'dan getirtilmiş.
Yiğit soylu bozkurda
Yüz tutan adam yerle bir olmuş.

Ağrıyan yara yatışmış,
Bu Manas oğlu bozkurdun
Umaş* gibi gözü açılmış.
Giydiği kaftanı Akolpok,
Kuşandığı Ak-kelte,
Sürdüğü on dört at,
Yaylağı koca Talas,
Uçurduğu Ak sungur,
Vuruşacağı Konurbay.
Tutuşacağı Kakançın,
Düşman olacağı Bakburçun
Dirseğine yaslanıp soluklanıp,
Şekerleme edip uyku alıp,
Yan gelip canı dinlendirip,
Bu bozkurdun konuğu.

Your precious mother Kanıkey
Toiled and wove it proof against the arrow,
It left the grappling foe helpless and spent.
Its length tasseled with bargek,*
The single price of one olpok —
For the falcon's head alone —
Has stood at seven thousand camels.
When the foe comes grappling breast to breast,
When he presses the battle hard,
Should one strike with the moon-axe —
Of all the heirloom goods that remain,
Ah, Akolpok is among the grim ones.
Sixty muskets have been fired,
The soul that came out to the battle
Wound itself in its own doom,
Where the mace has struck it
Full sixty muskets have been fired.

Its sash soaked from the waist in blood,
Brought from wide Mısır it was.
The grey wolf of valiant stock —
The man who faced him was levelled with the earth.
The aching wound has stilled,
This grey wolf, son of Manas —
His eye has opened like umaş.*
The kaftan he wears is Akolpok,
The arm he girds on is Ak-kelte,
The horses he drives are fourteen,
His summer pasture is great Talas,
The bird he flies is the white gyrfalcon,
The one he will fight is Konurbay.
The one he will grapple is Kakançın,
The foe he will make is Bakburçun —
Leaning on his elbow, catching breath,
Dozing lightly, taking sleep,
Lying at ease and resting his soul,
Such is this grey wolf's guest.

Yatıp uykuya kanıp,
Geniş Talas boyunda
Kanıkey'in ak sarayı
Onun kapısı som kalay
Kadın da olsa ananın

Bunun heybeti bir hayli.
Kırgız yurdumu kırdırmadan

O sarayın içine
Asil aslanlar kondu,
Hani aziz anan Kanıkey
Cekeyboz kaftan giydirip,
Celmayan'a bindirip,
Altı yürük at verip,
Avuç içi kadar mektup verip,
Maldan artan varını,
Kıymetli kadın Kanıkey
Nice şehri dolaştırıp
Öteki şehir Bombay'ı
Nicesini gezdirip.
Maldan açtığı varını,
Nice şehri dolaştırıp
Altı yürük at ile
Avuç içi kadar mektup ile
Yeryüzünü kolaçan ettirip,
İnsana şifa ilâcını

Yutuverdiği anda
Öyle yapılmış ilâçtan
Bakay ile Külçoro
Bahadır hunhar Semetey
Bu üçüne verdi
İçene kuvvet külazık*
Yutuverse gönül açar
Külazık çalkalayıp içtiler.
Yanan yürek yatışıp,
Can yerine geldi,

Lying down and drinking deep of sleep,
Along the broad vale of Talas
Kanıkey's white palace stands,
Its gate of solid tin,
Though she be but a woman, your mother —
Great indeed is its majesty.
Never letting my Kırgız land be slaughtered,
Into that palace
The noble lions alighted.
Lo, your precious mother Kanıkey,
Clothing him in the Cekeyboz kaftan,
Mounting him on Celmayan,
Giving six swift horses,
Giving a letter the size of a palm,
The wealth left over from the herds —
The precious lady Kanıkey,
Sending him round many a city,
That other city, Bombay —
Sending him through many of them.
The wealth she opened from the herds,
Sending him round many a city,
With the six swift horses,
With the letter the size of a palm,
Having him range the whole earth over,
The healing physic for mankind —

The instant it is swallowed down —
Of physic made in such a way,
To Bakay and Külçoro,
To the batyr, bloodthirsty Semetey,
To these three she gave it —
Külazık, strength to him who drinks,*
Swallowed, it opens up the heart —
They shook the külazık and drank.
The burning heart was stilled,
The soul came back into its place,

İlâç içip soluklanan

Şimdi anlatıverelim
Er Konurbay'ın destanını.
Koca Ken-Kol'un yüzünde,
Talas'ın döküldüğü uçta
Ecel yeterse ölürüm,
Arka olup dururum.
Eştek, Kırgız eliydi,
Er Camgırçı yiğidiydi.
Kargı ustalarının mahiri.
Çare bulucu Kırgız'dan
En üstün kargı ustası.
Pehlivanlığı bambaşka,
Yiğitliği bir nice,
Dilde beliğ, cenkte usta
Dil ustalığı dahi var,
Çare bulucu bilge
Nice hüneri dahi var.
Dilde üstün Camgırçı
Beliğliği dahi var.
Ak sineli, yayvan göğüslü
Yamanlığı dahi var,
Âleme bedeldir kavgası
Pehlivanlığı dahi var.

Yiğitliği bir başka
Bey Camgırçı, seçkin er.
Eştek'ten derleyip asker alıp,
Kargı kavrayıp boğuşup,
Nice orduyu bol bol alıp,
Gam yemez aslanı anıp,
Karşı karşıya çarpışıp.
Kara gönüllü eri anıp,
Kızıl çelik Zülpükor
Kından sıyırıp sırtı aşıp, Engebeli çukura
Çin ile dalaşıp,
Yiğitliği öne geçmiştir,

Those who drank the physic and drew breath —
Now let us tell the tale,
The epic of warrior Konurbay.
On the face of great Ken-Kol,
At the end where Talas pours forth —
If my hour has come, I die,
I stand and be their backing.
Eştek was a Kırgız people,
Warrior Camgırçı was its hero.
The most skilled of the masters of the spear.
Of the remedy-finding Kırgız
The supreme master of the spear.
His champion's prowess is a thing apart,
His valor beyond all measure,
Eloquent of tongue, in battle a master,
Mastery of speech he has besides,
A remedy-finding sage,
Many a talent he has besides.
Camgırçı, supreme in speech,
Eloquence he has besides.
White-chested, broad of breast,
Fierceness he has besides,
His strife is worth the world entire,
A champion's might he has besides.

His valor is a thing apart,
Bey Camgırçı, a chosen warrior.
Gathering soldiers from the Eştek,
Gripping the spear and grappling,
Taking many an army in abundance,
Recalling the lion who knows no grief,
Clashing face against face.
Recalling the black-hearted warrior,
Zülpükor of crimson steel
Stripping from the sheath, crossing the ridge, Into the broken hollow
Tangling in the fray with Çin,
His valor has gone out before him,

Bele çıkıp bel bağlayıp,
Vadinin hepsi kan olup,
Beri* çarpmış gibi yalpalayıp,
Hilâli altın tuğ dikilip,
Belli yerden mektup alıp, Göğü yaran çığlık kopup.
Bey Camgırçı atlanıp,
Er Camgırçı bozkurdun
Ok geçmezi giyinip,
Yiğitliği belli olup.
Er Eştek'ten asker alıp,
Eştekler'den Camgırçı
Gök demirce kuşanıp,
Alpını devini kaynatıp,
At küheylanını bağlatıp,
Savaşı akla alıp,
Çin'den çıkan ulularına
Eyersiz, çulsuz, çıplak
Dalgalanan sayısız orduya
Kalday oğlu kâfire,
Karşı çıkıp Camgırçı
Han Konurbay bahadıra.
Belden savaş saldı, "Aziz kardeşim gördü" diye,
Namlıymış Konurbay
Paralaşıp kaldılar,
Hilâli altın tuğ alıp,
Görsen o Camgırçı
Gök demirce kuşanıp.
Gök ırmağın koyağından,
Geniş Talas boyundan
Yorulmadan savaş salıp,
Ortada kalıp inleyip,
Paralaşıp durup.
Yüz yüze durup,

Climbing the pass and girding hope,
The whole valley become blood,
Lurching as though struck by a beri,*
The gold-crescented standard raised,
Taking a letter from the appointed place,
A sky-splitting shriek bursting forth.
Bey Camgırçı took to horse,
Warrior Camgırçı, the grey wolf,
Donning his arrow-proof mail,
His valor plain for all to see.
Taking soldiers from warrior Eştek,
Camgırçı of the Eşteks,
Girded in grey-blue iron mail,
Setting his alps and giants seething,
Having his courser horses tethered,
Taking the war into his mind,
Against the great ones come from Çin,
Saddleless, blanketless, bare,
Against the numberless surging host,
Against the infidel, the kalday's son,
Camgırçı came out to stand
Against khan Konurbay the batyr.
From the pass he loosed the war, Saying,
"My precious brother saw it,"
Renowned indeed was Konurbay —
They stayed there tearing each at each,
Taking the gold-crescented standard,
Were you to see that Camgırçı,
Girded in grey-blue iron mail.
From the gorge of the grey-blue river,
From the broad vale of Talas,
Loosing war and never wearying,
Left in the midst and groaning,
Standing there torn each by each.
Standing face against face,

Tüfek atıp yay çekip,
Göğüs göğüse dövüşüp.
Çin ile Kırgız savaşı

Firing muskets, drawing bows,
Battling breast to breast.
The war of Çin and Kırgız —

Eren ölüp, han ölüp,
Rast gelen canın hepsi ölüp,
Ölüp kırılan halk dolup,
Düzlüğün hepsi toz olup,
Azı dişlerini sırıtıp,
At ölüsü dağ olup,
Bıyıkları dimdik kalkıp,
Be hey, er ölüsü dağ olup,
Kuskunu kopup,
Eyeri boynuna kayıp
Nice yürük küheylanın
Sahibi ölüp, boş kalıp,
Başıboş gezeni bundan çok.
Nice yürük küheylanın
Yedeğe alınıp gezeni bundan çok.
Aziz kahraman can kardeşim
"Falanca yerde öldü" diye,
Varılıp – dönülmez gerçek yurda

Ağıt yakıp gezeni bundan çok,
Kolanı kopup,
Şaşkın gezeni bundan çok,
Kargısı belinden kırılıp
Aybaltaya davranıp,
Ne yapacağını bilemeden
Kaçıp gezeni bundan çok.
Aman vermeden Çinli tokmaklayıp,
Ne yapacağını bilemeden

Soluk soluğa apışıp,
Şaşkın gezeni bundan çok.
Çaresi tükenip sine sine,
Engebelere gizlenip,
Kaçıp gezeni bundan çok.
Yüz yüze kırgına
Karşı duranı bundan çok.
Göğüs göğüse çığlık kopup,
Dövüşeni bundan çok.
Sarı hanın Kalığ'ı

Eren dying, khan dying,
Every soul they met dying,
The folk heaped dead and broken,
The whole plain become dust,
Their back teeth bared in a grin,
Dead horses become a mountain,
Their whiskers standing bolt upright,
Be hey, dead warriors become a mountain,
Its crupper snapping loose,
Its saddle slipped onto its neck —
Of many a swift courser,
Its master dead, left empty,
More than plenty roam unmastered.
Of many a swift courser,
More than plenty roam taken in tow.
"My precious hero, my soul's own brother,
Died in such and such a place," they say —
To the true homeland, gone to and never returned —

More than plenty roam keening the dirge,
Its girth snapping loose,
More than plenty roam bewildered,
His spear snapped at the middle,
Grasping for the moon-axe,
Knowing not what he should do,
More than plenty roam in flight.
The Çin man bludgeoning without quarter,
Knowing not what he should do,

Panting, legs asplay,
More than plenty roam bewildered.
Their remedies spent, cringing low,
Hiding in the broken folds of ground,
More than plenty roam in flight.
In slaughter face to face
More than plenty make their stand.
Breast to breast, shrieks bursting forth,
More than plenty battle on.
Sarı khan's own Kalıg,

Kalday'ı saplayıp düşürüp,

İnsana faydası değmiş ışığı. Kasıla kasıla "Kakan" deyip,
Bakay'ın oğlu Baytaylak
Bu da ön safta gezer çarpışıp, Yine püskürtüp durdu,
Argınkan'ın Sarıkan'ı
O da adamakıllı aslanlık edip

İnişte er saplar.
Erenlerin hâli işte böyle
İkişer ikişer denk saplar.
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Girdiği yerden Çinliyi
Kırıp gezer yıkarak,
Tuuçunak ile oynatıp,
Yetiştiği yeri yere serip,
Öfkelenip bağırıp,
"Manas!" diye nara atıp,
Çinliyi feryat ettirip
İleri adım attırmadan
Geri sürüp savurup.
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse dövüşüp,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer paralanıp,
Kan dökülüp şarıldayıp.
Ocak çukuru gibi bir yeri
Kemirircesine kazıp oyup,
"Kefeni bu oldu" diye,
Giysisiyle gömüp.

Haberci ölüp, han ölüp,
Tutuşan canın hepsi ölüp,
Sert hengâme, büyük kırgın
Kargaşa olan feryat figan.
Gayretlilerin aslanları,

Stabbing the kalday and bringing him down,
His light has been a boon to man.
Strutting proud and crying "Kakan,"
Bakay's son Baytaylak —
He too roams the front rank, clashing,
Again he drove them back,
Argınkan's Sarıkan —
He too, playing the lion through and through,
Stabs warriors on the downslope.
Such indeed is the state of the erens —
He stabs them matched by twos and twos.
Making his Tuuçunak rear high,
The Çin men, from where he entered,
He roams cutting down, o'erthrowing,
Making play with Tuuçunak,
Laying low each place he reached,
Raging and roaring aloud,
Bellowing the war-cry "Manas!",
Making the Çin men wail aloud,
Letting them take no step ahead,
Driving and scattering them back.
Standing face against face,
Firing muskets, drawing bows,
Battling breast to breast,
The bow's arrow whining past,
Tearing to pieces where it struck,
Blood spilling out and gushing loud.
A place like a hearth-pit
Digging, gouging as if gnawed out,
Saying "This has become his shroud,"
Burying him in his garments.

Messenger dying, khan dying,
Every grappling soul dying,
Harsh tumult, great slaughter,
Wailing and lament become turmoil.
The lions of the zealous ones,

Kanlı kana kanıp,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Sert hengâme, büyük kaynaşma
Kan dökülüp, er ölüp.
Böyle müşkülü kim bilmiş,
Çinliyi Kırgız sürdü,
Basıp geçecek Çinliyi

Dağ dibinde Camgırçı,
Ön yüzünde Sarı han,
Karşısında Baytaylak,
Düşman içinde Şayımbet,
Yordamı açık, büyük kaynaşma
Eren ölüp, han ölüp,
Bu kırgını kim bilmiş.
Kara pus buğu olup,
Ortadan yaran çığlık olup,
Mızrak cenginde yiğit öne geçti,
Kaynayıp duran kâfiri
Geri çekilirken tokmaklayıp,
Tokmağına dayanamayıp
Çinli kaçtı seğirterek.
Kara kurt gibi kâfiri
Geri sürüp savurdu.
Engebeye Çinli aksaya aksaya,

Fırlayıp kaçıp seğirterek,
Kırgız çarpıp Çinliyi
Savurup sürüp tokmaklayıp.
Bele dayayıp tuğ dikip,
Karşılaşanı feryada boğup.
Namlı erin soyu
Bele dayanıp vardı.
Bey arslanı Konurbay

Yüz tutup bakakaldı,
"Beecin'de durdum yurt tutup,"
Yan çizip kaçan Çinliye

Drinking deep of bloody blood,
Standing fast, unfleeing, clashing,
Harsh tumult, a great seething,
Blood spilling out, warriors dying.
Who has ever known such hardship?
The Kırgız drove the Çin men on,
The Çin men who would trample through
—
At the mountain's foot Camgırçı,
At the fore-face Sarı khan,
Across from him Baytaylak,
Amid the foe Şayımbet,
His method plain, a great seething,
Eren dying, khan dying,
Who has ever known this slaughter?
Black haze become a steam,
A shriek splitting through the midst,
In the lance-battle the hero pressed ahead,
The infidel who stood there seething
He bludgeoned as they drew away,
Unable to endure his bludgeon
The Çin men fled at a scamper.
The infidel, like black wolves,
He drove and scattered back.
The Çin men limping, limping to the broken ground,
Bolting, fleeing at a scamper,
The Kırgız striking the Çin men,
Scattering, driving, bludgeoning.
Planting the standard braced on the pass,
Drowning in wails whoever met them.
The stock of the renowned warrior
Came braced upon the pass.
The bey's own lion, Konurbay,

Turned his face and stood there staring,
"In Beecin I dwelt, holding my land,"
On the Çin men shirking off in flight

Kırgını kızgın saldı. "Burut'a fesat salmaya,"
Algara'nın gemini
Döndürüverdi Konurbay,
O Çinliye bir kırgın
Ediverdi Konurbay.
Mançu'ya belâ başlattı,
"Hepinizi komadan sürüp,"
Taş kuşanan Çinliyi
Taş kuşananı tokmaklayıp,
"Vuruşup düşmandan sakladım,"
Kaçıp şaşıran Çinliyi
Komadan kırıp bıraktı.
"Çınmaçın'da Çon-Beecin"
Namlılarını, hanlarını
Perişan etti Konurbay,
Başka kaçan erlerini.
Yüz tutup kırdı Konurbay

"Çinli olmaktansa yere gir,

Taşlı kalday hanını,"
"Kalmuk olmaktansa mezara gir!

Tümünü derleyip hepinizi,"
"Âlemi perişan eden
Er Konurbay ben idim,
Karınca gibi kaynayan
Çinli, Kalmuk sen idin.
Uluntun'unu, Dınşa'nı,"
Geri kaçıp hanınız,
Kahrolası Burut'tan
Kırılmışsınız hepiniz.
Elini görsen böyle yaparsın,
Eri Bakay, Semetey
Şimdi gelse n'eylersin?
Oğlunu görsen böyle yaparsın
"Ben asra salarım fesadı."
Bahadır bozkurt Külçoro

He loosed the slaughter blazing hot. "To loose sedition on the Burut,"
Algara's rein
Konurbay wheeled about in a flash,
Upon those Çin men such a slaughter
Konurbay wrought in a flash.
He began calamity for the Mançu,
"Driving all of you, sparing none,"
The Çin men girded in stone,
Bludgeoning the stone-girt ones,
"I fought and kept you from the foe,"
The Çin men fleeing in confusion
He cut down sparing none.
"Çon-Beecin in Çınmaçın" —
Their men of renown, their khans,
Konurbay left them in ruin,
His other fleeing warriors —
Konurbay turned his face and cut them down:
"Sooner than be a Çin man, go beneath the earth,
Your stone-decked kalday khan,"
"Sooner than be a Kalmuk, go into the grave!
Gathering the whole of all of you,"
"He who lays the world in ruin,
Warrior Konurbay — that was I,
Seething like the very ants,
Çin man, Kalmuk — that was you.
Your Uluntun, your Dınşa,"
Your khan fleeing back again,
By the accursed Burut
You have been broken, all of you.
Were you to see his hand, so would you do —
The warrior Bakay, Semetey,
Should they come now, what would you do?
Were you to see his son, so would you do —
"I shall loose sedition on the age."
The batyr grey wolf Külçoro —

Bu da gelse n'eylersin?
Kuşatıp alacak Burut'tan
Kaçıp ürküp şaşarsın,
Erenler tümden dalaşsa,
O zaman nereye kaçarsın?
Savaşa girsen böyle yaparsın,
"On sekiz bin âlemi"
Utanmaz Kakançın
Ulusu gelip vuruşsa
O zaman n'eylersin?

Should he too come, what would you do?
From the Burut who will ring you round
You bolt in fright, bewildered,
Should the erens all together brawl,
Where then would you flee?
Were you to enter war, so would you do —
"The eighteen thousand worlds" —
Shameless Kakançın —
Should its nation come to fight,
What then would you do?

Kalday'ını, hanını
Ganimet edip almaya,
Sürüp çıktım alpını,
Dileyip geldim halkımı.
Kalday'ını, hanını
Ulunu, aslanını,
Kahrolası Beecin'i.
Çınmaçın'ı yurt tutup,
Çimdikleşeceğim Burut yurdu.
Burut'a fesat salar diye,
Önceki öcümü alır diye,
Bu Kırgız'dan kaçarsın,
Kırılıp git, Çin yurdu,
Tanrı canınızı alsın hepinizin!
Uluklardan seçip buncanı,
Kalday'ını, hanını,
Komadan sürüp hepinizi.
Beecin'e çizdim çizgiyi,
Kırgız'a etsem görülmedik işi.

Your kalday and your khan
To seize and take as plunder,
I drove your alps out from their place,
I came with my people's blessing sought.
Your kalday and your khan,
Your great one and your lion,
Your accursed Beecin.
Holding Çınmaçın as homeland,
The Burut land I shall pinch and tear.
Saying, he will loose sedition on the Burut,
Saying, he will take my former vengeance,
You flee from these Kırgız,
Be broken and be gone, land of Çin,
May God take the souls of every one of you!
Picking all these from among the great,
Your kalday and your khan,
Driving every one of you, sparing none.
I have drawn the line at Beecin,
Should I do the Kırgız a deed unseen before —

Kırgız değil, zavallı can
Ulunuz, hanınız,
Sığır Burut'tan kaçacağınıza
Kırılıp gidin, hepiniz!
Ben Beecin'de dururken
Şekersiz aş yer idim,
Namlı yurt dururken
"Yıkarım" der idim,

Not the Kırgız — wretched souls,
Your great one and your khan —
Rather than flee from the cattle-Burut,
Be broken and be gone, all of you!
While I dwelt in Beecin
I would eat my food unsugared,
While the renowned land stood
"I shall raze it," I would say,

Düşünsem ta başında
Halkın dilediği yerime

Had I but thought at the very start —

Kale kılarım derdim.
Sağlam Konurbay ben olup,
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
Koruluk kılarım derdim.
Kaynaşan yurdum varken
Gerçekten savaşan adamı
Emip yutarım derdim.
Gerçekten çarpıp yerimi,
Dam kılarım derdim.
Gerçek hakanın bu yurdunu
Gerçekten savaşsa âleme
Han kılarım derdim.
Tutuştuğum yerimi
Kahraman yurdum varken
Tahıl kılarım derdim.
Silahlarım seksen dört,
Benim savrulan yanım yanan yangın.
Hışımlanmadan kalmadı.
Yüzleştiğim Camgırçı,
Yurdum, kargaşayı veriverdin,
Kurt gibi gözü parladı.
Tutuştuğum Sarıkan
Yurdum, kaçıp ürküvermişsin.
Adam, isteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse
Kaplan gibi dolaşan.
Kahrolası Burut'tan,
Kaynaşan güruhtan
Fena hâlde ürküvermişsin.
Kara kurt gibi halktın,
Yeri kaplayıp duran,
Çokluğunla böyle sel idin.
Kocamış Bakay hanı yok,
Semetey ile Külçoro
Kan içicilerin hepsi yok,

I would make it a fortress, I said.
Being the stalwart Konurbay,
Çınmaçın and Kakan
I would make a guarded grove, I said.
While my teeming land was mine,
Any man who truly fought
I would suck down and swallow, I said.
Truly striking, my own place
I would make a rooftop, I said.
This land of the true khakan,
If it truly warred against the world,
I would make it khan, I said.
The place where I grappled,
While my heroic land was mine,
I would make it grain, I said.
My weapons number eighty-four,
My scattered flank a blazing fire. He did not fail to rage.
Camgırçı whom I faced,
My land, you gave way to turmoil,
His eye flashed like a wolf's.
Sarıkan with whom I grappled —
My land, you fled away in fright.
A man never sated though he drink at will,
Never leaving off his greed,
Who, driven through the dark,
Prowls about like a tiger.
From the accursed Burut,
From that teeming rabble
You have shied away most foully.
You were a people like black wolves,
Covering all the ground,
In your multitude you were such a flood.
Aged Bakay khan is gone,
Semetey and Külçoro,
All the drinkers of blood are gone,

Camgırçı'dan kaçmaktansa
Kırılan Çinli'de ar yok» –
Deyip, böylece, Konurbay
Öfkelenip er Kalça
Kalday'larını, hanlarını

Bırakmadan kırıp varlarını,
Gerçek kan içici, büyük belâ
Ay Konurbay, er Kalça
Nicesini kırmış yaman yiğit.
Kan içiciliği, arslanlığı,
En gayretli erliği.
Bilsen görünüşü bir başka.
Geniş Beecin'de doğmuş,
Alööke'nin Konurbay'ı
Âleme salar velvele.
Alööke'nin Konurbay'ı
Heybetlenmeden kalmadı,
Arslan gibi kükreyip,
Er Kalça'nın kavgası.
Er değil mi Konurbay
Halk kaçtı diye kahraman er
Kederlenip Konurbay
Hiddetlenip diş bileyip,
Öz malını Konurbay
Parça parça çiğnedi.
Konurbay'ın hâlini görünce
Zırh giymiş Çinlinin
Güçlüleri ürperip,
Taş kuşanan Çinlinin
Seçkini candan umut kesti.
Onbaşısı dört dönüp,
Binbaşısı koşturup,
Kalmadan Çinli, hep Mançu
Kalanı candan umut kesip.
Kahrı Kalça başlattı,
Kalmadan Çinli çığrışıp,
Candan geçiverdiler,
Kalça coşmadan kalmadı,

Rather than flee from Camgırçı —
The slaughtered Chinese have no shame» –
Saying thus did Konurbay,
In fury the hero Kalça
His kaldays and his khans

Slew without sparing all they had,
A true drinker of blood, a great scourge,
Ay Konurbay, the hero Kalça,
A dread warrior who has cut down many.
His blood-drinking, his lion-heart,
His most striving manhood —
If you knew, his aspect is a thing apart.
Born in broad Beecin,
Alööke's Konurbay
Casts tumult upon the world.
Alööke's Konurbay
Did not fail to loom in awe,
Roaring like a lion —
Such is hero Kalça's quarrel.
Is he not a hero, Konurbay?
Because the folk had fled, the valiant hero,
Grieving, Konurbay,
Enraged and gnashing teeth,
His own goods did Konurbay
Trample piece by piece.
Seeing Konurbay's state,
Of the armor-clad Chinese
The mighty ones shuddered,
Of the stone-girt Chinese
The chosen despaired of life.
His corporals wheeled about,
His captains of a thousand galloped,
No Chinese remained, all the Manchu,
The rest despairing of their lives.
Kalça set his wrath in motion,
No Chinese remained — all shrieking,
They gave up hope of life,
Kalça did not fail to seethe,

Zırh giymiş Çinlinin
Güçlülerini sürdü.
Çinli olma, yere gir,
Kırgız'dan ürküp kaçacağına

Kuğu gibi sakallı yaşlınız,
Kırılıp gidin hepiniz!
Çarpışmanın hâli böyledir
Kalday'ın gir, hanın gir,
Söyleyip ağzını toplayana dek
Kalmadan yurdun, hepiniz girin!
Ölü ile dirinin
Uluların çıkıp, arslanın gir,

Sayısını söylemek âdeti,
Bunca erin gir!
Tek gözlü er Dınşa
Burut'u kırdı o bunca.
Bakay ile Kançoro
Biçmiş olmalı o Dınşa.
Cefa salıp kalanını
Emmiş olmalı o Dınşa.
Burut'un kovup hanlarını,
Kırmış olmalı varlarını».
Anlatıp söyleyivermişti.
Deyip, böylece, Konurbay
Yurdu tokmaklayıp bastırıp,
Gayretinden can çıktı,
Çarpışmayı Kalça toplamıştı,
Kendisi kan içici Semetey
Bırakmadan sürüp Beecin'i
Boz kır atlı arslan çıktı,
Yiğitliği ölçüsüz kılmıştı.
Çevikliği kıyassız
Kalday oğlu kâfirin
Han Konurbay bahadırın
İstediği koca Dınşa,
Güvendiği işte bunca.
Nasıl olsa kargaşa saldı diye,

Of the armor-clad Chinese
He drove the mighty ones.
Be no Chinese — go into the earth,
Rather than flee in fright from the Kirghiz

Your elders with swan-white beards,
Perish, all of you, and be gone!
Such is the way of battle:
Your kalday, go in; your khan, go in,
Till he speaks and gathers up his mouth,
Let none of your land remain — go in, all!
Of the dead and of the living
Your great ones come forth — your lion, go in,
To tell the tally is the custom,
So many of your heroes, go in!
The one-eyed hero Dınşa
Cut down the Burut, all those.
Bakay and Kançoro
Must have been mown by that Dınşa.
Casting torment, the remainder
Must have been sucked dry by that Dınşa.
Driving off the khans of the Burut,
He must have slain all that they had».
So he told and spoke it out.
Saying thus, Konurbay
Hammered and pressed the land,
Life fled from his striving,
Kalça had gathered the battle,
While the blood-drinker Semetey himself,
Driving Beecin without respite,
Came forth a lion on a grey steed,
Made his valor beyond all measure.
His swiftness beyond compare —
Of the infidel, son of a kalday,
Of khan Konurbay the batyr
The one he wished for, old Dınşa,
His trust in him was all this much.
Since turmoil broke out however it may,

Çarpışmaya çıkan Burut'u
Bırakmadan kırıp attı diye, Yüzleşirim diye, halk öldü,
Güvendiği koca Dınşa,
Dınşa'nın erliği işte bunca,
Kaynayıp duran Çinliye
Nara atıp ant edip,
En gerekli halk öldü,
Koca Dınşa'yı söz edip,
Pek güvenip Konurbay
Algara'nın ağzını çevirmişti.
Heybetlenip er Kalça,
Görünüşü bir başka,
Bastırıp git deyip eline,
Gayretini söyleyip Beecin'e
Er Konurbay atıldı,

The Burut who came out to fight —
Saying he slew them all unsparing, Saying
I shall face him — the folk died,
The old Dınşa he leaned on,
Such was Dınşa's manhood, all this much,
To the seething Chinese
Bellowing, swearing an oath,
The folk most needed died,
Speaking of old Dınşa,
Trusting greatly, Konurbay
Had turned Algara's mouth about.
Looming in awe, the hero Kalça,
His aspect a thing apart,
Saying to his people: press on and go,
Declaring his striving to Beecin,
The hero Konurbay hurled himself,

Atılınca akıl bulundu.
Bütün Tırgoot'u, Mançu'su
Düşman nerede deyip hazırlandı,
Tümen ordunun kanadı,
Âlemin hepsine
Haber salmak âdeti.
Başka yoldan koşmuştu
Bambaşka yüğrük cellâdı
Konurbay'a gelmişti.
Er Konurbay Kalça'ya
Gördüğü ile bildiğini
Kocamış Bakay han çıktı,
Bir boz atlı er çıktı.
Gümbürtüsünden can çıkıp,
Tutuşunca han öldü,
Ona rastlayan canın hepsi öldü.
Dınşa, Madan han öldü,
Rastlayanın hepsi öldü.
Senin bin pehlivanın toptan öldü.
Kahrı sert başlattı,
Bırakmadan kırıp attı,
Karşılaşan toptan öldü.

Once hurled, counsel was found.
All his Tırgoot, his Manchu
Made ready, asking where the foe might be,
The wing of the tümen host —
To all of the world
To send out word is the custom.
By another road had run
A courser-headsman like no other,
He had come to Konurbay.
To hero Konurbay, to Kalça,
What he had seen and what he knew:
Aged Bakay khan came forth,
A hero on a grey horse came forth.
At his thunder life fled out,
When he grappled, a khan died,
Every soul that met him died.
Dınşa, Madan khan died,
All who met him died.
Your thousand strongmen died as one.
He set harsh wrath in motion,
He slew and cast down without sparing,
Whoever encountered him died as one.

Kavgayı kan içici başlattı,
Madanşa'yı öldürüp,
Kâfirin direğini söküp attı,

Namlı Dınşa han öldü,
Dınşa ölmekle kalmadı, ay, bahadır,
Karşı gelenin hepsi öldü,
Dınşa ölmedi, bel öldü,

The blood-drinker began the fray,
Killing Madanşa,
He tore out the infidel's pillar and cast it down,
Famed Dınşa khan died,
Dınşa did not merely die, ay, batyr,
All who stood against him died,
Dınşa did not die — the mainstay died,

Kalabalık Çinli halk öldü,
İtibarlı Dınşa arslan öldü,
Namlı öldü, han öldü,
Karşı duranın hepsi öldü,
Kavgayı dosdoğru başlattı,
Erenlerini paramparça edip,
Tümünü kırıp attı.
Dediğimi bilip al,
Asil Kalça sözümü al».
Deyip, böylece Cööceldet
Bu haberi duymuştu,
Dınşa yurttan üstündü,
Madança, Dınşa han idi.
Savaşacağım düşman Burut,
Yaman da idi, arslan da idi,
Bel bağlanan er de idi.
Madança, Dınşa han öldü,
İşte bahadırın Kalça şimdi öldü. Koca pehlivandan ayrılıp,
Yamanınız, hanınız,
Kıl kadar aileniz hiç kalmadan,

Kırgına uğrayıp kalın.
Hep birden kaçıp Beecin yurdu
Görmeye gelmişsin meğer,
Sırf kırılıp Burut'tan
Ölmeye gelmişsin meğer.
Bastır desem Kakanlı
Yamaca varıp konmuşsun,
Kalmadan alpın kırılıp,

The crowded Chinese folk died,
Honored Dınşa the lion died,
The famed one died, the khan died,
All who stood against him died,
He began the fray head-on,
Tearing his erens to pieces,
He slew and cast down the whole of them.
Know and take what I have said,
Noble Kalça, take my word».
Saying thus, Cööceldet —
He had heard these tidings,
Dınşa stood above the land,
Madança and Dınşa were khans.
The foe I mean to fight, the Burut —
He was dread, and he was a lion,
He was a hero to lean upon.
Madança, Dınşa the khans have died,
Look, your batyr Kalça has now died.
Parted from the great strongman,
Your dread one, your khan,
With not a hair's worth of your household left,
Stay stricken in the slaughter.
Fleeing all at once, land of Beecin,
It seems you came to see,
Only to be slaughtered by the Burut,
It seems you came to die.
When I say press on, you of Kakan
Have gone and perched upon the hillside,
With none of your alps left unslain,

Yangın sönmüş gibi olmuşsun.
Madança öldü, hanın öl,
Dınşa ölünce kalabalık yurt,
Biriniz kalmadan hepiniz ölün!
Sakallınız, hanınız,
Kırılıp gidin hepiniz!
Haykırış, kavga kurun,
Kıl kadar biriniz kalmadan
Kaynaşan ahmak yurt,
Kırgına uğrayıp durun.
En ulunuz Dınşa'ya

You have become like a fire gone out.
Madança died — your khan, die too,
When Dınşa died, o crowded land,
Die all, with not one of you left!
Your bearded one, your khan,
Perish, all of you, and be gone!
Raise clamor, set up strife,
With not a hair's worth of you remaining,
You teeming witless land,
Stay stricken in the slaughter.
For your greatest one, Dınşa,

Böylesine kırgına uğrayın.
Çinliden Dınşa er öldü,
Algara'nın ağzını
Çevirip durdu Konurbay.
Kendi saçını kendi paralayıp,
Yolup durdu Konurbay,
Hiddetlenip kederlenip,
Kahrolup durdu Konurbay,
Dınşa ile Maadanşa
Göz bebeği kıldığı arslandı.
Sazanşan'ın elinden,
Özellikle isteyip Beecin'den
Alıp geldiği arslandı.
Çarpışmaya gelip kırılıp,
Nasıl dönerim Kakan'a
Bunlarımdan ayrılıp.
Koca Dınşa'dan ayrılıp,
Bozulmuş meğer bizim düş,
Burut elinden yaman han ölüp,
Devirde var mı böyle iş?»
Hiddetlenip Konurbay,
Kahrından Kalça'nın
Yer sarsılıp, dağ göçüp,
Gayreti böyle domuzun ay,
Cazayıl'ını kuşanıp,
Ecel suretli er Kalça
Cancun'ları sürüp velvele salıp,

Be stricken with slaughter such as this.
From the Chinese the hero Dınşa died,
Algara's mouth
Konurbay kept turning about.
Tearing his own hair himself,
Konurbay kept plucking it out,
Enraged and grieving,
Konurbay stood crushed with woe,
Dınşa and Maadanşa
Were lions he had made the apple of his eye.
From Sazanşan's hand,
Asking for them expressly, from Beecin
They were lions he had brought away.
Come to battle and cut down —
How shall I return to Kakan,
Parted from these of mine?
Parted from old Dınşa,
Our dream, it seems, is broken,
A dread khan dead at Burut hands —
Is there such a thing in any age?»
Enraged was Konurbay,
From Kalça's wrath
The earth quaked, mountains slid,
Such is the striving of that swine, ay,
Girding on his cazayıl,
The hero Kalça, death-visaged,
Driving his cancuns, casting tumult,

Eren Kalça hazırlanıp,
Ardında destek nice ulu.
Algara'yı soluklatıp,
Coşturduğu kara atı
Eri ölmüş gibi silkinip.
Gayreti var kaplan gibi,
Çarpışan sağ kalmaz gibi.
Hiddetlense dağ sırtı gibi
Tutuşanı yiyecek gibi.

Gök zırhlı kaftan giyip,
Gök arslan gibi atılıp,

The eren Kalça made ready,
Behind him many a great one for support.
Letting Algara take breath,
The black steed he had stirred to frenzy
Shook itself as though its master had died.
His striving is like a tiger's,
As though none who fights him stays alive.
When he rages, like a mountain ridge,
As though he would devour whom he grapples.
Donning a kaftan of grey mail,
Springing like a grey lion,

Görsen gök yeleli Konurbay

Teke tek dövüşe çıktı hazırlanıp.
Düşman nerede diye bağırıp,
Yamansan Burut'um,
Beri çık diye çağırıp,
Yamansan Burut yurdu,
Cenkte üstün Konurbay
Nice pehlivan ustan çık,
Keçil'in üstün hanı odur.
Kırgın salan üstünün çık! Pehlivanlığı başkadır

Kahırlı yaman arslanın çık,
Tutuştuğu kızıl yangın,
Çarpışmada yaman erin çık!
Sırf belâdır Konurbay,
Gaza kılarsan böyledir
Erenin çık, arslanın çık,
Yüzleşmeye erin çık!
Kahrım geldi, çarpışırım,
Arlandım, kapışırım!
Ay karanlık bürünüp,
Gece olana dek vuruşurum,
Kırk hanın eli kırılıp,
Bir olana dek vuruşurum.

Should you see him — grey-maned Konurbay
Came out made ready for single combat.
Shouting, where is the foe,
If you are dread, my Burut,
Calling, come out this way,
If you are dread, land of Burut —
Konurbay, supreme in war,
Come out, your many master strongmen,
He is the supreme khan of Keçil.
Come out, your supreme one who spreads slaughter! His strongman's might is a thing apart
Come out, your wrathful, dread lion,
A red fire is what he grapples,
Come out, your hero dread in battle!
Sheer calamity is Konurbay,
If you wage holy war, thus it is —
Come out, your eren; come out, your lion,
Come out, your hero, to face me!
My wrath has come, I shall do battle,
I am shamed, I shall grapple!
Wrapped in moonless dark,
I shall fight until night falls,
Till the forty khans' people are broken
And made one, I shall fight.

Hani, Burut, çıksana deyip,
Baksan böyledir Konurbay
Görsen pehlivan Konurbay
Masmavi çelik mızrak alıp,
Masmavi demir giyinip,
Yalın kılıç kuşanıp,
Bileği yekpare, taş yürek,
Kapışan sağ kalmaz gibi.

Fil gövdeli edepsiz.
Ejderha gibi heybeti,
Ak arslan gibi gayreti.
Bahadırlığı, arslanlığı,
İnsandan apayrı Kalça'nın
Taşı paramparça edip,
Besbelli erliği,
Heybeti sert Kalça kulu
Ay karanlık geceye benzer,
Teke teke çık diye atılıp,

Kükrese er Kalça
Gürleyen göğe benzer,
Teke teke çıkıp yenilirsen

Kaşları asık, put gibi,
Çarpışanı Konurbay
Atıyla birlikte yutar gibi.
Beli sert Beecin'in
Beli değil mi Konurbay.

Yeri kaplayan Çinlinin
Arslanı değil mi Konurbay.
Çımaçın'ın, Kakan'ın
Beli değil mi Konurbay.
Dayanak da odur, duvar da odur,
Ciddiye binse böyle domuz ay.
Kırk hanın eli der imiş,
Çinlilerden Konurbay
Beecin'e bitmiş bel imiş.

Come now, Burut, come out, he said —
If you look, such is Konurbay,
If you saw him, strongman Konurbay,
Taking a deep-blue steel lance,
Clad in deep-blue iron,
Girt with a naked sword,
Wrist of one piece, heart of stone,
As though none who grapples him stays alive.
Shameless one with an elephant's frame.
His awe is like a dragon's,
His striving like a white lion's.
His batyr-might, his lion-heart —
Kalça's, set apart from humankind,
Shattering stone to pieces,
His manhood plain to see,
That slave Kalça, stern in awe,
Is like the moonless dark of night,
Springing forth, crying come out man to man,
When hero Kalça roars
He is like the thundering sky,
If you come out man to man and are beaten —
His brows knit, like an idol,
Whoever fights him, Konurbay
Seems to swallow, horse and all.
Of stern-loined Beecin
Is not Konurbay the loins?

Of the Chinese who cover the earth
Is not Konurbay the lion?
Of Çımaçın and of Kakan
Is not Konurbay the mainstay?
He is the prop, he is the wall,
When such a swine turns earnest, ay.
The forty khans' people, they would say,
Of the Chinese, Konurbay
Was the mainstay grown fast to Beecin.

	Kalabalık Çinli, Kakan yurdu	*The crowded Chinese, the land of Kakan,*
	Kon töremiz der imiş,	*Would say: he is our settled töre,*
	Teke tek dövüşe Kalça ayrılıp,	*Kalça set apart for single combat,*
	Yüce dağ gibi görünüp,	*Looming like a lofty mountain,*
	Hiddetlenip bağırıp,	*Raging and shouting,*
	Erin gelsin diye çağırıp.	*Calling, let your hero come.*
	Atılışı kaplan gibi,	*His spring is like a tiger's,*
151060	Gayretlenip hız alsa,	*Should he strive and gather speed,*
	Burut hey diye söylense	*Should the cry Burut, hey! be raised,*
	Devri kırıp geçecek gibi,	*He seems to smash the age and pass,*
	Kırgız değil, bu Kalça	*Not a Kirghiz, this Kalça —*
	Karşısına çıkan kulu	*Whatever slave comes out against him*
	Perişan edip geçecek gibi.	*He seems to leave in ruin and pass on.*
	Yiyip yutacakmış gibi hazırlanıp,	*Made ready as if to eat and swallow,*
	Denen söze uy Burut,	*Heed the word that is spoken, Burut,*
	Han olurum eline	*I shall be khan over your people,*
	İstediğimi ver Burut!	*Give me what I ask, Burut!*
151070	Dediğime uymazsan,	*If you heed not what I say,*
	İstediğimi vermezsen,	*If you give not what I ask,*
	Kökünüze topluca varırım deyip,	*Saying, I shall come upon your root all together,*
	Hiçbir şeyin kalmaz Burut'um,	*Nothing of yours will remain, my Burut,*
	Tüketip kırıp giderim deyip,	*Saying, I shall waste and slay and go,*
	Öfkelenip haykırıp,	*Raging and crying out,*
	Erin gelsin diye çağırıp,	*Calling, let your hero come,*
	Konurbay böyle durmuştu.	*So had Konurbay taken his stand.*
	Hiddetlenip gümbürdeyip,	*Raging and thundering,*
	Kıyameti koparacak gibi,	*As though he would tear loose the last day,*
151080	Tutuşup düpedüz	*As though, grappling outright,*
	Torbasına koyup alacak gibi.	*He would stuff you in his sack and take you.*
	Dosdoğru saldırsa bu Kalça	*Should this Kalça charge straight on,*
	Köke topluca varacak gibi,	*He seems to reach the root of all at once,*
	Hiddetlenip eğdiği –	*What he bends in rage –*
	Torbaya koyup gidecek gibi.	*He seems to stuff in his sack and go.*
	Teke tek dövüşe çıkan Kalça'yı	*Kalça come out for single combat*
	Eştek'lerin ereni,	*The eren of the Eşteks,*
	Er Camgırçı yamanı	*The hero Camgırçı, the dread one,*
	Halk içinde görmüştü.	*Had seen from amid the folk.*

Camgırçı görüp coşup,
Er Camgırçı kızışıp,
Hiddetlenen kâfirin,
Gayretlenen bahadırın
Önünden savaş salayım,
O da han, ben de han
Yüzü soğuk it ile
Bir hesaplaşıp kalayım!
Çömelip de işemeyen,
Eteği yere değmeyen,
Burkan'dan başka bilmeyen
Eliyle yaratılmışken,
Tunç putuna Kuday bir diyen.
Hiddetlenen kâfirin
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovanı ensesindeymiş gibi kaçıp,
Kudurup duran kâfiri
Bir yüzleşip göreyim.
Ecel yetip, gün biterse,
Kaza* yeterse öleyim.
Hiddetlenen kâfire,

Camgırçı saw and seethed,
Hero Camgırçı grew hot,
Before the raging infidel,
Before the striving batyr,
Let me loose war in front of him,
He is a khan, I am a khan —
With that cold-faced dog
Let me settle one account!
He who never squats to make water,
Whose hem never touches the ground,
Who knows nothing but Burkan,
Though made by His hand,
Who calls his bronze idol one with Kuday.
The raging infidel —
As though a nightmare crushed his wife,
Fleeing as though the hive were at his nape,
That infidel run mad —
Let me face him once and see.
If death arrives and my day ends,
If kaza suffices, let me die.*
Against the raging infidel,

Han Konurbay bahadıra
Gaza başlatıp yüzleşip,
Bir vuruşup göreyim.
Gücüm yeterse çarpışıp,
Bir kırgın salayım.
Güç yetmezse Kalça'dan
Şimdi ölüp kalayım».
Deyip, böylece Camgırçı
Ak mızrağını hazırlatıp,
Ay perçemini bağlatıp,
Eştek yurdunu çığrıştırıp,
Arslan gibi bilenip,
Er Camgırçı atlanıp,
Ak perçemini oynatıp,
Eştek yurdunu çığrıştırıp,
Kapışmaya çıktı Camgırçı,
Teke tek mızrak uzatana,

Against khan Konurbay the batyr,
Opening holy war, facing him,
Let me strike one blow and see.
If my strength suffices, fighting,
Let me spread one slaughter.
If strength does not suffice, at Kalça's hand
Let me die here and now».
Saying thus, Camgırçı
Had his white lance made ready,
Had his moon-forelock bound up,
Setting the Eştek land to clamoring,
Whetted like a lion,
Hero Camgırçı mounted,
Tossing his white forelock,
Setting the Eştek land to clamoring,
Camgırçı came out to grapple,
Against him who thrusts lance man to man,

Teke tek dövüşüp,
Yedi gün savaş edene
Bele çıktı Camgırçı,
Yüzleşeceği Konurbay,
Arslana çıktı Camgırçı.
Gök zırhı giydirip,
Er Camgırçı bahadıra
Gök demirden tulgayı
Kapatarak başa giydirip
Bakıp halkı yanmıştı,

Çaprazlayıp kopçasını
Boğazına düğümlemişti.
Som çeliktendir çarayna.
Çarayna ile kaplatıp,
Som çelikle kaplatıp,
Kıl sırtta zırh donandı,

Han Camgırçı bahadıra
Çarpışmada giyilen demiri
Ay kürekte zırh donandı,

Kapışmada giyilen demiri
Onun hepsini giydirip,
Giyilen kaftanda gedik yok,

Gerçek eceli yetmezse
İnsan elinden ölüm yok,
Bütün kaftanın üstünden
Boz kemeri kuşandı,
Gayretlenip dinçleşip,
Paçası işlemeli
Hepsinden üstün kandagay*
Kandagay'ı giyinip,
Kahrolası kandagay
Sertliği bir başkadır.
Atsa tüfek delmeyen,
Keskin çelik çapsa geçmeyen,
Malva'ya özge yaptırılan

Fighting man to man,
Against him who wars for seven days
Camgırçı went out to the mainstay,
Konurbay whom he would face —
Camgırçı went out against the lion.
Putting on him the grey mail,
On hero Camgırçı the batyr
The helmet of grey iron
They set close upon his head,
The folk who watched were seared with grief,
Crossing over its clasp
They knotted it at his throat.
Of solid steel is the çarayna.
Plated with the çarayna,
Plated with solid steel,
On his hair-clad back the armor was arrayed,
On khan Camgırçı the batyr
The iron worn in battle —
On moon shoulder-blades the armor was arrayed,
The iron worn in grappling,
All of it they dressed upon him,
In the kaftan worn there is no gap,

If his true appointed hour is not come,
There is no death at human hands,
Over the whole kaftan
He girded on the grey belt,
Striving and growing hale,
With embroidered trouser-cuffs,
Supreme above them all, the kandagay —*
Donning the kandagay,
The accursed kandagay,
Its hardness is a thing apart.
No musket shot can pierce it,
No keen steel stroke can pass it,
Made to order, apart, for Malva,

Kahrolası uğursuzun
Sepisine kandırılan.
Yoğrulanda kara deriyi
Doksan pehlivan burmuş,
Doksan gelin, doksan kız
Peri kızı Aruuke –
Yaman Alman'ın hatunu
Tunç yüksüklü çılgın onarmış.
Düğümüne keskin koydurmuş,
Altmış teke derisini
Dışını kesip yaptırmış.
Çeliği eğeleyiverip,
Dikişine döktürmüş.
Namlı hatun Buruluş,
Camgırçı'nın Caynake'si,
İyi kadın bu dördü
Kenarını sımsıkı işleyip,
Ok yanılıp geçmesin diye.
Çift örme zırh, serçe gözlü
Kara deriyi hışırdatıp
Çelik ile nakışlayıp,
Dışını çelikle yontmuş,
Çon-Beecin için biçilmiş.
Üstün kadın Aruuke
Her eğrisini düzeltmiş.
Camgırçı giydi kandagay'ı,

In the accursed wretch's
Tan-brew it was steeped.
When the black hide was kneaded,
Ninety strongmen wrung it,
Ninety brides, ninety maidens —
The peri-maiden Aruuke –
Dread Alman's lady,
The bronze-thimbled wild one, mended it.
In its knots she set keen steel,
Of sixty he-goats the hides
She cut and made its outer face.
Filing down the steel,
She had it poured into the seams.
The famed lady Buruluş,
Camgırçı's Caynake,
These four good women
Worked its border firm and tight,
Lest an arrow stray and pass through.
Double-woven mail, sparrow-eyed,
Rustling the black hide,
Embroidering it with steel,
Its outside she hewed with steel,
Cut to measure for Çon-Beecin.
The supreme woman Aruuke
Straightened its every crook.
Camgırçı donned the kandagay,

Erenine giydirdi,
Camgırçı'nın Akkökül'ü
Kara bayır, kazanat*.
Dandun-Baş'ta yaylatılan,
Yoluna sinek kondurmadan
Yedi yıl bağlatılan.
Yüğrüklüğünü bildiren,
Günde üç öğün pirinçten
Yem torbasından astırılan,
Kuyruğu yelesi taranan,
Kuduruşu şöyledir
Dağ dağın başına bakan.

She dressed it on her eren,
Camgırçı's Akkökül —
A dark bay, a kazanat.*
Summered at Dandun-Baş,
Letting no fly settle on its path,
Kept tethered seven years.
Making known its swiftness,
On rice three times a day
Fed from the hung nosebag,
Its tail and mane well combed,
Its frenzy is of this kind,
Gazing from peak to mountain peak.

Kaymaz yüksekten,
Hiçbir yeri eksik değil,
Taşa çıksa yüksekten.
Hiçbir yeri eksik değil,
Dağda gezen geyikten.
Camgırçı'nın yamanı,
Altmış yoldaş pehlivanı
Atı eyerleyiverdi,
Cenk pusatını giydirip,
Akkökül'e bindirip,
Kırgız'dan esirgeyen kalmadı,
Keçil'in hanı Kalça'ya
Cengi genişçe salmaya
Camgırçı'yı hazırladı,
Bir mızraklaşıp geçmeye,
Azıcık Kırgız yurdu için
Kurban olup gitmeye,
Kara çelik mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Düzgün sakal, kıvırcık saç,
Kırgından geri dönmeden
Upuzun boylu, geniş omuzlu,
Er Camgırçı acele etmeden,
Yüzleşeceği Konurbay
Çetin kavganın hâli böyledir,
Teke tek dövüşe çıktı Camgırçı.
Sancak tuğ dalgalanıp,

It slips not from the heights,
No part of it is wanting,
Though it mount the rocks from on high.
No part of it is wanting
Beside the deer that roams the mountain.
Camgırçı's dread one —
His sixty strongman companions
Saddled the steed at once,
Dressing him in war-gear,
Mounting him on Akkökül,
None of the Kirghiz held back,
Against Kalça, khan of Keçil,
To loose the war full wide
They made Camgırçı ready,
To pass one bout of lances,
For the little Kirghiz land
To go and be a sacrifice,
Taking a black steel lance,
Girt with an unsheathed sword,
Trim of beard, curly of hair,
Not turning back from slaughter,
Full tall of stature, broad of shoulder,
Hero Camgırçı, without haste —
Konurbay whom he would face —
Such is the way of grim strife:
Camgırçı came out to single combat.
Standard and tuğ went rippling,

Görse gönül bölünüp,
Gök yeleliydi Camgırçı
Opol Dağı gibi görünüp,
Bahadırlığı başkadır
Pehlivanlığı bir nice
Kader yeterse ölmeye
Keçil'in hanı Konurbay
Bir yüzleşip geçmeye,
Kadere yoktur çare deyip,
Alööke'nin Konurbay'ı
Mızraklaşırım onunla deyip,

Seeing him, the heart was cloven,
Grey-maned was Camgırçı,
Looming like Mount Opol,
His batyr-might is a thing apart,
His strongman's craft is manifold,
To die, if fate suffices,
With Konurbay, khan of Keçil,
To meet him once face to face,
Saying, for fate there is no cure,
With Alööke's Konurbay,
Saying, I shall cross lances with him,

Yamanlığı, arslanlığı
İnsandan apayrı er gök yeleli

Camgırçı'nın erliği.
Yüz tutup çıkıp varmıştı,
Alööke'nin Konurbay'ı
Algara'sını silkindirip,
Ay, yanası er Kalça
Kapışmaya çıkıvermişti,
Hiddetlenip kükreyip.
Çarpışmaya çıkan Konurbay
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı erenin
Geldi yetip taş meydana.
Er Konurbay yamanın,
Endamı, ihtişamı,
Ata binmiş heybeti,
Görse gönül bölünüp,
Gök yaylada görünüp,
Dağ gibi kara at ile
Kükreyen er Kalça
Güreşe çıkıp gelmişti.
Kişinin görmediği büyük kavga
«Cenk edeceksen Camgırçı,
Keçil hanı ben idim,
Burut'un hanı sen idin
Sıramı veriniz,
Cenk edersen, Burut gel – deyip, Altın yanaklı ay balta
At oynatıp hoplatıp,
Hiddetlendi Konurbay

«Kakan!» diye nara atıp.
Algara'nın ağzını çevirmişti,
Kudretli demir sırlı mızrağı
Kükreyen er Kalça
Opol Dağı gibi sallanıp,
Camgırçı'ya uzatmıştı,
Var hışmıyla kükreyip,

His dreadness, his lion-heart
Set apart from humankind — the grey-maned hero:
Such is Camgırçı's manhood.
He had set his face and gone forth,
Alööke's Konurbay,
Shaking up his Algara,
Ay, the hero Kalça — may he burn —
Had come out to grapple,
Raging and roaring.
Konurbay, come out to battle,
Cotton-sashed, wide-booted,
The khan of Keçil, the eren,
Arrived upon the stony square.
Hero Konurbay the dread one —
His stature, his splendor,
His awe when mounted on his horse,
Seeing him, the heart was cloven,
Appearing on the grey upland,
With his black horse like a mountain,
The roaring hero Kalça
Had come out to the wrestling.
A great fray no man had seen:
«If you would war, Camgırçı,
The khan of Keçil was I,
The khan of the Burut were you —
Give me my turn,
If you would war, come, Burut – saying,
The moon-axe with golden cheeks
Making his horse prance and leap,
Konurbay raged,

Bellowing his war-cry «Kakan!».
He had turned Algara's mouth about,
His mighty iron-glazed lance —
The roaring hero Kalça,
Swaying like Mount Opol,
Had thrust it at Camgırçı,
Roaring with all his fury,

Mızrak ile vurmuştu,
Eğrilmeden, kıpırdamaz,
Yalpalamadan kımıldamaz.
Eştek'lerin ereni,
Er Camgırçı yamanı
Kımıldamadan durmuştu.
İşte o zaman Camgırçı
Topluluktan çıkmış üstündü,
Dolu düşmandan üstündü,
Koca sakalı bir kucak,
Kimsenin eğip alamadığı,
Kapışmadan eli boş kalmayan,

Yamanmış Camgırçı
Yüzleşince Kalça'ya
Hiddetlenip kükreyip,
Camgırçı mızrak uzatmıştı,
«Gök zırhın yüzü deyip,
Gök kemerin kıyısı deyip,
Kalmuk eyerin kaşı deyip,

Tam yüreğin başı deyip
Camgırçı mızrak vurmuştu.
Gök kır sakallı Mançu'yu
Eyerden ardı kayıp
Üzengiden ayağı gidip,
Ağır bastı Camgırçı.
Eğdirip saplayıp Kalça'yı
Alacak oldu Camgırçı.
Kalça toparlanana dek,
Alıverip döndürdü,
Dağ gibi Kalça bahadırı

Tepesine çekiverdi.
Kalpağı paramparça oldu,
Eteğinin dibinden alırken,
Sendeleyen Kalça'ya
Yıkımı hemen salarken,
Altmış Çinli, sansız kalday

He had struck with the lance —
Without bending, he stirs not,
Without swaying, he moves not.
The eren of the Eşteks,
Hero Camgırçı the dread one
Had stood without a stir.
Then it was that Camgırçı —
He stood supreme above the throng,
Supreme above the massed foe,
His great beard a whole armful,
Whom none could bend and take,
Whose hand came never empty from a grapple,
Dread indeed was Camgırçı —
When he faced Kalça,
Raging and roaring,
Camgırçı thrust his lance,
«At the face of the grey mail, saying,
At the border of the grey belt, saying,
At the pommel of the Kalmuk saddle, saying,
At the very crown of the heart, saying —
Camgırçı struck with the lance.
The grey-grizzle-bearded Manchu —
His rear slid from the saddle,
His foot went from the stirrup,
Camgırçı bore down heavy.
Bending and impaling Kalça,
Camgırçı was about to take him.
Before Kalça could gather himself,
He seized and wheeled him round,
The mountain-like batyr Kalça

He hauled up over his own head.
His kalpak was torn to shreds,
As he seized him by the skirt's very hem,
Upon the reeling Kalça
As he was loosing ruin then and there,
Sixty Chinese, kalday untold,

O Kalça'nın yoldaşları
Arkasından yetişti,
Opol Dağı gibi Kalça'yı
Apar topar pehlivanı
Destekleyip dayayıp götürdü
Altı san Çinli, sansız kalday,
O düşmanın ak sakallı eri Konurbay
Ölecek hâli göründü.
Hiddetlenip bağırıp,
«Kakan!» diye nara atıp,
Bütün Çinli gürüldeyip,
Hep birden velveleye verip,
Yamanı Kalça baş olup,
Yüz tutup Çinli yetişmişti,
Er Camgırçı şahbazı
Çepeçevre sarıp geçmişti.
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu,
Yedi san kişi bir canı
Döverse leşini kor mu?
Er Camgırçı bahadırın
Başı kova dolusu kan olup,
Bütün gövdesinin hepsi
Kımıldamadan donakalıp,
Sallanan iki kol
Kalkamadan felç olup,
Şeker misali salyayı
Bir yutmaya hasret kalıp,
Pek müşkül gördü Camgırçı.
Ne bel bağladığı beli var,
Namlısı Semetey
Medet bildiği arslanı yok,
Sarı han, Bakay hanı yok,
Külçoro ile Kançoro

Yürek yakan eren dahi yok,
Bugün gördüğün yarın yok,
Böyleymiş dünya bok,
Camgırçı yalnız, Çinli sansız

Those companions of Kalça
Came up behind him,
Kalça, like Mount Opol —
The strongman, in headlong haste,
They propped and stayed and bore away,
Six san of Chinese, kalday untold,
That foe's white-bearded hero Konurbay
Seemed at the point of death.
Raging and shouting,
Bellowing his war-cry «Kakan!»,
All the Chinese rumbling,
All at once raising tumult,
The dread Kalça at their head,
The Chinese set their faces and came up,
The hero Camgırçı, the şahbaz,
They had ringed all round about.
If seven wolves upon one sheep
Fall grappling, will they leave the carcass?
If seven san of men one soul
Beat down, will they leave the carcass?
Hero Camgırçı the batyr's
Head became a pailful of blood,
The whole of all his body
Froze without a stir,
His two swinging arms
Were palsied past lifting,
For spittle sweet as sugar
He was left longing for one swallow,
Most hard did Camgırçı see it.
No mainstay has he to lean on,
The famed Semetey,
The lion he counted succor, is not here,
Sarı khan, Bakay khan are not here,
Külçoro and Kançoro,

Not even the heart-searing eren is here,
What you see today is gone tomorrow,
Such, it seems, is this dung of a world,
Camgırçı alone, the Chinese untold,

Kızıl kana boyanıp,
Feryat etti kahraman can,
Kaburganın eteği
Kat katından bölünüp,
Ok geçmez kaftanın eteğinden
Kara kan sızıp döküldü,
Kahrolası kuru dünya
Darlığa düşüp Camgırçı
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Kasılan er Kalça
Mızrak tutup haykırıp,
Mançularını çağırıp,
Camgırçı'ya yetişmişti,
Akkökül'ün üstünden
Er Camgırçı bahadırı
Deviriverip geçmişti.
Arkasından sansız pehlivan,
Konurbay'ın bin kalday'ı
Yetişip başını kesmişti.
Kara yer tozlanıp kan olup,
Han Camgırçı toprağa serilip,
Camgırçı'nın Akkökül'ü
Kalday'a binek edildi.
Camgırçı'nın ok geçmezini
Ganimet edip onmayası
Kırk töreye giydirdi.
Kaftanını pılısını yağmaladı,
Coşup duran Kalça'dan
Ölmeden insan kalır mı?
Han Camgırçı öldü diye,
Geri dönülmez gerçek yeri
Kahraman kişi gördü diye.
Göğe uçtu toprak,
Asker yürüdü tozuyup,

İnsan benzi değişip,
Eştek'lerin ereni
Er Camgırçı öldü diye,
Kale kapısındaki kan içiciye

Dyed in scarlet blood,
The valiant soul cried out,
The skirt of his ribs
Was split fold from fold,
From the hem of the arrow-proof kaftan
Black blood seeped and spilled,
Accursed barren world —
Fallen into straits, Camgırçı —
Cotton-sashed, wide-booted,
The strutting hero Kalça,
Gripping his lance, crying out,
Calling up his Manchus,
Had come upon Camgırçı,
From the back of Akkökül
Hero Camgırçı the batyr
He toppled down and passed.
Behind him strongmen untold,
Konurbay's thousand kaldays
Came up and cut off his head.
The black earth turned dust and blood,
Khan Camgırçı stretched on the soil,
Camgırçı's Akkökül
Was made a kalday's mount.
Camgırçı's arrow-proof coat
The wretch took for booty
And dressed on forty töre.
His kaftan and his goods they plundered —
From Kalça in full spate
Does any man remain undying?
That khan Camgırçı had died,
That the true place of no returning
The valiant man had seen —
The earth flew up to heaven,
The soldiery marched in dust,

Men's faces changed their hue,
The eren of the Eşteks,
That hero Camgırçı had died —
To the blood-drinker at the fortress gate

Acı haber duyuldu.
Davul sıkıca vurulup,
Kalabalık Kırgız, nice Argın
Ata binip hep birden.
Gaipten akıl bulunup.
Kaplan arslan gelmişti
Kançoro ile Külçoro,
Er Bakay han, Sarı han
Kavga koptu iyiden.
Bahadır kan içici Semetey
Mızrakçıdan ustasından,
Tutuşsa kana doymayan
Dopdolu yürek, taş gayret
Dalgası göl gibi bahadırlar
Büyük otağdan atlanıp,
Koca Konurbay ordusuna
Topluca yürüdü bastırıp.
Ereni var, hanı var
En kırgınlı büyük kavga
İnatlaşıp iyiden,
Asker bastırıp tozuyup,
Mızrakçıdan ustalar
Yaman kan içici Semetey
Yamanlığını gördü şimdi,
Belâlı gök yeleliye
Yoldaş oluvermişti.
Karaltıları denkleri,
Çarpışmada üstün erleri
Geri dönmeden çarpışmaya,
Kalça'ya kırgın salmaya,
Hiç bırakmadan paralayıp,
Kırgını kızgın salmaya
Eyer beli gibi geçitten
Eğdirip girip ordu sürüp,
O ordusunun hepsi

The bitter news was heard.
The drum was beaten hard,
The crowded Kirghiz, many an Argın,
Mounted horse all as one.
From the unseen, counsel was found.
Tiger and lion had come:
Kançoro and Külçoro,
Hero Bakay khan, Sarı khan —
The fray broke out in earnest.
The batyr, blood-drinker Semetey,
Of lancers the most masterly,
Never sated with blood when he grapples,
Brim-full heart, striving of stone,
Batyrs whose surge is like a lake,
Mounted from the great pavilion,
Upon old Konurbay's host
They marched all together, pressing on.
It has its erens, it has its khans —
The great fray richest in slaughter
Grew stubborn in earnest,
The soldiery pressed on in dust,
The masters among lancers —
The dread blood-drinker Semetey
Showed his dreadness now,
To the bane-fraught grey-maned one
They had become companions.
Their silhouettes, their equals,
The heroes supreme in battle,
To fight without turning back,
To loose slaughter upon Kalça,
Rending without any sparing,
To loose the slaughter burning hot,
Through the pass like a saddle's waist
Bending in, driving the host,
The whole of that host of his

Hesabı yok bol sürüp,
Ordunun hepsi çok kaynaşıp
Eyer beli gibi tepeye

Driving abundant beyond count,
The whole host seething greatly,
To the hill like a saddle's waist

Er Semetey, Külçoro
Şimdi çıkıp dayanıp,
İsteyip bakıp durmuştu.
Bastırılıp kalan Konurbay'ı
Yine Tanrı çarpmıştı.
Kızıl kırgının ustası
Çinlilerin üstünü
Kalday oğlu kâfirin
Hazırlanmış meğer bahadırın,
Hezaran tümen ordu sürüp,
Kımıldatıp orduyu topluca sürüp,
Vuruşa usta eri sürüp,
Ağırlığı büyük arslanı sürüp,
Aç haykırış, kuru nara
İnsan ölen büyük hengâme.
Zorlu oldu müşkül ay,
Kırgının hâli böyledir,
Eyer beli gibi tepeden
Aşıp kalıp baksalar,
Boz alacalı tuğ olup,
Boy boy bolca velvele olup,
Kurtçuk gibi Çinli kaynaşıp,
Kuşatıp gidecekmiş gibi
Bastırmış meğer kımıl kımıl.
Bahadırları arslanları,
En önünde Çinlinin
Mızrağa becerikli erleri.
Ulu Kalça yaşlısı,
Savaşa çıkıp hepsi.
Er Camgırçı öldüğüne
Hesapsız kabarıp Konurbay,
Kudurmuş meğer domuz ay.
Toplu ordusu bölünmeden,
Topluca bastırıp saldırsa,
Esirgeyecek hâli görünmeden,
Gök alaca bayrak tuğ olup,

Göğü çınlatan velvele olup,
Orta bölümünü er Bakay

Hero Semetey and Külçoro
Now climbed and took their stand,
Stood gazing at their will.
Konurbay, left hard-pressed —
God had struck him once again.
The master of red slaughter,
The supreme one of the Chinese,
The infidel, son of a kalday —
The batyr, it seems, had made ready,
Driving a host of thousands, of tümens,
Stirring, driving the host in one mass,
Driving heroes masterly in combat,
Driving the lion of great weight,
Hungry outcry, hollow roar,
A great turmoil where men die.
Hard grew the strait, ay —
Such is the way of slaughter:
From the hill like a saddle's waist
When they crossed over and looked,
Grey-dappled banners for tuğ,
Rank on rank abundant tumult,
The Chinese seething like grub-worms,
As though they would encircle and go,
They had pressed on, it seems, aswarm.
Their batyrs and their lions,
At the very front of the Chinese,
Their heroes deft with the lance.
Great Kalça the elder,
All had come out to war.
Because hero Camgırçı had died,
Konurbay swelled beyond all count,
The swine, it seems, had run quite mad, ay.
His massed host undivided,
Should he press and charge in one body,
With no look of any sparing,
Grey-pied banners for tuğ,

Tumult ringing to the sky,
The center portion hero Bakay,

Erenler ordusunu yönetip,
Hesapsız çok mızrağını
Göğe kaldırıp aşırtıp,
Tepeden çıktı kımıl kımıl,
Boğaz yanını Külçoro
Hikâyesi böyledir:
Yer yarılıp çalkalanıp,
Yağmur misali yay çekip,
151470 Haklayıp gelivermişti,
Üşüştü Çinli bağırıp,
Ordunun ardına baksan,
«Kakay!» diye nara atıp.
Kımıldayıp kişi üşüşüp,
Çan sertçe çalınıp,
Bırakmayacakmış gibi görünüp,
Kara Çinli, nice Mançu
Bastırıp gitti hep birden.
Boru zurna çalınıp,
151480 Gergedana yük yüklenip,
Ordusu bastırıp velvele kopup,
Kımıldayıp saldırmıştı,
Çinli, Kırgız birleşip,
Vuruşup kalmıştı,
Ordu velveleyle çığrışıp,
Argın, Kırgız karışık.
Çinli bastırıp yetişince
Sel yürümüş gibi,
Kızgın bastırıp gidince
151490 Toprak bastırıp, toz dolup, Ereni
yaman koca pehlivan,
Dolup yatan can olup,
Çinli, Kırgız savaşı –
Pahalı oldu işi.
Cazayıl fena belâ,
Kaldırıp yatan halk da çok,
Şahbaz Kalça'n varken
Ölüp yatan insan çok,
En önünde Semetey,
Gökten inmiş boz kemeri

Guiding the host of erens,
Lances many beyond count
Raised and tilted to the sky,
Came over the hilltop aswarm,
The gorge side Külçoro —
Its tale is thus:
The earth split and churned,
Drawing bows like rain,
He had come striking home,
The Chinese swarmed up shouting,
If you looked to the army's rear —
Bellowing the war-cry «Kakay!».
Men stirring, swarming up,
The bell was rung out harshly,
Looking as though they would not let go,
Black Chinese, many a Manchu
Pressed onward all as one.
Horn and zurna sounding,
Loads laid upon the rhinoceros,
Their host pressed on, tumult broke out,
Stirring, they had charged,
Chinese and Kirghiz joined,
They stood locked in combat,
The host shrieking in tumult,
Argın and Kirghiz mingled.
When the Chinese pressed and closed,
As though a flood had rolled,
When they pressed on burning hot,
Earth pressed down, filled with dust, Their
hero a dread old strongman,
Souls lying heaped and filled,
The war of Chinese and Kirghiz –
Costly grew its work.
The cazayıl a foul scourge,
Many, too, the folk laid low,
While your şahbaz Kalça lives
Many the men who lie dead,
At the very front Semetey,
The grey belt come down from heaven

Tükenesiye vuruşup.
Sıkıca bele kuşanıp,
Kaynaşan Çinliye
Şahbazın yetişip saldırıp,
Taş kuşanan seçkin ölüp,

Fighting to the last.
Girding it tight about his waist,
Upon the seething Chinese
Your şahbaz closed and charged,
The stone-girt chosen dying,

Oyup gelivermişti,
Tam ortasını Semetey
Kırıp gelivermişti.
Sürüp gelivermişti.
Vadi yanını Kançoro
Kutba* yanda Sarı han
Kovup süren o olup,
Sarı hanın Kalık'ı
Savurup gaza salmıştı.
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Kırışıp durmuştu,
Bakay hanın Baytaylak'ı
Basan düşmana girmişti.
Yüz yüze gelip durup,
Çetin kırgın olup savaşıp,
Mızrak kırılıp, dağ devrilip,
İnsan devrilip, demet düşüp,
Sezmeden darbe savurup,
Çinli, Kırgız kaynaşıp,
Kuşatılıp durup,
Erenler kaçmadan savaşıp.
Yer görünmeden, toz olup,
Er ezilip tahıl olup,
Hesabı yok büyük kavga,
Kakan'ı sürüp bastırtıp,
Han Konurbay gök yelelinin
Kaynaşan kâfirin,
Devri bilen bahadırın
Kırgız'a saldığı büyük kavga.
Dosdoğru girişip kapışıp,
Eren ölüp, han ölüp,
Denk gelenin hepsi ölüp,

He had come carving through,
Its very middle Semetey
Had come smashing through.
He had come driving on.
The valley side Kançoro,
On the kutba side Sarı khan,*
He it was who chased and drove,
Sarı khan's Kalık
Had scattered them, loosing holy war.
Camgırçı's Şayımbet
Stood cutting them down,
Bakay khan's Baytaylak
Had gone in at the pressing foe.
Coming face to face and standing,
Warring in grim slaughter,
Lances breaking, mountains toppling,
Men toppling, falling in sheaves,
Dealing blows unawares,
Chinese and Kirghiz seething,
Standing encircled,
The erens warring without flight.
The ground unseen, turned dust,
Heroes crushed and turned to grain,
A great fray beyond all count,
Driving and pressing Kakan —
Of khan Konurbay the grey-maned,
Of the seething infidel,
Of the batyr who knew his age,
The great fray he loosed on the Kirghiz.
Grappling, joining battle head-on,
Eren dying, khan dying,
All who met their match dying,

Zırh giymiş güçlü ölüp,
Öz canından umut kesip,
Mızrakçıdan usta ölüp,
Erenden bunca üstün ölüp, Erenlik taslayan er Kalça
Karman çorman haykırıp,
Savaşın halkı yaslanıp,

Ölmeden diri gezenler
Kızıl kana belenip,
Kapıştığı yer hendek olup,
İnsan ölüp dağ olup,
Çarpıştığı yer hendek olup,
Sürüp gelip girince
At ölüsü dağ olup,
Kavgayı insan bilemeden,
Kaçan düşmanı hor edip,
Ordu kırılıp öldüğü yer.

At bata çıka yürüyemeden,
Büyük ganimeti almıştır.
Hiddetlendi Semetey.
Halk kuşatılıp dururken
Kutba'dan çıktı bağırış,
İki çoro er olup,
Er Semetey arslan olup,
Haykırtarak Çinliyi
Yine saldırdı savurup.
Kara söğüt gibi kâfiri
Kakan'a sürüp savurdu.
Ululuk taslayan hanlarını
Savaşın hâli şöyledir
Darmadağın etti şöylece.
Pehlivanlık taslayan hanlarını,

Kırgın etti nicesini,
Kalabalık Çinli dağılıp kaçıp,
«Tuğ kaçtı!» diye velvele koparıp,

The armor-clad mighty dying,
Despairing of their own lives,
The masters among lancers dying,
So many supreme among erens dying, The hero Kalça who plays at erenhood
Crying out in wild disorder,
The folk of the war borne down in mourning,
Those walking alive, undead,
Bathed in scarlet blood,
Where he grappled becoming a trench,
Men dying, becoming a mountain,
Where he fought becoming a trench,
When he came driving in,
Dead horses becoming a mountain,
Men past knowing the fray,
Scorning the fleeing foe,
The place where the host was cut down and died.
Horses unable to wade through,
He has taken the great booty.
Semetey was enraged.
While the folk stood encircled,
From the kutba a shout went up,
The two çoros proving heroes,
Hero Semetey proving a lion,
Making the Chinese shriek,
He charged again, scattering them.
The infidel like black willows
He drove and flung toward Kakan.
Their khans who played at greatness —
Such is the way of war —
He scattered utterly, just so.
Their khans who played at strongman's craft,
He made slaughter of many,
The crowded Chinese scattering, fleeing,
Raising tumult, crying «The tuğ has fled!»,

Akıl gidip afallayıp,
Çaresi gidip şaşırmıştır.
Kalabalık ordusu bozulup,
Han Konurbay yamanın
Kakan'a doğru kaçmıştır.
Büyük bozgunu görünce,
Zırh giymiş Çinlinin
Güçlüleri perişan olup,
Alööke'nin Konurbay'ı

Their wits gone, dumbfounded,
Their remedy gone, they are confounded.
His crowded host was broken,
Khan Konurbay the dread one
Has fled toward Kakan.
Seeing the great rout,
Of the armor-clad Chinese
The mighty ones undone,
Alööke's Konurbay,

151580 Akıl gidip şaşırmıştır,
Beecin'e doğru kaçmıştır.
Yaman öyle durunca,
Kaçan düşmanı nice Kırgız

Kakan'a doğru kovunca
Yağmaya gelince,
Haykırtarak sürünce,
Yağmayı salmıştır.
Kalan Kırgız çok ödül
Alırım diyen erenler
151590 Altı binden at alıp,
Alamayan en zavallı
Altı yüzden at alıp,
Ecelliler yatıp kalıp,
Ölmeden diri kalanlar
Süremeden zengin olup,
Kara Çinli, nice Mançu
Kaça kaça serilip kalıp.
Beecin'e doğru yüz tutup,
İyice şaşıp Çinli yurt
151600 Kaynaşıp gitmektedir,
Semetey, Bakay bahadırlar,
Külçoro ile Kançoro
Sürüp gitmektedir.
Adımı yeten Çinliyi,
Haklayıp gitmektedir,
Hiddetlenip bağırıp,
Kuşatıp sürüp Çinliyi

His wits gone, is confounded,
He has fled toward Beecin.
When the dread one stood so,
When many a Kirghiz chased the fleeing foe
Toward Kakan,
When they came to the plunder,
When they drove them shrieking,
He loosed the plunder wide.
The remaining Kirghiz — erens who said
I shall take rich reward,
Took horses from six thousand,
The poorest who could take none
Took horses from six hundred,
The fated lay down and remained,
Those left alive, undying,
Grew rich past driving off their gains,
Black Chinese, many a Manchu,
Fleeing and fleeing, sprawled and lay.
Setting their faces toward Beecin,
The Chinese land, confounded quite,
Goes seething on its way,
Semetey and Bakay, the batyrs,
Külçoro and Kançoro,
Go driving on.
Whatever Chinese their stride can reach
They go striking home,
Raging and shouting,
Encircling, driving the Chinese,

Kakan'a doğru savurup,
Akıl bulamadan şaşırmıştır.
Arslanlar saldırınca
Alööke'nin er Kalça'sı
Beecin'e doğru kaçmıştır,
Kahraman töre Semetey

Flinging them toward Kakan —
Finding no counsel, they are confounded.
When the lions charged,
Alööke's hero Kalça
Has fled toward Beecin,
The valiant töre Semetey

Kovup çıkardı Talas'tan,
Argın, Kırgız az yurdu
Kurtardı azaptan.
Çinli, Kırgız savaşı –
Zorlu oldu işi.
Manas'ın oğlu gök yelelinin
Gök yeleliğini bilmişti.
Tepetaklak edip savurtup,
Beecin'e yine saldırmıştı.
Sendeletip Çinliyi
Kakan'a doğru sürmüştü.
Geri döndürüp yamanı
Beecin'e sürüp kovmuştu,
Kara söğüt gibi kâfiri
Talas'tan sürüp savurdu,
Talas'tan sürüp çıkınca
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Pek fena kederlenip,
Babasından ayrılıp,
Er Semetey bahadıra
Yavaşça söyleyip, çoğunu bırakıp,
Şayımbet geldi söze başlayıp.
Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Burnundan akan kara su
Pınar olup dökülüp,
Feryadı taş yarıp,
Kederinden Şayımbet
Bağırışı baş yarıp,
Boynuna kuşak asıp.
Semetey'e yalvarıp:

Chased him out of Talas,
The small land of Argın and Kirghiz
He delivered from torment.
The war of Chinese and Kirghiz –
Hard grew its work.
Manas's son, the grey-maned one,
Had shown his grey-maned worth.
Flinging them headlong,
He charged on Beecin once again.
Making the Chinese reel,
He had driven them toward Kakan.
Turning the dread one back,
He had driven, chased him to Beecin,
The infidel like black willows
He drove and flung from Talas,
When he drove them out of Talas,
Camgırçı's Şayımbet,
Grieving most foully,
Parted from his father,
To hero Semetey the batyr,
Speaking softly, leaving the most unsaid,
Şayımbet came and began his speech.
His heart cloven foully,
The tears of his eyes spilling,
His rib-bones wrenched apart,
The black water running from his nose
Spilling like a spring,
His wail splitting stone,
From his grief Şayımbet —
His cry splitting heads,
Hanging his sash about his neck.
Imploring Semetey:

Ata, gümüş gözlü, gün yüzlü Keçil'in hanı Kalça'yı
Ah, kükreyen sultanım!
Altın gözlü, ay yüzlü
Ata, kurban olduğum bahadırım!

Kâfirlerin Konurbay'ı
Dağ gibi babamı devirip,
Belimi büküp söküp,

Derin kazdı çukurumu,
Kaynattı gitti çilemi,
Omzumdan kopardı kolumu,
Çinlilerin Konurbay'ı
Etti böyle görülmemişi!
Soğuttu fena soluğumu,
Kapan gibi çarptı belimi,
Dinle, bahadır, sözümü,
Oyup gitti kör edip,
Cam gibi kara gözümü.
Kargaşayı iyice başlattı,
Yaman babam Camgırçı'yı
Konurbay boğazlayıp attı,

Dayandığım Semetey,
Sen durursun gök yelelim!
Büyüklüğün dağın dengi gibi,
Camgırçı'nın zavallı oğlu
Şayımbet
Babasını düşmana kaptırıp,
Ardından öcünü alamadan,
Ne de Çinliye kırgın salamadan,
Şaşkın kaldı dedirtmeden,
Han idin, şimdiki söze uyuver,

Bahadır, benim istediğimi veriver!
Çinliye kırgın salayım,
Kıyamete giden babamın
Böylece öcünü alayım!

Father, silver-eyed, sun-faced Kalça, khan of Keçil —
Ah, my roaring sultan!
Golden-eyed, moon-faced,
Father, my batyr for whom I would be sacrificed!
The infidels' Konurbay
Toppled my mountain-like father,
Bent and wrenched out my loins,

He dug my pit full deep,
He set my ordeal boiling and was gone,
He tore my arm from my shoulder,
The Chinese men's Konurbay
Has done a thing thus never seen!
He chilled my breath most foully,
Like a trap he struck my loins,
Hear, batyr, my word,
He gouged and left me blinded —
My black eye like glass.
He set turmoil going in earnest,
My dread father Camgırçı —
Konurbay cut his throat and cast him down,
Semetey on whom I lean,
You still stand, my grey-maned one!
Your greatness is the mountain's equal,
Camgırçı's wretched son
Şayımbet
Let his father be snatched by the foe,
Without taking vengeance after him,
Nor loosing slaughter on the Chinese,
Without being called one left bewildered —
You were khan — heed now the word I speak,
Batyr, grant me what I ask!
Let me loose slaughter on the Chinese,
For my father gone to the last day
Let me thus take vengeance!

Kalmuk'a gaza salayım,
Kahraman babam koca hanın
Böylece öcünü alayım!
Buyruğum yeterse öleyim,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovup göreyim!
Atışmayı bolca salayım,
Babam Camgırçı'nın öcünü alayım!

Babam Camgırçı'nın öcünü almazsam,

Ardından savaş salmazsam
Doğmadan sönüp çökeyim,

Diri gezmeden öleyim,
Belimi sıkı bağlayayım,
Yüzleşip çokça vuruşup,
Alööke'nin Kalça'sını
Ben Beecin'e kadar kovayım,
Çarpışmayı sert salayım,
Han babamın öcünü alayım!
Bahadır, bel bağlayıp kargaşa
başlatayım, Dayandığı demir gibi
Candan geçip atayım.
Kan içiciliğim bilinsin,
Kakan'a kadar sürüşüp,
Atışmayı bolca salayım.
Göçüp giden babam Camgırçı'nın
Sonunda öcünü alayım,
Kırk gün durmadan vuruşup,
Kırışıp kalayım,
Kıyamete* giden babama
Kurban olup öleyim,
Oynak kuru saz olgunlaşana dek,
Mıyzam'ın* külü uçana dek
Üstünlük taslayan er Konur'la
Ben çekişip savaş salayım,
Kahraman Camgırçı'nın oğlu dedirtip,
Ben kâfirden öcümü alayım,

Let me loose holy war on the Kalmuk,
For my valiant father, the great khan,
Let me thus take vengeance!
If my command suffices, let me die,
Laying grass upon his yellow trail,
Let me chase him, paling as I go, and see!
Let me loose the shooting in abundance,
Let me take vengeance for my father Camgırçı!
If I take not vengeance for my father Camgırçı,
If I loose not war upon his track,
May I gutter out and sink as one unborn,

May I die before I walk alive,
Let me bind my loins up tight,
Facing him, striking many blows,
Alööke's Kalça —
Let me chase him as far as Beecin,
Let me loose the combat harshly,
Let me take vengeance for my khan father!
Batyr, let me gird my loins and start the turmoil, Like the iron he leaned upon
Let me cast my life away.
Let my blood-drinking be known,
Driving on as far as Kakan,
Let me loose the shooting in abundance.
For my father Camgırçı, passed away,
Let me take vengeance at the last,
Fighting forty days without a pause,
Let me stand cutting them down,
*For my father gone to kıyamet**
Let me die a sacrifice,
Till the springy dry reed ripens,
Till the ash of Mıyzam flies,*
With hero Konur who plays at supremacy
Let me contend and loose the war,
Letting them say: son of valiant Camgırçı,
Let me take my vengeance on the infidel,

Gücüm yetip çarpışıp.
Er Kalça'yı boğazlayayım
Güçsüz dermansız biriysem,
Ölüp gidivereyim.
Kalday'a çarpışma salayım,
Nerede olsa öcümü alayım.

Mançu'ya varıp gireyim,
Beecin'e kadar süreyim,
Mızrak saplayıp, saf bozup,
Keçil'in hanı domuzdan
Kapışırken kurşuna uçup,
Kaburga bölüp, kan döküp,
Çarpışmayı sert salayım,
Tutuşup domuzdan
Ben nicedir öcümü alayım.

Babam Camgırçı'yı kaptırıp,
Kırgız'a belâ saldırıp,
Nasıl olur da diri kalayım!
Soydaş Kırgız halkı idin,
Bakıp duran han Semetey sen idin.

Han Manas'ı önce ölüp,
Camgırçı'sı şimdi ölüp,
Konurbay kırıp geldi dedirtmeden,

Bahadırsan, arslansan,
O bilinen sultan sensen,
Denen söze uyunuz,
Babası ölmüş yetime
Kurban olduğum sultanım
İstediğimi veriniz,
Bahadır, buulum'unu verirsen giyeyim,

Buurul'u verirsen bineyim,
Kan içici azılı Kalça'yı
Ben Kakan'a kadar süreyim,

My strength sufficing, fighting,
Let me cut hero Kalça's throat.
If I am one strengthless, without vigor,
Then let me simply die.
Let me loose combat on the kalday,
Wherever he may be, let me take my vengeance.
Let me go in among the Manchu,
Let me drive as far as Beecin,
Plunging the lance, breaking ranks,
From the swine, the khan of Keçil,
Flying to the bullet as we grapple,
Splitting ribs and spilling blood,
Let me loose the combat harshly,
Grappling, from the swine
Let me take my long-owed vengeance.

Having let my father Camgırçı be snatched,
With bane loosed upon the Kirghiz,
How could I remain alive!
You were the kindred Kirghiz folk,
You were khan Semetey, watching over them.
Its khan Manas dying first,
Its Camgırçı dying now,
Without letting them say Konurbay came slaying,
If you are a batyr, if you are a lion,
If you are that renowned sultan,
Heed the word that is spoken,
To the orphan whose father is dead,
My sultan for whom I would be sacrificed,
Grant me what I ask,
Batyr, if you give your buulum, let me wear it,
If you give Buurul, let me ride him,
The blood-drinking, ferocious Kalça —
Let me drive him as far as Kakan,

Gök yeleli, atını verirsen esirgemeden,
Grey-maned one, if you give your horse unsparing,

Ardından kovup yetişeyim.
Let me chase and overtake him.
Camgırçı'nın oğlu dedirtip,
Letting them say: Camgırçı's son,
Ben de kırgın salıp geçeyim,
Let me too loose slaughter and pass,
Arbuurul'u verirsen bineyim,
If you give Arbuurul, let me ride him,
Haykırtarak Çinliyi
Making the Chinese shriek,
Ben Beecin'e kadar süreyim.
Let me drive them as far as Beecin.
Böyle ağlayıp Şayımbet
So weeping, Şayımbet
Sızlayıp ağlayıp durmuştu,
Stood moaning and weeping,
Vermem diye diyemeden,
Unable to say, I will not give,
Babası ölmüş haylazın
Of the wild boy whose father died
Asla gönlünü kırmadan,
Never breaking the heart,
Bırak, bahadır, deyip geri çevirmeden,
Not turning him away with: leave off, batyr,

Çözüp verdi buulum'u,
He untied and gave the buulum,
İnip verdi Buurul'u,
He dismounted and gave Buurul,
Babası ölmüş bahadıra
To the batyr whose father died,
Er Şayımbet zavallıya
To hero Şayımbet the wretched,
Er Semetey şunu söyler
Hero Semetey speaks this,
Er Şayımbet bahadıra
To hero Şayımbet the batyr:
Atın gönlüne bakmadan
Not weighing the horse's heart,

Atımı verdim esirgemeden.
I gave my horse unsparing.
Kaftanın gönlüne bakmadan
Not weighing the kaftan's heart,
Kaftanımı verdim esirgemeden.
I gave my kaftan unsparing.
Puslanıp köşelenen,
Turning angled in the haze,
Pus çöküp sivrilen,
Sharpening as the mist settles,
Yayılıp uzanan Kara-Too
Kara-Too, spreading, stretching far —
Danışmadan aşılır dağ değil,
No mountain to be crossed without counsel,
Bu Keçil'in hanı Konurbay
This Konurbay, khan of Keçil,
Bu danışmadan saldırılır düşman değil,
Is no foe to be charged without counsel,
Bunun pehlivanlığı başkadır,
His strongman's craft is a thing apart,
Gök kır sakallı koca Mançu
The grey-grizzle-bearded old Manchu —
Bunun gök yeleliği bir nicedir,
His grey-maned worth is manifold,
Pamuk kuşaklı, geniş omuzlu
Cotton-sashed, broad of shoulder,
Bu Keçil'in hanı üstün er.
This khan of Keçil is a supreme hero.
Bu söz etmeden varılır düşman değil,
This is no foe to be approached without a word,

Altmış caysan kardeşi
Mızrakçılıkta Kalça'nın
Ustalığı dahi var.
Bu düşmanın çaresini bilen erenin
Karşı söz söyler hangisi?
Üstünlüğü dahi var,
Pehlivanlığı başkadır,
Onun bahadırlığı bir nicedir
O Konurbay'ın Kara atı –
Kara atının var idi
Böğründe kanadı,
Yüzleşeni perişan edip,
Un gibi öğütmek âdeti.
Gayreti üstün, zehri güçlü
O tutuşanı dümdüz etmiş.
Çınmaçın'a, Beecin'e
Gerçekten doğmuş,
Gerçek alplara, arslanlara
Gerçekten salmış velvele.
Onun ününü gören ürkmüş,
Görsen Kalça böyledir
İnsandan apayrı o domuz,
Kendisi sihirden okumuş.
Çaresi tam, zehri güçlü
Bu âleme değse eder dümdüz,
Bu Şayımbet, sakınmadan sataşırsan,
Başını kesip salıver,

His sixty caysan brothers,
In lance-craft Kalça
Has mastery besides.
Of the eren who knows this foe's remedy
Which one speaks a word against him?
He has supremacy besides,
His strongman's craft is a thing apart,
His batyr-might is manifold,
That Konurbay's black horse –
His black horse had,
Upon its flank, a wing,
Leaving in ruin whoever faced it,
Grinding like flour is its custom.
His striving supreme, his venom strong,
He has flattened whoever grappled him.
For Çınmaçın, for Beecin
He was truly born,
On true alps, on lions,
He has truly cast tumult.
Whoever saw his fame took fright,
If you saw him, such is Kalça,
That swine set apart from humankind,
He himself has studied sorcery.
His remedy complete, his venom strong,
Should he touch this world he flattens it,
This one, Şayımbet — if you meddle with him unwary, Count your head cut off and cast away,

Emanet candan umudu kes!
Cevherden düğmesi yumruk gibi,
Görsen Kalça böyledir.
Gök zırh kaftanını bürünür,
Görecek olsan, Konurbay
Gök kaplan gibi atılır,
Her şeyi tamam odur,
Doğrusu, küçümsemeyelim Kalça'yı
Doğrusu, düşmanın çaresini bilen
—

Give up hope of the soul held in trust!
His buttons of gems are like a fist,
If you saw him, such is Kalça.
He wraps himself in his grey mail kaftan,
Were you to see him, Konurbay
Springs like a grey tiger,
He is the one complete in everything,
In truth, let us not slight Kalça,
In truth, the one who knows the foe's remedy

er odur.
Çok-Tabılgı'da yaylayan,
Koca kara atını bağlayan,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra
Bütün Beecin'i toplasan
Bu Alööke hanın oğluna
Şayımbet, Konurbay kolay düşman değil,
Velveleye kulak vererek git.
Gücü kuvveti tam kâfirden,
Han Konurbay bahadırdan
Kaçmadan girip vuruşup,
Babanın öcünü alıver!
Eştek'lerin ereni,
Kırgız'ın nice yamanı
Han Camgırçı ölmüştür.
Geri dönülmez yer altını
Kahraman kişi görmüştür,
Yaman arslan baban ölünce,
Oğluydun Şayımbet
Yüzü soğuk Kalça'ya
Erkeksen, arslansan,
Er Şayımbet sensen
Dosdoğru girip mızrak uzatıver,
Kalday'ın oğlu Kalça'yı
Çarpışa çarpışa gidiver!
Kocayıp gelmiş Mançu'nun

the hero is he.
He who summers at Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse,
Against the infidel, son of the kalday,
Against khan Konurbay the batyr,
Should you gather all Beecin —
To this son of khan Alööke —
Şayımbet, Konurbay is no easy foe,

Go with your ear turned to the tumult.
From the infidel full in strength and force,
From khan Konurbay the batyr,
Going in without fleeing, fighting,
Take your father's vengeance!
The eren of the Eşteks,
One of the great dread ones of the Kirghiz,
Khan Camgırçı has died.
The underearth of no returning
The valiant man has seen,
When your dread lion father died,
You were his son, Şayımbet —
Against cold-faced Kalça,
If you are a man, if you are a lion,
If you are hero Şayımbet indeed,
Go straight in and thrust your lance,
Kalça, the son of the kalday —
Go at him fighting, fighting on!
Of the Manchu grown old and come

Yol üstünde sürükleyip,
İtlere yem ediver!
Azabı fazlasıyla salıver,
Ölüp giden atanın
Yitirmeden öcünü alıver.
Karşı karşıya dikilin,
Atan için, el için,
Atını veren ben için,
Tüfek atıp, yay çekip,
Haykırıp mızrak uzattığında

Drag him along upon the road,
Make him fodder for the dogs!
Loose torment on him in full measure,
For the father dead and gone
Take vengeance, let it not be lost.
Stand up facing, front to front,
For your father, for the people,
For me who gave to you the steed,
Firing muskets, drawing bows,
When with a cry the lance is thrust,

Çatır çatır vuruşun!
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülsün şarıl şarıl.
Cengi kılarsan böyle kıl, Haykırıp
mızrak uzattığında
Ocak çukuru gibi bir yeri
Kemirircesine oyuverin,
Kefeni işte bu olsun diye,
Ölüp kalan can olursa
Giysisiyle gömüverin.
Vuruşmayı sert salıverin,
Atanı boğazlayan Hıtay'ın
Çarpışırken esirgemeden,
Başını kesip alıverin.
Bindiğin atta eksiğin yok,
Altındaki Arbuurul
Kumda doğup, taşta büyüyen,
Konurbay yakalayıp almasın.
Hurma yemeden başka büyüyen,
Oyunu pahalıya salmasın,
Kulanla kovalaşıp yarışan,
Kız Saykal'ın Algara'sıyla,
O kudurukla bir soydan doğan.
Altındaki Buurul at
Nara duysa şaşmayan,
Apar topar çığlık kopsa,
Ağzını yayıp fırlayıp gitse,
Ayın karanlığında
Bir izini bile şaşmadan basan,
Gürültü duyunca ileri sökülen,
Koşusundan kara yer
Kat katından bölünen.

Fight with a crash and a clatter!
The arrow of the bow goes whirring,
The place it strikes is torn asunder,
Let blood pour gushing in its streams.
If you wage battle, wage it thus, When
with a cry the lance is thrust
A place like to a hearth-pit dug,
Gouge it out as though by gnawing,
Saying: let this be his shroud,
If a soul lies dead and fallen,
Bury him in his own garments.
Loose the fighting hard and fierce,
Of the Hıtay who slew your father,
Sparing nothing in the clash,
Cut off his head and bear it away.
In the steed you ride you lack for nothing,
Arbuurul beneath you there,
Born in the sand, raised on the stone, Let
Konurbay not seize and take him.
Reared on nothing else but dates,
Let him not make the game cost dear,
Racing and chasing with the kulan,
With Maiden Saykal's Algara,
Born of one stock with that frenzied one.
The steed Buurul beneath you,
Unstartled though he hears the war-cry,
Should sudden shrieking break in tumult,
Should he stretch wide his mouth and bolt,
In the darkness of the moon
Treading each track without one misstep,
Surging forward at the din,
From his running the black earth
Splits apart through all its layers.

Mızrak uzatıp haykırsa,
Bulut gibi uçup koşan.
Yumruklaşmada bu karaltının
Tulparlığı bilinen.
Yüksekten kaymaz ayağı,

Should one thrust the lance and cry aloud,
He runs and flies like a cloud.
In the fist-fight, of this dark shape
The tulpar nature is well known.
His foot slips not upon the heights,

Çıplak yerde eksiği yok,
Yarışa binsen bu Buurul,
Dağda gezen geyikten ileri.

Bastığı yer paramparça,
Bulut gibi uçup gümbürder.
Coştuğunda bu karaltı
Ağzından köpük saçılır,
Gözün faltaşı gibi açılır.
Ok yetişmez Arbuurul,
Çarpışsa düşmanı ortadan yarar.
Han Camgırçı öldükten sonra,
Vuruşa verdim Buurul'u.
Kederlendiğimde âdetim bu –
Şayımbet, Buurul at benim kanadım.
Taşlı yerde dizginleyiver,
Taşa ayağını basmasın,
Sendeleyip aksarsa kazara
Kılıç çalıp başını almasın.
Atınla ikinizi
Sönen yangın gibi kılmasın.
Omzundaki Akolpok,
Tabılgı yaksan koru geçmez,
Oçogor atılsa ok geçmez,
Benim kaplan anam Kanıkey
Gündüzünde uyku almadan,
Gece içinde dinç durmadan,
İçini ipekle işlemiş.
Hünerli kadın, güzel kız
Toplaşıp dişiyle bükmüş.

Bakıp dursa öylece
İnsanın gözü yorulurdu,
Çelikten yapılma bizle
Peri soylu Aruuke,
Yiğit bikes, dikişini dikmiş.
Ölçüp biçebilen insan yoktu,
Dikerken kara zırhı

On the bare ground he lacks for nothing,
Mount this Buurul for the race,
He outstrips the deer that roams the mountains.
The ground he treads is smashed to pieces,
Like a cloud he flies and thunders.
When this dark shape grows enflamed,
Foam is scattered from his mouth,
Your eyes fly open wide in wonder.
No arrow overtakes Arbuurul,
In the clash he splits the foe in two.
After Khan Camgırçı died,
I gave Buurul to the fighting.
Such is my custom when I grieve –
Şayımbet, the steed Buurul is my wing.
Rein him in where stones are strewn,
Let him not set foot upon the stone,
Should he stumble lame by mischance,
Let no sword strike and take your head.
You and your steed, the two of you —
Let it not make you a fire gone out.
The Akolpok upon your shoulders —
Burn meadowsweet, no ember pierces,
Fire the oçogor, no shot passes,
My tiger mother Kanıkey,
Taking no sleep in the daytime,
Taking no rest in the night,
Worked its lining through with silk.
Skillful women, lovely maidens
Gathered and plied it with their teeth.

Were one to stand and gaze upon it,
A man's eyes would grow weary;
With an awl fashioned of steel
Aruuke of peri lineage,
The valiant lady, sewed its seams.
No man could measure it or cut it,
While the black armor was being sewn

Çelikten yapılma bizler
Paramparça olup kırılmış.
Yakışmayanı söktürmüş,
Çeliği eğeletip,
Ortasına döktürmüş.
Harf harf ok dizdirmiş,
Bu zırh yapılıp dururken
Atamın hazinesi
Epeyce eksilip harcanmış.
Asil anam Kanıkey
Cenk için sağlamca donatmış.
Düğmesi cevher, yeni altın, Hasretin bende kalmasın
Kalın mızrakla karşılaşan,
Tutunca yumuşak boz olan,
Han Konurbay bozkurdun
Koca atam öldüğünde
Ganimete gitmiş Akolpok,
Bana tam denk gelmişti,
Kapışan düşmana giyince,
Haykırıp düşmana değince,
Mızraklaşsa mızrak geçmez,
Akıl ermez, düşünce yetmez.
Emanet canın kalesi,
Düğüm düğüm pekiştirilmiş,
Usta hünerli Kanıkey
Cenge yaraşır yapmıştı.
Yırtılanını onarıp yamamış,
Halk içinde büyümüş kaba it
Savurup giyip attığında
Beş yıl uğraşıp düzeltmiş.
Eğri yerini bırakmamış,
Pahalıya sonra onartmış,
Elden kaptırırsan yazıktır,

Akolpok sana emanet!
Camgırçı oğlu isen gerçekten,
Buurul'u verdim, bin de gör,
Kara kurt gibi kâfire,

The awls fashioned out of steel
Were shattered all to pieces.
What sat not well she had unstitched,
Having the steel filed down,
She had it cast into the middle.
Letter by letter she set shot in rows,
While this armor was in the making
My father's treasury
Was greatly drained and spent.
My noble mother Kanıkey
Fitted it staunchly for the war.
Its buttons gems, its gold brand-new, Let no longing for you stay with me
Meeting the thick-shafted lance,
Soft and gray when taken in hand,
To Khan Konurbay the gray wolf —
When my great father died —
Akolpok had gone as plunder,
It came to fit me perfectly,
Worn against the grappling foe,
When with a cry it meets the foe,
In lance-fight no lance pierces through,
Mind cannot grasp it, thought falls short.
Fortress of the soul held in trust,
Made fast with knot upon knot,
Kanıkey, mistress of all crafts,
Had made it worthy of the war.
What was torn she mended and patched,
The coarse cur raised among the people —
When he flung it on and cast it off,
Five years she labored to set it right.
She left no crooked place within it,
At heavy cost she had it mended,
A pity, should you let it be snatched away,

Akolpok is entrusted to you!
If truly you are Camgırçı's son,
I have given Buurul — mount and see,
Against the infidel like a black wolf,

Han Konurbay bahadıra,
Uluntu, Beecin, Dınşa'ya,
Ulu beyim atını vermedi deyip,

Utancın bana kalmasın,
Bunca çokluğa savaş salıver.
Yüzü soğuk Hıtay'a
Dosdoğru girip mızrak salıp gel,
Mançu'nun hanı Ezkara'dan
Atanın öcünü alıp gel.
Ya ödülünü alıp şanlı ol,
Kötüysen eğer Şayımbet,
Ya yuları sürüyüp şaşkın kal.
İşte şu ata düşmanımız Konurbay,
Yüz yüze gelip duruşun,
Şayımbet, esirgemeden girip vuruşun.
Kara kurt gibi halkı var,
Sataşanın hepsinin,
Geri döndürmeden Konurbay,
Kanını içmek töresi var».
Deyip, böylece, Semetey
Atın gönlüne bakmadan,
Atını verip esirgemeden,
Öylece durup kalmıştı.
Deniz yürekli töre beyden
Buurul'unu diledi,
Bozkurt sahibi verince,
Demir tabanlı üzengiye
Basmadan sıçrayıp atladı.
Akolpok'u giydikten sonra,
Hıtay elinden atam öldü diye,
Geri dönülmez gerçek yeri
Kayran atam gördü diye.
Camgırçı oğlu Şayımbet

Gönlü gidip bölünüp,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Atası bozkurt öldüğünde

Against Khan Konurbay the batyr,
Against Uluntu, Beecin, Dınşa,
Lest they say: his great bey gave him no steed,
Let your shame not fall on me,
Loose war upon that whole great host.
Against the cold-faced Hıtay
Ride straight in, cast the lance, and return,
From Ezkara, khan of the Mançu,
Take your father's vengeance and return.
Either take your prize and stand in glory,
Or, if you prove base, Şayımbet,
Be left dazed, dragging the halter.
There stands Konurbay, our fathers' foe,
Come face to face and hold your ground,
Şayımbet, ride in and fight unsparing.
He has a people like black wolves,
For all of those who dare assail him,
Konurbay, letting none turn back,
Holds the custom of drinking their blood.»
So saying, in this way, Semetey,
Heeding not the heart of the steed,
Giving his steed without begrudging,
Had stood there so and remained.
From the sea-hearted sovereign bey
He begged for his Buurul,
When the gray-wolf master gave him,
On the iron-soled stirrup
He leapt astride without a step.
After he donned the Akolpok,
Saying: at Hıtay hands my father died,
The true place of no returning
My dear lost father saw, he said.
Şayımbet, son of Camgırçı,

His heart gave way and broke in two,
The tears that flowed from both his eyes
Poured down below his collarbone,
When his gray-wolf father died,

Öleyim deyip ölemeyip,
Ya da kendi canına kıyamayıp
Bütün içi yangın olup,
Dayanamayıp Şayımbet,
Atasını anıp o zavallı
Kaburganın eteği
Kat katından bölünüp,
Buurul ile silkinip,
Opol Dağı gibi görünüp
Tunç borudan çınlama çekip, Cengin yeri bu imiş
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Kükreyip yayılıp
Eştek, Kırgız hepsi,
Genciyle yaşlısı
Ecel yeterse ölmeye
Ölmeyip diri güç gelirse
Er Şayımbet bahadıra
Arka olup vermeye,
Bele yükleyip ok alıp,
Eştek ordusunu topluca alıp,
Mızrakçıdan ustasını alıp,
Çaresi tam, sağlamını alıp,
Elli adama bir adam
Kara tüfek çat etse
Kaçmayan eli alıp,
Azgın tüfek çort etse
Ürkmeyen aslanı alıp.
Öz canından umut kesip.
Düşman kurdu yiğidi alıp,
Şayımbet'in kalın ordusu –
Han Konurbay bahadıra
Gazaya çıkan yol bu oldu.
Göğe uçup toprak,
Asker kaynayıp tozuyarak.
Sapı çelik, ucu keskin
Uçmalı çelik sırlı mızrak
Göğe dikip taktırıp,

Wishing to die, yet unable to die,
Nor could he take his own life either,
All within him turned to flame,
Unable to endure it, Şayımbet,
Recalling his father, that poor soul,
The lining of his very ribs
Split apart through all its layers,
He shook himself with Buurul,
Looming like Mount Opol,
Drawing a peal from the bronze horn,
This, then, was the place of battle
From the broad vale no sparrow crosses,
Roaring and spreading wide,
The Eştek, the Kırgız, all of them,
Their young and old together,
To die if their hour should come,
And, living, if strength held out,
For the hero Er Şayımbet
To stand behind him in support,
Loading arrows at the waist,
Taking the Eştek host entire,
Taking the masters of the lance,
Taking the resourceful and the sound,
One man against fifty men —
Though the black musket cracks,
Taking the folk who do not flee,
Though the raging musket snaps,
Taking the lions who do not flinch.
Cutting off hope of their own lives.
Taking braves, wolves to the foe,
Şayımbet's thick-massed army —
Against Khan Konurbay the batyr
This became the road of holy war.
The earth flew up into the sky,
The soldiery seething, raising dust.
Steel of haft and sharp of point,
The flying steel-glazed lance
Raised and fixed against the sky,

Yurt kalkıp çığrışıp,
Candan geçip attırıp,
Er Camgırçı öldüğünde
El çığrışıp ordu bastırıp,
Usanmadan cenge girmeye
Hesabı yok bolca sürüp,
Cazayıl kavrayıp, yay çekip,
Bütün ordu basıp gürleyerek.
Ordunun önünde savaş narası
«Han Manas!» diye çınlayıp,
Cengi fena başlattı.
Gazanın hâli işte böyle,
Kaynaşan Hıtay, nice Kırgız
Candan geçip attılar.
Yurt kaynaşıp çığlık kopup,
Davulu güm güm vurup,
Nara basan gürültü kopup,
İnsanın başı tokuşup,
Mızrağın başı çarpışıp.
Cenk böyle mi olur,
Fena kargaşa, büyük bozgun
Yalvarsa canı kor mu?
On adama bir adam
Başçı koyup salmışlar.
İyisini koyup salmışlar.
Yüzbaşısı koşuşup,
Binbaşısı bir başka,
Onbaşısı dolanıp,
Ellibaşı, yüzbaşı
Kıyısından fırlayıp.
Erlerin hepsi coşup,
Pehlivanların hepsi
Düşman nerede diye kızışıp.
Pehlivanları, aslanları
Kıyı yanını boşaltıp,
Pehlivanları, alpları

Cin çarpmış gibi yedekleyip.
Halk gürleyip üşüşüp,

The yurt-folk rose with clamoring cries,
Forsaking life, they let fly,
When Er Camgırçı died,
The people cried out, the host pressed on,
To enter battle unwearied,
Riding forth in countless plenty,
Gripping the cazayıl, drawing bows,
The whole host pressing on in thunder.
At the army's front the battle-cry
Rang out: «Khan Manas!» —
And grimly the battle began.
Such is the state of holy war:
The swarming Hıtay, many a Kırgız
Forsook their lives and let fly.
The yurt-folk seethed, a shriek broke out,
Beating the drum boom on boom,
A din of war-cries breaking loose,
The heads of men colliding,
The heads of lances clashing.
Can battle be like this?
Foul chaos, a mighty rout —
Though a soul should beg, is it spared?
For every ten men, one man
They set as chief and sent them forth.
They set their best and sent them forth.
Their captains of a hundred rushing,
Their chiefs of a thousand apart,
Their leaders of ten circling round,
Chiefs of fifty, chiefs of a hundred
Darting out along the flanks.
All the warriors surging hot,
All of the champions together
Burning: where is the foe?
Their champions and their lions
Emptying out along the edges,
Their champions and their alps

Led on reins as if struck by jinns.
The people thundering, swarming in,

Cengin hâli işte böyle,
Kerney-zurna çalınıp.
Cenge gelen kalabalık el
Azaba kendi dolanıp,
Ortasında gümbürdeyip
Cazayıl oku atılıp,
Boz atlısı bölünüp,
Erlerin hepsi
Kıyı köşede görünüp.
Eyer beli gibi yamaçtan
Eğilip vardığı yerde
Kanıkey'in Kötörmö'sü,
Kötörmö Beli'nde
Kötörmö'yü aşmıştı,
Sarı-Özön'e basmıştı.
Engebeli inişli yamacı
Aşıp inip geldiğinde
Halk toplanıp baksa,
Halkın esenliğini dilese,
İki yana baksa,
Elin esenliğini dilese,
Ay tuğralı tuğ durur,
Göğü yaran çığlık durur.
Boz pusarık, yanan toz,
Pusarığın altında
Kaynayıp yatan kalabalık can.
Dalgalanıp yatan çok karaltı
Orman desen el imiş,
Yamaca çıksa parıltılar
Yıldız desen ateş imiş.
Karıncayı gör, kurtu gör,
O kurt kadar çok yurdu gör. Dağ bile karşı duramaz,

Türlü türlü alpı var,
İnsanın görmediği halkı var.
Atlanıp Beecin şehrinden
Gelmiş meğer o heybetli.
Karaltıları kaplan gibi,

Such is the state of battle,
Kerney and zurna sounding.
The crowded folk come to the war
Wound their own selves in torment,
Thundering in the very midst,
The cazayıl shot let loose,
The gray-horse riders split apart,
All of the warriors
Appearing in every nook and edge.
From the slope like a saddle's ridge,
Where he bent down and arrived,
Kanıkey's Kötörmö,
At the Kötörmö Pass
He had crossed Kötörmö,
Had set foot in Sarı-Özön.
The rugged, falling slope —
When he crossed and came down it,
Should the folk gather and look,
Should he wish the people well-being,
Should he look to either side,
Should he wish the land well-being,
There stands the moon-crested banner,
There stands the shriek that splits the sky.
Gray haze, and burning dust,
Beneath the veil of haze
A crowded mass of souls lay seething.
Many dark shapes lay billowing —
What you would call forest was a people,
The glimmers climbing up the slope —
What you would call stars were fires.
Behold the ant, behold the wolf,
Behold a folk more many than those wolves. Even a mountain cannot stand against him,
He has alps of every kind,
He has peoples no man has seen.
Mounted, from the city of Beecin
That awesome one, it seems, had come.
Their dark shapes like tigers,

Hepsinin görünüşü böyle,
Karşısına çıkan sağ kalmaz.
Zincir kuşanmış pehlivanı,
O pehlivanı salıverse
Kapışanın düpedüz
Sığınağı dağılır besbelli.
O pehlivanların içinde
İriliği dağ gibi zorluları,
Hepsi pehlivan Hıtay'ın
Balta çalar bahadırı,
Pehlivan Kalça kâfiri.
Kımıltısı yurda hayret olup,
Tuğ tutan Ezkara
Tutuşup yanası güç kesilip,

Yaya yürükten Ilama –
Pehlivanın hâlini sorma.
Hanı buyruk kıldı mı
Basıp gitmeden durur mu?
Ordu içinde Konurbay
Çatığı yüksek seki gibi,
Karaltısını görsen Kalça'nın
Vadide dağ tepesi gibi,
Karaltısı bambaşka, kaplan gibi,
Bahadır er Kalça işte böyle,
Karşısına çıkan sağ kalmaz.
Devleşip Kalça yıkılsa,

Vadiyi kapatıp alacak gibi,
Ölesinin endamı işte böyle.
Ölürüm deyip canlar varmasa,
Ölçüsünü görsen Kalça'nın,
Âlemin hepsine
Türlü aslan yaratılmış.
Coşup Kalça saldırsa,
Heybetini tam gösterse,
İnsan değil, Kalça'ya
Ala-Too bile karşı duramaz.

Such is the look of every one,
Who comes against them stays not alive.
His champion girded round with chains —
Were he to loose that champion,
Of whoever grapples with him, plainly,
His refuge would be scattered, surely.
Among those champions,
The mighty ones huge as mountains,
Of the Hıtay, champions all,
Their axe-striking batyr,
The infidel champion Kalça.
His least stir a wonder to the land,
Ezkara who holds the banner,
That burn-and-perish one turned sheer might,
Ilama, swift among the men afoot —
Ask not the state of that champion.
Once his khan has given command,
Will he hold back from marching on?
Within the host Konurbay,
His scowling brow like a lofty terrace,
See the dark bulk of Kalça —
Like a mountain peak within the vale,
His dark shape like no other, tiger-like,
Such is the hero, Er Kalça,
Who comes against him stays not alive.
Should Kalça, grown giant, come crashing down,
As if he'd block and fill the vale —
Such is the stature of that doomed one.
If souls dare not go saying: I shall die,
If you but saw the measure of Kalça —
For the whole of the wide world
Lions of every kind have been created.
Should Kalça surge up and charge,
Should he show his full dread majesty,
Not man alone — against Kalça
Even the Ala-Too cannot stand.

Kükrese o tükenesi
Âlemi güdecek gibi,

Should he roar, that doomed-to-perish one,
As if he'd herd the whole wide world,

Altı kat kara yer
Kalınından tütecek gibi.
Boyunu posunu kestirsen,
Göz çukuruna baksan
Gölü kurumuş yere benzer.
Ay alnına baksan
Bey yaylanmış yaylaya benzer.

The black earth six layers deep
As if to smoke up from its thickness.
If you sized up his height and frame,
If you gazed into his eye-sockets —
They are like a place whose lake has dried.
Look upon his moonlike brow —
It is like a pasture where a bey has summered.

Öfkesi yüzünden taşıp,
Kalça'ya bakamayıp
Kalın Hıtay bölünüp,
Halkın içinde Konurbay
Boz tepe gibi görünüp.
Altınlanmış sırlı pipo,
İnsan görünüşü bambaşka,
Alacık gibi iri Kalça.
İki yanağın gerçek ateşi
Koyun yatan apak ovaya benzer,
En az olduğunda bile
İki burun çukuru
El kışlamış dereye benzer.
Erliği işte böyleydi –
Onun da er yiğidi Konurbay.
Kederlendiğinde düpedüz
Âlemi perişan eden
Çaresi sağlam bir deniz o.
Kakançı'ya kurulmuş
Demir korunak kale imiş,
Yüz tutup varan kul var mı,
Bunu yenip alan kul var mı?

His wrath overflowing from his face,
Unable to look upon Kalça,
The thick Hıtay ranks parted,
Amid the people Konurbay
Loomed there like a gray hill.
A gilded, lacquered pipe,
His human likeness like no other,
Kalça huge as a herdsman's hut.
The true fire of his two cheeks
Is like a white plain where sheep lie at rest;
Even at their very least,
His two nostril-hollows
Are like a vale where a folk has wintered.
Such was his manly prowess —
And over him the warrior brave, Konurbay.
When he is grieved, outright
He lays the whole world waste —
A sea he is, unfailing in resource.
Established at Kakançı
An iron stronghold fortress stood:
Is there a mortal who dared approach it,
Is there a mortal who conquered and took it?

Bu Hüda çarpmış söz imiş.
Çiğneyişi yaban domuzu gibi,
Sataşan sağ kalır mı!
Bahadır Kalça'nın hâli işte böyle – Altı günlük yere dek

This was a word as if God-smitten.
His trampling like a wild boar's —
Does he who provokes him stay alive!
Such is the state of the batyr Kalça — As far as six days' journey off

Mercan kopça, inci taş,
Bu Konurbay hanın yanında
Luntun hanı da karışık.
Luntun'a Kalça hışımlanıp,
Cepken giymiş Hıtay'ın
Güçlüsüne söylenip,
Mançuların hepsi eğilip,

Coral clasps and stones of pearl,
Beside this Khan Konurbay
The khan of Luntun too is mingled.
Kalça raged against Luntun,
Of the jacket-clad Hıtay
Grumbling at their strongest men,
All of the Mançu bowing low,

Karapçı giymiş hanları
Han Kalça'nın önünde
Gelin gibi diz çöküp.
Bu Alööke oğlu Konurbay'ın
Yiğitliğini dilesen,
Bu kurumlanan büyük hanın
Büyük erliğine baksan,
Kutusundaki tütünden
Esirgemeyen eliyle
Altı avuç almıştı,
Piposuna koymuştu,
Er Kalça'nın büyük piposu
İki parmak eni bile dolmamıştı.
Hıtay çakmağı, sert taşı
Çakıp hemen kor koyup,
Piposunun ağzına
Göçer çadırı gibi ateş koyup.
Pipoyu çekse horuldayıp,
Salıverse dumanı
Orduya sis olup tütüp.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday

Their khans in karapçı dress,
Before Khan Kalça
Knelt down like brides.
Of this Konurbay, Alööke's son,
If you would seek his valor,
Of this proud and mighty khan,
If you looked on his great manhood:
From the tobacco in his box,
With an unbegrudging hand,
He had taken six handfuls,
Had put them in his pipe,
And Er Kalça's mighty pipe
Was not filled even two fingers' breadth.
The Hıtay flint, the hard stone,
He struck, set embers in at once,
Into the mouth of his pipe
He set a fire like a nomad's tent.
When he drew the pipe it snored,
When he let the smoke roll out
It smoked as fog across the host.
Six thousand Hıtay, kalday without number,

Ne yapacağını bilemeyip
Şaşırıp durdu çığrışıp.
Ordu içinde bir tepecik –
Tepeye işaret ateşi yakılıp,
O tepenin üstüne
Çan sağlamca çakılıp.
Çana bakarsan,
O Kalça'nın hüneri –
Çanını vurduğunda

Not knowing what to do,
Stood bewildered, crying out.
Within the host a little knoll —
A signal fire was lit on the knoll,
Upon the top of that knoll
A bell was firmly nailed.
If you look upon the bell —
It is that Kalça's cunning craft —
When he struck upon his bell

Gerçekmiş etkisi.
Çan şiddetle çalınıp,
Yer sarsılıp su basıp,
Kalın Hıtay, çok kalday
Ata bindi üşüşüp,
Akın salıp, sayıyla
Hazırlanıp kalmışlar meğer,

Its power proved real indeed.
The bell was rung with violence,
The earth shook, waters flooded,
The thick Hıtay, the many kalday
Mounted horse, all swarming;
Launching the raid, in numbered ranks
They had stood prepared, it seems,

Ay tuğralı tuğ olup,
Göğü yaran çığlık olup,
Güçlüleri şanlanıp,
Yaya yürüğü hazırlanıp.
Alplarının hepsi kızışıp,
Kaldayları hazırlanıp,
Han Kalça'nın üstüne
Hepten gelip üşüşüp.
Düşman nerede diye pehlivanı
Kalça'ya bakıp kaldı.
Nara saldı Konurbay
Hışımlanıp dikleşip,
Heybetlendi domuz ya.
Mançu basıp şaşmadı,
Mançularını Konurbay
Bir güzel haşlayıp payladı,
«Bilir misin, çok Hıtay,
Kapılı Beecin, Kara-Şaar, Kul köle kılıp koyuverin.
Yurt edinip oturdum yer yaylayıp.

Becoming a moon-crested banner,
Becoming a shriek that split the sky,
Their strong ones won their glory,
Their swift men afoot made ready.
All their alps grew heated,
Their kaldays made ready,
Upon Khan Kalça
They came swarming one and all.
His champion, asking: where is the foe? —
Stood gazing upon Kalça.
Konurbay loosed his war-cry,
Raging, rearing upright,
The boar swelled up in dread array.
The Mançu pressed on unfaltering,
And Konurbay his Mançu
Scalded and scolded soundly:
«Do you know, you many Hıtay:
Gated Beecin, Kara-Şaar, Make them slaves and bondsmen all.
I settled there as homeland, summering the land.

Basıp gelip Burut'tan,
Kapışacağın çok Burut,
Kalmaksızın sürüp hepinizi,
Çok namusu bu yere
Sürüp getirdim çobanlayıp.
Çınmaçın'dan, ormandan,
Öte yanı Dınşa'dan
Ordu toplansa bunca can,
Kara kurt gibi halk olup,
Varını yağmalayıp alın,

Marching forth against the Burut,
The many Burut you shall grapple,
Driving you all without remainder,
Much of their honor to this place
I drove and brought, shepherding them on.
From Çınmaçın, from the forest,
From Dınşa on the farther side,
When such a host of souls is mustered,
Becoming a folk like black wolves,
Plunder and take all they possess;

Basıp gelip Beecin'e
Kaynaşıp ordu saldık,
Pehlivanlarını, aslanlarını,
Çarpışmada nice han öldü,
Bahadırlarını, erlerini
Yurttan ne zaman ganimet aldık.
Karşına gelirse kırıverin,
Azıcık Burut'tan,
Burut denen güruhtan
Öldüreyim diye gelip,
Yanıp kül olası bir Hıtay,
Un ufak edip kırıverin.
Öz malını saçarsın.
Böbürlenip kalan sen yurdum, Tufan gelse kımıldamaz
Mızraklaşıp vuruşmadan,
Yüz tuttuğun düşmanı almadan,
Etekli Hıtay bizim el
Beecin'e nasıl varırsın?
Eğilip yetişilir el değil.

Marching onward to Beecin
We loosed the seething host,
Their champions and their lions,
In combat many a khan has died,
Their batyrs and their warriors —
How often we took plunder from their land.
If they come against you, cut them down,
From the puny Burut,
From that rabble called Burut,
Coming, saying: I shall kill —
A Hıtay doomed to burn to ash,
Grind them to flour, cut them down.
You would squander your own goods.
You, my land left standing boastful,
Though the flood come, it does not stir
Without lance-fight and combat,
Without taking the foe you faced,
The skirted Hıtay, our own folk —
How will you come back to Beecin?
No folk to be reached by bowing low.

Yüz yüze gelip vuruşup,
Görmez demek de nedir?
Kırgız'dan kıyamet koparmadan
Ölmez demek de nedir?
Burut'un bir cezasını
Vermez demek de nedir?
Kökünden koparıp gümbürdeyip,
Tümden kırıp Burut'u
Almaz demek de nedir?
Yumuşak kuray pişene dek,
Ilgının külü uçana dek
Sıkıca altı ay kapışıp,
Yüz tuttuğunda Burut'u
Kırmaz demek de nedir?
Hep birden basıp Burut'un
Erlerini mızraklayın,
En zavallı kötüsünden

Coming face to face in battle,
What is this talk: he shall not see?
Without tearing doomsday from the Kırgız,
What is this talk: he shall not die?
To the Burut their punishment —
What is this talk: we shall not give?
Tearing them up by the root in thunder,
Cutting down the Burut wholly —
What is this talk: we shall not take?
Till the soft kuray-reed ripens,
Till the tamarisk's ash has flown,
Grappling hard for six full months,
When we set our face on the Burut,
What is this talk: we shall not slay?
Pressing all at once, of the Burut
Put their warriors to the lance;
From their most wretched and their worst

Kaçıp nasıl gideriz?
Saçıp nasıl gideriz?
Çomak almış pehlivanını,
Büyük cengi salanını,
Kahrolası Burut'un
Bozgununu sıkıca salıverin.
Taş meydan edip çıkın.
Temizleyip topluca kırın,
Cepken giymiş güçlüler,
Eriniz Kalça benim için,
Dolu Hıtay eli için,

How could we turn and flee?
How could we scatter and go?
Their champion who has seized the mace,
The one who looses the great battle,
Of the accursed Burut —
Loose their rout upon them hard.
Leave the field bare stone behind you.
Cleanse them, cut them down together,
You strong ones clad in jackets,
Your warrior Kalça, for my sake,
For the sake of the brimming Hıtay land,

Hesabı yok Çon-Beecin
Düşmanın alacağı yer değil.
O Beecin'i yurt tutan
Bizim Hıtay kalın yurdu,
Hiç kimseler bunu yenmemiş.
Bir avuç Burut'u
Almadan nasıl gideriz,
Bir kırgını bu yurda
Salmadan nasıl gideriz?
Yeri kaplayan kalın ordu
Teke tek çıkıp vuruşup,
Yer tutuşsa bu sefer
Çarpışma olup kaçmayın,
Soluyup telaşlanmayın.
Yiğitlerini yakalayın,
Kökünü kazıyıp hepsini
Basarak Hıtay, yetişin,
Çarpışmanın hâli işte böyle,
Topuyla birlikte Burut'u
Topluca kırıp geçin.
Ala-Too bize yer değil,
Burut bize el değil.
Haberin var mıdır ki,
Kara Hıtay, Mançu yurdu,
Bunun ulusu imiş Kara han.
O Kara han öldüğünde
Kara han'ın sekiz oğlu

Çon-Beecin beyond all reckoning
Is no place for a foe to take.
Those who hold that Beecin as homeland,
Our own thick-massed Hıtay nation —
No one has ever conquered it.
A mere handful of Burut —
How can we go without taking them?
One slaughter upon this land —
How can we go without loosing it?
The thick host that blankets the earth,
Going out to fight man against man —
Should the earth catch fire this time,
When the clash comes, do not flee,
Do not pant and fall to panic.
Seize hold of their brave men,
Rooting out their stock entire,
Press on, Hıtay, and overtake them,
Such is the state of combat:
The Burut, all in one body,
Cut down together as you pass.
The Ala-Too is no place for us,
The Burut are no folk of ours.
Have you ever had word of this —
The Kara Hıtay, the Mançu nation,
Their great one was Kara han.
When that Kara han died,
Kara han's eight sons

Emekleyip küçük kalıp,
Ermeden hepsi toy kalıp,
Benim atam Alööke
Morgo-Kalaa şehrine
Ak otağ rehini olup oturmuş.
Burut'un düşmanlığını bilip
Benim atam kırmış,
Kara han'ın sekiz oğlunu
Kamçıyla ölçüp bölmüş,
Atamın elinden
Yürekli olanı ölmüş,
Yüreği yok kötüsünü

Were left small and still crawling,
All left green before their prime,
And my own father Alööke
In the city of Morgo-Kalaa
Sat as hostage of the white pavilion.
Knowing the enmity of the Burut,
My father cut them down;
Kara han's eight sons
He measured with the whip and parted:
At my father's hand
The stout of heart met death,
And the heartless, base among them

Ganimet kılıp bölmüş.
Birini sürüp uzağa,
Cezasını böylece vermiş.
Birini sürmüş Kazak'a,
Birini sürmüş azaba,
Birini sürmüş Altay'a,
Birini sürmüş Kangay'a,
Vergiyi fazla salmış.
Vay babasının canı, Burut'tan
Nice yerde öcünü almış.
Sürülüp varıp, o Cakıp
Altay'a oba kondurmuş.
Yazıp yazıp defter okuyup,
Bizim el gibi olmuş.
Kökü Burut kurnaz Cakıp –
Tükenesiye benzer bu Cakıp,
Hıtay'ım deyip o yanası
Kalmukça mal gütmüş.
Bakana görene göre
Hiç Kırgızlık görünüşü kalmamış.
Nice yurdu işte böyle,
Kahrolası Cakıp aldatmış.
Burut imiş bu Cakıp,
Altay'a şamata salan
Çubut imiş bu Cakıp.
Çubutluğu aşmış,

He made his spoils and parted out.
One he drove far away —
Thus he dealt their punishment.
One he drove to the Kazak,
One he drove into torment,
One he drove to the Altay,
One he drove to the Kangay,
And laid a heavy tribute on.
Ah, by his father's soul — on the Burut
In many a place he took his vengeance.
Driven forth, that Cakıp
Pitched his camp upon the Altay.
Writing, writing, reading ledgers,
He grew to be like our own folk.
Burut by root, that sly Cakıp —
He seems doomed to perish, this Cakıp,
Saying: I am Hıtay — that cursed one
Herded his stock in the Kalmuk way.
To all who watched and all who saw
No trace of Kırgız look remained.
Many a nation, even so,
That accursed Cakıp deceived.
A Burut he was, this Cakıp,
Who loosed uproar on the Altay,
A Çubut he was, this Cakıp.
His Çubut ways passed all bounds,

Akar altın, sayısız gümüş
Sandığa sığmayıp taşmış.
Zenginliği domuzun
Altaylıdan aşmış.
Karısı doğurunca kurnaz Burut
Sayısız kara mal boğazlamış,
Âleme yeter toy kılıp,
Kara Kalmuk'u, Hıtay'ı,
Gördün mü o yanasıyı,
Aşla aldatıvermiş.
Karısı doğurunca çocuğunun
Kırgızca adı Er Manas,
Hıtayca adı Çon-Cindi,

Flowing gold, silver untold
Overflowed, too much for chests.
The riches of that swine
Surpassed the folk of the Altay.
When his wife gave birth, the sly Burut
Slaughtered black cattle untold,
Made a feast to serve the world,
The Kara Kalmuk and the Hıtay —
Have you seen that cursed one? —
He beguiled them all with food.
When his wife gave birth, his child's
Kırgız name was Er Manas,
His Hıtay name was Çon-Cindi,

Kahrolası hunharın
Manaslığını kim bildi?
On ikisine geldiğinde
Orda bozup, ordu saldı,
Yolsuz yere yol saldı,
Hıtay'dan Orgo yiğidi aldı,
Eli yetip hunharın
Sivrilen dağlı yeri aldı. Kakan'ın hanı
Beecin'in
Ala-Too'sunu yurt kılıp,
Azıp dağılmış Kırgız'ını
Toplayıp gezerek el kıldı,
Türeyip çoğalan pehlivanı
Ürümçü'ye yurt kıldı.
Dönüp dolanan sahibi budur diye,
Eybit Taz'ın Ürbü'sünü
Ürümçü'ye han kıldı,
Kurguluk'un şehrine
Yerleşmiş Hıtay, Dangı yurdu,
Ak-Suu'da kırıp attı.
Töresi başka, zehri güçlü.
Yılan, çıyan yiyip duran,
Kırk boyun birisi,
İneğe Tanrı deyip duran,
O yurdu darmadağın edip

Of that accursed butcher —
Who knew his Manas-hood then?
When he came to his twelfth year
He wrecked the ordo, loosed a host,
Laid roads where no road ran,
From the Hıtay he took Orgo's braves,
The butcher's hand reached far,
He took the jutting mountain lands. Of
Kakan's khan, of Beecin,
Making the Ala-Too his homeland,
His Kırgız, strayed and scattered wide,
He gathered, roaming, made a people;
The champions bred and multiplied
He settled as a nation at Ürümçü.
Saying: this is its roving master,
Eybit Taz's Ürbü
He made the khan over Ürümçü;
In the city of Kurguluk
The settled Hıtay, the Dangı nation,
He cut them down at Ak-Suu.
Their law is strange, their venom strong:
Forever eating snakes and scorpions,
One of the forty tribes,
Forever calling the cow their God —
He threw that nation into ruin

Azgınlığı başlattı,
Fena kırıp attı,
Katırı ayıklayıp at kıldı,
Kaleyi bozup dam kıldı,
O yurdun kendisinde
Bay denen kişiyi han kıldı. Nara attırıp Burut'u
Mızrak uzattı o hunhar,
Çay alınan madeni aldı,
Ondan sonra o hunhar
Altın çıkan yeri aldı.
Topon şehri yolundan,
Toprak ak çiy boyundan,
Koca Coloy pehlivanın elinden

Kapışıp Manas kavga saldı.
Gücü ne kadar, bilin,
Er Dönkö'yü baş edip,
Dokuz nökeri bir kırdı,

Cehennemi sert başlattı,
Doksan eri bir saldırınca
Donatısını kesip attı.
Hunharlığı bilindi,
Aşırı hunhar imiş diye,
Yanası Manas'ın adı,
O sefer saldığı kavgası
Defterine çizildi.
Davanın suyunu boyladı,
Kara yollu hunharla
Savaşan sağ kalmadı.
Bile bile kapışmaya çıkıp,
Alp devlerin hepsi yere serildi,
Kahrı Manas başlattı,
Benim atam Alööke,
Altı bin dev aslan ile
Kumda atam boğazlanıp,
O zavallının kavgasını
Sorarsan bulursun,

And set his rampage going,
Cut them down most grievously,
Culled the mules and made them horses,
Broke the fortress into houses,
And in that very nation
Made the man called Bay their khan.
Setting the Burut to war-cries,
That butcher thrust the lance,
He took the mine where tea is won,
And after that, that butcher
Took the land where gold is found.
By the road of Topon city,
Along the soil of white feathergrass,
From the hands of the great champion Coloy
Manas grappled and loosed his brawl.
Know how great his strength:
Beginning with Er Dönkö,
He slew nine retainers at a stroke,

He set a hell loose harsh and grim,
When ninety warriors charged at once
He cut away their armored gear.
His butcher's nature was made known —
Saying: a butcher beyond all bounds —
The name of Manas, that cursed one,
And the brawl he loosed that time
Was drawn into the ledger.
He plumbed the waters of the feud:
With that butcher of the black road
None who fought remained alive.
Going out to grapple knowingly,
All the alp-giants were laid low,
Manas began the wrathful ruin;
My own father Alööke —
With six thousand giant lions
My father was slaughtered in the sand;
Of that poor soul's last battle,
If you ask, you shall find it —

Kum-Arık ırmağı adını.
Şimdi durur besbelli
O hunharın kavgası.
Erlerini alın,
Er olmayan kötüsünü
Hesapsız kırıp salın.
Obasını basıp girin,
Bırakmadan kırıp sürün.
Koyun gibi horlayın,
Yiğitlerini, aslanlarını,
Belli Bakay erlerini
Yüz tutup bağlayıp alın.
Akın salıp girin,
Kurulup yayılan Burut'un
Çevresini sarıp geçin,
Cazayıl atıp, yay çekip,

The name of the river Kum-Arık.
It stands there plainly still,
That butcher's battleground.
Take their fighting men,
And the base who are no warriors
Cut down beyond all reckoning.
Storm in upon their camps,
Slay and drive them, leaving none.
Despise them like so many sheep,
Their brave men and their lions,
The famed warriors of Bakay —
Face them, bind them, take them.
Loose the raid and enter in,
Of the Burut, settled and spread wide,
Encircle them and sweep on past,
Firing the cazayıl, drawing bows,

Dolu misali ok atıp,
Rast geleni yok edip,
Düpedüz kırgın salın,
Önceki atam Alööke'nin
Bitmez öcünü alın.
Bu kudurmuş Burut'u,
Ulum, törem, heybetlim,
Yuvalı Hıtay, değerin var,
Kırk yıl kırgın olsan da
Eğilmeden duran töre var sende,
Yamanların hepsini
Çomak almış pehlivanım,
Tüketelim Burut'u,
Hiç esirgeyip durma!
Mızrakta usta erini,
Çare bulucu yiğidini
Hep birden basıp geçin.
Demir urganlı torcum,
Hepten hançer kollum,
Kalday'dan çıkma erenim,
Gaza başlatıp gelmişim.
Saldıracağım Burut'a,

Loosing arrows thick as hail,
Destroying all you chance upon,
Loose an outright slaughter down,
For my father Alööke of old
Take the vengeance that has no end.
This rabid Burut horde —
My son, my lord of law, my mighty one,
Nested Hıtay, you have your worth,
Though slaughtered for forty years
There is law in you that stands unbowed;
All of the wicked ones,
My champion who has seized the mace —
Let us finish off the Burut,
Do not stand there sparing them!
Their warriors skilled in the lance,
Their braves who find the remedy —
Press all at once and sweep them past.
My net-bearer of iron cords,
My man all daggers to the arm,
My chosen one sprung from the kalday,
I have come to open holy war.
I shall fall upon the Burut —

Adımı geniş atın,
Burut denen güruha.
Hengâmeyi düzüp başlayın,
Beecin'den çıktık, öldük deyip,

Gök zırhı giymesi,
Candan geçip atılın.
Hani Beecin'den akına çıktığımızda Bu yıl yan yatmışa benzer

Gaza başlatıp çarpışıp,
Kaçmadan durup kapışıp,
Karagul başta, alplar öldü,
Madanşa, Dınşa hep öldü.
Kızıl yağız Boroonçu,
Kadından ölen önceki
Katkalan'ın Saykal'ı,
Pehlivandan öldü, gözle,
Sırt yanını çaldırıp,
Manas'ın oğlu bozkurda
Kıranların hepsini kaptırıp,
Kakançı'lı Beecin'e

Nasıl diri gideriz?
Karaltıların hepsini yitirip,
Diri gezip nideriz?
On iki kapılı Çon-Beecin,
O Beecin'in içinde
Yamaca kurulmuş dam idim.
Kırk hanın eli Hıtay'a
Kahrolası kendim han idim.
Kırk boy yurdu toplatıp,
Manas'ın yetim oğluna
Bunca zaman kırdırıp durdum.
Han Konurbay adım var,
Nasıl Beecin'i görürüm,
Alp devlerden ayrılıp,
Diri gezmeden ölürüm.
Çınmaçın'ı, yeryüzünü

Cast my name out far and wide
Against that rabble called Burut.
Set the tumult in array, begin,
Saying: we came from Beecin, we are dead men,
Clad each in the gray-blue mail,
Forsake your lives and hurl yourselves.
Remember, when we rode raiding from Beecin This year it seems to lie fallen on its side
Opening holy war, we clashed,
Standing unfleeing, we grappled,
Karagul first, the alps have died,
Madanşa, Dınşa, all have died.
The dark-red bay Boroonçu,
And she who fell first of women,
Katkalan's Saykal,
Died at a champion's hand — mark it,
Letting his rear be struck,
To the gray wolf, son of Manas,
Losing every one of the slayers,
To Kakançı's Beecin

How shall we go back alive?
Losing every one of our dark hosts,
What use to walk alive?
Çon-Beecin of the twelve gates —
Within that same Beecin
I was a house set on the slope.
Over the Hıtay, land of forty khans,
Accursed as I am, I myself was khan.
Mustering the nation of forty tribes,
By the orphan son of Manas
All this time I let them be slaughtered.
My name is Khan Konurbay —
How shall I look on Beecin?
Parted from the alp-giants,
I shall die before I walk alive.
Çınmaçın and the face of the earth —

Kendisi vurup geçen koldu,
O değil, atası hunhar Manas'ı
Altı kez aldatan koldu.
Bu horluktan ölürüm,
Handan, beylerden ayrılıp,
Kakan'ı nasıl görürüm!
Ben Konurbay ad alalı,
Apışıp ata bineli
bizim düşümüz bu,
Yamanlardan ayrılıp,
Asırda var mı böyle iş.
Kaldaylarım, hanlarım,
Arka kalan canlarım,
Burut'u bozup dönmeden,
Ölmeden nasıl giderim?
Tükenişip kapışıp,
Kökünü hepten kazıyın,
Kıl kadar canı esirgemeden
Kırgın olup geçin!
Pehlivanlarım, aslanlarım,

It was he himself who struck and passed;
No — it was he who six times over
Deceived his father, butcher Manas.
I shall die of this disgrace —
Parted from khan and beys,
How shall I look upon Kakan!
Since I, Konurbay, took my name,
Since I straddled and mounted horse,
this has been our dream:
To be parted from the wicked —
Is there such a thing in any age?
My kaldays and my khans,
My souls who stand behind me,
Without routing the Burut and returning,
How shall I go without dying?
Grappling to the last man,
Dig out their root entire,
Sparing not a hair's-breadth of life,
Pass over them as slaughter!
My champions and my lions,

Hepsini basıp yetişin!»
Er Konurbay bunu deyip,
Eteği yayvan gök zırh –
Yaman olmuş karaltının
Ok geçmez pek zırhı.
Gök zırhı bürünüp,
Görsen pehlivan Konurbay
Tam kaplan gibi atılıp.
Bozkurtluğu apaçık,
Önder bozkurt yiğidin
Görsen görünüşü işte böyle.
Ey, Konurbay yiğidin
Hışımlanıp bağırıp,
Kaldaylarını çağırıp.
Dalgası dağ gibi görünüp,
Durup kalıp bağırsa
Ağzından çıkan gök alev
Sıçrayıp taşarak dökülüp,

Press them all and overtake!»
Er Konurbay, saying this —
The gray-blue mail with skirts spread wide,
Of that dark shape grown terrible
The stout mail no arrow pierces —
Wrapping himself in the gray-blue mail,
See him, the champion Konurbay,
Springing exactly like a tiger.
His gray-wolf nature plain to see,
Of the leading gray-wolf brave —
See him: such is his very look.
Ey, the brave Konurbay,
Raging, roaring aloud,
Calling his kaldays to him.
His surge looming like a mountain wave,
Should he halt and roar aloud,
The gray-blue flame that leaves his mouth
Pours leaping, overflowing;

Altındaki Algara'yı
Coşturup silkindirip,
Ölçüsüz er tulparı
Er ölmüş gibi debelendirip.
Mançularını telaşa verip,
Altındaki Kara atını
Oynak oynak bastırıp,
Bu Kalça'nın Kara atı –
Böğründe var imiş iki kanadı, Aslan değil mi Konurbay.
On sekiz bin âlemi,
Coşup giderse Konurbay,
Talkan gibi vurmak âdeti.
O kudurmuşun Kara atı –
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulan kovalasa kaçırmaz,
Kovalamaca düşmanına ustalaşmış,
Tırnağı çelik, gömgök taş.
Algara'sını silkindirip,
Mızrağını elde dikeltip,
Çomağını yanda kabartıp,
İriliği bambaşka.

Algara beneath him
He stirred to frenzy, made him shake,
The measureless war-tulpar
He made thrash as if his man lay dead.
Throwing his Mançu into alarm,
The Kara steed beneath him
He set prancing, step on step;
This Kalça's Kara steed —
In his flanks, they say, were two wings, Is he not a lion, Konurbay?
The eighteen thousand worlds,
Should Konurbay surge forth in flood,
It is his custom to smash like talkan.
That rabid one's Kara steed —
His tail is sparse, his mane is scant,
Chase the kulan, he lets none escape,
A master at the hunt of foes,
His hoof is steel, blue-gray as stone.
Making his Algara shake himself,
Raising his lance upright in hand,
Swelling his mace at his side,
His hugeness like no other thing.

Bahadırın hâli işte böyle –
Âlemi bozan seçkin er.
Görkemi başkadır Kalça'nın,
Cenge yaraşır donanmış,
Gök demirden tolgayı
Kapatıp giyse başına
Şu bulutlu dağ başına benzer.
İki burun deliği
Kayalı zindan geçidine benzer.
Bıyığının bir kılı
Yağlı balta sapına benzer,
Bu kır sakallı Mançu'nun
Üst dudağı sarkıp,
Kalday'ın torbasına benzer.
Coşup giderse Konurbay
Dağı talkan edecek gibi.

Such is the state of the batyr —
A chosen man who wrecks the world.
Kalça's grandeur is a thing apart,
Arrayed as befits the war;
The helm of gray-blue iron,
Should he close it on his head,
Is like yon cloud-capped mountain peak.
His two nostrils gaping wide
Are like a rock-hewn dungeon pass.
A single hair of his mustache
Is like a greasy axe's haft;
Of this gray-bearded Mançu
The upper lip hangs drooping down,
Like the kalday's saddle-bag.
Should Konurbay surge forth in flood,
As if he'd smash the mountain into talkan.

Yiğidin karşısında
Eceli gelmiş bakıp durur sanki.
Hıncı tutup saldırsa,
Kırgız değil, asrı bozup
geçer sanki.
Kımıldamadan kara yer
Sanki sertliğinden tüter gibi.
Beecin'den çıkan Hıtay'ın
Beli değil mi Konurbay,
Kuldan üstün doğmuş,
Upuzun boylu, geniş omuzlu,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı kayran er,
Aldırmadan sürüp Hıtay'ı
Cenge çıktı hazırlanıp,
Kalça'nın hâli işte böyle.
İnek tüyü kadar ordu sürüp,
O ordunun hepsini
Dağıtmadan topluca sürüp,
Konurbay'ın kalın ordusu –
Yer oynadı o sefer.
Kararıp kaynayıp yer dolup,

Before that brave, one facing him
Stands gazing as if his hour had come.
Should he charge with hatred seized,
Not the Kırgız — he'd wreck the age itself
and pass on through, it seems.
The black earth, though unmoving,
Seems to smoke from his mere fierceness.
Of the Hıtay come out of Beecin
Is not Konurbay the spine?
Born higher than any slave,
Towering tall, broad in the shoulder,
Cotton-sashed, in wide-cut boots,
Khan of Keçil, that hero rare,
Driving the Hıtay on unheeding,
He rode out prepared for war —
Such is the state of Kalça.
Driving a host thick as hairs on a cow,
The whole of that great host
He drove in a mass, unscattered,
Konurbay's thick-massed army —
The earth heaved at that hour.
Darkening, seething, the land brimmed full,

Gök açık, yer kapalı,
Yeri kaplayan el olup.
Mızrağın ucu sökülüp,
İnsanın başı görünüp,
Kılıcın ucu ışıldayıp,
Hıtay'ın başı kımıldayıp.
İnsanın gönlü bölünüp,
Askerin hepsi görünüp.
Toprak kaynayıp, toz dolup,
Yer yarılmış can olup,
Pazısı dolu kâfirin,
Han Konurbay bahadırın
Türlü türlü halkı var,
Sataşanı kırıp geçirip
Kanını içmek töresi var,

The sky lay open, the earth was covered,
Becoming a folk that blanketed the land.
The lance-points ripping loose,
The heads of men appearing,
The sword-points flashing bright,
The heads of the Hıtay astir.
The hearts of men were breaking,
The whole of the soldiery in view.
The soil seethed, the dust brimmed full,
The earth split open, turned to souls,
Of the infidel with brawny arms,
Of Khan Konurbay the batyr —
He has peoples of every kind,
Crushing whoever assails him,
He holds the custom of drinking their blood;

Kırgız'a kırgın salmaya
Hazırlanmış meğer bu heybetli.
Yere aydınlık düştüğünde
Kırgız değil, asrı bile
Vurup geçecek çarkı var,
Vurup geçmesinin sebebi –
Bunun kara kurt gibi halkı var. Tanın
buz gibi yeli titreyip.
Pek berkitilmiş beli var,
Bunun bel bağladığı yeri var,
Söğütlerin başı eğilip,
Kahrı taş yaran
Han Konurbay aslanı var.
Çelikten mızrak kuşanan,
Karşısına çıkan düşmanı deviren,
Camgırçı oğlu Şayımbet
Yiğitlik görünüşü işte böyle,
Kulda böylesi olmamış.
Kahrına alıp er Kalça
Kalın Hıtay Mançu'nun
Boynunu çarpışmaya çevirmişti,
Becerikli doğmuş koca Kalça
Kapışmayı diliyordu,
Hazırlanıp Kalça dururken
Atası ölmüş Şayımbet
Argın'dan seçip ordu alıp,
Kırgız'ın ordusunu bolca alıp,
Ecel yeterse ölmeye,

To loose slaughter on the Kırgız,
That awesome one, it seems, stood ready.
When daylight fell upon the earth,
Not the Kırgız — even the age itself
He has the engine to strike and pass;
The cause of his striking through is this:
He has a people like black wolves. The
dawn's ice-cold wind shivering.
He has a pass most strongly fortified,
He has the place on which he stakes his trust,
The heads of the willows bowing down,
Whose wrath can split the stone —
He has Khan Konurbay the lion.
Girded with the lance of steel,
Felling every foe who comes against him,
Şayımbet, son of Camgırçı —
Such is the very look of valor,
No slave has ever borne its like.
Taking his wrath upon him, Er Kalça
Of the thick Hıtay and Mançu
Had turned their necks toward the clash;
Old Kalça, born full of craft,
Was hungering for the grapple;
While Kalça stood preparing,
Şayımbet, whose father was slain,
Taking a picked host from the Argın,
Taking the Kırgız host in plenty,
To die if his hour should come,

Naralı hengâme salmaya,
Kalça'nın öldürdüğü Camgırçı'nın
Öcünü bile bile almaya
Yeri yarıp bağırıp,
Bağırışına baksan
«Manas!» diye nara çağırıp.
Yiğitleri, aslanları,
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse

To loose the war-cried tumult,
For Camgırçı, whom Kalça killed,
To take vengeance knowingly, full-willed,
Splitting the earth with his shout —
If you marked the way he cried,
He called the war-cry: «Manas!»
His braves and his lions,
Who drinking at will are never sated,
Who never leave their hunger behind,
Who, driven on in darkness,

Kaplan misali sinip yürüyen,
Kayran Kırgız elini sürüp,
Kaplan misali aslanı sürüp.
Mızrağın ucu parıldayıp,
Tunç borunun sesi çınlayıp,
Tan kabarıp söktüğünde,
Gökten yıldız bölünüp,
Kıbleye doğru dökülüp,
Tepeden yıldız teker teker,
Kamışın başı sızlayıp,
Kumunun üstü çizilip.
Tan kabarıp sökülüp,
Yere aydınlık dökülüp.
Türlü türlü ordu sürüp,
Ordunun hepsini topluca sürüp,
Yer görünen alacakaranlıkta
Göz yetmeyen karanlıkta
Atışmayı bolca salmaya,
Atası Camgırçı'nın öcünü almaya
Eyer beli gibi boyundan
Eğilip gelip durmuştu,
Hıtay ile Kırgız arası
Kerney-zurna çalınıp,
Cenge yurdun dolanıp,
Göğüs göğüse dayandılar.

Steal forward crouching like the tiger,
Driving the dear Kırgız people on,
Driving lions like unto tigers.
The lance-points glittering,
The voice of the bronze horn ringing,
When dawn swelled up and broke,
Stars splitting from the sky,
Pouring down toward the qibla,
From the crest the stars one by one,
The heads of the reeds keening,
The face of the sand was scored.
Dawn swelled up and broke,
Light poured out upon the earth.
Driving hosts of every kind,
Driving the whole host in a mass,
In the half-light where earth shows dim,
In the dark where eyes cannot reach,
To loose the shooting-match in plenty,
To avenge his father Camgırçı,
Down the ridge like a saddle's spine
He had bent, come on, and halted;
Between the Hıtay and the Kırgız
Kerney and zurna sounded,
The nations wheeling into war,
They braced together breast to breast.

Mızrak ile dürtüştüler,
Tüfek ile atıştılar.
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşup,
Ordunun önüne baksan,
Elin esenliğini dilesen,
Ordunun önünde Sarı han.
Tuuçunak'ı şahlandırıp,
Rast geleni kırıp geçirip.
Argın'dan üstün han imiş,
Aklı üstün, zehri güçlü,
Kapışanı dümdüz eder.

They jabbed at one another with lances,
They traded fire with muskets.
Standing facing, front to front,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting with a crash and clatter —
If you looked to the army's front,
If you wished the people well-being,
At the army's front rode Sarı han.
Making Tuuçunak rear high,
Crushing all he chanced upon.
A khan above the Argın he was,
His mind supreme, his venom strong,
He flattens all who grapple him.

Erliği dağın dengince,
Güreşe tutuşsa can yiyecek gibi.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir hayli,
Bozkurtluğu göz önünde.
Tuuçunak'ın ağzını çevirmişti,
Er Konurbay bahadıra
Karşı sürüp Sarı han
Saldırıp mızrak uzatmıştı.
İnişine yokuşuna bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Çevresine bakmadan,
Hiç öleceğini saymadan,
Hıtay'a kendini vurmuştu.
Kalday oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra
Karşı karşıya durmuştu.
Çomaklaşıp kapışıp,
Çomak kırılıp boynunda,
Sapı elde kalıp.
Mızrak ile dürtüşüp,
Mızrak kırılıp paramparça,
Kılıçlaşıp vuruşup,
Çetin cenk oldu şimdi.
Ok geçmez kaftanlar sıyrılıp,
Kılıç kırılıp paramparça,

His manhood is a mountain's equal,
Locked in wrestling, he would devour a soul.
His champion's might is a thing apart,
His batyr's prowess more than ample,
His gray-wolf nature plain to see.
He had turned Tuuçunak's head about,
Against Er Konurbay the batyr,
Riding to meet him, Sarı han
Had charged and thrust the lance.
Heeding neither fall nor rise,
Not reckoning: I shall die,
Not looking round about him,
Never reckoning he would die,
He had hurled himself on the Hıtay.
Against the infidel kalday's son,
Against Khan Konurbay the batyr,
He had taken his stand face to face.
Grappling mace against mace,
The mace broke on the neck,
Only the haft left in the hand.
Jabbing lance against lance,
The lance broke into splinters,
Striking sword against sword —
A grim battle it was now.
The shot-proof kaftans stripping off,
The sword broke into splinters,

Ortasından kopup.
Çetin kapışma olmuştu.
Kâse gibi gözlü Sarı han
Konurbay ile yüzleşip,
Sırayla dürtüşüp,
Geniş kargaşa olup durmuştu.
Kayran canı esirgemeden,
Argın'ın hanı Sarı han
Esirgemeden savaş kılmıştı,
Teke tek dürtüşüp,
Teke tek duruyordu.
Ne Sarı han'ın yanında

Snapped through at the middle.
A grim grapple it had been.
Sarı han of the bowl-round eyes,
Coming face to face with Konurbay,
Thrusting stroke for stroke in turn,
It had become one wide confusion.
Never sparing his dear life,
Sarı han, khan of the Argın,
Had waged the fight unsparing,
Thrusting man against man,
Man against man he stood.
But at Sarı han's side there is

Külçoro, Bakay hanı yok,
Kançoro'su dahi yok.
Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya bok!
İçi yanıp, özü kor,
Belli bozkurt dahi yok.
Kar dolanmaz kaya yok,
Arka olup oturan
Kara gün dostu Bakay dağı yok.

Yanında yoldaş yâren yok,
Ayırıp kurtaracak
Almambet oğlu Çoro yok.
Bel bağladığı beli yok,
Belli Semen bahadırı,
Beline destek eri yok.
O savaşın içinde
Kaçıp girecek orman yok,
Arka olacak Nogay yok.
Konurbay nasıl aslandı,
Konurbay'a el salan
Sarı han nasıl erdi!
Hani er Semetey bozkurdun
Dünyalığı saçtığında,
Kırgız'a doğru yürüdüğünde
Çon-Buhara'ya hengâmeyi
Sala gelmiş değil mi.
Ormandaki Sarı taz'ı

Alıp gelmiş değil mi,
Sarı taz adını sildirmiş,
Kayran candan umut kesip,
Sarı han adını koydurmuş,
Han haykırıp durduğunda
Talas'a kurulu dam yapıp, At oyuncusu, yaya yürük
Argın'a bozkurt han kılıp, Dört bir yandan koşuşup,
Güçten düşmüş bahadırın

No Külçoro, no Khan Bakay,
Not even his Kançoro.
Seen today, gone tomorrow —
So it is: the world is dung!
His heart aflame, his core an ember,
Not even a famed gray wolf is there.
No crag where snow cannot cling,
None sitting behind him in support,
No Bakay-mountain, friend of the black day.
No comrade, no companion at his side,
None to part the fray and save him —
No Çoro, son of Almambet.
No pass on which to stake his trust,
No famed batyr Semen,
No warrior to brace his back.
Within the thick of that battle
No forest into which to flee,
No Nogay to stand behind him.
What a lion was Konurbay —
And he who laid hands on Konurbay,
Sarı han, what a man was he!
Why — when the gray wolf Er Semetey
Scattered this world's goods abroad,
When he marched toward the Kırgız,
Upon Çon-Buhara the tumult —
Did he not come and loose it there?
The Sarı taz of the forest —

Did he not bring him away,
He had the name Sarı taz effaced,
Cutting hope from his dear life,
He had him named Sarı han;
When the khan stood crying aloud,
Building a house set firm on Talas, Trick-riders and swift men afoot
Making the gray wolf khan over the Argın, Running in from all four sides,
Of the batyr fallen from his strength

Adını duyan ürkmüş,
Her yerden yetkin okumuş.
Taş takınmış taz'ı,
Her birinden mektup almış,
Arslan ihtiyardan dua almış. Uçugar giymiş ulusu,
On iki pîre el verip,
Kılıç almış ustası
Tam bahadır olup adlanmış. Basıp gelip yetişmişti,
Pehlivanlığı bambaşka,
Ustalığı dahi var,
Düşman hilesini iyi bilen
Sağlamlığı dahi var,
Dilde usta, Sarı han'ın
Dilmaçlığı dahi var.
Doğru yerden yol bulan
Kara yağız koca pehlivan,
Önderliği dahi var,
Nice düşmana el salan
Yiğitliği dahi var,
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Rast geleni kırıp geçirip,
Cenkleştiği Konurbay,
Karşı karşıya duruşup,
Mızrak saplayıp, balta vurup,

Döverse leşini kor mu?
Boşundan boşuna vuruşup,
Alööke oğlu Konurbay
Hışımlanıp dikleşip,
Haber salıp eline.
Karşı gelen cenge,
Bas diye Konurbay
Buyruk kıldı cancuna.
Konurbay buyruk kıldığında,
Çomak değip sırtından
Basmadan Mançu durur mu,
Kızıl kova kan oldu.

All who heard the name took fright,
From every place he summoned the able.
The taz bedecked with stones,
From every one he took a letter,
From the lion elder took a blessing. His great ones clad in uçugar,
Giving his hand to twelve pirs,
His master who received the sword —
He was named a batyr full and whole.
They had pressed on and overtaken,
His champion's might is a thing apart,
He has his mastery besides,
Well he knows the foeman's guile —
He has his soundness besides,
A master of the tongue — Sarı han
Has the interpreter's gift besides.
Finding the road from the true place,
The swarthy dark old champion,
He has his leadership besides,
Laying hands on many a foe,
He has his valor besides,
Making his Tuuçunak rear high,
Crushing all he chanced upon,
Konurbay, with whom he warred,
Standing facing, front to front,
Driving the lance in, striking with the axe —
If he batters, does he leave the carcass?
Fighting vainly, blow on empty blow,
Konurbay, Alööke's son,
Raging, rearing upright,
Sent word out to his people.
To the battle come against him,
Konurbay, crying: Charge! —
Gave command to his cancun.
When Konurbay gave his command —
Struck across the back with the mace,
Would the Mançu hold from charging? —
Blood ran red by the bucketful.

Onbaşısı dolanıp,
Ellibaşısı fırlayıp,
Yüzbaşısı koşuşup,

Their leaders of ten circling round,
Their chiefs of fifty darting out,
Their captains of a hundred rushing,

Binbaşının hepsi,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

The chiefs of a thousand, every one,
Six thousand Hıtay, kalday without number,

Pehlivanları bir hayli,
Cepken giymiş güçlüsü,
Yedi yüz mızrak bir değip,
Er Sarı han bahadırı
Çevreleyip sarıvermişti,
Çırpınan bir şey gibi,
Savura savura dövdüler.
Aşırı bozuk büyük cenk,
Kıranın Kalça varken
Hıtay'ın saldığı büyük cenk.
Hanları basıp yetişmişti,
Çevreleyip sarmıştı.
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Yedi bin can bir cana,
Han Konurbay bahadırı
Esirgemedi sonunda.
Hıtay'ın zorbalık ettiğine
Er Sarı han boyun eğmedi,
Attan düşüp serilmeyip,
Namusunu hiç vermedi.
Koca kazan gibi kayran baş,
Bütün bedenin hepsi
Kımıldamadan donakaldı,
En kuvvetli iki kol,

Their champions a goodly host,
Their strong ones clad in jackets,
Seven hundred lances striking as one,
The hero Er Sarı han
They had ringed and swiftly encircled;
Like some poor thing that flails about,
They beat him, flailing stroke on stroke.
A great battle, ruinous beyond measure,
While Kalça the slayer was at hand,
The great battle the Hıtay loosed.
Their khans had pressed and overtaken,
Had ringed him round about.
When seven wolves one single sheep
Fall on — do they leave the carcass?
Seven thousand souls against one soul —
Khan Konurbay the batyr
Spared him not in the end.
To the Hıtay's brute oppression
Er Sarı han bowed not his neck,
He fell not sprawling from his horse,
He never yielded up his honor.
The dear head like a great cauldron,
The whole of all his body
Froze stiff without a stir,
The two arms, strongest of all,

İnip kalkamaz olup felç oldu. Hani
kalday'ın tuğunu deviren
Akıl şaşıp donakaldı,
Hıtay binlerce, bu yalnız,
Kayran başı donakaldı.
Çare bulucu Bakay'ı

Fell palsied, could not rise or fall. Why, he
who felled the kalday's banner —
His mind bewildered, he froze fast,
The Hıtay thousands, he alone,
His dear head froze and stiffened.
Bakay, finder of the remedy —

Bir görmeye hasret kaldı.
Erliğinden el salıp
Velveleye girdi Sarı han,
Hıtay binlerce, bu yalnız,
Onulmaz bir müşkül,
Kavgaya girdi Sarı han.
Narası kulak sağır eden
Kalabalığa girdi Sarı han,
Giren can sağ çıkmayan

Yangına girdi Sarı han,
Puslanıp bozulan
Ok yağmuruna girdi Sarı han.
Kapışanı çiğneyen
Topluluğa girdi Sarı han,
Kanatlı uçup çıkamaz
Ok yağmuruna girdi Sarı han,
Kırgın değse eğilmez
Topluluğa girdi Sarı han.
Takılsa geri çıkılmaz
Tuzağa girdi Sarı han.
Vay, Kakan, Çon-Beecin
Ordusuna girdi Sarı han.
Cefa çekip, candan geçip,
Yalnız canından umut kesti,
Kederlenip yerinmeden,
Hıtay sel gibi bassa da
Tuuçunak'tan ayrılmadan,
Çelik çomak ele alıp,
Direnip durur Sarı han.
Her birine bir indirip,
Çomağından kor çıkar,
Vurduğu yerden ateş çıkar.
Kapışıp durur Sarı han.
İşte bu Sarı han'ın Kalık'ı –

Kırgız'a faydası değen ışığı.
Ecel yeterse ölürüm diye,
Atam bozkurt yiğide

He was left longing for one sight of him.
Loosing his grip upon his manhood,
Sarı han entered the uproar;
The Hıtay thousands, he alone —
A strait past any cure —
Sarı han entered the brawl.
Whose war-cry deafens the ear —
Sarı han entered that throng;
Whence no soul that enters comes out alive —
Sarı han entered that blaze;
Misted over, breaking foul —
Sarı han entered that rain of arrows.
That tramples whoever grapples —
Sarı han entered that mass;
Whence even the winged cannot fly free —
Sarı han entered that rain of arrows;
Unbowed though slaughter strikes it —
Sarı han entered that mass.
Whence, once caught, is no way back —
Sarı han entered that snare.
Alas — of Kakan, of Çon-Beecin,
Sarı han entered their host.
Bearing torment, forsaking life,
He cut off hope of his lone life;
Without grieving, without rueing,
Though the Hıtay pressed like a flood,
Never parting from Tuuçunak,
Taking the steel mace in hand,
Sarı han stands his ground.
Bringing one blow down on each,
Embers fly from his mace,
Fire flies from where he strikes.
Sarı han stands grappling on.
This Sarı han's own Kalık —

His light whose good has touched the Kırgız.
Saying: I shall die if my hour has come,
Saying: to the gray-wolf brave, my father,

Yoldaş olurum ben diye,
Telkürön'e kamçı vurup,
Kalık girdi savaşa.
Bakay'ın oğlu Baytaylak
Sürüp düşmana daha değmeden,
Bu da yere giren er Taylak,
Tam girdi savaşa.
Naralı kırgın salarım diye,
152890 Arka olan Sarı han'ı
Ayırıp kurtarırım diye,
Camgırçı oğlu Şayımbet
Yine girdi savaşa,
Aksakalı Sarı han
Kart girdi savaşa.
Argın, Kırgız karışık,
Hepsi girdi savaşa.
Karşı karşıya duruşup,
Mızrak saplayıp vuruşup,
152900 Öndeki erler güçsüzüne
Mızrak ile girişip,
Sendeleyip gittiğinde
Tepip söküp alışıp.
Kılıçlaşıp kapışıp,
Hıtay, Kırgız vuruşması
Kırgınlaşıp kalıp.
Görünen orduda paha yok,
Bu kırgının içinde
Ne var, neler yok.
152910 Ölüp yatan adamın
Bedeni kalmış, başı yok,
Azı dişleri sırıtıp,
At ölüsü dağ gibi yığılıp,
Kıl bıyığı sarkıtıp,
Erler ölüp demet demet düşüp,
Kuvveti olan halk ölüp,

I shall be a comrade at his side,
Laying the whip to Telkürön,
Kalık entered the battle.
Baytaylak, son of Bakay,
Riding, not yet come to grips with the foe,
He too, Er Taylak, pressing into the field,
Entered full into the battle.
Saying: I shall loose war-cried slaughter,
Sarı han who stood behind him —
Saying: I shall part the fray and save him,
Şayımbet, son of Camgırçı,
Entered the battle once again;
The white-beard Sarı han
Entered the battle, old as he was.
Argın and Kırgız mingled,
All entered the battle.
Standing facing, front to front,
Driving lances home, they fought,
The warriors in front, at the weaker ones
Setting on them with the lance,
And when one went staggering,
Kicking, wrenching, tearing him loose.
Grappling sword against sword,
The fight of Hıtay and Kırgız
Turned to sheer slaughter and stayed.
In the host in view no price is left,
Within this slaughter —
What is there, what is not!
Of the man who lies there dead
The body remains, the head is gone,
His back teeth bared in a grin,
Dead horses heaped like a mountain,
His wiry mustache drooping down,
Warriors dying, falling in sheaves,
The folk that had the strength lay dying,

İKİNCİ BÖLÜM

Tutsak Küheylan, Yaslı Talas

Konurbay "it dövüşü" dediği sahte ricat oyununu kurar ve pusuya Orok Baş ile May Taman gibi ucubeleri yerleştirir. Tuzak işler: Kalık ile Baytaylak tutsak edilip Kalça'ya armağan edilir; yetmiş yerinden yaralanan Sarı Han güçbela Talas'a kaçar. Konurbay'ın peşine düşen Şayımbet ise kaçar gibi yapan Kalça'nın eliyle "kalpak gibi" attan kapılıp çoban köle yapılır; Semetey'in emaneti Taybuurul kemende düşer, ganimet olarak Kakan hanına gönderilmek üzere Hıtay ordugâhında bağlanır. Zaferle coşan Konurbay, Bakay sağ oldukça Kırgız'ın yenilmeyeceğini haykırarak yeni bir saldırı emri verir.

Haber Talas'a düşer: uğursuz bir düşle uyanan Bakay, Kanıkey'in ak sarayında acı gerçeği sayar — Camgırçı ölmüş, Şayımbet tutsak, Buurul düşman elinde; ordu toplansın. Yaralı Sarı Han yaklaşan ordunun uyarısını getirir. Kanıkey hazinesini açar: Külçoro'ya ok geçmez kaftanla boz atı, Kançoro'ya Kök-Telki ile gök demir zırhı kuşandırır; topal usta Bölökbay'ın dövdüğü silahlar, Aktinte kılıcı ve yedi yılda doksan pehlivana yoğrulan kandagay ortaya çıkar. Kanıkey, Buurul'un kökenini anlatır: Manas'ın kırk çorosunu yenen savaşçı kız Saykal'ın ahiretlik nikâhla armağan ettiği, yedi ünlü tulparla birlikte doğmuş kutlu taydır bu. İki çorosunu iki memesinin sütüyle kutsayan ananın duasıyla, Bakay'ın "Buurul'u kurtarın ya da dönmeyin" andıyla ordu yola koyulur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Konurbay'ın sahte ricat tuzağında Kalık ile Baytaylak tutsak düşer; Sarı Han yetmiş yarayla Talas'a kaçar.
- Şayımbet, Konurbay tarafından attan "kalpak gibi" kapılıp köle edilir; Taybuurul kementle ganimet alınır.
- Konurbay, Buurul'u Kakan'daki Esenhan'a armağan göndermeyi tasarlar ve "Bakay sağken Kırgız yenilmez" der.
- Bakay uğursuz düşle uyanıp felaketi haber verir; Kanıkey'in kalay kapılı ak sarayında ordu toplanır.
- Kanıkey hazineden Aktinte kılıcını ve yedi yılda hazırlanan kandagay donunu çıkarır; Külçoro ile Kançoro'yu savaşa donatır.
- Buurul, Manas'ın kırk çorosunu yenen savaşçı kız Saykal'ın ahiretlik nikâh armağanıdır; Algara ve Maaniker gibi yedi ünlü tulparla birlikte doğmuştur.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kıtay ile Kırgız kavgası	*The battle of Kıtay and Kırgız —*
Boğuşan canlar hep birden ölüp,	*The grappling souls all dying at once,*
Yüreklenip direndiler.	*They took heart and stood their ground.*
152920 Ölmeyip sağ kalan erenler	*The champions left alive, undying,*
Mızraklarına dayanıp,	*Leaning upon their lances,*
Kıpkızıl kana bulanıp.	*Smeared in crimson-red blood.*
Savaşı akıllarına getirip,	*Calling the war to their minds,*
Karman çorman vuruşup.	*They struck in tangled confusion.*
Yer çiğnenip toz olup,	*The earth was trampled into dust,*
Vadilerin hepsi kan olup.	*All of the valleys turned to blood.*
Han Manas ile çarpıştım.	*I clashed with Khan Manas.*
Nice yürük atların	*Of many a swift-footed steed*
Eyeri kayıp böğrüne	*The saddle slipped to its flank —*
152930 Çırpınıp yatanı bundan çok,	*More than this lay thrashing there,*
Haykırıp uzatsam yarılmaz,	*Though I cry out and thrust, it will not split,*
Nice soylu tulparı	*Many a noble tulpar*
Eyersiz başıboş yedekleyip,	*Led saddleless, wandering loose,*
Nice insan can derdiyle inleyip.	*Many a man moaning in fear for his life.*
Hesabı yok savaştılar,	*They fought beyond all counting,*
Kim görmüş böylesi işi. Yedi kez uzatsam yarılmaz,	*Who has seen such a deed as this. Though I thrust seven times it will not split,*
Gökteki yıldız gibi	*Like the stars in the sky*
Ahdedip buluşur olmuşlar,	*They swore an oath and would meet,*
Sarı Han'a Şayımbet	*To Sarı Han did Şayımbet*
152940 Yoldaş olup kalmıştı.	*Remain a faithful companion.*
Bakay oğlu Baytaylak,	*Baytaylak, son of Bakay,*
Sarı Han'ın Kalık'ı	*And Kalık of Sarı Han*
Amansız savaş salmıştı,	*Had loosed a merciless war,*
Sivri temrenli mızrağını	*His sharp-tipped lance*
Havaya dikip kaldırıp,	*Raised upright to the sky,*
Kıtay, Kırgız savaşı	*The war of Kıtay and Kırgız*
Kırgını kızgın başlatıp.	*Began the slaughter blazing hot.*
Yiğitlik yanından böbürlenip,	*Boasting on the side of valor,*
Eren ölüp, han ölüp,	*Champion dying, khan dying,*
152950 Düzensiz kargaşalı büyük gaza	*A great holy war of wild disorder —*

Yurdum, kaçar gibi yapıverin,
Eceli gelenin hepsi ölüp.
Kaçmadan durup çarpışıp,
Kan dökülüp toz kaplayıp.
Hesabı yok kavga başlayıp.
Eğilip inerek er saplar,
İkişer devi bir vuruşta saplar,
Sarı Han saplayıp geçip gider,
Ayrılıp çıkan erlerini
Şayımbet başını kesip gider.
Tek tek bağlayıverin,
Bu kırgını gördüğünde
Kalday oğlu kâfirin

My people, make as if to flee,
All whose hour had come were dying.
Standing fast, not fleeing, clashing,
Blood spilling, dust covering all.
A fight past counting began.
Bending low he spears a man,
Two giants at a stroke he spears,
Sarı Han spears them and passes on,
The warriors who broke away —
Şayımbet cuts off their heads and goes.
Bind them one by one,
When he beheld this slaughter,
The infidel son of Kalday,

Han Konurbay bahadırın
Öfkelenip bağırıp,
Kaldaylarını çağırıp.
Yurdum, benim bildiğimi bildin mi,

Benim sezdiğimi sezdin mi?
Han Konurbay olalı,
Almambet ile boğuştum,
Böyle düşman görmedim,
Ucu çelik sırlı kargı
Altı ay durmadan çarpışsa,
Haram ölesi bu burut
Yenilecek gibi görünmüyor,
Temreni çelik sırlı kargı
Yurdum, yere girsin bu Kırgız

Bunun yenilir hâli görünmüyor!
Kaldaylarım, arslanlarım.
Hazırlanmış cümle erlerim,
Cepken giymiş güçlüler,
Taş kuşanmış tazalar,
Zırh giyinmiş pehlivanım,
Belalı oldu kavgan,
Yetmişi aşıp seksene
Yurdum, varıp kalmışım,

Khan Konurbay the batyr,
Raged and roared aloud,
Calling his kaldays to him.
My people, do you know what I have known,
Have you sensed what I have sensed?
Since I became Khan Konurbay,
I grappled with Almambet,
Never have I seen such a foe,
A steel-tipped burnished lance —
Though one fight six months without pause,
This burut doomed to a foul death
Shows no sign of being beaten,
A burnished lance with head of steel —
My people, may this Kırgız sink into the earth,
No sign appears that he can be defeated!
My kaldays, my lions.
All my warriors standing ready,
The mighty ones clad in jerkins,
The fresh ones girded with stone,
My pehlivan clothed in armor,
Your battle has turned calamitous,
Past seventy, toward eighty
My people, I have arrived and stayed,

Gücüm kesilir olmuşum.
Kaçmadan savaş verin,
Atın dizginini kasın,
Üstün savaş edin.
İt dövüşünü* verin,
Rast geldiğinde dalaşıp,
Yalnız gelen arslanlarını,
Issız kırlara yönelip,
Usanmadan savaş verin!

My strength has begun to fail me.
Give battle without fleeing,
Draw tight the horse's rein,
Wage a war of mastery.
Give them the dog-fight,*
Scuffling wherever you meet them,
Their lions who come alone —
Turning toward the desolate steppes,
Give battle without wearying!

Mançularım, hanlarım,
Şu öğüdümü tutun!
Söyledim yurdum, sözümü tut,
Sesinden can çıkan,
Dediğim budur, bilesin.
Acayip arslanlarım,
Belime bağ olan erlerim,
Size söylediğim sözlerim!
Hile kurdu Konurbay.
Dediğimi yerine getirin,
Tuuçunak atlı Sarı Han
Tam bir bela imiş bu.
Azgınlığı can koymaz,
Tam bir mihnet, kurnaz imiş,
Tam bir bela imiş bu,
Pehlivanlıkta ustası,
Mızrağa hazır yamanı
Amansız bir er imiş.
Pehlivanlığı bambaşka,
Boğuşmada usta er imiş.
Gider gibi yapalım,
Dağın bittiği burundan,
Eğilerek girilen geçitten,
Keskin çeliktir kaskatısı,
Tek atın geçmediği darlıktan, Yine hazırlanıp durmuştu
Beyin kaynatan sıcaktan,
Pislik kokan çirkeften,
Yabanın geçmez çölünden,

My Manchus and my khans,
Hold fast to this counsel of mine!
I have spoken, my people, keep my word,
Whose voice drives out the soul,
What I have said is this — know it well.
My wondrous lions,
My warriors, the sash about my waist,
These are the words I speak to you!
Konurbay wove his ruse.
Carry out what I have said,
Sarı Han on his steed Tuuçunak —
A very scourge is this one.
His fury spares no soul,
A very torment, cunning he is,
A very scourge is this one,
A master in pehlivan combat,
A fell one ready with the lance,
A merciless warrior he is.
His prowess is like no other,
A warrior skilled in grappling.
Let us make as if to go,
From the cape where the mountain ends,
From the pass one enters stooping,
Its hard case is keen steel,
From the strait no single horse has passed,
Again he had made ready and stood
From the heat that boils the brain,
From the filth that reeks of dung,
From the desert the wild cannot cross,

Kavganın kızgın yerinden
Boğuşmayı sert salalım,
Erlerini bırakmadan kıralım.
Atları yorup dururken,
İt dövüşünü edip,
Mihneti sıkıca yükleyelim.
Yiğitlerini telef edip,
Erlerini bağlayıp alalım.
Anası boşanmış buruta,
Burut denen kavime
Azabı fazlasıyla salalım,
Pehlivanlarını, arslanlarını
Ayırıp kırgına uğratalım».
Kalabalık ordusunu kaçırtıp,
Hile kurdu Konurbay

From the burning heart of the fray
Let us loose the grappling hard,
Let us slay their men and spare not one.
While their horses tire and stand,
Making the dog-fight,
Let us load the torment tightly on.
Destroying their young braves,
Let us bind their warriors and take them.
Upon the burut whose mother was cast off,
Upon the tribe that is called burut
Let us loose torment in abundance,
Their pehlivans and their lions
Let us cut apart and put to slaughter».
Setting his teeming host to flight,
Konurbay wove his ruse

Hilesine bak domuzun,
Yürüdüğünde toz kopan,
Alööke'nin ereni,
Altmış oğlun küçüğü
Eren Kalça yiğidi
Kıtaylardan Koçku'su,
Kalmuklardan Boşku'su,
Solonlardan Solobo
Savaşta böylesi olur mu?
Şibe yurdundan Cagalı
Tokşuker'den Solobo
Burulgan adlı pehlivan atı var,
Burut gelirse yakala diye,
Değeni diri diri çiğne diye,
Bunları koyduk ardına.
Üstün pehlivan yüğrüğü,
Âdemoğlunun görmediği
Bu Konurbay'ın belası.
Günün kasırgasını bozan
Dolu boran yağdıran caycısını,

Akılca Kalça alt edilir mi
Hilesi üstün, zehri güçlü

Behold the swine's cunning,
He who raises dust when he walks,
The champion of Alööke,
Youngest of sixty sons,
The brave champion Kalça,
Koçku of the Kıtays,
Boşku of the Kalmuks,
Solobo of the Solons —
Can there be such a one in war?
Cagalı from the Şibe land,
Solobo from Tokşuker —
He has a pehlivan horse named Burulgan,
Saying: if the burut comes, seize him,
Saying: trample alive whomever you touch,
These we placed behind him.
The racer of the peerless pehlivan,
One that no son of Adam has seen —
This is the scourge of Konurbay.
He who breaks the whirlwind of the day,
His weather-wizard who rains hail and storm,
Can Kalça be bested in wit,
His guile supreme, his venom strong —

Ağabeyin gibi adam olur mu?

Bu keçil hanı yamanı
Küçümseyen adam onar mı?
İnsanın bilmediği dilde söyleyenini

Burut gelirse ez diye,
Kırlara kanını saç diye,
Kıtaydan başka türlü sezenini.
İnsandan başka bir görünüşü var
Başında tek gözlüsünü.
Türlü türlü pehlivanını,
Namlı Kalça'nın kavgasını.
Cancuulardan Orok Baş,
Canı yaratılmış her kim varsa
O yanasıcadan uzak kaç!

Orok'u dağ gibi bir can imiş,
On iki batman* dökme topuz
Koca elinde var imiş.
Heybetini görenin canı çıkar,
Oyulasıca böyle bir can imiş.
Öfkelense kâfirin
Âlemi bozan hırsı var,
Hilesini görsen hepsinden
İnsandan başka bir görünüşü var.
Bunun asıl soyunu sorarsan
Bu Beecin'in öte yakasında
Beecinli der ona lıykı diye,
Lıykı'nın diktiği bağında,
O bağın ötesi
Kırk günlük yolunda,
Suuk-Tör denen yaylasında,
Abargen denen gölünde
Tam orada doğmuş,
İnsanlara salmış velvele.
Önüne varan Kıtayın
Bakakalıp öylece dili tutulmuş. Bir
domuzun etine

Could there be a man like your elder brother?
This fell one, khan of the Keçil —
Can the man who scorns him mend it?
The one who speaks in a tongue unknown to man,
Saying: if the burut comes, crush him,
Saying: scatter his blood upon the steppes,
The one who senses otherwise than the Kıtay.
He has a look that is other than human,
The one-eyed one upon his head.
His pehlivans of every kind,
The battle of famed Kalça.
Orok Baş of the Cancuus —
Whoever there is with a soul created,
Flee far from that accursed one!

Orok was a soul like a mountain,
*A cast mace of twelve batman**
Was there in his huge hand.
The soul flees who sees his dread bulk,
Such a soul was he, may he be gouged.
When the infidel grows wrathful
He has a fury that wrecks the world,
If you saw his guile, beyond all others
He has a look that is other than human.
If you ask his true lineage,
On the far side of this Beecin —
The Beecin folk call him lıykı,
In the vineyard that Lıykı planted,
Beyond that vineyard,
At forty days' journey,
On the high pasture called Suuk-Tör,
At the lake called Abargen —
Right there he was born,
He loosed tumult upon mankind.
The Kıtay who came before him
Stood staring, his tongue struck dumb.
Upon the flesh of a swine

Dileği kabul olmayasıca,
Bela bir yerde doğmuş,
Ata binmeden yaya yürüyen,
Bunun böyle olduğunu kim bilmiş?
Üstüne böyle bir görünüşü var,
Haram helal ayırmaz

May his wish go ungranted,
He was born in a place of bane,
Walking afoot, mounting no horse,
Who has known that he was so?
Such a look he bears upon him,
Not parting the forbidden from the lawful —

Bu kâfirin öfkesi var.
Karşısına çıkanı çiğneyen
Bu kâfirin görünüşü var.
Yüzleşen alplar boğazlanıp,
Orok adı konulmuş,
Orok'un hâli işte böyle –
Bunun anası Hintli yosması,
Babası Kıtay delisi.
İnsanın dilini bilmeyen
Konurbay'ın hayvan kırması domuzu.
Karaltıyı görse sezen,
Güreştiği düşmanı çiğneyen.
Bu kalabalık Kıtay hakanından

Such is this infidel's wrath.
Trampling whoever stands against him —
Such is this infidel's look.
The alps who faced him were slaughtered,
The name Orok was given him,
Such indeed is Orok's state —
His mother a wanton of Hind,
His father a madman of Kıtay.
Knowing no tongue of man,
Konurbay's swine, half-beast half-man.
Sensing any shadow he sees,
Trampling the foe he wrestles.
From this teeming hakan of Kıtay

Han Konurbay'ın duruşu
Bu Orok'un hâlini sorma.
Rast geleni paramparça edip,
Bunun edegeldiği iş budur.
Alööke'nin Konurbay'ı
Karşı gelen burutu
Yüz tutup yakalayıver diye,
Kırk urgan boyu zindana
Canlı ele geçirirsen at diye,
Orok'u koydu bir yere.
Onun beri yanına
Kalmuklardan May Taman,
Tüylü yaban domuzu Tüktaman
Tükenesice kâfir bu fena,
Önceden adı May Taman,
Kalmukların büyük oburu
Eni kalın, boyu kısa
Tutuşup yanmış kâfirin

Khan Konurbay's bearing —
Ask not the state of this Orok.
Tearing to pieces whomever he meets,
This is the work he has ever done.
Alööke's Konurbay,
Saying: the burut who stands against you,
Turn upon him and seize him,
Into a dungeon forty ropes deep
Saying: cast him if you take him alive,
Set Orok in a certain place.
On the nearer side of him,
May Taman of the Kalmuks,
The shaggy wild boar Tüktaman —
May he perish, this vile infidel,
Of old his name was May Taman,
The great glutton of the Kalmuks,
Broad of girth and short of stature,
The infidel burnt as if aflame,

Bütün bedeni kara taş.
Boğuşsa can bırakmayan,
Tümünü yese doymayan,
Baksa can bırakmayan,
Büyük katırını bağlamış,
Kapsañ Dağı'nı yurt edinmiş.
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Yuvasını bozup dam yapmış,
Bu, dövüştü mü canın işini bitiren.
Er Konurbay, ulu Kalça
Erenini koydu bir yere.
Kara tepenin yamacına
Dönüp Kıtay gürleyip,
Kaçıp şaşıp gürleyip,
Halk dayanıp, çığlık kopup,
Bele çıkıp gelmişti
Karşı yandan Sarı Han
Öfkelenip bağırıp,
Kalabalık orduyu sürüp,
Hunhar Manas diye uran çağırıp.
Boz ala flamayı tuğ edip,

His whole body black stone.
Leaving no soul alive if he grapples,
Unsated though he devour them all,
Leaving no soul alive if he looks,
He has tethered his great mule,
Made Kapsañ Mountain his home.
Of the Black Kalmuk and the Manchu
He wrecked the nests and made his roof,
This one, once he fights, finishes the soul.
Warrior Konurbay, great Kalça,
Set his champion in a certain place.
On the slope of the black hill
The Kıtay turned and thundered,
Fleeing, bewildered, thundering,
The folk pressing on, a scream rising,
Up to the ridge had come
From the other side Sarı Han,
Raging and roaring,
Driving the teeming host,
Crying the war-cry: bloodthirsty Manas!
Making the grey-pied banner his standard,

Boy boyunca fazla çığlık koparıp,
Tuuçunak'ını oynatıp,
Rast geleni kırıp geçirip.
Erenlerin hepsi bilenip,
Nice bahadır, nice arslan
Kızıl kana bulanıp,
Erenlerden nice han ölüp,
Mızraklaşan alpların hepsi ölüp, Tora düşecek bu ikisi
Kaçan düşmana hazırlanıp
Ard yanından Şayımbet
Kalmıştı üşüşüp.
Orta yerini Sarı Han
Ay düşürüp geliyor,
Yanından Baytaylak
Toy düşürüp geliyor.
Yalancı kaçış düzenleyen Konurbay

Raising cries aplenty along the lines,
Making his Tuuçunak prance,
Cutting down whomever he met.
All the champions whetted keen,
Many a batyr, many a lion
Smeared in scarlet blood,
Of the champions many a khan dying,
The lance-crossing alps all dying, These two who shall fall captive
Made ready against the fleeing foe,
From the rear Şayımbet
Had stayed, swarming after.
Through their midst Sarı Han
Comes felling them like the moon,
At his side Baytaylak
Comes felling them like a feast.
Konurbay who staged the feigned flight —

Kara bela işte bu.
Kıtay ile savaşan
Kartalların işi bu.
Kırıp vurup Kıtaya girip
Sürüp çıkıp coştu,
Yola konmuş pusucuya,
Kana doymaz canavara,
Gücü başka kâfire
Pusuda bekleyen bahadıra
Arslanlar gelip rast geldi, Gazaya çıktı hep birden.
Kurtuluşsuz ahir zamana.
Demir urganlı tuzakçıya,
Nihayet erenler rastladı
Cümlesi hançer elliye.
Bahadır Orok pehlivana,
İnsan emen obura
Arkadaki erenler rast geldi.
Ecelsiz olan kaçıp kurtuldu,

Eceli gelenin hepsi
Onunkine tutuldu,
Bakay Han'ın Baytaylak'ı,
Sarı Han'ın Kalık'ı
Sayısız tümen kalabalığa
Ayta buyta diyene dek,

Açıp gözü yumana dek
Orok ile Baytaman
Ölçüsüz pehlivan yetişti.
Doğrulup yürüyene dek
Sataştığını sağ komadan,
Yetişip sürüp geçmişti.
Demir urganlı tuzakçıya
Katırına kamçı vurup,
Çevik obur yetişmişti.
Yetişip hanın oğullarını
Yetişip mızraklayıp yıkarak
Baş aşağı devirip geçmişti.

This is the black scourge itself.
Those who warred with the Kıtay —
This is the work of eagles.
Smashing, striking, driving into the Kıtay
He surged out, exulting,
Upon the ambusher set on the road,
Upon the monster unsated with blood,
Upon the infidel of alien strength,
Upon the batyr waiting in ambush
The lions came and chanced, They went forth to holy war all at once.
Upon the last days without deliverance.
Upon the snarer with iron rope,
At last the champions chanced,
All of them dagger-in-hand.
Upon the batyr Orok the pehlivan,
Upon the ogre who sucks men down
The champions at the rear chanced.
He whose hour had not come fled and was saved,
All those whose hour had come
Were caught by his,
Bakay Khan's Baytaylak,
And Kalık of Sarı Han,
Into the numberless tümen throng —
Before one could say this or that,

Before an eye could open and shut,
Orok and Baytaman,
Pehlivans beyond measure, arrived.
Before one could straighten and walk,
Leaving none he assailed alive,
He had caught up, driven past.
The snarer with iron rope,
Laying the whip to his mule —
The nimble glutton had caught up.
Overtaking the sons of the khan,
Overtaking, lancing them down,
He toppled them headlong and passed.

Iybe-şiybe pehlivanı
Yetişip bağlayıp aldı,
Kalday oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra
Armağan ediverdi.
Keçil hanı erene,
Er Konurbay yiğide
İşte borcumu verdim diye,
Ereninden, hanından
İkisi ele geçti diye,
Savaş davulu sıkı dövülüp,
Düşman nerede diye çok Kıtay
Beecinliden Tınşa'sı,
Önü sıra pehlivan bunca.
Oynarsa burut güçlenir diye,

Yanıp tutuşmuş bu burut
Kendi hâlinde durmaz diye.
Sevinmedik Kıtayın
Muştulu günü doğup,
Kalday üşüşüp kir gibi kaplayıp,
Yeryüzüyle bir olup.
Kalık ile Baytaylak
İşte bu ele geçti diye,
Sıbızgı zorlu çalınıp,
Savaş davulu sıkı dövülüp.
Teker teker ayırıp otlağa

Aklı fikri çoğunca
Bahadır Bakay'ı, Semetey'i
Bu ikisini yakalamakta.
Dileği vardır böylece,
Akıl yoğurup Konurbay
Usta olmuş domuz ay.
Yiğitliği bellidir,
Belli, becerikli Konurbay.
Köprücükten aşağı dökülüp.
Yalancı kaçışını hazırladı
Akıl bulmadan kalmadı.

The Iybe-şiybe pehlivan
Caught up, bound them, took them,
To the infidel son of Kalday,
To Khan Konurbay the batyr
He gave them as a gift.
To the champion khan of the Keçil,
To warrior Konurbay the brave,
Saying: behold, I have paid my debt,
Of his champions and his khans,
Saying: two have fallen captive,
The war-drum was hard beaten,
Asking «where is the foe?» many a Kıtay,
Tınşa of the Beecin folk,
Before him so many pehlivans.
Saying: if he plays free the burut grows strong,
Saying: this burut, aflame with fire,
Will not keep to his own place.
For the Kıtay who had known no joy
The day of glad tidings dawned,
The kalday swarming, covering like grime,
Becoming one with the face of the earth.
Saying: Kalık and Baytaylak,
Behold, these have been taken,
The sıbızgı was mightily played,
The war-drum hard beaten.
Parting them one by one to the pasture —

The most of his mind and thought
Was on catching batyr Bakay and Semetey,
On seizing these two.
Such is the wish he holds,
Kneading his wits, Konurbay,
The swine-moon grown a master.
His prowess is well known,
The famed, the artful Konurbay.
Pouring down below the collarbone.
He prepared his feigned flight,
He did not fail to find a scheme.

Birer birer bahadırlarını
Hepsini yakalamaktı.
Eli varırsa han Kalça
Erenlerin hepsini
Kurban etmekti,
Tümünü kırıp Konurbay
Soluklanıp durmaktı,
Öfkelenip Konurbay
Akıl düşünüp böyle etti,
Geri dönüp Kırgızın
Bir bohçasını yoklamaktı.
Erken sözü geç olup,
Tepesinden basmaya,
Dört davarını saçmaya
Akıl düşünüp Kalça'nın
İki gözü dört oldu.
Baş köşesine kuyu kazsam diye,
O düşmanın ak sakalı Konurbay.
Dört davarını saçsam diye,
Sarı Han mızrak uzatmıştı,
Hanına kıran salsam diye,
Sayısız alp dev pehlivana
Kocamış olan Bakay'ın
Ölürüm diye kendini vurmuştu,
Kanını bir yudumda içsem diye. Yer kaynayan sayısız orduya

Açıkça kurar Konurbay –
Yedi gün girdi arasına,
Aklı üstün domuz ay.
Konurbay böyle dururken,
Ele düşen oğulları
Kurtarıp alsam diye,
Azgın kavga, büyük cenk
Yetmiş yerden yara yiyip,
Bu Kıtaya salsam diye,
Argın'ın hanı Sarı Han.

Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,

One by one his batyrs —
To capture them all.
If his hand could reach, khan Kalça
Meant all of the champions
To make a sacrifice,
Slaying them all, Konurbay
Meant to pause and take his breath,
Raging, Konurbay
Pondered his wits and did thus,
Turning back, of the Kırgız
He meant to rifle a bundle.
The early word growing late,
To stamp upon their crown,
To scatter their four kinds of herd —
Pondering his wits, Kalça's
Two eyes became four.
Saying: let me dig a pit at the seat of honor,
That foe's white-beard, Konurbay.
Saying: let me scatter his four kinds of herd,
Sarı Han had thrust his lance,
Saying: let me loose ruin upon his khan,
At numberless alp-giant pehlivans —
Of the aged Bakay
He had hurled himself, saying: I shall die,
Saying: let me drink his blood at one gulp.
Upon the numberless host where earth seethed

Openly Konurbay contrives —
For seven days he went among them,
The swine-moon of surpassing wit.
While Konurbay stood thus,
Saying: my sons fallen captive —
Let me rescue them and take them back,
Saying: raging fight and mighty war
Taking wounds in seventy places,
Let me loose upon this Kıtay,
Sarı Han, khan of the Argın.

God's day clouding over in the sky,

Sarı ağabeyin başına
Altmış müşkül bir gelip,
Oğulları Kıtay boğazladı diye,
Ne yaptıysa tümünü kırıverdi diye,
Ak sakalı seyrelip,
İki gözden akan yaş
Altındaki Tuuçunak –
Tuuçunak'ın sağrısına bir vurup,
Sırlı kargıyı ele alıp,
Tuuçunak'ın başını çevirmişti,
Sapı çelik, ucu keskin
Ucuna çekilmiş kara çelik.
Yaman usta Bölökbay
Eğri yerini düzeltmiş,
Sapına pirinçten kakma geçirmiş,
Püskülünü kıldan kenarlamış.
Kara uğursuz karayı
Düşmana doğru fırlatan.
Sapladığı ölmeden durmayan,
Kurt dili gibi biçimleyip hazırlamış.
İnsanın gözyaşıyla sulayıp,
Bölökbay usta dövmüş.
Tuuçunak'ın başını çevirmişti,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday
Sarı Han çıktı kan içinde,
Yetmiş yerden yara yiyip.
Alçak sis çöküp, toz kaplayıp,
Yer bozulup tutuştu,
Kendin gördüğün Talas'a
Sarı Han kaçıp kurtuldu.

Upon elder brother Sarı's head
Sixty hardships came at once,
Saying: the Kıtay has butchered his sons,
Saying: whatever he did, he slew them all,
His white beard growing sparse,
The tears that flowed from his two eyes —
Tuuçunak beneath him —
Striking Tuuçunak once on the croup,
Taking the burnished lance in hand,
He had turned Tuuçunak's head,
Steel-hafted, keen of point,
Black steel drawn upon its tip.
The fell master Bölökbay
Had straightened its crooked place,
Set inlay of brass upon its haft,
Edged its tassel with horsehair.
The black ill-omened dark one
That hurls itself at the foe.
Not resting till the one it pierced has died,
He shaped and made it like a wolf's tongue.
Watering it with human tears,
Master Bölökbay had forged it.
He had turned Tuuçunak's head,
Six thousand Kıtay, numberless kalday —
Sarı Han came forth covered in blood,
Taking wounds in seventy places.
Low mist settling, dust covering all,
The earth was churned and set ablaze,
To Talas which you yourself have seen
Sarı Han fled and was saved.

TAYBUURUL'UN ELE DÜŞÜP,
YENİDEN
KURTARILIŞI
Onun beri yanından
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Buurul'a binip silkindirip,
Coşturup karayı
Eri ölmüş gibi çekiştirip,

HOW TAYBUURUL FELL CAPTIVE,
AND ONCE MORE
WAS RESCUED
On the nearer side of that,
Camgırçı's Şayımbet,
Mounting Buurul, shaking him up,
Rousing the dark one to frenzy,
Tugging as if his rider were dead,

At gözüne bakmadan,
Asil bozkurt Semetey
Atını verirken esirgemeden,
«Konurbay'dan korktum» deyip,
Şayımbet diye işte onu
Nasıl varayım işe yaramadan?!
Kaftanın eskiliğine bakmadan,
Kaftanını verirken esirgemeden,
Dağ gibi olan domuzdan
«Azabı çetinmiş» deyip,
Nasıl varayım işe yaramadan?!
Ecelim yetmişse öleyim,
Alööke'nin Konurbay'ı
Kapışıp bir göreyim
Güçsüzsem, erken ölmüşüm
İşte emanet canı vereyim! Benim
sezdiğimi sezdin mi?
Gücüm yeterse pençeleşip,
Naramı fazlasıyla salayım,
Kanlı boyunlu hunhardan,
Kalık'ı emen yeminbozandan,

Atam Camgırçı'nın öcünü alırım.

«Babasını Kıtay boğazladı» diye,
İşte babasına çeken Semetey
Şuna buna söz olmadan,
Diri gezmeden öleyim.
Böyle diri gezeceğime,
Doğmadan boğulup çökeyim
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil hanı Konurbay
Cenk edip bir göreyim»,
Deyip, böylece, Şayımbet,
At oynatıp bağırıp,
O da ata oğlu, yiğidin

Camgırçı diye uran çağırıp,
Sancak elde dalgalanıp,

Heeding not the horse's eye,
The noble grey wolf Semetey,
Not grudging as he gave his horse,
Saying «I feared Konurbay»,
He they call Şayımbet — behold him:
How shall I go and be of no use?!
Heeding not the age of the kaftan,
Not grudging as he gave his kaftan,
From the swine that is like a mountain,
Saying «his torment proved harsh»,
How shall I go and be of no use?!
If my hour has come, let me die,
Alööke's Konurbay —
Let me grapple him and see,
If I am weak, then I died early,
Behold, let me yield the soul held in trust!
Have you sensed what I have sensed?
If my strength suffices, clawing him,
Let me loose my war-cry in abundance,
On the bloody-necked bloodthirsty one,
On the oath-breaker who sucked down Kalık,
I shall take vengeance for my father Camgırçı.
Saying «The Kıtay butchered his father»,
Behold Semetey, taking after his father,
Before word passes to this one and that,
Let me die rather than walk alive.
Rather than walk alive like this,
Let me choke and sink unborn —
The cotton-sashed, wide-booted
Keçil khan Konurbay —
Let me make war on him and see»,
Saying so, thus, Şayımbet,
Making his horse prance, shouting,
He too a forefather's son — the brave one's

Crying the war-cry: Camgırçı!,
The standard waving in his hand,

Kara çeneli aybalta
Kahramanın bileğinde parıldayıp,
Sekiye çıkıp geldiğinde,
Bakıp durdu Konurbay,
Kızıl çelik Zulpukor
Hazır tuttu Konurbay,
Sınayıp durdu Konurbay,
Şayımbet'i gördüğünde
Zayıflığını bildi artık,
Hemen bilip Konurbay
İçin için güldü artık,
Mançularına bağırıp,
Pehlivanlarını çağırıp,
Kaldaylarını, erlerini,
Gayreti tam arslanlarını.
«Benim gördüğümü gördün mü,
Bunun babası Manas arslandı,
Kendisi ala yürekli erdi,
Kendinin her şeyi denkti,
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden genişti,
Yiğidi kendi vermiş,
Camgırçı'nın oğluna
Kendisi bozkurt büyük töre
Gördün mü, Buurul'un gücünü

vermiş.
Babasının öcünü alırım diye,
Heybetlenip gelmiş,
Bize vereceğini Kuday vermiş,
Küheylan olmuş er Buurul
Sakının yurdum, şu dediğime,

Önüne katıp getirmiş.
Şayımbet'i yakalayıverin,
Kasılıp yürüyen Buurul'u
Ganimet ediverin,
İstense verilmez Buurul'a
Soğuk kemendi salıverin,

The black-jawed moon-axe
Gleaming on the hero's wrist,
When he came up onto the terrace,
Konurbay stood watching,
The red-steel Zulpukor
Konurbay held ready,
Konurbay stood testing him,
When he saw Şayımbet
He knew at once his weakness,
Knowing it straightway, Konurbay
Laughed now deep within,
Shouting to his Manchus,
Calling his pehlivans,
His kaldays and his warriors,
His lions full of zeal.
«Have you seen what I have seen?
This one's father was the lion Manas,
Himself was a warrior pied of heart,
His every measure was matched,
If you sat and looked within him
He was wider than the face of the earth,
The brave one he himself has given,
To the son of Camgırçı
He himself, the grey wolf, the great lord —
Have you seen? — the strength of Buurul he has
given.
Saying: I shall avenge his father,
He has come in dread array,
What Kuday would give us, He has given,
Warrior Buurul, grown a küheylan —
Beware, my people, of this word I say,

He has driven him here before him.
Seize Şayımbet at once,
The strutting Buurul —
Take him for booty at once,
Buurul, not given though he be asked —
Cast the cold lasso upon him,

Yalvarsa da verilmez Buurul'u
Göstermeden «isteyip» alıverin,
Küheylan olmuş Ar Buurul
Kuyruğu başka, yelesi basık,
Bu kasırgadan olma hayvan.
Yedi tulparın küçüğü,
Yetkin malın küheylanı,
Bu, Algara'nın kardeşi.
Bu, Akkula'dan epey üstün,
Şu Algara'dan nice üstün,
Nara duysa şaşar mı,
Ay kararıp bulutlansa,
Bir izini yanlış basar mı!
Çığlık duyduğunda söküp giden.
Koştuğunda kara yer
Kat katından ayrılan,
Engebeli inişli altı aylık
Geçide binilecek mal imiş,
Beyin kaynatan kırk günlük

Çöle binilecek mal imiş,
Beren zırhını bağlanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Bizim yiğitlerin bineceği mal imiş.
Çekişmeye binilecek mal imiş,

Karapçıyı örtünüp,
Kara çeliği kuşanıp,
Boğuşmaya binilecek mal imiş,
Keşfe binilse yorulmadan,
Kara uğursuz habisi
Ordugâha binilse yorulmadan,
Kulağı duyup, göz görmez
Uzağa binilecek mal imiş,
Çınmaçın'a dayanıp,
Sırf kana bulanıp

Vuruşmaya binilecek mal imiş,

Buurul, not given though one beg —
Take him «asking», showing nothing,
Ar Buurul, grown a küheylan,
His tail apart, his mane lying low,
A beast born of this whirlwind.
Youngest of the seven tulpars,
Küheylan of consummate stock,
This is Algara's brother.
This one far surpasses Akkula,
Surpasses many times that Algara,
Would he startle to hear a war-cry?
Though the moon darken and cloud over,
Would he set one track amiss!
Tearing away when he hears a scream.
When he runs, the black earth
Parts from its layered folds,
For a rugged, plunging six months' pass —
A mount to be ridden, such a beast,
For a forty days' desert that boils the brain —
A mount to be ridden, such a beast,
Bound in beren armor,
Rounding Beş-Beecin,
A mount for our braves to ride, such a beast. A mount to be ridden into strife, such a beast,
Cloaked in the karapçı,
Girded in black steel,
A mount to be ridden into grappling,
Ridden to scouting without tiring,
The black ill-omened vile one,
Ridden to the war-camp without tiring,
Where the ear hears and the eye sees not —
A mount to be ridden afar, such a beast,
Pressing on to Çınmaçın,
Smeared in nothing but blood

A mount to be ridden into combat, such a beast,

Kahrolası habisin
Kayıptan gelmişliği var imiş.
Geniş göğüslü, beli dik
Hayvanda böyle güzellik yok.
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayan.
Dağ koyunu gibi boynunu buran,
Batkaktı'nın Kara-Suu'sunu
Tay yaşında bu domuz
Geri dönmeden atlayıp geçen.
Bunun küheylanlığı bambaşka,
Bunun tulparlığı bir nice.
Bunun boğuşmaya binilse âdeti,
Ganimete düşerse bu kara mal –
İşte binen erin kanadı.
Bu altın, gümüş yüklemeye,
Bu Esenhan'a armağana
Denk geldi gördün mü!?
Yoksa olmaz böyle iş,
Sözü yerine geldi gördün mü!?

Cenge binilecek büyük tulpar
Şimdi geldi gördün mü?!
Bu kara uğursuz Arbuurul –
Kara soylu kazanat.
Kalbur akciğer, tunç bilek
Buğra kâkül, baykuş ayak.
Bunun sağrısı yüksek, beli basık.
Kıra salınsa çukura saplanmaz,
Altmış yaşına varana dek
Azı dişi sarkıp kocamaz,
Cet-Kayt'a binilse yorulmaz,
Yetkin imiş Buurul at.
Yetmiş yaşına varana dek,
Dişi sarkıp kocamaz.
Yolu açık Buurul'un
Kaval kemiği yontulmuş gibi.

The accursed vile one —
He has about him a birth from the unseen.
Broad-chested, straight of back,
In no beast is there such beauty.
Turning his neck like a deer,
If a trench a bowshot wide should come,
Leaping it without a pause.
Turning his neck like a mountain ram,
The Kara-Suu of Batkaktı
This swine, at a yearling's age,
Leapt across without turning back.
His küheylan nature is like no other,
His tulpar nature manifold.
His custom, if ridden into grappling —
If this black beast falls as booty —
Behold, the wing of the man who rides him.
This one for lading gold and silver,
This one as a gift for Esenhan —
Has fallen to us — have you seen!?
Else such a thing could not be,
The word has come to pass — have you seen!?
The great tulpar to be ridden to war
Has come now — have you seen?!
This black ill-omened Arbuurul —
A kazanat of black stock.
Sieve-lunged, bronze-armed,
Camel-forelocked, owl-footed.
His croup is high, his back lies low.
Loosed on the steppe he sticks in no hollow,
Until he reaches sixty years
His molars will not sag with age,
Ridden to Cet-Kayt he does not tire,
Consummate is the Buurul horse.
Until he reaches seventy years,
His teeth will not sag with age.
Open is the road of Buurul,
His shank-bone as if hewn.

Sırtına varıp dört adam
Serçe misali konmuş gibi,
Adalesi boğa beli gibi,
Yürüyüşü sırttanın yelişi gibi.
Büyük toynağı çanak gibi,
Ardındaki sağrısı
Koyun kırkılan düzlük gibi,
Ön dişi çelik gibi,
İki kolunun arası
Tabılgılı koyak gibi.
Gerçek kayıptır Arbuurul
Yıkımı ölçüsüz salalım,
Kasılıp yürüyen haramı
Ganimet edip alalım.
Şayımbet'i yakalayalım,
Düşünün Mançular,
Bol ganimete girelim.
Yıkımı ölçüsüz salalım,
Attan olan hunhar yaya kalır,
Manas'ın oğlu toy yiğidin
Göreceği günü ne olur?
Vadinin suyunu çevirириz,
Kahrolası buruta
Kırgını seyirlik ederiz.
Boğuşmayı bol bol salarız,
Amansızca öcümüzü alırız,
Atı ele geçse beli gider,
Buruttan bozkurt er gider,
Malını yağmalayıp alalım,
Buurul at ele geçince,
Bozgunu adamakıllı salalım*.
Kırdan vurup kısrağını,
Atasının körü, burutun
Bağlayıp alıp Semetey gibi devini, Altı köşeli dövülmüş,
Yaklaşırsa işte şöyle
Ezercesine yumruklayıp beynini,
Çıkaralım burutun
Ta nerdeki hıncını.

Four men climbing on his back —
As if sparrows had perched there,
His muscle like a bull's loin,
His gait like the hyena's trot.
His great hoof like a bowl,
The croup behind him
Like a plain where sheep are shorn,
His front teeth like steel,
Between his two forelegs —
Like a gorge of meadowsweet.
A true treasure of the unseen is Arbuurul —
Let us loose ruin without measure,
The strutting unclean one —
Let us take him for booty.
Let us seize Şayımbet,
Consider, Manchus,
Let us enter into plentiful spoil.
Let us loose ruin without measure,
The bloodthirsty one unhorsed is left afoot,
Manas's son, the feast-day brave —
What day will he then see?
We shall turn aside the valley's water,
For the accursed burut
We shall make the slaughter a spectacle.
We shall loose grappling in plenty,
We shall take our vengeance mercilessly,
His horse once taken, his backbone goes,
From the burut the grey-wolf warrior goes,
Let us plunder and take his goods,
Once the Buurul horse is taken,
Let us loose the rout in earnest.*
Striking his mares from the steppe,
Blind be his forefather — the burut's
Giant like Semetey binding and taking,
Forged with six edges,
If he draws near, why, thus:
Pounding his brains as if to crush them,
Let us drive out of the burut
His grudge from who knows where.

Atı düşerse ganimete
If his horse falls as booty —

O hunharın ölümüdür.
Kasılan bahadır yaya kalırsa
Kıyamet yüzünü görmesidir.
Rast geldi bizim düş,
Düşünsen böyle olmaz iş.
Kahrı güçlü burutu
Çarpışırsa şimdi düzlerim.
O zaman Alööke'nin Konurbay'ı
Arslan gibi gözü parladı,
Öfkelenip han Kalça
Kan içesi tuttu.
Sevinip söze başladı,
Heybetine kul dayanmaz
Heybetinden korkup çok Mançu
Az kalsın kırılıp gidecekti.
Cazayıl tüfeği kuşanıldı,
Alööke'nin Konurbay'ı
Pusatına hazırlandı.
Gök kübe zırhını giyindi,
Karısı erkek doğurmuş gibi
Kahraman Kalça sevindi.
Ay alnı ışıldayıp,
Sapı çelik aybalta
Aç bilekte parıldayıp.
Konurbay'ın Zulpukor'u
Çalsa kandan çekinmeyen,
Sallayıverse karayı
Kan içmeden boş dönmeyen.

That is the bloodthirsty one's death.
If the strutting batyr is left afoot,
That is his seeing doomsday's face.
Our dream has come to pass,
Think on it — such a thing could not be.
The burut of mighty wrath —
If he clashes now, I shall lay him flat.
Then Alööke's Konurbay —
His eye flashed like a lion's,
Raging, khan Kalça
Was seized with lust for blood.
Rejoicing he began to speak,
No slave can withstand his dread bulk,
Fearing his dread bulk, many a Manchu
Was all but broken and gone.
The cazayıl musket was girded on,
Alööke's Konurbay
Made ready his weapons of war.
He donned his grey-blue mail kübe,
As if his wife had borne a son,
Hero Kalça rejoiced.
His moon-brow gleaming,
The steel-hafted moon-axe
Glittering on the hungry wrist.
Konurbay's Zulpukor —
Shrinking not from blood when it strikes,
If he but swings the dark one,
It turns not back empty without drinking blood.

Düşmana keskinliği belli olan,
Salladıkça savursa
Sacayağı gibi eğilen.
Çayıra konsa yangın çıkaran,
Salladığı anında mahveden.
Beecin'de usta Tokuşker
Konurbay'a yapmış.
Ağzına çelik kaplamış,

Its keenness known to the foe,
When he swings and whirls it,
Bending like a trivet's legs.
Setting fire to the meadow where it lands,
Destroying the instant it is swung.
In Beecin the master Tokuşker
Made it for Konurbay.
He plated its mouth with steel,

Bunu gören düşman yerde sürünmüş.
Hunharlığı işte böyle,

The foe who saw it crawled upon the ground.
Such is his bloodthirstiness,

Alööke'nin Konurbay'ı
Karşılık verecek düşman olmamış.
Gayreti yaman, zehri güçlü.
Onun yanında Aktinte
Altmış deveye, bin taya
Özellikle isteyip yaptırdığı,
Becerikli Kalça yiğidin
Sağ yanında bağlıdır.
Oçogor tüfek sırtta ışıldayıp,
Altı kulaç sırlı kargı
Uyluğunda parıldayıp,
Sancağını kuşanıp,
Keçil hanı er domuz
Cenk pusatını hazırlayıp.
Gök kaya gibi Konurbay
Görkemi böyledir domuz ay,
Pazusu kalın Koñ töre,
Âlemi bilen ulu töre
Görenin gönlü ayrılmaz,
Çatal belin düzlüğüne,
Görsen görünüşü işte böyle
Gök arslan gibi görünür.
Sancağı takırdayıp,
Türlü türlü gök nöker
Onun yanında parıldayıp.
Yıkıcılığı bir başka,
Alööke'nin Konurbay'ı
Âlemi bozan ünlü baş.
Yürüyüşünden toz çıkar,
Kudurmuşa bir baksana
Sesinden can çıkar,
Topuzu dağın doruğu gibi,
Başındaki kalkanı
Yer dünyanın yarısı gibi,
Şayımbet değil, o Kalça

Alööke's Konurbay —
No foe arose to answer him. His zeal is fell, his venom strong.
At his side Aktinte,
For sixty camels, a thousand foals,
Made to order at his special wish,
On the artful brave Kalça's
Right side it hangs bound.
The Oçogor musket gleaming on his back,
The six-fathom burnished lance
Glittering at his thigh,
Girding on his standard,
The Keçil khan, the warrior swine,
Making ready his gear of war.
Like a grey-blue crag, Konurbay —
Such is the swine-moon's splendor,
Thick-armed lord Koñ,
The great lord who knows the world,
The heart of the beholder cannot part
From the level of his forked waist,
If you saw him, such is his look —
He seems a grey-blue lion.
His standard rattling,
Grey-blue retainers of every kind
Glittering at his side.
His havoc is like no other,
Alööke's Konurbay,
The famed head that wrecks the world.
Dust rises from his tread,
Look but once at the rabid one —
His voice drives out the soul,
His mace like a mountain's summit,
The shield upon his head
Like half the earthly world,
Not Şayımbet — that Kalça

Âlemin halkını yiyecek gibi.
Atılışı kaplan gibi,
Kabaran Kalça'ya
Çatışanın hâli iyi olmayacak gibi.
Gürleyişi sel gibi,
Gümbürdeyen domuzun

Looks fit to devour the peoples of the world.
His spring is like a tiger's,
For him who clashes with swelling Kalça
It looks to go but ill.
His thundering like a flood,
The booming swine's

Savuruşu yele benzer.
Kalça'yı görsen düpedüz
Kahraman candan ümit kes.
Öfkelenip atılsa
Ağzından zehri dökülüp,
Gümbürdese düpedüz
Hortlak görünüşü belirip.
Bele çıkıp gerinip,
Kımıldasa kâfirin
Opol Dağı gibi sallanıp.
Kara uğursuz Konurbay
Altındaki Algara'yı
Coşturup silkindirip,
Bele çıkıp kuşanıp,
Yiğit Kalça ne yapar
Şayımbet'e hazırlanıp.
Semer kaşı gibi yamaca
Algara'nın başını çevirdi artık.
Bozgunu adamakıllı salmaya,
Yiğidinin Buurul'unu
Ganimet edip almaya
Erken sözü geç olup,
«Şayımbet yakına gelse» diye

Whirl is like the wind.
If you saw Kalça, outright
Give up hope of the hero's life.
If he hurls himself in rage,
Venom spilling from his mouth,
If he booms outright,
The look of a ghoul appearing.
Climbing the ridge, stretching himself,
When the infidel stirs,
Swaying like Opol Mountain.
The black ill-omened Konurbay,
Algara beneath him —
Rousing him, shaking him up,
Climbing the ridge, girding on,
What does brave Kalça do —
Making ready for Şayımbet.
Toward the slope like a saddle-bow
He turned Algara's head at last.
To loose the rout in earnest,
The brave one's Buurul
To take for booty —
The early word growing late,
Saying «If Şayımbet would but come near»,

Bakıp durur Konurbay
İki gözü dört olup.
Belde dağ gibi görünüp,
Yiğidin Kalça durmuştu,
Konurbay'ı gördüğünde,
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Kara gözden kan gitti,
Öfkelenip kuruldu,

Konurbay stands watching,
His two eyes becoming four.
Looming on the ridge like a mountain,
The brave Kalça had stood,
When he saw Konurbay,
Camgırçı's Şayımbet —
Blood went from his dark eye,
Raging he set himself,

Kınsız kılıç kuşanıp,
Kıtaya el salmaya
Kalmış hazırlanıp.
Ecel yeterse ölmeye,
Emanet canını bu çaresiz
Babası için vermeye,

Girding the sheathless sword,
To lay hands upon the Kıtay
He had stayed, making ready.
To die if his hour sufficed,
This helpless one his soul in trust
To give for his father's sake,

Yukarısına aşağısına bakmadan
Ölürüm diye saymadan,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
İsteyip bindiği Buurul'un
Hamleye başını çevirmişti,
Sapı çelik sırlı kargıyı
Konurbay'a uzatmıştı.
«Gök kübenin yüzü» diye,
«Akciğerin bir yan ucu» diye, – İç
etinden ok geçmez
Kayarsa yürek hizası diye,
Atamı boğazlayan Kalça'nın
Ölçülü yeri budur diye,
Uzatılan kargıyı hiç çevirmeden,
Açılan gözü hiç yummadan,
Azıcık canı esirgemeden,
Yetkin imiş Şayımbet
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Kalça'yı
Kürek kemiği boyu göğsüne,
Ok geçmezin kenarına,
Akciğerin tam yüzüne,
Yetişip vurup geçmişti,
Adam, er değil mi Konurbay,
Âlemi dize getirmiş
Arslan değil mi Konurbay.
Zınk zınk edip aldırmadan,
Şayımbet'in sapladığını
Topuğuna denk saymadan
Kaşım gözüm bile demedi,
Saplandı saplanmadı görmedi,

Looking neither up nor down,
Counting it nothing that he might die,
Looking not about him,
Sparing his soul not at all,
Of Buurul whom he had asked to mount
He turned the head to the charge,
The steel-hafted burnished lance
He leveled at Konurbay.
Saying «the face of the grey-blue kübe»,
Saying «one side-edge of the lung», –
Through the inner flesh no arrow passes
Saying: if it glances, the level of the heart,
Saying: of Kalça who butchered my father
This is the measured place,
Never turning the leveled lance aside,
Never shutting his opened eye,
Sparing his scant soul not at all,
Consummate proved Şayımbet —
He arrived before the arrow,
Where he arrived, Kalça —
On the chest, a shoulder-blade's length,
At the edge of the arrow-proof,
Full on the face of the lung,
He reached him, struck, and passed,
Is he not a man, a warrior, Konurbay,
He who brought the world to its knees —
Is he not a lion, Konurbay.
Unmoved, going clank-clank,
What Şayımbet had driven in
He counted not equal to his heel,
He said not even «my brow, my eye»,
He saw not whether it pierced or no,

Alööke'nin Konurbay'ı
Zayıflığını görmüştü,
Kaçar gibi yapmıştı,
Geri dönüp Şayımbet
«Hakan'a dek kovarım» diye,
«Kaçma, Kalça, kaçma!» diye,
Yüreklenip atılıp,
Cazayıl atıp, yay çekip,

Alööke's Konurbay
Had seen his weakness,
Had made as if to flee,
Turning back, Şayımbet,
Saying «I will chase him to the Hakan»,
Saying «Flee not, Kalça, flee not!»,
Taking heart, hurling himself,
Firing the cazayıl, drawing the bow,

Yine kovdu Kalça'yı.
Konurbay'ın hâlini sorma,
Kargıcıların hepsinden
Becerikli Kalça değil mi,
Düşman hilesini iyi bilen
Yaman Kalça değil mi,
Aç arslan gibi atılan,
Düşman ustalığını edinmiş,
Gezmiş Kalça değil mi,
Giymiş Kalça değil mi,
Alplar ile boğuşup
Ustalaşmış düşmana
Becerikli Kalça değil mi,
Ay âlemi dize getirmiş

Again he chased Kalça.
Ask not the state of Konurbay,
Of all the lancers —
Is he not the artful Kalça,
Who knows well the foe's cunning —
Is he not the fell Kalça,
Springing like a hungry lion,
Who has made the foe's craft his own,
Is he not Kalça who has roamed,
Is he not Kalça who has worn it,
Grappling with the alps,
Grown a master against the foe —
Is he not the artful Kalça,
Who brought the moonlit world to its knees —

Yaman Kalça değil mi.
Konurbay ile cenkleşip,
Kahraman ölmüş, han ölmüş,
Boğuşan canın hepsi ölmüş.
Yiğitten nice bel ölmüş,
Yüzleşip nice er ölmüş,
Boğuşa boğuşa katılaşmış,
Hunhar Kalça diye ün salmış,
İçip kana doymayan,
Rast geleni bırakmayan,
Keçil hanı büyük domuz,
Cenge işi yatkın domuz,
Hilesi bol, zehri güçlü,
Akılda üstat, büyük Mançu.
Mançuya doğru sallanıp,

Is he not the fell Kalça.
Warring with Konurbay,
Hero has died, khan has died,
All the grappling souls have died.
Of the braves many a backbone died,
Facing him many a warrior died,
Hardened grappling and grappling,
He won fame as bloodthirsty Kalça,
Drinking, unsated with blood,
Sparing none whom he meets,
The Keçil khan, the great swine,
The swine whose trade is war,
Rich in guile, strong in venom,
Master in wit, the great Manchu.
Swaying off toward the Manchus,

Algara'yı sağrıya vurdu,
Şayımbet'in önünde
Kaçar gibi yapıverdi.
Eren imiş Şayımbet
Er Kalça kaçadurmuştu,
Kaçtığını gözü görmüştü,
Konurbay'a yetişmeye,
Yetişip saplayıp geçmeye,
Bastığı yeri yıkarak,

He struck Algara on the croup,
Before Şayımbet
He made as if to flee.
A champion proved Şayımbet —
Warrior Kalça kept fleeing,
His eye had seen him flee,
To overtake Konurbay,
To reach him, pierce him, pass —
Wrecking the ground he trod,

Buurul ile koşturup,
Tozu göğe savurup.
Bulut gibi uçup er Buurul
Tabanı yerde tarslayıp,
Kara çelik gem
Gırtlağında takırdayıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apışlığına çarparak,
Eti kızıp coşarak,
Ayağı yere değmeden,
Koştuğu belli olmadan,
Uçan kuşla yarışıp,
Kazı alınan böğür eti,
Kalmış meğer kesilesi
Aşağı kasığına yapışıp.
Yetkin yüğrük Kara ata
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Şayımbet
Pazusu dolgun ereni,
Han Konurbay yiğidi,
Yetişip vurup geçmişti.
Alööke'nin er Kalça'sı,
Âlemi bozan arslan Kalça,
Uzun boylu, geniş omuzlu
Şimdi hesabını bulmuştu.
«İstersen çarpışma böyle» diye,
Yiğidinden ayrılıp
Şayımbet'in kargısını
Kargı ile kudurmuş

Galloping with Buurul,
Hurling the dust to the sky.
Flying like a cloud, warrior Buurul,
His sole cracking on the earth,
The black steel bit
Rattling in his throat,
His tail like branch-silk
Lashing against his groin,
His flesh heating, surging,
His feet not touching the ground,
His running past discerning,
Racing the flying bird,
The flank-flesh whence the kazı is taken,
Left, it seems, uncut,
Clinging to his lower groin.
The consummate racer, the Black horse —
He arrived before the arrow,
Where he arrived, Şayımbet —
The champion full of arm,
Khan Konurbay the brave —
He reached him, struck, and passed.
Alööke's warrior Kalça,
The world-wrecking lion Kalça,
Tall of stature, broad of shoulder —
Now he had found his reckoning.
Saying «Fight not so, if you please»,
Parted from his brave one
Şayımbet's lance
The rabid one with his own lance

Ortasından ikiye biçmişti.
Fırtına olup savrulup,
Homurdanıp Kalça söylenip,
Şayımbet, gördüm gücünü,
Kırayım şimdi ben senin
Ta nerelere varan hıncını
Kaçıversem olmuyorsun,
Uğursuz basmış burut kul,
Saplayıp canı bırakmıyorsun,

Boğuşmayı bozdum hanginize,

Kahrıma geldim, dikildim

Sataşmadan komam birinize,
Sessiz duran canı rahat komadan,

Değersin niye hıncıma.
Han öfkesi geldikten sonra
Sataşmadan komaz birinize»,
Deyip, böylece, Konurbay
Kangal düğümlü büyük yuları
Sol eliyle kavrayıverdi,
Sağ eliyle er Kalça
Omuzdan pençeleyip saldırmıştı,
Şayımbet'i kudurmuş
Arbuurul'un üstünden
Kalpak gibi almıştı,
Kaptırıp koyup Şayımbet
O çaresiz fena şaşırmıştı.
«Kalmuk eyeri, yağlı kuyruk
Kımıldamadan dur» diye,
Kıçının altına basmıştı,
Hor görülüp Şayımbet
Ele düşüp yatmıştı,
İstense verilmez Buurul'a
Soğuk kemendi salmıştı,
Sarsaklatıp Buurul'u
Kudurmuş yedeğe almıştı,

Had sheared in two at the middle.
Whirling like a tempest,
Growling, Kalça muttering:
Şayımbet, I have seen your strength,
Now let me break your
Grudge that reaches who knows where,
If I but flee, you will not have it,
Ill-omened trodden burut slave,
You pierce and will not leave the soul in peace,
For which of you did I break off the grappling —
I came in my wrath, I stood fast

I will not leave one of you unassailed,
Giving no peace to the soul that stands silent,
Why should you be worth my grudge.
Once the khan's wrath has come
He leaves not one of you unassailed»,
Saying so, thus, Konurbay
The great halter with its coiled knot
Seized with his left hand,
With his right hand warrior Kalça
Clawed at the shoulder and attacked,
Şayımbet the rabid one
From the back of Arbuurul
Plucked off like a kalpak,
Snatched away, Şayımbet —
That helpless one was sorely bewildered.
Saying «Kalmuk saddle, fat tail,
Stay without stirring»,
He pressed him beneath his rump,
Held in scorn, Şayımbet
Lay fallen captive,
On Buurul, not given though asked,
He had cast the cold lasso,
Jolting Buurul about,
The rabid one took him in tow,

Bununla Buurul at
Ganimet olup kalmıştı,
Ganimetleyip Buurul'u
Tulparlığını gördü artık,
Deminki kıçının altında Şayımbet
Altı bin Kıtay, sayısız kalday
Buruttan düşmüş çocuk imiş,
Sığır güttürüp sal diye,
Öldürmeden yitirmeden,
Beden kulu edin diye,
Mançusuna vermişti,
Sevinmedik Kıtayın
Günü doğuvermişti,
Çığrışıp Kıtay dönüp,

With this the Buurul horse
Was left as booty,
Taking Buurul for booty,
He saw at last his tulpar nature,
Şayımbet, but now beneath his rump —
Six thousand Kıtay, numberless kalday —
A child fallen from the burut he proved,
Saying: set him herding cattle,
Neither killing nor losing him,
Saying: make him a slave of the body,
He gave him to his Manchu,
For the Kıtay who had known no joy
The day had suddenly dawned,
The Kıtay turning, clamoring,

Dümbelek sertçe vurulup,
Savaş davulu sert çalınıp,
Baraban sertçe dövülüp,
Kara Solon Tagılık
Hanım, müjdemi ver diye,

Üşüşüp geldi çok ulu.
Hunharın atı ele geçti diye,
Toy yiğit bizden ölür diye,

Geri dönülmez gerçek yurdu
Toy yiğit şimdi görür diye,
Kerney surnay çalınıp,
Tuğ dikilip çığrışıp,
Konurbay'ın dileğini
Halkı dileyip inleşip,
Çığrışıp yatışıp,
Çığlık koparıp Mançu yurdu
Han töresini övüşüp,
Kara suda gemi yok
Kahraman Kalça var iken
Hakanlı Beecin'e
Kaş kaldıracak kimse yok.
Doğru akan suda bölüm yok,

The kettledrum harshly struck,
The war-drum harshly beaten,
The baraban harshly pounded,
The Black Solon Tagılık —
Saying: my lady, give me my reward for glad news,
Very many great ones came swarming.
Saying: the bloodthirsty one's horse is taken,
Saying: the feast-day brave will die by our hand,
Saying: the true homeland of no return
The feast-day brave will now behold,
The kerney and surnay played,
The standard planted, clamoring,
Konurbay's wish
His people wishing, moaning together,
Clamoring and subsiding,
Raising screams, the Manchu land
Praising their khan's custom:
On the black water there is no ship,
While hero Kalça lives,
At Beecin of the Hakan
There is none who dare raise a brow.
In the straight-flowing water no dividing,

Büyücüsünü hazırlayıp,
Doğan Kalça var iken
Bizim Kıtay yurduna ölüm yok.
Konurbay'a rastlayıp,
Ulu Kalça arslanımız,
İşte böyleydi erimiz.
Burutu bozup halk edersen,

Ceznay sesi takırdayıp,
Ne yaparsan buyruğunuz.
Bel bağladığımız belimiz,
Yiğit Kalça arslanımız.
Yüzleşen düşman burutu
Sıkı kırgından geçirme vaktinizdir.

Bağlayıp verdiği kulunu
«Ganimete düşen Buurul'u
Sıkıca bağlayıver! diye,
İnci düğme, mercan taş
Başına kook başlığı giydirip.
Katıra bağlayıver diye,
Her zamanki gibi etmişti,
Arslan oğlu bozkurdun

Atını alıp ganimetleyip,
Kalça'yı Kuday vurmuştu.
Küheylan olmuş Buurul'a
Uygun yular taktırıp,
Ölçüsüz çul örttürüp.
Yedi kalday, kırk töre
Boş yedeğe verdirip,
Karapçıyı* kuşanıp
Kalabalık Kıtay çığlık koparıp,
Burkan'ına yalvarıp,
Çan sıkıca çalınıp,
Konurbay böyle töre» diye,
Dalkavukluk edip durmuş.
Ululları, hanları,
Böyle diyerek canları

Making ready their sorcerer,
While the falcon Kalça lives,
For our Kıtay land there is no death.
Chancing upon Konurbay,
Great Kalça our lion,
Such indeed was our warrior.
If you break the burut and make them your folk,
The ceznay's voice rattling,
Whatever you do is your command.
Our backbone in whom we trust,
Brave Kalça our lion.
The burut foe who faces you —
It is your time to put them through hard slaughter.
The slave he bound and gave —
Saying: «Buurul fallen as booty —
Bind him fast! —
Pearl button, coral stone,
Setting the kook headdress on his head.
Saying: bind him to the mule,
He had done as he ever did,
The lion's son, the grey wolf's —

Taking his horse for booty,
Kuday had struck Kalça.
On Buurul, grown a küheylan,
He had a fitting halter put,
Had a measureless horse-cloth spread.
Seven kaldays, forty lords
He had lead him on a loose rein,
Girding on the karapçı,*
The teeming Kıtay raising screams,
Praying to their Burkan,
The bell rung hard,
Saying: «such a lord is Konurbay»,
They kept up their fawning.
Their great ones and their khans,
So saying, the souls

Karman çorman dolup,
Öbek öbek dikilip,
Savaşı akıllarına getirip.
Yiğitleri, erleri
Pek keyifli olup durmuştu.
Han Konurbay bahadır da
Sırf pehlivan, seçkin baş
Durmadan övüp çok ulu

Sıbızgı çalıp davul vurup,
Türlü türlü velvele olup,
Söyleşisi işte böyle
Gök yaran çığlık olup,
Karapçısını kabartıp,
Hanların hepsi bölünüp.
Cepkenini kabartıp,
Güçlüleri bölünüp.
Konurbay'ın önüne
Taş kuşanmış Kıtayın
Tazaları karışık.
Er Konurbay bahadırın

Filling in tangled crowds,
Standing in cluster on cluster,
Calling the war to their minds.
Their braves and their warriors
Had stood in high good cheer.
Khan Konurbay the batyr too —
Pure pehlivan, chosen head —
Very many great ones praising without cease,

Playing the sıbızgı, striking the drum,
Tumult of every kind arising,
Such indeed was their discourse —
Becoming a scream that split the sky,
Puffing out his karapçı,
All of the khans dividing.
Puffing out his jerkin,
The mighty ones dividing.
Before Konurbay
Of the stone-girded Kıtay
The fresh ones mingled.
Warrior Konurbay the batyr's

Kırk töresi yoldaşı –
Ölüm ortağı ahitlisi.
Kaldayları, hanları,
Türlü türlü canları
Âlemi dize getirmiş
O Konurbay bahadırın
İşte böyledir pehlivanı.
Yanındaki töresi
Çarpışmaya girse çekinmeden
Destek olacak olanı.
Söylenmez sözün boşu,
O devlerinin hepsi
Konurbay'ın nökeri.
Gözü gören can yoldaşı,
Kötü savaş çıkarsa
Yolu batası Kalça'ya
Yoldaş olup verilecek olanı.

Forty lords, his companions —
Sworn partners of his death.
His kaldays and his khans,
Souls of every kind —
He who brought the world to its knees,
That batyr Konurbay's
Pehlivan is even such.
The lords at his side —
Entering the clash without flinching,
The one who will stand in support.
No word is spoken idly,
All of those giants of his
Are Konurbay's retainers.
The soul-companion whose eye sees,
Should an evil war break out,
To Kalça — may his road be sunk —
The one to be given as companion.

Geri dönmez çeviği,
Çarpışmada usta becerlisi,
Kalabalık tümen ordu gelse
Kaçmadan duran yamanı,
Kargıcıların üstadı,
Aybalta çalan çeviği,
Hançerli pehlivanı,
Pehlivanın biri boşa düşse
Hemen işini görecek gibi
Sataşan adamın
Karşısına çıkan siperi.
Yiğitleri, arslanları,
Yüz tutup geldi Kalça'ya
Belli başlı yiğit erleri.
Pehlivanın hepsi övünüp,
Savaş davulunu vurdular.
Ordunun hepsi toplanıp.
Bahadırın hepsi hazırlanıp,
Bahadırı var, alpı var.
Baksan işte böyle heybetli.
O zaman Alööke'nin Konurbay'ı
Algara'nın başını çevirmişti,

His nimble one who turns not back,
His skilled one, master in the clash,
Though a teeming tümen host should come,
His fell one who stands unfleeing,
The master of the lancers,
His nimble one who swings the moon-axe,
His pehlivan with the dagger,
Should one pehlivan fall idle,
As if to do his work at once —
Against the man who assails,
The shield that rises to meet him.
His braves and his lions,
They came facing toward Kalça,
His foremost brave warriors.
All the pehlivans boasting,
They struck the war-drum.
All of the host assembling.
All the batyrs making ready,
He has his batyr, he has his alp.
Look — even so majestic.
Then Alööke's Konurbay
Had turned Algara's head,

Çınmaçın'a, hakana
Yanıp kavrulası kudurmuş
Sahiden övünüp durmuştu.
Düşündün mü Kıtay yurdu,
Manas'ın oğlu hunharın
Atını ganimet ettiğimi.
Bu, komadan yurdunu kırdığımı.
Yurdum, geri dönüp gazayı
Sertleştirerek salalım,
Belli başlı arslanlarını,
Yiğitlerini, erlerini
Komadan kırıp geçelim,
Ele geçen devlerinin
Kılıçla başını alalım,
Erenlerini, hanlarını,
Yol üstünde sürükletip,

Toward Çınmaçın, toward the hakan —
The rabid one, may he burn and scorch,
Had stood boasting in truth.
Have you considered, land of Kıtay,
That of the bloodthirsty son of Manas
I took the horse for booty.
That I slew his people, sparing none.
My people, turning back, the holy war —
Let us loose it, hardening it,
Their foremost lions,
Their braves and their warriors —
Let us cut them down, sparing none,
Of their giants fallen captive
Let us take the heads with the sword,
Their champions and their khans —
Having them dragged along the road,

İt sürülerine yem edelim,
Böyle etmezsek burut rahat komaz,
Asla bizi sağ komaz.
Dün haberin var mıydı,
Kıl-Ertiş'in boyunda,
Dünkü gün Kır-Kayıñ'ın ovasında
Kaspañ'ın Kara-Too'sunun yüzünde,
Kara-Suu'nun kıyısında
Benim baştan topladığım sayısız davarım
Hazinelik tümen mal

Tümüyle yağmalanıp gittiği.
Yurdum, yılkıcımı silip süpürüp,
Yurdum, köküne topluca vardığı.
Çarpışmayı sert başlattı,
Yılkı bakan erimi
Silip süpürüp kırıp attı.
Güdük edip bıraktı,
Büyük Karagul bahadırı.
Kuyruğunu yolup attı,
Algara soylu atımın.
Beecin'den aldı yılkımı,
Beter açtı uykumu.
Yok etti nice erimi,

Seyirlik etti Beecin'i
Kırıp gitti belimi.
Öldürüp gitti bu burut
Kendimden üstün er idi
Öldürüp gitti gördün mü,
Karagul gibi erimi.
O Karagul han değil,
Kara Cagal Boroonçu,
Kadın hanın halkından
Yaşlanıp geldiği çağda
Bizlerden öldü Orongu.
Kara sakal Dıñşa öldü,
Baksana yurdum, bunca öldü,

Let us make them food for packs of dogs,
If we do not so, the burut gives no peace,
He will never leave us alive.
Did you have word of it yesterday —
Along the Kıl-Ertiş,
Yesterday on the plain of Kır-Kayıñ,
On the face of Kaspañ's Kara-Too,
On the shore of the Kara-Suu,
My numberless herds gathered from the first,
Treasure-stock, tümen upon tümen of beasts —
All plundered clean away.
My people, he swept off my herdsman,
My people, he came in force to my very root.
He began the clash harshly,
My warrior who tended the herds
He swept away, cut down, cast off.
He left it docked and bare,
The great batyr Karagul.
He plucked out and cast away the tail
Of my horse of Algara stock.
He took my herds from Beecin,
He tore my sleep open all the worse.
He destroyed many a warrior of mine,

He made a spectacle of Beecin,
He broke my backbone and went.
He slew and went, this burut,
A warrior he was, better than myself —
He slew him and went — have you seen? —
A warrior of mine like Karagul.
That Karagul is not a khan,
Kara Cagal Boroonçu,
Of the woman-khan's people,
In the season when she had grown old,
From among us died Orongu.
Black-bearded Dıñşa died,
Look, my people, so many died,

Katkalañ'ın Saykal'ı,
Yurdum, Kırgızdan ölen
Kıtayın hangi birini sayalım.
Arslanı Bakay değil mi.
Kahrolası hunharın
Atı ele geçmişken
153940 Kırgın edip dönelim.
Ey pehlivanlar, sözümü dinleyin,
Bu Kırgızın tutamağı,
Akılda üstat ustası,
Kalabalık halkım dinlesene,
Han Manas'ın sırdaşı
Bu Kırgızdan Bakay eksilmez. Hepsi düşman adamakıllı,
O Bakay yok olmadıkça,
Kıtayın işi düzelmez.
Bu buruttan Bakay yok olmadan,
153950 Dıñşa'yı bozup yol etmiş,
Asrın işi düzelmez.
Bu düzelmezliğin sebebi –
Bu Bay'ın oğlu Bakay han
Bu bal ile ağzını çalkalamış,
Ulum dinle, hanın dinle,
Gök vaşak börkünü giyip,
Gök ala kalkan oynatmış,
Bozkurtluğu apaçık
İçse kana doymayan.
153960 Hunhar Manas arslanına
Karanlıkta göz bulmuş,
Kara uğursuz Bakay'ın

Katkalañ's Saykal,
My people, of the Kırgız dead —
Which one of the Kıtay shall we count.
Is not his lion Bakay.
The accursed bloodthirsty one —
While his horse stands captive,
Let us make slaughter and return.
O pehlivans, hear my word,
This Kırgız's handhold,
Master of masters in wit,
My teeming people, listen,
Khan Manas's confidant —
From this Kırgız, Bakay never fails. All of them foes in earnest,
Until that Bakay is no more,
The Kıtay's affairs will not come right.
Until Bakay is gone from this burut,
He broke Dıñşa and made him a road,
The age's affairs will not come right.
The cause of this not coming right —
This Bay's son, Bakay khan,
He has rinsed his mouth with this honey,
My son, listen; my khan, listen,
Donning his grey-blue lynx-fur börk,
He has brandished the grey-pied shield,
His grey-wolf nature plain to see,
Drinking, unsated with blood.
For the bloodthirsty lion Manas
He found an eye in the darkness,
Of the black ill-omened Bakay

Tedbirli oluşu işte böyleydi,
Ansızın söz bulurdu.
Sayısız ordudan korkup şaşmaz,

Karanlıkta yol yürüse
Bozkır tilkisinin* izini şaşmaz,
Ten üstüne sup* gömlek
Giyen Bakay değil mi.

Such was his foresight, even so,
He found the word in an instant.
No numberless host could daunt or shake him,
Though he walked the road in darkness
He never lost the steppe fox's trail,*
A sup shirt upon his bare skin —*
Is it not Bakay who wears it?

Beş parmağı gibi Beecin'i
Bilen Bakay değil mi.
Gözü görür uzaktan
Altı aylık azabı,
Şimdi bakıp öylece
Bilen Bakay değil mi.
Bu Kırgız'a kurulmuş
Bora çarpsa yel değdirmez

Siperin ta kendisi odur,
Coştu mu rahat durmaz,
Bu Burut'a gelince
Yiğidi Bakay değil mi.
İnsandan öte bir candı,
Ulusu Manas arslanca vardı,
Kurt Bakay, o kaplan.
Bakay Han'a bel bağlasak,
Asil Manas bozkurdun
Almambet, Bakay erleri
Tufan suyu dağıtıp giremeyen
Beecin'i bozup hor kılan.

Bilge Bakay ihtiyarı
Kara deccal misali o,
Çarpışmayı sert kılın,
Burut'un beli kırıldı,
Geri çevirip alın.
Yurdum, geri çevirip durun,
Cazayıl atıp, yay çekip,
Kahrolası Burut'a

Atışı bolca yağdırın,
Elin hesabını sorun,
Lanet olası Burut'a
Hesapsız kavga salın,
Ordunun başında Konurbay
Heybetle salınan büyük töre
Algara'nın başını çevirmişti,
Mançulardan Ezkara

Who knows Beecin like his five fingers —
Is it not Bakay who knows?
His eye discerns from afar
The torment six months distant,
Gazing now, and just so
Is it not Bakay who knows?
Set as a rampart for these Kırgız,
Letting no wind through when the blizzard strikes,
He is the very shield itself,
Once roused he will not rest,
And as for these Burut —
Is not their batyr Bakay?
He was a soul beyond mankind,
His people had Manas, lion-like,
Wolf Bakay, that tiger.
If we lean upon Bakay Khan —
Of noble Manas the grey wolf,
Almambet and Bakay, his heroes,
Broke and humbled Beecin,
Where scattering flood-waters could not enter.
The sage old man Bakay —
Like the black dajjal is he:
Make the clash of battle fierce,
The Burut's back is broken,
Turn them and take them back.
My people, keep turning them back,
Firing the cazayıl, drawing the bow,
Upon the accursed Burut

Rain down shot in plenty,
Call the land to account,
Upon the damnable Burut
Loose a fight beyond all reckoning.
At the army's head Konurbay,
The great lord swaying in majesty,
Had turned Algara's head about,
And of the Manchus, Ezkara

Yaver olup durmuştu.
Topyekûn savaş kılmaya,
Bırakmadan yurdu kırmaya
Hıtay'ı Kuday çarpmıştı.
Çan sıkıca çalınıp,
Konurbay'a doğru kalabalık ordu
Hücuma kalkıp üşüştü.
Ordunun ortasına baksa,
Halkın esenliğini dilese
Çan sıkıca çalınıp,
Bu işareti gördüğünde
Halk aklını şaşırıp.
Halk kaynaşıp tıka basa dolup,
Yiğit coşup içten bunalıp.
Kuvvetli yiğit, küheylan at
Faydası değer çağ olup.
Kargıların ucu çarpışıp,
İnsanların başı tokuşup.
Savaşı akla getirip,
Dalgalanıp kalabalık ordu
Allak bullak olmuştu.
Erenlerin hepsi donanıp,
Bahadırlar hep hazırlanıp.
Kaldayların hepsi coşup,
Kızıl püsküllü Hıtay'ın
Yamanları kızışıp,
Haberini duysan işte böyle,

Kaynayıp yatan çok Hıtay,
Çokluğunun hâline baksan
İnek tüyü kadar elmiş.
Tufan suyu coşsa da yetemez,
Manas'ın diktiği bağında,

Dalgalanıp yatan Hıtay'a
Nur dökülen bir elmiş.
Gelip geçmiş erlerden
Çatışan sağ gitmemiş.
Gücü böyle Hıtay'a

Stood by as adjutant.
To wage total war,
To slaughter the land without respite —
Kuday had smitten the Hıtay.
The bell was rung out hard,
And toward Konurbay the teeming host
Rose to the charge and swarmed.
If one looked to the army's midst,
If one wished the people well —
The bell was rung out hard,
And seeing this signal given
The people lost their wits.
The people seethed, packed crushing-full,
The brave man surged, choked from within.
The mighty batyr, the racer steed —
It was the hour their worth was proven.
The lance-points clashed together,
The heads of men were knocking.
Calling war to mind,
The teeming host, billowing,
Was thrown in wild confusion.
The champions all arrayed themselves,
The bahadırs all made ready.
The kaldays all surged up,
And of the red-tasselled Hıtay
The fierce ones kindled hot —
Should you hear their tidings, thus they were:
The many Hıtay lying aseethe,
Should you look upon their multitude —
A folk as many as hairs on a cow.
Flood-waters at full surge could not suffice,
In the garden Lord Manas had planted,

Upon the Hıtay lying in billows
They were a folk with light poured down.
Of the heroes come and gone,
None who clashed went away alive.
Against Hıtay of such strength

Töre

Çalıyar'ın* gücü yetmemiş.
İskender isteyip alamamış,
Alırım deyip girip Beecin'e
Hiç kimse sağ kalmamış.
Kırk kapılı Beecin'in
Bir nişanı işte şöyle –
Her gün kapansa her gün açık.
Bir kapısı açılmış,
O kapının ağzına
Çince yazı yazılmış.
Kaynayıp yatan Hakan'a,
Kükreyip öfkelense,
Kıyamet salıp geçer diye,
Perişan edip gider diye,
Dalgalanıp yatan Hıtay'a,
Nur dökülüp Beecin'e
Bolluk nuru saçılmış.
Yeri sağlam olduktan sonra,
Hiç kimse yenemez diye,
Büyük kavgası yatışmış,
İşte böyle bir Hıtay eliymiş.
Alööke'nin Konurbay'ı
Kahrolası bu domuz
Cılgındu'yu, Keng-Kol'u, geniş Talas'ı
Kuşatıp yattığı çağmış.
Ordusu yine dönüp,
Kale kaynayıp çalkalanıp,
Yeniden basıp gelmişti.
Bunu böylece bırakalım,
Şimdi bir yanından başlayalım.
Hani Cılgındu'nun ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,

Suyun tükendiği boyunda,
Kale kapılı ordada,
Çaçıkey'in hisarında,
Setin yanına baksan
Kaynağın kara gözünde,

Even Çalıyar's strength fell short.*
İskender desired it and could not take it;
Saying "I shall take it," entering Beecin,
No man remained alive.
Of forty-gated Beecin
One token is even thus —
Shut every day, yet open every day.
One gate stood opened wide,
And at the mouth of that gate
Writing in Chinese was set.
Upon the Hakan lying aseethe,
Should he roar out in his wrath,
Saying he would pass loosing doomsday,
Saying he would leave all in ruin —
Upon the Hıtay lying in billows,
Light poured down on Beecin,
The light of plenty was scattered.
Its ground being firm and fast,
Since none could ever conquer it,
Its great warring had subsided —
Such a Hıtay land it was.
Alööke's Konurbay,
That accursed swine,
It was the season he lay besieging
Cılgındu, Keng-Kol, broad Talas.
His army wheeling once again,
The fortress seething, churning,
He had come pressing down anew.
Let us leave this as it stands,
Now let us begin from another side.
There on Cılgındu's plain,
Along the length of broad Talas,
On the lower side of Tört-Kül,

Along where the water runs dry,
In the fortress-gated orda,
In Çaçıkey's citadel,
Should you look beside the rampart,
At the spring's dark eye,

Tam çınarın dibinde,
Kanıkey'in ak sarayı –
Onun kapısı som kalay.
Kadri yüce Manas varken
Her düzeni işte böyle.
Ona uğrayıp insan varmamış,
Bakan insan şaşakalmış.
Taştan yığıp dağ kılmış,
Çevresini kaya kılmış,
Kargı uzatan bunalmış,
Alamayıp düşman usanmış.
Yaklaşıp insan varmamış,
Rastlayan kişi şaşakalmış.
Görkemli, şanlı, apayrı,
O sarayın ağzında
Bekçileri bir başka.
Düşman görünce üşüşen,
Cellatları yetmiş
İnsanın burnunu, kulağını,
Muska yapıp takınmış
Bekçileri sayıdan çok,
O belalı uğursuzun
Pehlivanları ondan çok.
Yaklaşıp insan varmamış,
Rastlayan sağ kalmamış.
Pehlivanları bambaşka,
Bahadırları bir hayli.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde
Kapıda bir bağırtı.
Karşı yanı sur hisar
Bakay Han diye çağırıp.
O zaman Bakay ağanız
Bilgeliğine bakınız.

At the very foot of the plane tree —
Kanıkey's white palace,
Its gate of solid pewter.
While Manas of exalted worth lived
All its order was even thus.
No man had come to call on it,
Whoever gazed was struck with awe.
Stone heaped on stone into a mountain,
Its circuit made of rock,
The lance-thruster despaired,
The foe, unable to take it, wearied.
No man had come near it,
Whoever chanced upon it stood amazed.
Stately, glorious, set apart,
At the mouth of that palace
Its watchmen are another breed.
Swarming when they sight a foe,
Its executioners are seventy,
Who wear the noses and ears of men
Strung as amulets upon them.
Its watchmen beyond all counting,
And of that baleful, ill-starred place
Its wrestlers are more than they.
No man had come near it,
Whoever met it did not live.
Its wrestlers are quite another kind,
Its bahadırs are a host.
When dawn broke pale and split the sky,
When light first touched the ground,
At the gate there came a shouting.
The far side a fortress wall —
Crying out the name Bakay Khan.
Then your elder Bakay —
Behold his sagely wisdom.

Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönenip,
Kalkıp belini kuşanıp,
Elini ayağını yıkanıp.

Starting from sleep, awakening,
Turning onto his right side,
Rising, girding up his waist,
Washing his hands and feet.

Öteye beriye dönenip,
Arslan gibi gerinip,
Kaplan ağan durur mu
Cenk pusatını düzeltip.
Haberciden kuşkulanıp,
Kökçolok'u eyerleyip,
Aç Albars'ı kuşanıp.
Hıtay ne hâldedir deyip,
Beline kılıç bağlanıp,
Cenk silahın hazırlayıp.
Uykudan fırlayıp bağırıp,
Bilgesi işte şöyledir
Kanıkey diye çağırıp.
Kerametli ağanız,
Bilgeliğine bakınız.
«Ey Kanıkey, yavrum benim,
Benim bildiğimi bildin mi,
Ey Kanıkey, yavrum benim,
Benim sezdiğimi sezdin mi?»
«Ey kurbanın olayım ağam,
Sizin sezdiğinizi sezmedim,
Sizin bildiğinizi bilmedim.
Bilemeyişimin sebebi –
Kaplan dostun öldüğünde,
Kaygıyı bu dertli can görünce
Hayvan olup ot yemeden,
İnsanca yatıp su içmeden,
Ölü desen mezarda yok,
Diriyiz desek elde yok,
Takat tükenip, güç gidip
Sarp yamacı yorgun aşamayıp,
Güç gidip, dertli can basamayıp,

Taban yarılıp açılıp,
Az düşünülmüş çok akıl
Meğer saçılıp gitmiş.

Argın'ı verdim, alınız,
Yetimi bele bağlayınız.

Turning this way and that,
Stretching like a lion,
Would your tiger elder tarry? —
Setting his war-gear to rights.
Grown wary at the herald's cry,
Saddling Kökçolok,
Girding on hungry Albars.
Saying, "In what state are the Hıtay?",
Binding the sword upon his waist,
Making ready his weapons of war.
Bursting from sleep with a shout —
Such indeed is his sage —
Calling out for Kanıkey.
Your elder blessed with wonders,
Behold his sagely wisdom.
«O Kanıkey, my child,
Do you know what I have known,
O Kanıkey, my child,
Have you sensed what I have sensed?»
«O my elder, let me be your offering,
I have not sensed what you have sensed,
I have not known what you have known.
The reason I could not know —
When your tiger friend had died,
When this grieving soul beheld the sorrow,
Neither grazing grass like a beast,
Nor lying down like a man to drink water,
Call us dead — we are in no grave,
Call us living — we are not among the folk,
Strength exhausted, power gone,
Too weary to cross the steep hillside,
Power gone, the grieving soul unable to tread,
The soles of my feet split open,
The much wisdom little pondered —
It seems, was scattered and lost.

I have given Argın — take him,
Bind the orphan to your waist.

Düşündüğün düşünce ne yanda
Kaplan Bakay ağacığım,
Düşünüp durduğun düşüncenin
Haberini söyleyiveriniz.
Gelinniz idik, çıkalım,
Öğüdünü söyleyiver,
Hatun da olsak dinleyelim.
Han ağa, Hakan'a yolu başlatma,
Kakançı halkını kuşattım,

Altmış gelin, dul kadın
Ağam, obanı öksüz bırakma.
Kürmö giyen Hıtay'ın
Apaçık sözümü dinleyiniz,
Ne kadarını bilirsen han ağa,
Açıkça söyleyiveriniz.
Ağam han, önüne çıkalım,
Söyle ağam, bildiğini
Kadın da olsak duyalım».
O zaman Bakay şunu söyler:
«Ey kurban olduğum Kanıkey,
Yoldaşım Manas öldüğünde
Argın ile Kırgız'ı
Ayırıp almadım da ne oldum,
Erenimle birleşip,
Sakalımın ağında,
Seferimin çağında
Ölüp gitmedim de ne oldum?!

Kocayınca ben Bakay
Aşırı bela, müşkülü
Görmüş oldum meğer,
Diri gezmeden dünyadan
Ölmüş oldum meğer.
Ölmüş olmamın sebebi –
Hunhar Manas varken
Varıp bozdum Afgan'ı,
Yiğit Bakay ağanızdan
Beecin nasıl sağ kaldı?

Where does your thought incline,
Tiger Bakay, my dear elder?
Of the thought you keep on thinking,
Pray speak the tidings out.
We were your bride — let us go forth,
Speak your counsel now,
Though we be but a lady, let us listen.
Khan elder, do not open the road to the Hakan, I have besieged the Kakançı people,
Sixty brides and widowed women —
My elder, do not orphan your camp.
Of the kürmö-clad Hıtay —
Hear my plain word out,
However much you know, khan elder,
Pray speak it openly.
My elder khan, let us go out to meet them,
Speak, my elder, what you know —
Though we be a woman, let us hear it».
Then Bakay speaks this:
«O Kanıkey for whom I am the offering,
When my companion Manas died,
Did I not part the Argın from the Kırgız
And take them — and what came of it?
Joined with my champion,
In the white of my beard,
In the season of my campaigns,
Did I not fail to die — and what came of it?!
Grown old, I, Bakay,
Have seen, it turns out,
Trouble and hardship beyond all measure;
Not walking the world alive,
I have died, it turns out.
The reason I am dead —
While bloodthirsty Manas lived
I went and broke the Afghan;
From your batyr elder Bakay
How did Beecin escape alive?

Taşı deldim, yol saldım,	*I pierced the stone, I laid a road,*
Talihim Manas varken	*While Manas my fortune lived*
Nice yere ordu saldım.	*On how many lands did I loose an army.*
Ombu'yu bozup ganimet alıp,	*Breaking Ombu, taking spoil,*
Ortasını bozup yol salıp,	*Breaking its middle, laying a road,*
Ak maralı sürüp inek kıldım.	*I drove the white maral and made it a cow.*
Asil Manas varken	*While noble Manas lived*
Ay-âlemi kasıp kavurdum.	*I scorched and swept the moonlit world.*
Bozkurdum Manas varken	*While Manas my grey wolf lived*
154200 Gök maralı kovup inek kıldım,	*I chased the grey maral and made it a cow,*
Görünen yeri kasıp kavurdum.	*I scorched and swept all land in sight.*
Han Manas varken	*While Khan Manas lived*
Güçlülerini dövdüm.	*I beat their mighty ones.*
Boz kargı Zülfikar'ı	*In the season I stood girded*
Kuşanıp durduğum çağımda,	*With the grey lance Zülfikar,*
Şibe'yi, Hıtay'ı, Mançu'yu	*In the season I stood warring*
Savaşıp durduğum çağımda	*On Şibe, on Hıtay, on Mançu,*
Bu dünyanın zevkini	*Did I not see and seize*
Görüp almadım da ne oldum,	*The pleasure of this world — and what came of it;*
154210 Diri gezmeden ben Bakay	*Not walking alive, I, Bakay,*
Kaplanım varken	*While my tiger lived,*
Ölüp gitmedim de ne oldum?!	*Did I not fail to die — and what came of it?!*
Kakançı'ya yol saldım,	*I laid a road to Kakançı,*
Yol salınca bol saldım.	*Laying the road, I laid it wide.*
Hunharım Manas varken,	*While my bloodthirsty Manas lived,*
Hazine bozup dilde altını aldım,	*Breaking the treasury I took dilde gold,*
Dildeyi yükler fil aldım.	*I took elephants laden with dilde.*
Kızıl gömlekli, ince belli	*Of the red-shirted, slender-waisted*
Salınan güzellerden	*Beauties swaying as they walked,*
154220 Kız seçip binini aldım.	*I chose girls and took a thousand.*
İşte böyle dururken	*While matters stood even so,*
Putlarını bozup dağıtsak da	*Though we broke and scattered their idols,*
Küheylanım Manas gelirdi,	*My racer Manas would come and say:*
Bu dünyanın şer düğümünü	*Let my racer Bakay untie*
Küheylanım Bakay çözsün derdi.	*The knot of this world's evil.*
Bugün Bakay ölmüş,	*Today Bakay has died;*

Geri gelinmez gerçek yurdu
Kaplan Bakay görmüş.
Han ağanızın ölümü işte bu,

Eştek'lerin ereni,
Er Camgırçı yiğidi
İşte o adam ölmüş.
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Gözü kara, beli gevşek
Bozkurt oğlu haşarının
Atını isteyip gelmiş.
Atın gönlüne bakmadan
Atını esirgemeden verince,
Kavuşacağına kavuşmayıp
Rastlanmayacağa rastlayıp,
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Ele düşüp gitmiş.
Yalvarsa geri çıkılmaz
Tuzağa düşüp gitmiş,
Buurul'u ganimet alıp
Hıtay'ı Kuday çarpmış,
Keçil'in hanı Konurbay
Küheylan olmuş Buurul'u
Ganimet edip almış,
Atsız kalan hunhara
Kıyameti salmış.
Baksana şu müşkül işe –
Asırda olmaz böyle iş,
Asırda olmaz böyle iş.
Buurul at geçti eline
Kaynaşan Hıtay yurdu
Kırgını coşkuyla salandır,
Geri bakacak hâli yok
Kılıçlayıp baş alandır.

Buurul düşerse ganimete
Bölünen Kırgız onar mı,
Kanadını verip birine
Böyle yapan oğlun onar mı?

The true homeland none returns from —
Tiger Bakay has seen it.
Behold the death of your khan elder:

The champion of the Eştek,
The batyr of Er Camgırçı —
That very man has died.
Camgırçı's Şayımbet,
Reckless-eyed, slack of waist,
Came asking for the horse
Of the grey wolf's unruly son.
When, heedless of the horse's heart,
He gave his horse unsparing,
Not meeting what he was to meet,
Meeting what should not be met,
Camgırçı's Şayımbet
Fell into their hands and was gone.
Into a snare no pleading can undo
He fell and he was gone;
Taking Buurul as their spoil —
Kuday has smitten the Hıtay —
Keçil's khan Konurbay
Took as his plunder
Buurul, become a racer,
And on the bloodthirsty one left horseless
He loosed the day of doom.
Look upon this grievous thing —
In an age there is no deed like this,
In an age there is no deed like this.
The horse Buurul passed into their hands;
The seething Hıtay nation
Is one that looses slaughter with glee,
Leaving no moment to look back,
One that swords men down and takes the head.

If Buurul falls as spoil,
Will the sundered Kırgız mend?
Your son who gave his wing to another —
Will he, having done so, mend?

Bugün ecel yeterse ölürüz,
Hıtayların ay nişanlı altın
kızıl tuğu. Söyleyip ağzını yumana dek,

Ev üstünden görürüz.
Toyluğunu görün ki,

Today, if fate's hour comes, we die;
The Hıtays' moon-blazoned golden
red banner. Until he spoke and closed his
mouth,
We see it from the housetop.
Behold his callowness:

Toy oğlun Semetey
Atını yâda verdi ya.
Bugün Keçil hanı murada ermiş,

Buurul'u ganimet kılmış.
Kanıkey yavrum,
Alööke'nin Konurbay'ı
Kendisi kargıcıların ustasıydı,
Düşmanın çaresini apaçık bilen
pek yamandı.
Mançu'da başkaca bir arslandı,
Kendisi düşman çaresini fazlasıyla bilen
bir erdi.
Şimdi Buurul geçti eline
Kazılmış derin hendeği var,
Kuşatıp yatan ordusu var.
Âdemden artık kudreti var,
Kendisinin apaçık bozkurt heybeti var.

Tutuşanı helak eder,
Basıp gelen bir arslandı,
Kendisi hiç kaygılanmaz erdi,
Kanıkey yavrum, dinleyedur.
Rengârenk kırmızı
Kenarını çeksen bölünmez,
Bu atı veren Şayımbet'in
Düşman alacak hâli görünmez.
Çarpan felaket çarpmış besbelli,
Toy oğlun Semetey'in
Küheylan olmuş Buurul'unu
Hıtay ganimet kılmış besbelli.
Gündüzü açık, gecesi kapalı

Your callow son Semetey
Gave his horse to a stranger, see.
Today the khan of Keçil has gained his
wish,
He has made Buurul his spoil.
Kanıkey, my child,
Alööke's Konurbay —
He was himself a master of the lancers,
Knowing plainly the foe's undoing,
he was fierce indeed.
Among the Mançu he was a lion apart,
Knowing the foe's undoing all too well,
he was a hero.
Now Buurul has passed into his hands:
He has his deep-dug trench,
He has his army lying in siege.
He has might beyond Adam's kind,
He has, plain to see, the grey wolf's own
dread bearing.
He destroys whoever grapples him,
He was a lion pressing onward,
He was a hero who never knew a care —
Kanıkey, my child, keep listening.
Motley-hued and crimson,
Pull at its hem — it will not part;
For Şayımbet who gave this horse
No sign appears the foe will take him.
The striking blow has plainly struck:
Your callow son Semetey's
Buurul, become a racer,
The Hıtay have plainly made their spoil.
Its day is open, its night is shut,

Günün gidişi pek bozuk,
Argın ile Kırgız'a
Ordu toplansın, çetin kavga
Vah, kızım Kanıkey,
Mektup uçuracaksan tez uçur!»
Bakay ağzını toplayana dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Halkın esenliğini görene dek

The course of days is sorely spoiled;
To the Argın and the Kırgız
Let an army muster — bitter battle.
Alas, my daughter Kanıkey,
If you would fly a letter, fly it fast!»
Before Bakay could gather up his mouth,
Before he could say this or that,
Before he saw the people's welfare —

Kaçıp gelen hakan bağırıp,
Argın hanı Sarı Han
Han Bakay diye çağırıp.
Bağırtısı baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp,
Düşman geldi diye bağırıp,
Akıl bulucu Bakay'ı
Beri çık diye çağırıp,
Kahrolasıca, Bakay Han,
Benim bildiğimi bildin mi,
Benim gördüğümü gördün mü?
Keng-Kol'a kurulu bağ mı var,
Bakay, gerinip yatar çağ mı var? Basıp geçecek ordu gelir.
Bakay ağa, pir koca,
Talas'a kurulu bağ mı var,
Bacak uzatıp yatar çağ mı var?
Benim gördüğümü görmediysen,
Benim sezdiğimi sezmediysen.
Kaynayan Hıtay, Konurbay
Hakan'ın yurdu üşüştü,
Böyle yatarsan han ağa,
Yüz akın nasıl korunur!
Benim hâlimi sorarsan,
Diş biledigim düşmanım Konurbay,
Su verilmiş çelik demir gibi.
Geri çekilip kurtuldum,
Sarı Han öldü dedirtmeden.
Bel bağladığım dayanağım yok,
Saklanıp yattığım yerim yok,

A fleeing sovereign shouting,
The Argın khan, Sarı Han,
Crying out for Khan Bakay.
His shouting splitting heads,
His outcry splitting stone,
Shouting that the foe had come,
Calling wit-finding Bakay
To come out this way, and crying:
Confound it, Bakay Khan,
Do you know what I have known,
Have you seen what I have seen?
Is there a garden planted at Keng-Kol,
Bakay, is this a season to lie stretching? An army comes that will trample through.
Bakay aga, ancient elder,
Is there a garden planted at Talas,
Is this a season to lie with legs outstretched?
If you have not seen what I have seen,
If you have not sensed what I have sensed —
The seething Hıtay, Konurbay,
The Hakan's nation has swarmed upon us;
If you lie so, khan elder,
How shall the people's honor be kept!
If you ask after my own state:
Konurbay, the foe I whet my teeth for,
Is like steel-iron tempered in water.
I drew back and I escaped,
Not letting them say "Sarı Han is dead."
I have no prop on which I lean,
I have no place to lie in hiding,

Kırdığım canın sayısı yok.
Kul görmedik cehennemi
Görmeden geldim han Bakay,
Sayısız orduyla çarpışıp,
Ölmeden geldim han Bakay!
Yüz yüze karşı durdum,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruştum.
Sarı Han yalnız, Hıtay bin
Çatır çatır çarpıştım.

The souls I felled are beyond number.
The hell no slave has seen —
I came without seeing it, khan Bakay;
Battling a numberless host,
I came without dying, khan Bakay!
I stood against them face to face,
Firing the musket, drawing the bow,
I struck them breast to breast.
Sarı Han alone, the Hıtay a thousand —
I clashed with crash on crash.

Karşı koyup kahroldum,
Kendime dayanak bildiğim
Kalık ile Baytaylak
Bu ikisinden ayrıldım.
Hazırlan, Bakay ağacığım,
Ustaları en öndedir
Basıp çıkageliyor.
Usta Kalça ucundadır,
Yiğitleri önündedir,
Namlı Kalça ucundadır,
Kazılıp konmuş hendek gelir,
Kaynatılmış bela gelir,
Yeryüzündeki otu gör,
Ot kadar Hıtay çokluğunu gör.
Karıncayı, kurtçuğu gör,
O kurtçuk kadar Hıtay yurdunu gör.
Yer bozulup, ot kaynaşıp,
Kaynaşıp çıkageliyor.
En yamanı Konurbay
Sürüp çıkageliyor.
Ganimet aldı Buurul'u,
Perişan oldu Şayımbet.
Dünyada böyle bahadır yok,
Rast geleni yere seren
Konurbay gibi kâfir yok,
Ölçüp gör, hanzadem,
Ölesiye vurup çarpıştım.
Cazayıl atıp, yay çekip,

Withstanding them, I was undone;
Those I knew as my support,
Kalık and Baytaylak —
From these two I was parted.
Make ready, Bakay, my dear elder,
Their masters are at the very fore,
Pressing on, they come.
Master Kalça is at the point,
Their braves are at the front,
Famed Kalça is at the point,
A trench dug and set comes on,
A boiled-up bane comes on;
See the grass upon the earth —
See the Hıtay many as the grass.
See the ant, see the grub —
See the Hıtay nation many as those grubs.
The ground churned up, the grass aswarm,
Swarming they come on.
The fiercest of them, Konurbay,
Comes driving at their head.
He took Buurul as spoil,
Şayımbet was left in ruin.
No such bahadır in the world,
No infidel like Konurbay,
Who lays out flat whomever he meets;
Measure it and see, my prince,
I fought and struck unto the death.
Firing the cazayıl, drawing the bow,

Can esirgemeden çarpıştım,
Başım kova dolusu kan oldu,
Bütün bedenim, hepten
Kımıldamaz kütük oldu.
Hıtay'ın türünü gördüm,
Tükendikçe tüten
Köklü Hıtay eliymiş.
Öldükçe üreyip artan,
İnatçı Hıtay eliymiş.
Karışıp çarpışsam,

I fought unsparing of my life;
My head became a bucketful of blood,
My whole body, all of it,
Became a log that cannot stir.
I have seen the Hıtay's kind:
Smoking on even as it burns out,
A deep-rooted Hıtay land it was.
Breeding and increasing as it dies,
A stubborn Hıtay land it was.
Should I plunge in and fight —

Türlü türlü alpı var.
İnsandan öte güç almış
Eren Kalça heybetlisi,
Cang-Cung'u var, hanı var.
Zebani türlü adamdan
Can alıcının her türlüsü var.
Yakalarsa kalabalık Hıtay
Tutuşunca kana doymayan,
Kamçıyla ölçüp bölüşmez mi.

It has alps of every kind.
Taking strength beyond mankind,
The dread champion Kalça;
It has its Cang-Cung, it has its khan.
Of men like fiends of hell
It has soul-takers of every sort.
If the teeming Hıtay seize you —
Never sated with blood once grappling —
Will they not measure you out with the whip and share you?

Kapışınca can koymayan.
Aralarına karışan can
Artık öldüm diye düşünmüş.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Bende böylesi olmamıştı.
Bileği geniş kâfire,
Dağ sıçanı görse çekip yiyen,
Porsuk görse tutup yiyen, Bir avuç
Argın, Kırgız yurdu
Kulan görse kovup yiyen,
Teke görse derip yiyen,
Böyle kudurmuş bir el gördüm, Ordu hazırlarsan bol hazırla!»
Yüzleşen kul kurtulmaz,
Amansız yurdu ben gördüm. Aceleyle er Bakay
Dengi yurtta bulunmaz.

Once at grips, they spare no life.
The soul who fell among them
Thought: now I am dead.
What ear has heard, what eye has seen —
Nothing like this had come to me.
The broad-wristed infidel —
Who sees a marmot, drags it out and eats it,
Who sees a badger, grabs and eats it, A handful of Argın, the Kırgız nation —
Who sees a kulan, runs it down and eats it,
Who sees an ibex, gathers it and eats it —
Such a rabid land I saw; If you ready an army, ready it in strength!»
The slave who faces them is not spared,
A merciless nation I saw. In haste the hero Bakay —
No nation is its equal.

O kahrolasının elinden
Ona çatan sağ dönemez.
Yanına insan varamaz.
Rastlayan sağ kalamaz.
Diz yere bükülüp,
Yedi gün bu çilekeş can
Tek başıma dalıp girdim,
Öleceğim demde kurtuldum,
Yetmiş yerden yara yiyip.
Sesini duysan uzağa kaç.
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı gök çürük.
Takatim tükendi, güç gitti
Bedenden kara kan gitti.
İçim dışım kor oldu,
Yanımda dayanak kalmadı.
Baltayla bir vursa,
Aziz yurda zorluk geldi,
Hazırlanmazsan böylece
Basıp gelen tümen ordu geldi.
Kalınlığı üç kulaç
Rahat yatan el ölür,
Böyle zulmü kim görür. Kalabalık
Kırgız, az Argın

From that accursed one's hand
None who clashed with him returns alive.
No man can come near him.
Whoever meets him does not live.
Knee bent down to the ground,
Seven days this long-suffering soul —
Alone I plunged and entered in,
At the moment of my death I escaped,
Taking wounds in seventy places.
Hear its voice — then flee afar.
Of my blood a spoonful remains,
Of my flesh a livid bruise remains.
My strength is spent, my power gone,
The black blood has gone from my body.
Within, without, I turned to ember,
No prop remained beside me.
Should he strike once with the axe —
Hardship has come upon the sacred nation;
If you do not make ready, even so
The pressing tümen host has come.
Its thickness three fathoms —
The land that lies at ease will die;
Who has seen such tyranny. The teeming
Kırgız, the few Argın —

Kımıldamadan yatarsanız
Tepemize basmaz mı,
Dört çeşit malı saçmaz mı.

Gayreti olan ölmez mi,
Gayreti yok yaramaza
Ok işlemez kaftan hazırla,
Yaman Bakay, ordu hazırla,
Doğruca üstüne varalım,
Cengi enine boyuna salalım.
Han Konurbay bahadırdan
Ayırıp kurtaralım.
Vah, Bakay, ordu hazırla,
Bu haberi duyunca

If you lie without stirring,
Will they not trample on our heads,
Will they not scatter the four kinds of herds?
Does the man with zeal not die?
For the worthless one without zeal
Make ready the arrow-proof kaftan;
Fierce Bakay, make ready the army,
Let us go straight upon him,
Let us loose the war in length and breadth.
From Khan Konurbay the bahadır
Let us wrest it free and save it.
Alas, Bakay, make ready the army!
On hearing these tidings,

Sayısız kez sıçrayıp,
Karaca gibi fırlayıp koşup.

Han Manas'ın Munara'sı
Munara'nın hâlini sorma.
Munara'ya koşup.
Düşman gelince çalınan
Habere vurulan davulbaz –
Sırayla vurur pehlivanı,
Şöyle böyle kulakların
Perdesi öylece yırtılır.
Davulbaza kaplatılan
Halis fil derisidir,
Uğuldayıp göçüverir,
Büyük Talas'ın yamacı.
Davulbaz sıkıca vurulup,

Basıp yetişti ordaya
Düşman nerede deyip üşüşüp.
Aksakal Bakay ihtiyarı
Ordu toplanıp, el dolup,
Hepsi birden davrandı.
Orduya ata bin diye bağırıp,
Bakay söze başladı.
Yine müşkül oldu diye,
Kaynayıp yatan kalabalık ordu
Candan geçiverdi,
Gayretlisi han Bakay
Orduyu düzene soktu şimdi.
Ordu çağırmıştı,
Az değil o orduyu
Bol bol çağırmıştı.
Yamanlarını hazırladı,
Erenlerin hepsini donattı.
«Bir avuç Kırgız yurdu,
Benim bildiğimi bildin mi,
Dilediğini vermiş,
Karşılaşacağın Hıtay gelmiş. Yüz yüze gelip durunca

Leaping countless times,
Springing off and running like a roe deer
—
Khan Manas's Munara —
Ask not the state of Munara.
Running to Munara.
Struck when the foe comes on,
The davulbaz beaten for the tidings —
Wrestler after wrestler strikes it in turn;
Somehow or other the drums
Of the ears are torn thereby.
What covers the davulbaz
Is pure elephant hide;
Droning, it fairly quakes —
The slope of great Talas.
The davulbaz beaten hard,

They pressed on and reached the orda,
Swarming, saying: where is the foe?
White-bearded old Bakay —
The army mustered, the land filled up,
All of them moved as one.
Shouting to the host to mount their horses,
Bakay began to speak.
Saying hardship has come again,
The teeming host lying aseethe
Gave up their very lives;
The zealous one, khan Bakay,
Set the army now in order.
He had summoned an army,
Not few — that army
He had summoned in plenty.
He made ready its fierce ones,
He fitted out all the champions.
«Handful nation of Kırgız,
Do you know what I have known?
It has given what it wished —
The Hıtay you are to meet has come.
When you stand face to face,

Tutuşacağın Kakançın'dır,
Çevirip kırgın salın.
Beecin'e kadar kovalayıp,
Konurbay'ın ordusunu alın!
Ok işlemezi giyin,
Kargı uzatıp, balta vurup,
Yılmadan düşmana girin.
Yanınızda yürüyen orduydu,
Hakan'a kadar sürün.
Kavrayıp kargı uzatın,
Bozkurt Kalça bahadırı,
Çok heveslenen kâfiri
Beecin'e sürüp varın.
Ulungtung'u, Dıngşa'sını,
Hırpalayıp geç şunca yeri!»
Bakay haber salmış,
Almambet oğlu Külçoro
Ordu başında erenin,

It is Kakançın you shall grapple:
Turn them and loose the slaughter.
Chase them all the way to Beecin,
Take Konurbay's army!
Put on the arrow-proof,
Thrusting the lance, striking the axe,
Enter on the foe unflinching.
It was the army marching at your side —
Drive them all the way to the Hakan.
Grip fast and thrust the lance;
The grey wolf Kalça the bahadır,
That over-eager infidel,
Drive him all the way to Beecin.
Ulungtung and its Dıngşa —
Batter through and pass so many lands!»
Bakay had sent the word;
Almambet's son Külçoro,
The champion at the army's head,

Babası bozkurt Almam'dan
Üstün doğmuş yiğidin.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan
Düşmanın çaresini bilen
yaman er.
Pehlivanlığı bambaşka
Bahadırlığı bir hayli.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Öfkesi yüzüne vurup.
Bileği kalın, taş yürek
Fil gövdeli o haşarı.
Atasından, dedesinden
Üstünlüğüne baksana.
Vuruşmaya düşman gelse,
Korkup koltuk açmayan,
Vuruşmaya girdiğinde
Tavşan gibi yere çalan.
Kargı kavrayıp uzattığında,

The batyr born to outdo
His father Almam the grey wolf.
Tall of stature, broad of shoulder,
Both wrestler and lion,
Knowing the foe's undoing —
a fierce hero.
His wrestling quite another kind,
His valor is a host.
Girding on the sheathless sword,
Like a cloud about to rain anew
His wrath struck up into his face.
Thick of wrist, stone-hearted,
Elephant-bodied, that wild one.
Beyond his father, his grandfather —
Look how he excels them.
Should a foe come on to fight,
He never flinched nor opened his flank;
When he entered in the fray
He dashed them down like hares.
When he gripped and thrust the lance,

İnsanoğlu dayanıp varamamış,
Yüzleşen sağ kalmamış.
Bahadır Külçoro'nun hâli işte böyle
Kızaran alevli kordu,
Kamayı bele kuşanır,
Yedi tümen düşman çıksa
Tek başına dalıp saldırır.
Ermişin koruduğu arslan çoran
Yüzü al, boyu uzun,
Gözü kara, sözü dik
Bozkurtluğu işte böyle.
Kale kapılı ordadan,
Kanıkey'in hisarından
Yaman kadın Kanıkey
Ok işlemezi giydirip,
Çalımla yürüyen boz ata
Külçoro'yu bindirip.
Geri dönen kâfire

No son of man withstood his coming,
None who faced him stayed alive.
Such is the state of Külçoro the bahadır:
He was a reddening flaming ember,
He girds the dagger at his waist;
Should seven tümen of foes come forth
He plunges in and strikes alone.
The lion çora whom the saints protect,
His face scarlet, his stature tall,
His eye fearless, his word upright —
Such is his grey-wolf nature.
From the fortress-gated orda,
From Kanıkey's citadel,
The fierce woman Kanıkey,
Dressing him in the arrow-proof,
On the grey horse of swaggering stride
Mounted Külçoro up.
Upon the infidel turning back,

At ganimetleyen, er boğazlayan
Han Konurbay bahadıra
Kaçmadan savaş sal diye,
Ganimet alınan Buurul'u
Beecin'e kadar kovalayıp,
Geri çekip alırım diye,
Kendi eliyle Kanıkey
Ok işlemez kaftanı giydirip,
Ok yetişmeze bindirip,

Upon Khan Konurbay the bahadır,
Horse-plundering, hero-throttling —
Saying: loose war on him before he flees,
Saying: the plundered Buurul
I shall chase all the way to Beecin
And drag him back again —
With her own hand Kanıkey
Dressed him in the arrow-proof kaftan,
Mounted him on the one no arrow overtakes,

Pusatın, silahın hepsini
Külçoro'ya vermişti.
Kudurmuş Kalça'nın
Önünü kesmeye var diye,
Çatır çatır çarpışıp,
Bu Talas'a getirmeden
Yine önünü kes diye,
Kırgız'dan seçip ordu verip,
Külçoro'yu gönderdi.
Onun ardı sıra

And all the arms and weapons
She had given to Külçoro.
Saying: go cut off the way
Of rabid Kalça,
Clashing with crash on crash,
Cut off his way once more
Before he brings it to this Talas —
Giving an army picked from the Kırgız,
She sent Külçoro forth.
Hard on his heels,

Kök-Telki'ye bindirip,
Gök demir zırh giydirip,
Kalkan, zırh kuşatıp,
Düşman alır diye hazırlatıp,

Haberin var mıdır
Kançoro'yu hazırlatıp,
Çubak oğlu haşarım,
Gönlünde haramlık olmasa,

Mounting him on Kök-Telki,
Dressing him in grey iron mail,
Girding shield and armor on him,
Making him ready lest the foe should take him,
Have you heard the tidings —
Making Kançoro ready:
My wild one, son of Çubak,
If there be no treachery in your heart —

Camgırçı'nın oğlu Şayımbet'in
Taybuurul'un gücünü verip, Konur-

bay'a Taybuurul'u kaptırıp gönderdiği yerdir. O zaman kendi ordasına Bakay'ı, Sarı
Han'ı, Külçoro ile Semetey'i çağırtıp,
cenk silahlarınızı hazırlayın, Konur-

bay ile savaşın diye, Kanıkey'in destek verip durduğu yerdir.
Sarı Han, Bakay iki ağam
Hanım, burada dursun.
Bel bağladığım üç yiğit
Yavrum, burada dursun.
İsteyene verilmez Buurul'a
Alööke'nin Konurbay'ı

It is where he gave the strength of
Camgırçı's son Şayımbet's Taybuurul, and let Konur-
bay snatch Taybuurul away and sent him off. It is where Kanıkey then had Bakay, Sarı
Han, Külçoro and Semetey summoned to her own orda and gave her support, saying: make ready your weapons of war, do
battle with Konurbay.

Sarı Han, Bakay, my two elders —
My khan, you shall stand here.
The three batyrs I lean upon —
My child, you shall stand here.
For Buurul, not given to whoever asks,
Alööke's Konurbay

Bu da kıyamet koparır.
Kargıcılardan Kançoro'nun
Ustalığı dahi var.
Babası bozkurt Çubak gibi
Yamanlığı dahi var,
Gök demirden zırh giymiş,
Yedi tümen düşman gelse
Belini sımsıkı kuşanır,
Tek başına dalıp saldırır.
Aç haykırış, keskin nara
Akbaltay oğlu Çubak'tan,

He too will raise the day of doom.
Among the lancers, Kançoro
Has mastery besides.
Like his father Çubak the grey wolf
He has fierceness besides;
He has put on mail of grey iron,
Should seven tümen of foes come on
He girds his waist up tight,
He plunges in and strikes alone.
Hungry outcry, piercing war-shout —
From Akbaltay's son Çubak,

Üstün doğmuş haşarıdan
Kançoro'nun hâli işte böyle.
Dalgası göl çağıltısı gibi,
Büyüklüğü nar devesi gibi.
Çatık kaşı yüce tepe gibi,
O belalı haşarın
Tutuşsa düşmanı yutacak gibi.
Serinliği bozkırın yeli gibi,
Ağırlığı dağın beli gibi,
Saldırışı kaplan gibi,
Erenliği, arslanlığı,
Hiçbir insandan eksik değil
Kançoro'nun yiğitliği.
Aziz anan Kanıkey'in
Yapıp verdiği kandagay'ın
O uğursuzun hâli bir hayli.
Soğuk kement salmış,
İmrenene verilmez Buurul'u
Zorbalıkla çekip almış.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in yaman hanıydı,
Kendisi düşmanın çaresini

From that wild one born to excel him —
Such is the state of Kançoro.
His wave like the lake's loud churning,
His bigness like a dromedary bull.
His knitted brow like a lofty hill,
That baleful wild one —
Once at grips, he looks to swallow the foe.
His coolness like the steppe wind,
His weight like the mountain's saddle,
His onslaught like the tiger's,
His championship, his lion's heart —
Lacking beside no man alive
Is Kançoro's valor.
Of the kandagay your sacred mother
Kanıkey made and gave —
That ill-starred thing's state is a wonder.
He cast the cold lasso,
And Buurul, not given even to the envious,
He dragged away by force.
Cotton-sashed, wide-booted,
He was Keçil's fierce khan,
Himself the foe's undoing

Apaçık bilen candı,
Kargıda usta Konurbay'ın
Ustalığı dahi var,
Hem Manas Han'ı helak eden
Yamanlığı dahi var.
Endamı herkesten bir başka,
Görülmedik doğmuş köykaşka*
Dövüşsüz boş durmamış,
Çarpıştığı düşmanı aldatmış.
Gök kır sakallı koca Mançu –
Hakan'dan çıkma er odur.
İnsanın yüzleşip aşamayacağı
Kapız boğaz, sarp bel odur.
Kakançı'da doğmuş
Kara bozkurt* arslan odur
Kendisi düşman çaresini bilen

Knowing plain — such a soul he was.
Konurbay, master of the lance,
Has mastery besides,
And, having destroyed Manas Khan,
Has fierceness besides.
His bearing set apart from all,
A köykaşka born past all beholding,*
He has not stood idle without combat,
He has tricked the foe he fought.
Grey-grizzle-bearded old Mançu —
He is a hero sprung from the Hakan.
He is the gorge-pass, the sheer saddle
No man may face and cross.
Born in Kakançı,
He is the black grey-wolf, the lion,*
Himself knowing the foe's undoing —

er odur. Beecin'e salınan büyük kavga.	*such a hero is he. The great war loosed on Beecin.*
Ganimet aldığı* Buurul'a	*On Buurul whom he took as spoil*
Altın, gümüş yüklemesin,	*Let him not load gold and silver,*
Beecin'in Kakan hanına*	*To Beecin's Kakan khan*,*
Bek Karı Han* önüne	*Before Bek Karı Han*,*
Armağan edip sunmasın.	*Let him not present him as a gift.*
Kürmöçesini giyinip,	*Let him not don his kürmö,*
Güçlüleri binmesin.	*Let his mighty ones not mount him.*
Taş kuşanan* Hıtay'ın	*Let not the chosen ones*
154630 Seçkinleri toplanıp,	*Of the stone-girded* Hıtay assemble*
Öksüz kalan Buurul'u	*And parade with orphaned Buurul*
Ganimet edip gezmesin.	*Taken as their spoil.*
Hakan'dan yeniden ordu toplayıp,	*Mustering an army from the Hakan anew,*
Tulparı buraya geldi diye,	*Saying: his tulpar has come here,*
Yeni baştan bol toplayıp,	*Mustering afresh in plenty,*
Ay alemli tuğ olup,	*Becoming a banner with moon-finial,*
Göğü yaran gürültü olup,	*Becoming a roar that splits the sky,*
Az değil, uğultu olup,	*Not little — becoming a droning din,*
Türlü türlü arslan olup,	*Becoming lions of every kind,*
154640 Âlemi kasıp kavuran	*Becoming lands of every kind*
Türlü türlü el olup,	*That scorch and sweep the world —*
Kalça kıyameti koparmasın.	*Let Kalça not raise the day of doom.*
Kırgız'ı kırgına uğratmaya,	*To visit slaughter on the Kırgız,*
Kıl kadar birini komadan	*To cut them down leaving not one,*
Hepten komadan kırmaya,	*Not so much as a hair, leaving none at all —*
Kırk hanın eli Hıtay'ı	*Let him not muster the Hıtay, land of forty khans,*
Kıl kadar komadan toplamasın	*Leaving not so much as a hair.*
Kara kurt gibi halkı var,	*He has a people like black worms;*
Kalanı komadan toplayıp ordu alıp,	*Mustering all the rest, taking an army,*
154650 Yeni baştan Konurbay	*Let Konurbay not once more*
Böyle oyunu bir daha etmesin.	*Play such a game again.*
Kıl kadar şeyi bırakmadan,	*Leaving not so much as a hair,*
Kahrolası* Kalça kırmasın,	*Let accursed* Kalça not cut us down.*
Onun kıracak olmasının sebebi –	*The reason he would cut us down —*
Kaplan Manas'ın kanı var,	*There is Tiger Manas's blood,*

Almambet, Çubak dahi var,
O zamanki kıranların hepsi var,
Gören canda çok hasret,
Benim bozkurdum varken
Öfkeyi sert başlatan,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinlerini hiç komadan.
Hepten kırıp atmıştı.
Ulungtung*, Kengtung, Dıngşa'dan
Bozkurt baban varken
Savaş olmuş, bunca can.
Hıtay'dan hepten kırılan
Pahalıya gelmiş büyük gaza,
Kıranlar yüzleşip girince

Ölmüş meğer kızıl yağız Boroonçu,
Kalmuk'tan ölen Orongu,
Katı pehlivan Saykal'ı
Cıvıldayıp kaynaşan Hıtay'ın
Yavrum, hangi birini söyleyelim?
Kapışa kapışa alp ölmüş,
O seferki olan gazada
Türlü türlü halk ölmüş.
Arslan baban varken
Atoynok ile Kökbörü –
Arslan Manas'ın yâranı
Atışa çıkıp kaynaşan,

Konurbay'ın babası
O değil, Alööke Han'ı bile yere seren.
Atışta çocuklar giyer diye,

Kırdıkça eğilmez
Nur dökülen halkı var,
Babamın öcünü alırım diye,
O da pusuda gezen heybetli.
Kırgını coşkuyla salar diye,
Gök zırh kaftanını bürünen
Bozkurtların biri Konurbay

There is Almambet, Çubak besides,
There are all the slayers of that time;
In the soul that saw them, deep the longing.
While my grey wolf lived,
He who first stirred wrath to fierceness
Left none at all of the chosen ones
Of the stone-girded Hıtay —
He had cut them all down utterly.
From Ulungtung, Kengtung, Dıngşa,*
While your grey-wolf father lived,
There was war — so many souls.
The Hıtay cut down utterly,
The great holy war come at heavy cost;
When the slayers met face on and entered in,
Dead, it turns out, red-swarthy Boroonçu,
Orongu who died of the Kalmuk,
The hard wrestler Saykal —
Of the twittering, swarming Hıtay,
My child, which one shall we tell?
Grappling and grappling, alps have died;
In the holy war of that campaign
Folk of every kind have died.
While your lion father lived,
Atoynok and Kökbörü —
Lion Manas's companions,
Riding out to the fray, aswarm,

Konurbay's father —
Not he — laying low even Alööke Khan.
Saying: in the fray the children shall wear them,
Unbowed however it is cut down,
He has a people bathed in light;
Saying: I shall take my father's vengeance,
He too is a dread one walking in ambush.
Saying: he will loose the slaughter with glee,
Wrapped in his kaftan of grey mail,
One of the grey wolves, Konurbay,

Gök kaplan gibi atılan.
Yakışıklı Hıtay'dan
Kurumlanan Kong töre
Altı bölük pehlivan, sayısız kalday,

Atkısı çelikle pekiştirilmiş,
Kasten gelip Talas'ı
Kuşatıp yatan Konurbay.
O Hıtay geldiğinde
Küçük hücum koptuğunda
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşup,
Yüz tutup kargı uzatışıp,
Kılıç sallayıp, balta çalıp,
Göğüs göğüse vuruşup.
Çetin kırgın olur diye,
Aziz anan düşünmüş
Bir felaket olur diye,
Anan düşünmeden edememiş.
Kızıl gömlekli, ince belli
Salınan güzellerden,
İpekli saç bağlı, geniş kalçalı
Gelinden çıkma soyludan,
Kürek gibi apak dişliden,
Dişilerin kaplanı
İnsandan öte güçlüden,
Altın parmaklı bilge
İnsandan çıkma hamarattan
Yiğit anan Kanıkey
Namlılardan topladım,
Boşuna bakıp durmadım,
Elma başlı, ahu gözlü

Uzaklardan toplayıp aldım,
Yılmadan düşmana değer diye,

Babası hunhar arslandı

Springing like a grey tiger.
Of the comely Hıtay,
The Kong lord swollen with pride,
Six divisions of wrestlers, kaldays past number,
Its weft made fast with steel,
Coming of set purpose, Konurbay
Lying in siege around Talas.
When those Hıtay came on,
When the small assault broke out,
Standing face against face,
Firing the musket, drawing the bow,
Striking breast to breast,
Turning face on, trading lance-thrusts,
Swinging the sword, hacking the axe,
Striking breast to breast.
Saying: bitter slaughter there will be,
Your sacred mother pondered;
Saying: a calamity will come,
Your mother could not help but ponder.
Of the red-shirted, slender-waisted
Beauties swaying as they walk,
Of the silk-braided, broad-hipped
Highborn sprung from brides,
Of those with teeth spade-white,
The tiger of womankind,
Of those strong beyond mankind,
The golden-fingered sage,
Of the deft ones sprung from mankind —
Your valiant mother Kanıkey:
I gathered from the famed ones,
I did not stand gazing in vain;
Apple-headed, gazelle-eyed,

I gathered them from far away.
Saying: it will serve against the foe unflinching —

Their father was a bloodthirsty lion;

Babalarına çekerse bu çocuklar

Darlık görmüş az yurdunu
Kurtarıp alır diye,

Tabılgı yakılsa koru işlemez,
Şu kör olası kaftanlara
Oçogor atsa ok işlemez.
Çarpıştığı düşmanı bezdiren
Kargının ucu erişir diye,
Var güçle mızraklaşsalar

Dikişinden gider diye,
Altmış Kalça'yla Bölökbay'a
Yer yer perçin çaktırdım,
Kızı gelini paylayıp,
Olmaz yerini söktürdüm.
Çeliği eğeletip,
Ortasına döktürdüm.
Çözgüsü ipek, kirişi sinir –
Hamarata eğirtip yordurdum.
Kendim bakıp oturup,
Gözümle diktirttim.
Atkısı çelik, yeni tunç
Atış için yapılan bu kaftanlar
Yavrularım, şimdi giyme çağı geldi.

Yiğit anam Kanıkey
Armağan kaftan verdi deyip,
Yüz tutup giyin çocuklar!
Yüzleşen düşmanı sürün!
Bahadırlığın hâli işte böyle
Kargı uzatıp, saf bozup,
Esirgemeden düşmana girin.
Kader yeterse okla uçup,
Kırgını coşkuyla salın.
Öbür dünyaya giden Manas Han'dan

Saying: if these children take after their fathers
They will rescue and redeem
Their small nation that has known hardship —
Burn tabılgı, its embers cannot bite;
These confounded kaftans —
Fire the oçogor, no shot can pierce them.
Saying: the lance-point may reach,
Wearying the foe it fights;
Saying: should they spear with all their might
It may give way at the seam —
By sixty Kalças and Bölökbay
I had rivets driven here and there;
Chiding the girls and brides,
I had the faulty places unstitched.
Having the steel filed down,
I had it cast into the middle.
Its warp of silk, its cord of sinew —
I set the deft ones spinning till they wearied.
Sitting watching for myself,
I had it stitched beneath my eye.
Its weft of steel, of new bronze —
These kaftans made for battle —
My children, now the hour has come to wear them.
Saying: my valiant mother Kanıkey
Has given kaftans as her gift,
Turn your faces, children, put them on!
Drive off the foe that faces you!
Such is the state of valor:
Thrusting the lance, breaking the ranks,
Enter on the foe unsparing.
If fate allots it, flying with the arrow,
Loose the slaughter with glee.
From Manas Khan gone to the other world —

Yadigâr kalan Buurul'u
Hıtay'dan çekip alın.
Kıymetli Buurul malı için
Şu kuru canı kıl saymadan
Hıtay'a kırgın salın.
Geri dönmeyin yiğitler!
Hıtay'ın kazılıp yatan hendeğinden,

Çevresini kaya kılmış.
Kaynatıp koyduğu belasından,
Çelikten urgan tuzağından,
Kurtarıp alıp gel,
Hıtayların elinden.
Buurul atın yüzünden
Hakan'a gaza başlatmışsınız,
Altmış gelini, dul kadını
Obanı öksüz bırakmışsınız.
Değerli söz söyledim, dinleyiver,
Kırgına girecek yavrularım,
Görülmedik kaftan yaptım, işte var.

Beslediğim nice pehlivan
Kalça'ya salarsan büyük kavga
Yavrularım giyince olmaz
hiç keder. İnsanoğlu, sarayın hâli işte böyle
Gönülden veririm ok işlemezi
Kıranlarım çocuklar, giyin!
Dövüşün hâli işte böyle,
Dönüp bakmadan düşmana çatın!
Yiğit anam verdi deyip,
Armağanı gönülden giyin!»
Hunhar Manas'tan kalan hazine –

Yiğit anan Kanıkey
Kanıkey'in ak sarayı,
Onun kapısı som kalay.
O ıssız uğursuzun
Onun sağlamlığı bir hayli.

Buurul, left as his memorial —
Wrest him back from the Hıtay.
For the precious treasure Buurul,
Counting this dry life not worth a hair,
Loose slaughter on the Hıtay.
Do not turn back, batyrs!
From the Hıtay's dug and waiting trench —
He has made his circuit rock —
From the bane he has set boiling,
From his snare of steel rope,
Deliver him and bring him back
Out of the Hıtays' hands.
For the sake of the horse Buurul
You have opened holy war on the Hakan,
Sixty brides and widowed women —
You have orphaned your camp.
I have spoken a precious word — pray listen,
My children who will enter the slaughter,
I have made kaftans past all beholding — here they are.
The many wrestlers I have fed —
If you loose great battle on Kalça,
When my children wear them there shall be no grief at all. Son of man, such is the palace's state:
From my heart I give the arrow-proof —
My slayers, children, put them on!
Such is the state of combat:
Fall on the foe without a backward glance!
Saying: my valiant mother gave it,
Wear the gift with all your heart!»
The treasure left from bloodthirsty Manas —
Your valiant mother Kanıkey —
Kanıkey's white palace,
Its gate of solid pewter.
That desolate, ill-starred place —
Its strength is a wonder.

Bel bağlayıp düşman dokunamamış,
Kul yüz tutup girememiş.
O sarayın yanında
Niyeti kara gezememiş.
Davetsiz insan girememiş
O namlı yerdeki ak saray

O ıssız uğursuzun
Sağlamlığı bir hayli
Çevresini o yıkılasının
Taştan yığıp dağ kılmış,
Her düşmanın gözüne
Yüksekliğini dağ kılmış,
Dört yanında kapısı,
O kapının ağzında
Gözetip duran bakıcı,
Değerli yengen delişmenin
Zincire vurulmuş pehlivanı,
Pehlivanın biri boşansa
İnsan paramparça olur
Cellatları yetmiş
Düşman görse üşüşen
Köşe köşesinde gözcü
İnsanın burnunu kulağını
Muska* yapıp takınmış
Kavgayla insan varamamış
Bunu gören alplar şaşakalmış.
O saraya paha biçilmez,
O uğursuz sarayda
Neler var, neler yok.
Aziz anan yiğidin
Koynunda* sarı anahtar,
Püsküllü saplı, hep anahtar.
Hazine ağzını açmıştı,
Han Bölökbay baş olup,
Altmış pehlivan basmıştı.
Alıp çıktı gök heybe
Rengi yeşil lök* heybe.
Alıp çıkıp baksalar

No foe, though girded, could touch it,
No slave could face it and enter.
Beside that palace
No black-hearted schemer could walk.
No man uninvited could enter —
The white palace in that famed place.

That desolate, ill-starred place —
Its strength is a wonder;
Its circuit — may it tumble down —
Stone heaped on stone into a mountain,
In the eye of every foe
Its height made a mountain.
Gates on its four sides,
And at the mouth of each gate
A keeper standing watch;
Your precious sister-in-law the wild one's
Wrestler bound in chains —
Should one wrestler slip loose,
A man is torn to pieces.
Its executioners are seventy,
Swarming when they sight a foe,
A sentry at every corner,
Who wear the noses and ears of men
Strung as amulets upon them.*
No man could come to it by battle;
The alps who saw it stood amazed.
That palace is beyond all price;
In that ill-starred palace,
What is there not, what is there.
Your sacred mother, the valiant one —
In her bosom the yellow key,*
Tassel-hafted, keys and keys.
She had opened the treasury's mouth;
Khan Bölökbay at their head,
Sixty wrestlers had trodden in.
They brought out a grey saddlebag,
Green of hue, a lök saddlebag.*
When they brought it out and looked —

Atan* değil, kör olasıca
Fil kaldıramaz lök heybe.
Sarı Han, Bakay Han durdu
Bahtı kara* anan söze durdu.

Bakıp dursa iş çetin,
O heybenin içinden
Haşarıya, o şanlıya
Sıra sıra çıktı çok eşya.
O eşyanın içinde
Başına bastırıp giysin diye,

Kopçasını çaprazlayıp
Boğazına iliklesin diye,
İçi samur, dışı çelik,
Dışına çekilmiş kara çelik.
Gök demirden tulga*
Börk gibi düzeltilmiş.
Konurbay gazası için
Aziz anan tasarlamış,
Yiğit* anan bahtı kara
Yiğitliği işte böyle.
Yiğidim Manas varken
İçten yapıp ok işlemezi

Giyen anan değil mi,
Kadın başını er kılıp,
Koskoca başını tuğ kılıp,
Ağzını oyup yazı koymuş,
Hazırlayıp vermiş Manas'a.
Her bir şamşirin üstüne
Kınını yapıp yetiştirip,
Aktinte diye ad koymuş,
Alışmış yengen değil mi.
Kabzası altın kakma mı?
Gediğini düzeltip bitirip,
Davut'la söyleşip,
Eksiğini düzeltip doldurup,
Topal usta yapmış.

Not an atan, confound it —*
No elephant could lift that lök saddlebag.
Sarı Han and Bakay Khan stood by;
Your black-fated mother rose to speak.*

Should one stand gazing, the task is hard:
From within that saddlebag,
For the wild one, for that glorious one,
Rank upon rank came many things.
Among those things —
That he might press it down upon his head and wear it,
That he might cross its clasps
And button it at his throat —
Sable within, steel without,
Black steel drawn over its outside,
A tulga of grey iron*
Shaped like a börk cap.
For the holy war on Konurbay
Your sacred mother had designed it;
Your valiant mother, black of fate —*
Such is her valor.
While my batyr Manas lived,
Is it not your mother who made the arrow-proof
With her heart and wore it,
Making her woman's head a man's,
Making her great head a banner?
She carved its mouth and set writing there,
Made it ready and gave it to Manas.
For every shamshir
She fashioned and furnished its sheath,
She gave it the name Aktinte —
Is it not your practiced sister-in-law?
Is its hilt not inlaid with gold?
Mending its breach and finishing,
Conferring with Davut,
Mending and filling what it lacked,
The lame master made it.

Manas'a kanat olup
Çayıra koysa yangın çıkaran,
Koruyan yengen değil mi,
Nice müşkül belayı
Kaplan Manas varken
Gören yengen değil mi,
Sürüp asker çıkarıp,
Alışmış yengen değil mi.
Onun öte yanından
Alıp çıktı bir eşya.
Yavrularım, bahadırlığın nişanı,
Değdiği yer sağ kalmaz
Alın alına gelseler,
Kan döküşüp can kıyıp,
Karşılaşıp çarpışsalar,

Becoming a wing to Manas —
Set it on the meadow, it kindles fire —
Is it not your sister-in-law who guarded it,
Is it not your sister-in-law who saw
So many grievous banes
While Tiger Manas lived,
Driving forth and mustering soldiers —
Is it not your practiced sister-in-law?
From beyond all that
She brought out one more thing.
My children, the token of valor: Where it
strikes, nothing stays alive —
Should they come brow against brow,
Spilling blood and taking life,
Should they meet and clash together,

Tulparların hepsi şahlansa,
Dayanamayıp kargılar
Orta belinden kırılsa,
Pusatsız kalsalar,
Yakınlaşıp varsalar,
Bakışınca erenler
Dizgin dizgine gelseler,
Çetin, görülmedik şeyim var,
Kıymetlilerim çocuklar, dinleyin,
Görülmedik eşyam var işte.
Yüzleştiği düşmandan dönmeyen,
Gerileyip çekilmeden
Coşmuş hâlde kıranlar
Kından sıyırıp alsın diye,
Kızgın savaş olduğunda
Böğrün derinine bansın diye,
Vuruşmaya giren düşmanı
Boylu boyunca sersin diye,
Altmış nar deve, kırk taya
Özene bezene yaptırdım,
Sallanınca kütür götüren.

Should the tulpars all rear up,
Should the lances, unable to endure,
Snap at the middle of their shafts,
Should they be left without weapons,
Should they close in near,
Should the champions, glaring,
Come rein against rein —
I have a hard thing, past all beholding;
My precious ones, children, listen,
See — I have a thing past all beholding.
Never turning from the foe it faces,
Without recoil or retreat,
That the slayers in their fury
Might strip it from the sheath,
That when the war burns hot
They might plunge it deep into the flank,
That the foe who enters the fray
They might lay out full length —
For sixty dromedaries, forty colts,
I had it made with tender care,
Crunching through whatever it swings
upon.

	Kınından sıyırsa o uğursuzu	*Stripped from its sheath, that ill-starred thing*
	Puslanıp kızaran,	*Mists over and reddens,*
	Her sallayışta bir kulaç	*A fathom at every swing,*
	Salladıkça uzayan.	*Lengthening as it swings.*
	Ölçüyle yapılmış Aktinte	*Aktinte, made to measure —*
	Nişanlanan düşmana yetsin diye,	*That it might reach the foe it marks,*
	Çarpılıp gidip ölsün diye,	*That he might be struck and go and die —*
154910	Ucunu ulayıp perçinletmiş.	*She had its tip joined on and riveted.*
	Kara saatli o uğursuzu	*That ill-starred thing of the black hour*
	İnsanın gözyaşıyla	*She had tempered*
	suvarmış. İşte böyle, yolda giysin diye,	*in the tears of men. Even so, that he might wear it on the road,*
	Körelirse dövüp düzelten,	*Hammering it straight whenever it dulled,*
	Eksiğinin tamamını	*The whole of what it lacked*
	Topal usta Bölökbay	*The lame master Bölökbay*
	Altı (yıl) yatıp onarmış*	*Lay six (years) repairing*.*
	O çocuklara Aktinte'yi	*Entrusting Aktinte*
	Emanet edip zâr zâr ağlayıp,	*To those children, weeping bitter tears,*
154920	Onu yengen vermişti.	*Your sister-in-law had given it.*
	Canınızı esirgemezseniz,	*If you do not spare your lives,*
	Feryat ettirip Hıtay'ı	*If you drive the Hıtay onward*
	Öteye doğru sürerseniz,	*Wailing as they go —*
	Beecin sıcak yer derler,	*They say Beecin is a hot place,*
	Yüz tutup insan yenememiş.	*No man has faced it and prevailed.*
	Kara saatli Hakan'ın	*The black-houred Hakan's*
	Sıcağı rahat vermemiş.	*Heat has given no repose.*
	Güneşi yanıp kavuran,	*Its sun burning and scorching,*
	Kuma konan kazanı	*The cauldron set upon the sand*
154930	Fokurdayıp taşıp kaynayan.	*Bubbles, boils and overflows.*
	Can, canavar, mahluk	*Soul, beast, and creature —*
	Yaklaşıp ona varamamış,	*None could draw near and reach it;*
	Kazara rastlarsa	*Should one chance upon it,*
	Canlı hayvan sağ kalmamış.	*No living animal stayed alive.*
	Beecin bela yeri derler,	*They say Beecin is a place of bane,*
	Rast gelen sağ dönmemiş,	*Whoever met it came not back alive;*
	Beecin yolu beş başka,	*The Beecin road is five ways strange,*
	Yüzleşmeye varan kişiye	*Upon the man who goes to face it*

Kuru başına bela salan.
At dayanmaz dar geçide,
Yiğit çocuklar rast gelse
Beyin kaynatan sıcağa,
İnsanı fokur fokur kor eden,
Pislik kokan o kokuşmuşa
Aldırmadan çocuklar girince,
Böylece düşmana çatınca
Paçaları sıvayıp çocuklar giysin diye,

Çevikliği ölçüsüz
Çarçabuk düşmana çatsın diye,
Kan dökülüp can gider

Loosing bane upon his luckless head.
The narrow pass no horse endures,
Should the batyr children meet
The heat that boils the brain,
That chars a man to bubbling ember,
That putrid, filth-reeking place —
When the children enter heedless,
When they fall thus upon the foe,
That the children, rolling up their cuffs, might wear it,
Its nimbleness beyond all measure,
That he might fall swift upon the foe,
Blood is spilled and life departs —

Yılmadan düşmana çatsın diye,
Aziz anan Kanıkey'in
Gönülden yaptığı kandagay
O belalı uğursuzun
Kalınlığı bir hayli.
Aziz anan Kanıkey
Dört bir yanı dolaştırıp,
Ay-âlemin tamamını
Keşfe çıkarıp taratıp,
Malını saçıp herkese,
Nice şehri dolaşıp.
Adı ulu Bombay'ı
Onu yengen aratmış,
Kulağın duyup gözün görmediği
Yerden haber aldırıp,
Dişi kaplan anacığın
Bilenden bilene ulamış,
Bilgelerden sormuş.
Uzun kulaklı haberciden,
Çok yaşamış kocadan,
Cihanı dolaşmış erenden,

Av izleyen yiğitten
Onu anan sormuş,
Sormadan durup dinlenmemiş,

That he might fall unflinching on the foe,
The kandagay your sacred mother
Kanıkey made from her heart —
That baleful, ill-starred thing —
Its thickness is a wonder.
Your sacred mother Kanıkey
Sent men round all four quarters,
Had the whole of the moonlit world
Sent out and combed in search,
Scattering her wealth to all,
Wandering many a city.
Bombay, great of name —
Your sister-in-law had him sought,
Bringing tidings from lands
No ear has heard, no eye has seen;
Your tigress of a mother
Passed from one knower to the next,
Inquired of the sages.
From the long-eared newsbearer,
From the elder of many years,
From the champion who has walked the world,
From the batyr who tracks the game —
Of it your mother asked;
She did not rest from asking,

Şöyle böyle laf duymuş,
Geniş Kaşgar'ın ötesi,
Kebez Dağı'nın berisi,
Koş-Kindik dağ çıkıntısı,
Dağın yittiği burnu
Gelip anan söz duymuş.
Dangdung-Baş'ın dağ tekesi,
Derisi kalın kaya tekesi.
Sırtı kara, bağrı gök,
Yeryüzünde öyle teke yok.
Anan hiçbir şey esirgememiş,
Her bir pehlivanın eline
Pudla altın zer* verip,
Bölökbay'ı baş kılıp,

Gözden vuran nişancıdan
Yer bilen ustadan,
Bastığı yerden kan çıkan

Gözden vuran yamandan
Altmış nişancıya attırıp,
Dangdung-Baş'ın tekesini
Dağ başından devirtmiş,
Kapızdan aşağı yuvarlatmış.
Derisini yüzdürüp aldırıp,
Gün sıcağı işlemesin diye
Boz deve yününe sardırıp,
Kırıştırmadan büktürüp,
Kızıl nara yükletip,
Görülmedik eşya yapmaya
Değerli anan Kanıkey
Büyük sandığa sığdırıp.
Bozdurmadan, çürütmeden
O sandığın içinde
Yedi yıl yatırıp.
Elma kabuğu aldırmış,
Ve altı yıl doluncaya dek
Sepi suyuna koydurmuş,
Pehlivanlara dağıtmış,

She heard some word, this way and that:
Beyond broad Kaşgar,
This side of Kebez Mountain,
The mountain spur of Koş-Kindik,
The point where the mountain fades —
Coming there, your mother heard the word.
The mountain ibex of Dangdung-Baş,
The thick-hided ibex of the crags,
Its back black, its breast grey —
On earth there is no such ibex.
Your mother spared nothing at all:
Into the hand of every wrestler
Giving gold zer by the pud,*
Making Bölökbay their head,

Of marksmen who strike through the eye,
Of masters who know the land,
Of fierce ones whose tread draws blood from the ground,
Of those who strike through the eye —
She set sixty marksmen shooting,
Had the ibex of Dangdung-Baş
Toppled from the mountain's crown,
Rolled down through the gorge below.
Having its hide flayed off and taken,
That the day's heat might not bite it,
Having it wrapped in grey camel's wool,
Folded without a crease,
Loaded on a red dromedary —
To make a thing past all beholding,
Your precious mother Kanıkey
Fitted it into the great chest.
Unspoiled and unrotted,
Within that chest
She let it lie seven years.
She had apple bark brought,
And till six years had run their course
She had it steep in tanning water,
She portioned it to the wrestlers;

Doksan gün o uğursuzu
Doksan pehlivan toplayıp,
Tokmakla dövdürmüş.
Yiğitlere burdurmuş,
Pehlivanların hepsine
Nice gündüz, nice gece
Ezdirip vurdurmuş.
Sepisi gelip bez olmuş,
Hamarat kadın Kanıkey
Bahtı kara, göz kulak olmuş,
Paçasını altınlayıp,
İşleyip dikip yazı koymuş.
O kör olasıcayı
Kandagay diye ad koymuş.
Göze çarpar kertiği kalmamış,
Değerli anan Kanıkey

Ninety days, that ill-starred thing —
Gathering ninety wrestlers —
She had beaten with the mallet.
She set the batyrs twisting it,
And all the wrestlers,
Many a day and many a night,
She kept pounding and crushing it.
Its tanning done, it became like cloth;
The deft woman Kanıkey,
Black of fate, kept eye and ear upon it;
Gilding its cuffs,
She worked it, stitched it, set writing on it.
That confounded thing
She named the kandagay.
No notch was left to catch the eye —
Your precious mother Kanıkey

Cenk yanına hazırlanmış,
Ustaca biçip, hünerle dikilmiş,
Yüksük ağızlı, boz deve gözlü,
Nakış işleyen kız dikmiş.
Yılan karnı gibi kıvrım kıvrım
büktürmüş,
Eşi bulunmaz o deriyi
Sımsıkı, pırıl pırıl diktirmiş.
Ölçüye sığmaz yaptırmış,
Çeliği eğeleyip döküp,
Gereken yere döktürmüş.
Kanıkey'in yaptığı kandagay,
Paha biçilmez o giysinin
Şaşılası yanı şöyledir:
Tabanlayıp çekiştirseler,
Nasırlı eller oyulur,
Çekişilince o deri
Sinir gibi uzayıp gerilir.
Bırakıverseler o deri
Tutkal gibi geri toplanır,
Mızrak vursa keskin uç işlemez,

Prepared and fitted for the war,
Cut with mastery, sewn with skill,
Thimble-mouthed, grey-camel-eyed,
Stitched by a maiden skilled in embroidery.
Folded coil on coil like a serpent's belly,

That leather without an equal
She had sewn tight and gleaming.
She had it made beyond all measure,
Filing and casting the steel,
She had it poured where it was needed.
The kandagay that Kanıkey made —
Of that garment beyond all price
The wondrous quality is this:
If they brace their feet and tug at it,
Calloused hands are gouged,
When it is tugged, that leather
Stretches taut like sinew.
And if they let it go, that leather
Draws back together like glue,
If a lance strikes, the keen point cannot pierce,

Takılıp ucu paralanır.
Onunla boğuşayım diyen
Kendi eceline dokunmuş olur.
Yumruklasan çelik bile eğilir,
Kılıç vursa keskini işlemez,
Nice silah, donanım işlemez,
Yaptığı eşya işte böyledir.
Yiğit anan Kanıkey
Onca yurdun hepsine,
Gencine ve yaşlısına,
Bakay başta, Sarı Han,
Bahadırların hepsine,
Uzak sefere yol giderlerse,
Gerçek müşkülde han yanarsa,
Aylarca, yıllarca kalırlarsa,
Candan esirgemeden vuruşup,
Gecikip dönemezlerse
Bitleri türeyip gider diye,
Yürek derdi, göz yaşı

It catches, and its tip is shattered.
Whoever thinks to grapple with him
Has touched his own appointed death.
Strike it with a fist and even steel will bend,
If a sword strikes, its edge cannot bite,
No weapon, no armament can pierce it,
Such is the work her hands have made.
Your valiant mother Kanıkey
For all of that great people,
For its young and for its old,
Bakay first, and Sarı Han,
For all the batyrs, every one,
If they ride out on a far campaign,
If the khan burns in true distress,
If they stay for months, for years,
Fighting without sparing life,
If they are delayed and cannot return,
Lest lice should breed upon them,
Grief of heart and tears of eye

Anası ben bahtsıza yeter diye, Sırf onun için kalan Buurul at.
Bilmeden bırakırsam boşa gider diye,

Anacığı Kanıkey
Er başına giydirdi,
On iki gömlek, on don,
Heybetli yiğit giysin diye,
Kaykılmadan, eğrilmeden
Karşısına çıkanı sürsün diye.

Kalday'ın oğlu kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı
Kargaşaya* boğsun diye,
Kaplan oğullar vuruşunca
Nerede olsa öcünü alsın diye.
Belini sıkı kuşansın diye,
Bileğini sıvayıp çıkan Çinliden

Saying: enough for me, his luckless mother,
The steed Buurul kept for him alone.
Saying: if I leave it unknowing, it goes to waste,
His dear mother Kanıkey
Dressed the hero head to foot,
Twelve shirts and ten sets of breeches,
That the imposing brave might wear them,
That, unbending and unswerving,
He might drive off whoever stands against him.
The infidel son of Kalday,
The batyr Khan Koñurbay,
That he might drown him in turmoil,*
That when the tiger sons do battle
He might take his vengeance wherever it be.
That he might gird his waist up tight,
That from the Chinese who comes with sleeves rolled up

Yiğit Manas'ın kanını sorsun diye. Gün batısı ile gün doğusu

Sıkıntıyı iyice salsın diye,
Yiğidin öcünü alsın diye,
Ölene büyük hasret olur,
Söz açılınca kavga kopsun diye.

Kahraman ölüp, han ölse,
Boğuşan canların hepsi ölse,
Cenge girip halk ölse,
Türlü türlü alp ölse,
Ocak çukuru gibi bir yeri
Kemirip vurup oysun diye,
Ecel yetip günü biterse
Giysisiyle gömsünler diye,
Boğuşma böyle olsun diye.
İsteyerek yaptığı Kandagay:

Deri donlar yetim kaldı, giyin,

Saldırıp düşmana girişin.
Han Koñurbay bahadırı,
Kara kurt gibi kâfiri
Kakan'a kadar sürün.
Dönmeden kargaşa salın,
Buurul'u çekip alın.
Önceki bozkurt babandan
Miras kalan Buurul at.
Öbür dünyaya giden babandan

Buurul'un hâlini sorarsan –
Kulan ile kovalaşan,
Kız Saykal'ın Kılkara'sı,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Kökötöy'ün Maaniker'i,
Er Coloy'un Surkula'sı,
Acıbay'ın Kartkürön'ü,
Kulança Han'ın Kulansur'u,

He might demand the blood of valiant Manas. From the sun's setting to the sun's rising
That he might loose affliction in full,
That he might take the hero's revenge,
For the dead there is great longing,
That when the word is spoken, battle might break out.
Though the hero die, though the khan die,
Though all the grappling souls should die,
Though the people entering war should die,
Though alps of every kind should die,
That a place like a hearth-pit
He might gnaw and strike and hollow out,
That if fate arrives and his day is done
They might bury him in his garment,
That the grappling might be so.
The Kandagay she made with willing heart:
The leather breeches are left orphaned — put them on,
Attack, and fall upon the foe.
The batyr Khan Koñurbay,
The infidel like a black wolf,
Drive him all the way to Kakan.
Loose turmoil without turning back,
Seize and take Buurul away.
From your grey-wolf father of old,
The steed Buurul, left as heritage.
From your father gone to the other world

If you ask the state of Buurul –
Racing in chase with the wild ass,
Maiden Saykal's Kılkara,
Koñurbay's Algara,
Kökötöy's Maaniker,
Er Coloy's Surkula,
Acıbay's Kartkürön,
Kulança Khan's Kulansur,

Er Töştük'ün Çalkuyruk'u –
Yedisiyle bir doğmuştur.
Yetkin yürük Ar Buurul,
Demir tırnak, tunç bilek,
Yel kayıbından türemiştir.
Tavus gibi kuyruk süzen,
Yorulmadan koşup dayanan,
Çarpışmaya binilse kaygılanmaz,
Sefere binilse incinmez,
Boğuşmaya binilse kocamaz.
Altı ay binilse, hayvancağız
Yıpranıp da zayıflamaz,
Üstün küheylan Buurul at;
Köhne Turfan bu yanı,
Ardı Barbar öte yanı,
Barbar çölünün yüzünde,
Lop ırmağının kenarında,
Dağ görünmez bozkırda,
Çukurlu tümsekli vadide,
Yeri kaplayan kamışlıkta,
Toprak ve orman uzakta,
Bir yanı çöl gibi bozkırda
Apaçık Kırgız soyundan,
Adı Oygut olan bir el varmış.
O Oygut'u yöneten,
Pirincini güzlük eken,
Pirincinin kavuzunu
Yürük ata döküp bağlayan,
Issız bozkırı yaylayan,

Karşısına varan kul olmayan,
Rast geleni sağ komayan,
O Oygut'un başbuğu
Karaça adlı bir han imiş.
Ak maralı güdüp inek etmiş,

Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yerlerin hepsini buyruğuna almış.
Karaça'nın pehlivanı

Er Töştük's Çalkuyruk –
With those seven he was born as one.
The consummate courser Ar Buurul,
Iron-hoofed, bronze-fetlocked,
Sprung from the unseen of the wind.
Trailing his tail like a peacock,
Running untiring, enduring long,
Ridden into battle, he does not fret,
Ridden on campaign, he takes no hurt,
Ridden into the grapple, he does not age.
Ridden six months, the dear beast
Neither wears out nor grows thin,
The peerless courser, the steed Buurul;
Ancient Turfan on this side,
Behind it Barbar on the far side,
Upon the face of the Barbar desert,
Along the bank of the Lop river,
On the steppe where no mountain shows,
In the valley of pits and hillocks,
In reed-beds covering the ground,
With soil and forest far away,
On steppe one side of which is desert,
Of manifest Kirghiz descent,
There was a people named Oygut.
The one who ruled that Oygut,
Who sowed his rice as autumn crop,
Who poured the husks of his rice
For the swift horse tied at hand,
Who summered on the desolate steppe,

None who faced him but was made a slave,
Leaving none he met alive,
The chieftain of that Oygut
Was a khan by the name of Karaça.
He herded the white maral and made her his cow,
All that ear has heard, that eye has seen —
Every land he took beneath his command.
Karaça's wrestler-champion

Kızlardan Saykal varmış.
Kulak duyup, göz görüp,
Halkın hepsine boyun eğdirmiş,
Pehlivanlığı varmış,
Ay ile âlemi buyruğuna alıp,

Adı çıkmış bir can imiş.
Varıp Saykal'la boğuşup
Kıyameti koparayım diye,
Gücüm yeterse Saykal'ı
Ben kendime yavuklu edeyim diye,
Altı ay durmadan yol yürüyüp,

Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Azıcık değil, bol yürüyüp,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Kırk çoro değil, kırk yoldaş,
Kırkının yolu kırk başka,
Kırkı da çağı bozan seçkin yiğit.
Saykal'ı Tanrı çarpmış,
Kırk çoronun hepsi,
Kırgına uğramış gibi,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Geçende gürültüye dalmışlar.
Onulmaz bir büyük*
Kavgaya girmişler.
Kız Saykal'a varmaya,
Gazayı sert kılmaya,
Boğuşa boğuşa Saykal'ı
Kadın edinip almaya
Kırk yiğidi yoldaş alıp,
Kıyamete göçen aslan baban
Cekeyboz kürkü katlatıp,
Eksiksiz ok ve barutunu

Celmayan'a yükletip,
Altı aya yetecek ok alıp,
Yiğitleri toptan alıp,
Mızrakçıların en ustasını,

Was Saykal, of the maidens.
Ear hearing and eye seeing,
She bent all the people to her will,
She had a champion's strength,
Taking moon and world beneath her command,
She was a soul of far-flung name.
Saying: I shall go and grapple with Saykal
And raise the very day of doom,
Saying: if my strength suffices, Saykal
I shall make my own betrothed,
Marching the road six months without a halt,
Riding hard without sparing the horse,
Marching not a little but in plenty,
Khan Manas's forty choros,
Not forty choros — forty companions,
The ways of the forty, forty different ways,
All forty chosen braves who broke their age.
God Himself had struck Saykal,
All of the forty choros,
As if they had met with slaughter,
Kırgıl at their head, the eldest,
Of late had plunged into the uproar.
*A great and irremediable**
Quarrel they had entered.
To go against Maid Saykal,
To wage the holy war full harshly,
Grappling and grappling, Saykal
To take and make his wife,
Taking the forty braves as fellows,
Your lion father, gone to doomsday,
Had the Cekeyboz fur-coat folded,
His shot and powder, lacking nothing,

Loaded upon Celmayan,
Taking shot to last six months,
Taking the braves all together,
The most masterful of lancers,

Acıbay, Bakay, Almambet,
Üstünü Çubak, en yamanı,
Yiğitlerden nice hanı var,
Değerlisi Sırgak dahi var.
Eşsiz doğan Buurul'un,
Anlarsan, öyle değeri var.

Saykal'la güreşe tutuşup
Alıp çıktığı Buurul'u,
Baban Manas, o heybetli;
Dağın yittiği burundan,

Yalçın kayalık çıkıntıdan
Yolunu kesip çıkan o Saykal,
Coşup mızrak uzatışıp,
Yer esneyip ezilmiş,
Yedi gün durmadan vuruşup.
Gördün mü Saykal'ın gücünü:
İbretlik edip mızraklamış
Kırk çoronun hepsini,
Kırıp attan düşürüp,

Kırk çoronun hepsini,
Kırk çoronun küheylanını
Yıkıp ganimet etmiş;
Almambet ile Manas, adları uyumlu,

İkisi dayanıp durabilmiş.
Karaça Han'ın hanı Saykal,
Urgan gibi kara saçını
Tepesine sımsıkı düğümlemiş,
Öfkelenip o Saykal
Haykırıp ses salmış;
Genç kısrağın tayı,
Kara yılkının düldülü,
Ayköl'ünün Akkula'sı
Yürümez olup kalmış.
Yürümez kalmasının sebebi –

Acıbay, Bakay, Almambet,
Çubak above them, fiercest of all,
Of the braves he has many a khan,
And precious Sırgak is there besides.
Of Buurul, born without an equal,
If you would understand — such is his worth.
Locked in wrestling with Saykal,
The Buurul he carried off,
Your father Manas, that mighty one;
From the headland where the mountain fades,
From the sheer and rocky spur,
That Saykal who came out to bar his way,
Surging, they thrust lances each at each,
The earth was strained and crushed,
Seven days they fought without a halt.
Have you seen the strength of Saykal:
She lanced them for a lesson to the world,
All of the forty choros,
Breaking them, hurling them from their horses,
All of the forty choros,
The coursers of the forty choros
She felled and took as booty;
Almambet and Manas, their names in concord,
Those two alone could stand and hold.
Karaça Khan's own khan, Saykal,
Her black hair like a rope
She knotted tight upon her crown,
Grown wrathful, that Saykal
Cried out and loosed her voice;
The young mare's foal,
The düldül of the black herd,
Ayköl's own Akkula
Stood stock-still and would not move.
The reason he stood and would not move –

O yörenin tayı olduğundan,
Engebeli tümsek ardından
Karaça'nın kızı Saykal
Haykırıp mızrak salmış.
Bozkurdu oyalayıp
Tam alacak olduğunda,
Sevabına bozkurt Almambet
yetişip kalmış. Bunun önü yaylak,
büyük düzlük.
Halktan dedikodu duyup,
Âlemin aslanı ulu Manas
Karaça'nın Saykal'ına
Mızraklatıp yenildi diye duyup,
Dayanamayıp feryat edip,
Gerçek aslanıma ne oldu diye,
İçten bir ağlayıp hıçkırıp,
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canıma kıyamadan,
Coşup yerimde duramadan:
O da kadın, ben de kadın,
Nereden çıkma ne bahadırmış?
Karşısına çıkıp mızrak salayım,
Elime geçerse o azgını
Ben kendime kız kardeş edineyim.
Körpe kuray otu olgunlaşana dek,
Ilgının gülü uçana dek,
Adamakıllı savaş salayım».
Deyip, böylece bu canım,
Düşünüp taşınıp, bunalıp,
Apaçık fena yerinip,
Gönlüm fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Göçüp çıktım Talas'tan.
Atı dörtnala sürüp,
Karı gitmez Ala-Dağ'ı
Boydan boya dolaşıp,
Engebeli bel aşıp,
Geçit aşıp, taş basıp,
Aklımdan iyice şaşıp,

Because he was a foal of that same region,
From behind the rugged hillock
Karaça's daughter Saykal
Cried out and hurled her lance.
Holding the grey wolf at bay,
Just when she was about to take him,
For merit's sake the grey wolf Almambet
arrived in time. Before it lies summer
pasture, a great plain.
Hearing rumor from the people,
That the lion of the world, great Manas,
By Karaça's Saykal
Was lanced and beaten — hearing this,
Unable to bear it, crying out,
Saying: what has befallen my true lion,
Weeping from the heart and sobbing,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take my own life,
Surging, unable to stay in my place:
She too a woman, I a woman —
From where has such a batyr sprung?
Let me go against her and hurl my lance,
And if that wild one falls into my hands
I shall make her my own sworn sister.
Until the tender kuray grass has ripened,
Until the tamarisk bloom has flown,
Let me loose war in earnest».
So saying, thus this soul of mine,
Pondering and brooding, sore oppressed,
Grieving openly and sorely,
My heart most sorely torn,
Tears spilling from the eyes,
I broke camp and set out from Talas.
Driving the horse at full gallop,
The Ala-Dağ whose snows never leave,
Traversing it from end to end,
Crossing the rugged pass,
Crossing defiles, treading stone,
Driven well-nigh out of my wits,

Pek soğuk Ara-Bel,

Ara-Bel yukarı süzülüp,
Coo-Cürök'ü dolaşıp,
Toocuke'nin belinden
Yol gözleyip vardım ben kendim.
Coo-Cürök'ün kıyısından,
Keñ-Taragay belinden,
Engebeli ak yokuş –
Aşıp inip baksam,
Değerlimin yattığı yer orası.
Kaplana baksam,
Halkın esenliğini dilesem,
Geçende olan işin hâlinden,
Kalmuk'tan akraba olmaz diye,
Kökçököz ile Közkaman'a
Ben canım söyleyip dururken
Boynuma tüfek dayadılar,
Altı ay gözden düşmüş* oldum,
Koynuma yatmaz oldu.
Döşeğe rahat, ere huzurlu,
Töremin eşi Akılay,
Töreye doğrayıp et verip,
Akkula'ya arpadan, bol ot verip,
Törem ile Akkula
Bununla iyice semirmişler,
Doğru dürüst iş göremez olup
İki aslan hantallaşıp kalmışlar.
Geçmiş işin hâlinden,
Kız Saykal'ın yüzünden
Coo-Cürök'ü yaylak ettim,
Akkula ile Ayköl'ü
Ben canım, kendi elimle bağladım.

Genç kısrağı bağlatıp,
Bal kımız işte bu oldu diye,
İçine su kattırıp dinlendirip,
İçini yoğurup arıttım,
İç yağının hepsini

The bitter-cold Ara-Bel,

Gliding up along the Ara-Bel,
Rounding Coo-Cürök,
From the pass of Toocuke
Watching the road, I came myself.
From the shore of Coo-Cürök,
From the pass of Keñ-Taragay,
The rugged white ascent –
When I crossed and came down and looked,
There is the place where my precious one lay.
When I looked upon the tiger,
When I wished the people well,
From the state of what had lately passed,
Saying: no kin can come of the Kalmuk,
To Kökçököz and Közkaman
While I, poor soul, kept telling it,
They set a musket to my neck,
Six months I stood disgraced,*
He lay no more in my embrace.
Easeful for the bed, restful for the man,
My lord's wife Akılay,
Chopping meat and serving it to the lord,
Giving Akkula barley and hay aplenty,
My lord and Akkula —
On this they fattened well,
Grown unfit for proper work,
The two lions had turned sluggish.
From the state of things gone by,
Because of the maiden Saykal,
I made Coo-Cürök my summer pasture,
Akkula and Ayköl —
I, poor soul, tethered them with my own hand.
Having the young mare tethered,
Saying: here now is honeyed kumis,
Having water mixed in and letting it rest,
I kneaded and cleansed his inward parts,
All of his inner fat

Ustalığımla giderdim.
Kahrı değerli, kan içici aslanı

I stripped away by my own skill.
The lion of precious wrath, the drinker of blood —

İşte o zaman kendi elimle bağladım.

It was then I tethered him with my own hand.

Bileği kalın, taş yürek.
Ayköl'ünün Akkula'sına
Torbalayıp kum döktürdüm,
Yatıp dinlendiği yerine
Deve gibi gök buz çöktürdüm.

Thick of wrist and stone of heart.
For Ayköl's own Akkula
I had sand poured into his feed-bag,
In the place where he lay at rest
I had blue ice set down like a kneeling camel.

Yiyeceği ota doyurmadan,
Zemherinin karını teptirdim,
İçine soğukluk saldım,
İç yağının hepsini
Ustalığımla giderdim.
Değerlimin Akkula'sını
İşte böyle kendi elimle bağladım.
Âlemin aslanı kaplana
Akolpok kürkünü giydirip,
Akkula'sına bindirip,
Ayköl'ümü işte böyle
Sefere ancak öyle yolcu ettim.
Issız yatan Altı-Şaar,
Altı-Şaar'ın yüzüne,
Büyük Ak-Çiy'in kıyısına,
Kulan-Sarık ağzına,
Saparbay'ın ovasında,
Caman-Suu boyunda,
Çatırdayan çorak düzde
Karşılaşmış benim yiğidim
Kadın Saykal bahadırla.
Yılkısı küheylan, ala başlı,
O zaman Almambet, Sırgak birlikte
Ger böylesine gerdek perdesini,
Yiğitlerin hepsini yenmiş,
Kırk çoronun kırk küheylanını
Geri kendisine çekip vermiş.

Never sating him with the grass he ate,
I made him tread the midwinter snow,
I sent coldness into his inward parts,
All of his inner fat
I stripped away by my own skill.
My precious one's Akkula —
Thus with my own hand I tethered him.
Upon the tiger, lion of the world,
I put the Akolpok fur-coat,
I mounted him on his Akkula,
And thus my Ayköl, even so,
Only so did I send him off to war.
Altı-Şaar lying desolate,
To the face of Altı-Şaar,
To the edge of great Ak-Çiy,
To the mouth of Kulan-Sarık,
On the plain of Saparbay,
Along the Caman-Suu,
On the crackling barren flat
My hero met in combat
With the woman-batyr Saykal.
Her herd all coursers, piebald-headed,
Then Almambet, with Sırgak beside him,
Stretch for such a one the bridal curtain,
She had beaten all the braves,
The forty coursers of the forty choros
He drew back and gave to him again.

Gerçekten uğur töresi yapın,
Altı gün durmadan mızraklaşıp,
Yenmiş Saykal'ı,
Bozkurt gibi terkiye vurup,

Bozkurdum kapıp almış Saykal'ı.
Direnip durdu hıçkırarak:
Altındaki Kılkara
Rahvan yürüyüp kalmış,
Karaça'nın Saykal'ını
Kan içicin ganimet edip almış.
Başımı kesersen, işte ben.
Bahadırın hâli işte böyle –

Bahadırlığı bir başka,
Fil yapılı yaman er.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup,
Sapı çelik, ucu keskin,
Temrenli sırlı mızrağı
Heybetle yukarı taktırıp,
Çözülecek sözün düğümünü
Bakay Han'a başlatıp,
Kapıp getirdi Saykal'ı,
Tam kıvamına geldiğinde
Yenip getirdi Saykal'ı.
Kahırlanıp kabararak,
Karaça'nın Saykal'ına
Zorbalık etti böbürlenip.
Bahadırlık taslayan Saykal'a
Padişahın belasını verip durmuştu:
Bu kız Saykal kadını,
Fıkırdayıp duran kâfiri —
Bunun giydiği ipek, hep kadife;
Dağ gibi başım hor olup,

Kadından cehennemi gördüm bir nice.
Ser kadın döşeğini,

In truth, perform the rite of blessing,
Six days they lanced without a halt,
He vanquished Saykal,
Slung her like a grey wolf behind the saddle,
My grey wolf seized and took Saykal.
She held out, sobbing hard:
The Kılkara beneath her
Fell to an ambling pace,
Karaça's own Saykal
Your blood-drinker took as booty.
If you would cut off my head — here I am.
Such is the state of the batyr –

His valor is a thing apart,
A fierce man built like an elephant.
Girding on a scabbardless sword,
Like a cloud about to pour anew,
His wrath struck into his face,
Steel of haft and keen of point,
His lacquered lance with iron head
He had raised aloft in majesty,
The knot of the word to be untied
He gave Bakay Khan to begin,
He seized and brought Saykal,
When the moment ripened to its full,
He conquered and brought Saykal.
Swelling up in wrathfulness,
Upon Karaça's Saykal
He wrought his tyranny, and boasted.
On Saykal, who put on a batyr's airs,
He kept visiting the sovereign's scourge:
This maid Saykal, this woman,
This infidel who giggles and simpers —
What she wears is silk, all velvet;
My head, mountain-high, was brought to scorn,
From woman I have seen hell many a time.
Spread the woman's bedding,

Eğlenceye dalayım,
Bunu güpegündüz alıp yatayım,
Bana şimdi nikâh kıyın.
Karaça Han'ın kızı Saykal
O zaman ağlayıp durdu feryatla:
Bozkurdum, yiğide sefer yolu işte,
Bağlarsan, işte kolum.
Bahadırlı kale, yer işte,

Er isen sözümü dinleyin,

O erliğin yoksa,
Bahadır, şimdi öldürüverin.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Aslan olduğunu bilmiştim,
Çarpışmada şahin bozkurdum,
Senin gücünü sınayıp durmuştum.
Güçbela razı olup Saykal'a
Bu dünyada sana varmam,
Vefasız yalan dünyada
Hırpalanıp yaşamam.
Bu dünyada ben sana
Perişan olup varmam*.
Yumruk başı kadar çay veren.
Varmayışımın sebebi –
Âlemi aşmış ününüz;
Dişilerin başı,
Önünüzdeki Kanıkey,
Almış olduğunuz eşiniz.
Geniş gömleğin temizi,
Salınan kadın Kanıkey,
Dişilerin başıdır,
Kendisi kara yağızın güzeli,

Dişilerin nurlusudur.
Kutlu bir can imiş
Aldığın eşin Kanıkey;
Ona dik bakan esen kalmaz,

Let me plunge into pleasure,
Let me take her to bed in broad daylight,
Perform the marriage for me now.
Karaça Khan's daughter Saykal
Then wept and kept on wailing:
My grey wolf, here is the hero's road of war,
If you would bind — here is my arm.
Here the fortress with its batyrs, here the ground,
If you are a man, then hear my words,

If you have not that manhood,
Batyr, then kill me now and be done.
What the ear has heard, the eye has seen —
I had known you were a lion,
My falcon grey wolf in the clash,
I had long been testing out your strength.
Consenting to Saykal but hardly,
In this world I will not wed you,
In this faithless lying world
I will not live battered and abused.
In this world I to you
Will not come wretched as a bride.*
Who gives out tea in lumps big as a fist.
The reason I will not wed you –
Your fame has overpassed the world;
The head of womankind,
Kanıkey who stands before you,
The wife whom you have taken.
Pure one of the ample shirt,
The gracefully swaying woman Kanıkey,
She is the head of womankind,
Herself the beauty of the dark-complexioned,
She is the radiant one of women.
A blessed soul indeed is she,
Kanıkey, the wife you took;
Who stares her in the face stays not unscathed,

Dudağında mührü varmış,
Kederlenirse onmayız,
Eşiniz beddua ederse
Bir daha asla onmayız.
Kuması olup varmam,
Günahlı olup yaşamam.
Kuması olup varılırsa —
Dirlikte et yeğdir,
Bundan sonra er yeğdir» –
Deyip, böylece kız Saykal
Direnip razı olmayınca,
Evliya oğlu ulu Bakay,
Argın Han oğlu Acıbay,
Akbaltay Han'ın Çubak'ı,
Aziz Han'ın Almambet'i,
Araya girdi bunlar dahi.

Upon her lip she bears a seal,
If she sorrows, we shall not prosper,
If your wife should speak a curse,
We shall never prosper again.
I will not come as her co-wife,
I will not live weighed down with sin.
If one should come as co-wife to her —
In livelihood, meat is better,
Hereafter, a husband is better» –
So saying, thus the maiden Saykal
When she held out and would not consent,
Great Bakay, son of a saint,
Acıbay, son of Argın Khan,
Akbaltay Khan's Çubak,
Aziz Khan's Almambet,
These too stepped in between.

O zaman Koşoy, Töştük alpı var,
Yiğitlerin hepsi toptan var.
Bilenleri toplatmış,
Ayköl'ü güçbela durdurup,
Ahiretlik nikâh kıydırmışlar.

Then there was Koşoy, the alp Töştük,
All of the braves were there together.
He gathered those who knew,
Barely holding Ayköl back,
They had a marriage sealed for the world to come.

Sevincinden kız Saykal,
Yol azığı işte bu olur diye,
Vadide akan pınara,
Kendinden çıkan yavruya
Denk yürük olur diye,
Boran yüklü bir tay vermiş.
Karaça'nın hanı Saykal
İsteyerek verdiği Arbuurul.
Çekişe çekişe er Saykal'ın
Armağan olarak verdiği bu Buurul,
Kumda doğup, taşta büyüyen,
Yaman olmuş Narbuurul,
Yılkıdan ayrı, başka büyümüş.
Demir tırnak, yel kayık,
Git-gel binilse yorulmaz,
Yetmiş yaşına gelinceye dek

For joy of it the maiden Saykal,
Saying: here is provision for the road,
To the spring that flows in the valley,
To the foal sprung from herself
Saying: he will be a courser's equal,
She gave a colt charged with the storm.
Karaça's khan, Saykal —
Arbuurul, given with willing heart.
Wrangling long, from manly Saykal —
This Buurul she gave as gift,
Born on sand and raised on stone,
Grown formidable, Narbuurul,
Raised apart from the herd, alone.
Iron of hoof, a skiff upon the wind,
Ridden to and fro, he does not tire,
Until he reaches seventy years

Azı dişi sallanıp kocamaz.
Tayken Buurul'u
Çekip aldığında
Boran yüklü bir tay imiş,
Ağzını açıp baksan
Hırsız dişi varmış,
Hırsız dişini kırdırdım,
Kazara üşüyüp ölür diye,
Özenle örttürdüm.
Başına puhu tüyü taktırdım,
Birinin nazarı değer diye,
Karanlık yerde baktırdım.
Ayağı tunç olur diye,
Geyik derisinden yular sürüttüm,
Ata hafif, taya denk,

His molars will not loosen, nor will he age.
When Buurul was a colt,
When he was wrested away,
He was a colt charged with the storm,
Open his mouth and look —
He had a thief's tooth there,
I had the thief's tooth broken out,
Lest by mischance he chill and die,
I had him blanketed with care.
I had eagle-owl plumes fixed to his head,
Lest someone's evil eye should strike,
I had him tended in a darkened place.
That his legs might turn to bronze,
I gave him a halter of deer-hide to trail,
Light for a horse, a colt's own equal,

Oğlak kapmanın eri Sırgak,
Altmış pehlivan, seçkin yiğit,
Usta edip alıştırdım.
Asıl kıvamına geldiğinde
Geyik gibi boynunu burdu,
Ok atımı hendek çıksa
Duraksamadan sıçradı.
Küheylanlığını bilince,
Batmanla altın zer sunup,
Buhara'nın hanı istedi.
İsteyene vermemiş;
Vermek şöyle dursun, o yağıza
Abdestsiz* kişi binmemiş.
Şuutu'ya yolda rastlayıp,
Dağ koyunu gibi boynunu buran,
Urgan boyu hendek çıksa
Şaşmadan atlayıp sıçrayan,
Soylu olduğunu bilince,
At kadar kızıl altın verip,
Her bir hanlar istemiş.
İsteyene vermemiş;
Vermek şöyle dursun, Buurul'a
Huyu kötü olan binmemiş.

Sırgak, master of the goat-grab game,
Sixty wrestlers, chosen braves,
I had him trained to mastery.
When he came into his truest prime,
He arched his neck like a deer,
If a ditch a bowshot wide appeared,
He leapt it without faltering.
When his courser's worth was known,
Offering gold coin by the batman-weight,
The khan of Buhara asked for him.
To the asker he was not given;
Giving aside — upon that dark bay
No man unwashed for prayer has ridden.*
Meeting Şuutu on the road,
Arching his neck like a mountain sheep,
If a ditch a rope-length wide appeared,
Leaping and springing without a swerve,
When his noble blood was known,
Offering red gold heaped high as a horse,
Khans one and all asked for him.
To the asker he was not given;
Giving aside — on Buurul
No man of evil temper rode.

Asıy yaşında at olmuş,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Küheylanlığı bilinmiş.
Hanlardan haber düşüp,
Kuşkusuz küheylan imiş diye,
Kara uğursuz işte bu.
Kulak duyup, göz gören
Yerlere kadar bilinmiş,
İnsanın bakıp, gözün gördüğü
Ellere kadar bilinmiş.
Kakan'ı kuşatıp aldıklarında,
Kan içici baban Manas'ı
Han kaldırdıklarında,
Beecin'e koyduğu şart ile, Çıkarım diye düşünmez.
Avuç içi kadar mektup ile,
Asıy çıktığı çağında,
Taybuurul küheylan at ile
Duraksayıp sudan kalmayan,

At the asıy age he became a horse,
No wind can overtake his gallop,
No beast can match his walking pace,
His courser's worth was known abroad.
Word went round among the khans,
That he was a courser past all doubt,
And here is the black ill-luck of it.
As far as ear has heard and eye has seen,
To those very lands he was made known,
As far as man may look, the eye may see,
To those very peoples he was known.
When they besieged and took Kakan,
Your blood-drinking father Manas,
When they raised him up as khan,
By the pact he laid upon Beecin, He does not think: I shall get out.
With a letter no bigger than a palm,
In the season he turned asıy,
With Taybuurul the courser steed,
Never balking, never stopped by water,

Göz yaşımla ağlayıp yola koydum,
Keçe örtü gibi kalpaklı er Şuutu'ya

Ok işlemez kürk giydirip,
Okun yetişmediği Buurul'a
Asıy yaşında bindirip,
Uçmak gibi şehir Dıñşa'ya,
Bozkurdum geri dönsün diye,
Haber saldım bunca yere.
Beecin'e verilen habere,
Mektup taşıyan ulağı
Geçitten görüp azgınlaşıp,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Bastığı yeri yıkıp,
Büyük kara atını dörtnala sürüp,
Sapı çelik, ucu keskin,
Belalı çelik mızrağını
Çinli Koñurbay uzatmış.

Weeping my tears, I set him on the road,
On brave Şuutu with his kalpak like a felt cover
I put a fur-coat no arrow pierces,
On Buurul whom no arrow overtakes
I mounted him at the asıy age,
To Dıñşa, city like paradise,
That my grey wolf might come home again,
I sent out word to all these places.
At the word delivered to Beecin,
The courier bearing the letter —
Spying him from the pass, turning savage,
Koñurbay, khan of Keçil,
Wrecking whatever ground he trod,
Driving his great black horse at full gallop,
Steel of haft and keen of point,
His baleful lance of steel
Chinese Koñurbay thrust out.

Aklı kaçıp şaşırınca,
Alöökö Han'ın oğlundan
Çaresini bulamayıp,
Şimdi öldüm gitti diye,
Manas Han'a yönelip,
Verilen mektubu taşıyıp,
Buurul ile er Şuutu
Beecin'e doğru kaçmış.
Kaspan Dağı'nın Kara-Su'yu —
Suyun hâlini sorarsan:
O azgının derinliğini
Kırk urgan salsan boylamaz,
O azgının enine
Küheylan salsan oynamaz,
Suya düşen can
Karşı yakasına sapasağlam —
Kara-Su'da kapanıp,
Şuutu candan umut kesmiş.

When his wits fled and he was dazed,
From the son of Alöökö Khan
Finding no way of escape,
Thinking: now I am dead and gone,
Turning toward Manas Khan,
Bearing the letter given him,
Buurul and brave Şuutu
Fled away toward Beecin.
The Kara-Su of Mount Kaspan —
If you ask the state of that water:
The depth of that wild flood —
Let down forty ropes, they will not sound it,
Across the breadth of that wild flood
Send in a courser, he cannot sport across,
A soul that falls into the water
To reach the far bank safe and whole —
Trapped fast in the Kara-Su,
Şuutu gave up hope of life.

Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Yakışıklı Buurul at,
Kara-Su'dan sıçrayıp geçmiş.
Kesenin ağzı açılmış,
Yazılan mektupların hepsi
Kara-Su'ya saçılmış.
Gökten göğerip bulut tutulup,
Bozkurt yiğit Şuutu kul
Sağ esen kurtulup,
Kan içici aslana vardığında

Mattock-hoofed and broad of croup,
The handsome steed Buurul
Leapt across the Kara-Su.
The mouth of the pouch fell open,
And all the letters that were written
Were scattered in the Kara-Su.
Clouds turned livid, seized the sky,
The grey-wolf brave, the slave Şuutu,
Came away alive and whole,
And when he reached the blood-drinking lion,

Doksan beş Beecin ayaklanmış.
Cehennemi ağır Büyük Sefer
Azıcık değil, çok olmuş.
Türlü türlü han gelip,
Mızraklar belden bükülüp,
Baban hana zor gelip,
O Beecin'in çarpışmasında
Yiğitlik taslayan halk ölüp,

Ninety-five Beecins rose in arms.
The Great Campaign, heavy as hell,
Was not a little — it was much.
Khans of every kind came on,
Lances bent double at the waist,
Hard it went for your father khan,
In that battle of Beecin
Folk who put on valor died,

Direneni, ceylanı toptan ölmüş,

The resister and the gazelle died all together,

Türlü türlü alp ölüp,
Toplanıp nice han ölmüş.
Kakan'a gidip gelen halkın hepsi
ölmüş, Ilgının gülü uçana dek,
Muzburçak, Kökçö Han ölüp,
Rast gelen canların hepsi ölüp,
Akkula oktan uçup gidip,
Almambet şehitliğe erip,
Kanadı kırılıp bükülüp,
Dayanak edindiği
Baban han, Çubak'tan ayrılıp.
Sersefil yaya kaldığında,
Çinli çepeçevre sardığında,

Alps of every kind were slain,
Many a khan, assembled, died.
All the folk who went and came to Kakan
died, Until the tamarisk bloom has flown,
Muzburçak and Kökçö Khan died,
All the souls one met were slain,
Akkula flew off, felled by shot,
Almambet attained the martyr's death,
His wing was broken, doubled up,
The one he leaned on as his stay —
Your father khan was parted from Çubak.
When he was left wretched and afoot,
When the Chinese hemmed him all around,

Babacığının sırdaşı,
Asil Bakay, yaşıt yoldaşı;
Ölümü ortak, canı bir,
Koyunu bir, ağılı ortak,
Aşı bir, sofra yoldaşı,
Kazandığını birlikte deren,
Ölüp gitse iman kardeşi,

Your dear father's confidant,
Noble Bakay, his agemate and fellow;
Common in death and one in soul,
One in sheep and common in fold,
One in food, fellow of the table,
Gathering together all they won,
Should he die, his brother in the faith,

Dar anda söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Sefere gitse ak uğurlu,
Mızraklaşmaya girse sayısız ordu gibi,

Who finds the word in the straitened hour,
Who finds an eye in the darkness,
White-omened when he rides to war,
Like a countless host when he enters the lance-fight,

Şanlı Bakay aslan.
Ölçüye sığmaz Bakay Han'a
Akolpok'u giydirip,
Asıy çağındaki Buurul'a
Arslan Bakay'ı bindirmişler.
Kakançın'a yönelip,
Geçende çelik mızrak kaldırıp,
Kızıl mızrak Zulpukor,
Kırgına salınca kına gibi oturan;

The glorious lion Bakay.
On Bakay Khan, beyond all measure,
They put the Akolpok,
On Buurul in his asıy prime
They mounted the lion Bakay.
Turning toward Kakançın,
Of late he raised the lance of steel,
The crimson lance Zulpukor,
That sits like henna when loosed upon the slaughter;

Kırk günlük çölde
Babacığın hanı taşıyıp,
O Buurul dayanmış.
Binlerce Çinli geldiğinde,
Mızraklaşmaya binilen Arbuurul,
Aziz cana zor gelip,
Çarpışmaya girildiğinde
Dayanıvermiş o Buurul.
Körpe kuray otu olgunlaşana dek,
Vakti altı ay dolana dek,
Savaşı bunca sürene dek
Baban mızrak kaldırmış,
Kurşun gibi ağır babanı
Bırakmadan alıp taşımış.
Yiğitliği bellidir,
Ünlü yürük Buurul'u,
Hileli yandan çeldirtip,
Çin'in hanı Kalça'ya
Buurul'u hesaplayıp kaptırıp —
Böyle diri kalacağınıza,
Kakan'a kadar boğuşup,
Çetin gaza görün,
Ecel yetip, gün biterse
Kırışarak ölün!
Er gayretli olmaz mı,

In the desert of forty days,
Bearing your dear father the khan,
That Buurul endured.
When the Chinese came in thousands,
Arbuurul, ridden into the lance-fight,
Though it went hard for the precious soul,
When they entered into battle,
That Buurul stood firm and bore it.
Until the tender kuray grass had ripened,
Until its term of six months turned,
Until the war had run so long,
Your father raised the lance,
Your father, heavy as lead,
He bore and carried, never failing.
His valor is a thing well known,
The famous courser Buurul —
Lured astray by a treacherous side,
To Kalça, khan of China,
Buurul by cunning reckoning was lost —
Rather than remain alive like this,
Grapple all the way to Kakan,
See hard holy war,
If fate arrives and the day is done,
Die cutting one another down!
Shall not a man be full of zeal,

Tüfek okunu görmez mi,
Eceli gelen kul ölmez mi,
Boğuşacağın Kakançı'ya
Sertçe mızrak uzatın.
Boğuştuğun Koñurbay'a
Kan dökerek gaza kılın.
Kahrı sert salın,
Yiğitlerim, aslanlarım,
Eşsiz doğan Buurul'u
Koñurbay'ın elinden
Ayırıp kurtarın.
Ninniyle büyüttüğüm Külçoro'm,
Üstün ana olmak için

Shall he not face the musket ball,
Shall not the slave whose hour has come die,
At Kakançı whom you must grapple
Thrust out your lances harshly.
On Koñurbay with whom you grapple
Wage holy war and shed his blood.
Loose your wrath in harshness,
My braves, my lions,
Buurul, born without an equal,
Out of the hand of Koñurbay
Wrest him free and save him.
My Külçoro, raised on lullabies,
To be a mother above mothers,

Ben anacığın Kanıkey
Sağ mememi emzirdim,
Yürekli bahadır olsun diye,
Boğuşmaya girersen yavrularım,
Yağlı kazı yedirdim,
Ninnilediğim afacanlar,
Argın ile Kırgız'a
Ne zaman «çocuk bu» dedirttim?

Mızraktaki flamam,
Öbür dünyaya giden Almam'dan
Alıp kaldığım armağanım.
Küheylandan kalan tırnağım,
Ünlü Almambet'imden
Armağan kalan afacanım.
Taşı un ufak eden,
Çelik saplı aybaltam,
Eşsiz Almambet'imden
Armağan kalan büyük dayanağım.
Çubak oğlu Kançoro'm,
Salıp saçımı örmüşüm,
Savaşta bozkurt olsun diye,
Esirgemeden kan döküşüp,
Sol mememi vermişim.
Kundaktaki bebek çağında,
Dertsiz büyüsün diye,
Çarpıştığını boğazlasın diye,
Rast gelen düşmanı
Tümden taş talkan etsin diye, Boğuşanı
geri dönmeyen,

I, your dear mother Kanıkey,
Suckled you at my right breast,
That he might be a stout-hearted batyr,
If you enter the grapple, my little ones,
I fed you the fat kazı sausage,
My rascals whom I lulled to sleep,
To the Argın and the Kirghiz
When did I ever let them say «he is but a child»?
My pennant on the lance,
From my Almam, gone to the other world,
The gift I took and kept.
My keepsake hoof left from the courser,
From my famous Almambet,
My rascal left me as a gift.
That grinds the stone to flour,
My moon-axe with the haft of steel,
From my peerless Almambet,
My great support left as a gift.
My Kançoro, son of Çubak,
I loosed my hair and braided it,
That he might be a grey wolf in war,
Shedding blood without stint,
I gave him my left breast.
In his swaddled infant days,
That he might grow untroubled,
That he might butcher whom he fights,
That every foe he meets
He might grind wholly to stone-meal,
From whose grapple none return,

Ninniyle besledim seni,
Yurda bahadır diye sınadığım,
Önceki şahin Çubak'tan
Miras kalan afacanım.
Bora vursa yel değmez,

Tavulgalı koyağım,
Göz kırpmadan, düşmandan dönmeyen,

I nursed you with lullabies,
Whom I proved a batyr for the people,
From the falcon Çubak of old,
My rascal left as heritage.
Though the storm strike, no wind touches him,
My helm-clad sheltering glen,
Unblinking, never turning from the foe,

Dövüp su verdiğim çeliğim.
Karşımdaki dağ gibi karaltım,

Bay arslan Çubak bozkurttan
Nişan kalan afacanım.
Toyunda doksan hayvan boğazlatan,

Hana layık olsun diye,
Adını Kançoro koydurtan.
Kâfirin yolu kesilsin,
Almambet, Çubak arslanlar
Yolunda çıkıp seni korusun!
Savaşın serin güz olsun,
Seninle boğuşan düşmanın düz olsun.

Çin'de doğan şahinler,
İçince susuzluk gideren,
Kırlarda akan pınarlar,
Öbür dünyaya giden arslanlar,
Onlardan alıp kaldığım afacanlar!
Sıvanıp beli bağlayın,
Karşı çıkıp vuruşup,
Ünlü töre Kalça'ya
Sıkıntıyı iyice salın;
O eşsiz doğan Buurul'u
Alöökö Han'ın Kalça'sına
Kaptırırsanız kötü ad olur,

Yavrularım, getirin, emanettir!

Buurul'u kaptırırsa,
O zaman Çinli güçlenir,
Alıp giderse Beecin'e —
Türlü türlü alpı var,

Karşısına çıkan diri dönmeyen

Kakançın'ın halkı var.
Gidip geleni kurtarmayıp,

My steel I forged and tempered.
My looming shape like a mountain before me,
From the rich lion, the grey wolf Çubak,
My rascal left me as a token.
At whose feast ninety beasts were slaughtered,
That he might be worthy of a khan,
Who had him given the name Kançoro.
May the infidel's road be cut,
May the lions Almambet and Çubak
Rise upon your road and guard you!
May your war be a cool autumn,
May the foe who grapples you be laid out flat.
Falcons born in China,
That quench the thirst when drunk,
Springs that flow upon the wilds,
Lions gone to the other world,
My rascals taken and kept from them!
Roll up your sleeves and gird your waists,
Go out against them, fighting,
On Kalça the famous lord
Loose affliction in full measure;
That Buurul born without an equal,
To Alöökö Khan's own Kalça —
If you let him be seized, it will be an ill name,
Bring him back, my little ones — he is a trust!
If Buurul is let be seized,
Then the Chinese will grow strong,
If he carries him off to Beecin —
He has alps of every kind,

From whom none who face them return alive —
There is the people of Kakançın.
Sparing none who go and come,

Kara uğursuz Koñurbay'ın
Kanını içme âdeti var.
Rast geleni boş çevirmeyen,

Cenge girerse yavrularım,
Sonunda Buurul'u almadan dönmeyin!

Dünyadan Kalça yok olmaz,
Buurul geçerse eline,
İşin girer yoluna.
O Buurul'dan ayrılırsan,
İşlerin kaçar elinden.
Buurul'u Çinli kaçırırsa,
Çın-Maçın'a, Kakan'a,
Uluñtuñ'a, Dıñşa'ya,
Beyi yaman Koñurbay,
Atını ganimet ettim diye,
Alplerinin hepsini kırdım diye,
Burut'u sersemletip
Kara değnekli çoban ettim diye,

Haber verir bunca yere.
Karabcısını* heybetle kaldırıp
Kanlı kargaşa koparan,
Beecin'e haber verse
Yurdu bırakmadan kıran,
Tependen inen Burut diye,

Tepeden Çinli bastıran,
Buurul atı kaçırırlarsa
Dört tülük malı saçıp dağıtan.

Kısrağı bırakmadan alır,
Talas'taki devi bırakmadan kırar, Asil anan bunu deyip,
Yaklaşırsan o Çinli
Beynini ezercesine yumruklar.
Kaynaşan Çinlisi,
Kılıç sürüyüp giren,

Black ill-omened Koñurbay
Has the custom of drinking blood.
You who send none you meet away unscathed,
My little ones, if you enter the war,
In the end do not return without taking Buurul!
Kalça will not vanish from the world,
If Buurul passes into your hand,
Your affairs will find their way.
If you are parted from that Buurul,
Your affairs will flee your grasp.
If the Chinese carry Buurul off,
To Çın-Maçın and to Kakan,
To Uluñtuñ and to Dıñşa,
Koñurbay, their evil lord,
Saying: I took his horse as booty,
Saying: I cut down all his alps,
Saying: I stunned the Burut folk
And made them herdsmen with black staves,
Will send the word to all these places.
Raising his karabcı in majesty,*
Who breaks out bloody turmoil,
If he sends word to Beecin,
Who cuts down the people, sparing none,
Crying: the Burut come down from the heights,
Who looses the Chinese from the hilltop,
If they let the steed Buurul be carried off,
Who scatters the four kinds of herds abroad.
He takes the mares and leaves not one,
He kills the giants in Talas to the last, Your noble mother, saying this,
If you draw near, that Chinese
Will pound as if to crush your brain.
His swarming Chinese,
Who enter trailing swords,

Kendi bildiğini yapan.
Halkın hepsini kırıp,
Kara yaşmaklı dul eden.
Gazayı adamakıllı kılmazsan,

Aziz can feryat edip düşene dek
Gazayı başlatıp durmazsan,
Bunun akıl ustası Koñurbay'ı,
Yavrularım, onu bir anda
yok etmezseniz!
Sabanı döndürtmez,
Sizi bu Talas'ta barındırmaz.
Koñurbay yok olmadıkça,
Bu Kırgız'ın işi onmaz.
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Büyük kara atını bağlayan,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Bu han Koñurbay bahadıra —
Altmış caysañın en küçüğü,
Alöökö'nün nazlısı,
Keçil'in hanı Koñ töre –
Belalı Çinli kul,
Kurumlanan büyük töre.
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Sırtlanlığı apaçık.
Bunun bahadırlığı başkadır,
Bunun pehlivanlığı bir hayli.
Akılda bereketli, gözü açık.
Karışık pehlivan, sayısız kalday,
Arslanları yok etmiş.
Apaçık düşman Koñurbay,
Boğuşulacak düşmanın ta kendisi odur».
Derdini söyleyip Kanıkey,
Emanet sözünü ısmarlayıp,
Kanıkey'in kırk gelini —
Çevikliği ölçüsüz,
Türlü türlü nice boydan —
Ok işlemezi giydirip,
Salındırarak ordudan,

Who do whatever they see fit.
Cutting down all the people,
Making widows veiled in black.
If you do not wage the holy war in earnest,

Until the precious soul cries out and falls,
If you do not launch and press the war,
Koñurbay, the master mind of it —
My little ones, if in one instant
you do not destroy him!
He will not let the plough turn,
He will not let you shelter in this Talas.
So long as Koñurbay is not destroyed,
The affairs of these Kirghiz will not prosper.
Who summers on Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse,
To the infidel son of Kalday,
To this batyr Khan Koñurbay —
Youngest of the sixty caysañ,
Alöökö's pampered darling,
Koñ the lord, khan of Keçil –
A baleful Chinese slave,
A great lord swollen with conceit.
His look is strange, his venom strong,
His hyena nature plain to see.
His valor is a thing apart,
His wrestler's strength is very great.
Fertile in mind and open-eyed.
Motley wrestlers, kaldays without number,
He has destroyed the lions.
Koñurbay, the open enemy,
He is the very foe that must be grappled».
Kanıkey, speaking out her grief,
Entrusting her word of trust,
Kanıkey's forty daughters-in-law —
Their nimbleness beyond all measure,
From many a tribe of every kind —
Dressing them in armor no arrow pierces,
Sending them swaying from the horde,

Okun yetişmediği küheylanın
Evliyasını bindirip.
Cenge binilecek küheylanın

Kimisi puhu tüylü ayaklı,
Yakışıklı yağızın
Kimisi küt ayaklı,
Kimisi tunç bilekli;
Gemi geren küheylanı
Yiğitlere bindirip,
Kapışacağın Kalça'dır diye,
Kapısı kalaylı saraydan,
Kaynağın kara gözünden,
Tam çınarın özünden,
Kanıkey'in Kötörmö'sü,
Kötörmö'nün ovasından,
Cılgınduu'nun boyundan,
Deminki büyük Talas'ın ovasından,
Tört-Kül'ün aşağı yanından,
Töre babası Manas'ın bindiği
tahtından Sağlamlığı dahi var.
Kilidi altın saraydan,
Kapılı hisardan,
Kanıkey'in sarayından
Gazaya çıktı bu yiğit.
Arslan gibi atılıp,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Tuuçunak gibi at binip,
Tuuçunak'ın kuyruğunu
Doğruca tutup sıkı düğümleyip,
Ecel yeterse ölürüm diye,
Elimden gelirse çocuklara
Karaltı olup dururum diye,

Han Sarı Han ağanız –
Gayreti bunca, bakınız.
Ürkerek söylenmiş sözü var,
İnsandan başka görünüşü,

Of the courser no arrow overtakes
Mounting them on the saintliest.
Of the coursers to be ridden to war,

Some with eagle-owl-feathered feet,
Of the handsome dark bay
Some are blunt-footed,
Some bronze-fetlocked;
The courser straining at the bit
They mounted the braves upon,
Saying: it is Kalça you must close with,
From the palace with the tin-clad gate,
From the black eye of the wellspring,
From the very heart of the plane-tree,
Kanıkey's own Kötörmö,
From the plain of Kötörmö,
From along Cılgınduu,
From the plain of great Talas told of before,
From the lower side of Tört-Kül,
From the throne his lord father Manas
once mounted, He has soundness too.
From the palace with the golden lock,
From the gated fortress,
From Kanıkey's palace
This brave rode out to holy war.
Springing like a lion,
Moving like a sparrowhawk,
Counsel found from the unseen,
Riding a horse like Tuuçunak,
The tail of Tuuçunak
Taking straight and knotting fast,
Saying: if fate arrives, I die,
Saying: if it lies within my power,
I shall stand a looming shield before the children,
Your elder, Khan Sarı Han –
Behold how great his zeal.
There are words spoken of him in dread,
His look unlike a man's,

Alnında tek gözü var.
Sert pehlivan, değeri var,
Ay ile âlemi buyruğuna almış,

İnsandan başka bir heybetli.
Tuuçunak küheylan malı var,

Binlerce düşman çıksa
Tek başına girecek gücü var.
Suratını gören ürkmüş,
O Sarıkan ağanın
Yıkıcılığı dahi var,
Düşman hilesini pek bilen,
Koruyuculuğu dahi var.
Dağ gibi topuzu ele almış,
Dağ rastlasa bir vurmuş.
Topuzundan kor çıkmış,
Dağa vursa ateş çıkmış.
Boğuşanı gün yüzü görmemiş,

Payını düşmana kaptırmamış.
Mızrakçılardan Sarıkan'ın
Ustalığı dahi var,
Düşmanın hilesini bilen, apaçık,
Sarıkan çıktı savaşa,
Silah donanımını kuşanıp,
Yanına yalın kılıç bağlanıp.
Ok kuburunu katlatıp,
Kuburla birlikte okları
Celmayan'a yükletip.
Borular, zurnalar çalınıp,
Gergedana* ok ve barut yükletilip,
Savaşa haber veren —
İnsanoğlu şaşıp seyreder.
Sarıkan'ın davulu* –
Sesini duysan uzağa kaç.
Kendisi fil derisinden,
Davula bir vursa
Gümbürdeyip göçer gider

A single eye upon his brow.
A hard wrestler, he has his worth,
He took moon and world beneath his command,
A majesty unlike a man's.
He owns the courser Tuuçunak,

Should foes come forth in thousands,
He has strength to charge alone.
Whoever saw his face took fright,
That elder Sarıkan —
He has a wrecking power besides,
Well versed in the enemy's guile,
He has a guarding power besides.
He took in hand his mace like a mountain,
Meeting a mountain, he struck it once.
Embers flew from his mace,
Striking the mountain, fire flew out.
Who grappled him never saw daylight again,
He never let the foe seize his share.
Among the lancers, Sarıkan
Has mastery besides,
Knowing the enemy's guile, full plainly,
Sarıkan went out to war,
Girding on his arms and gear,
A naked sword bound at his side.
Having his quiver packed and folded,
The arrows together with the quiver
Loaded upon Celmayan.
Horns and zurnas sounded loud,
Shot and powder loaded on the rhinoceros,*
Giving notice of the war —
The sons of men look on amazed.
Sarıkan's great drum –*
If you hear its voice, flee far away.
Itself of elephant hide,
One stroke upon the drum —
It booms, and off in rumbling ruin goes

Bu Talas'ın yamacı;
Kalınlığı üç kulaç,
Sesini duysan uzağa kaç.
Vururken pehlivanı vurur,
Gayretsiz kulağın
Perdesi düpedüz yırtılır,
Davul sıkıca dövülüp,

The hillside of this Talas;
Three fathoms is its thickness,
If you hear its voice, flee far away.
In striking, a wrestler strikes it,
The ear that has no mettle —
Its drum-skin is torn clean through,
The drum being harshly beaten,

Argın'dan sürüp asker alıp,
Azıcık değil, çok alıp,
Mızrakçıdan ustasını alıp,
Düşman hilesini bilen yamanı

alıp. Bal ile ağzını çalkalayan,

Keşfe gitse yorulmaz,
Kara gönüllü eri sürüp,
Pehlivanları hep birlikte sürüp,
Sırlı mızrak elde görünüp,
Sarıkan'ın Kalık'ı
Mızraklaşma yanına ayrılıp.
Yer gümbürdeyip, çığlık kopup,
Sarıkan gelip durmuştu,
Er Semetey bozkurda
Şimdi sözünü söylemişti:
«Baba, gümüş yüzlü, güneş gözlü,
İzine salınsa yanılmaz.
Baba, kederli ölümün biriciği!
Eştekler'den Camgırçı,
Camgırçı'dan Şayımbet —
Akrabalığı gözetmişsiniz,
Akrabam diye o zavallıya
Küheylan gücünü vermişsiniz.
Hileli yandan çeldirtip,
Kızıl Buurul, kısa yeleli,
Kırgına binilecek Buurul'u
Koñurbay'a kaptırıp,
Erliğin bol, aklın yok,
Toy törem, ne edeyim!

Levying troops from the Argın,
Taking not a few but many,
Taking the master of the lancers,
Taking the fierce one versed in the enemy's guile
along. Who rinses out his mouth with honey,
Untiring when he rides on scout,
Driving on the men of somber heart,
Driving all the wrestlers on together,
The lacquered lance in hand appearing,
Sarıkan's own Kalık
Set apart for the lancing side.
The earth rumbling, screams breaking out,
Sarıkan had come and taken stand,
To the grey wolf, Er Semetey,
Now he spoke his word:
«Father, silver-faced and sun-eyed,
Set on a trail, he does not err.
Father, only child of sorrowful death!
Camgırçı of the Eşteks,
From Camgırçı, Şayımbet —
You honored the ties of kinship,
Saying: he is my kin — to that poor wretch
You gave the courser's strength.
Lured astray by a treacherous side,
Red Buurul of the short mane,
Buurul, to be ridden into slaughter,
You let Koñurbay seize him,
Your manhood plenty, your wit none,
My callow lord, what am I to do!

Şayımbet deyince uymuşsunuz,
Ünlü küheylan tulparı,
Bahadır, yok yere ganimet vermişsiniz.
Kara çelik Zulpukor,
Bahadır, ay karanlık, gök kapandı,
Kadir gecesi* gibi gece nerede,
Kırk boy Çinli, çetin düşman,
Kızıl Buurul küheylanı,
Bahadır, kurtaracak gün nerede?
Davul kulakları sağır edip,
Sarıkan gelip durmuştu.
Gök rapız kürkü giyip,

At Şayımbet's word you went along,
The famous courser, the tulpar steed,
Batyr, you gave him up as booty for nothing.
Zulpukor of black steel,
Batyr, the moon is dark, the sky has closed,
Where is a night like the Night of Power,*
The Chinese of forty tribes, a stubborn foe,
The courser Red Buurul —
Batyr, where is the day of his rescue?
The drum deafening every ear,
Sarıkan had come and taken stand.
Donning the blue rapız fur-coat,

Kökçolok küheylan ata binip,
Gök vaşak börkü giyip,
Gök ala kalkanı ele alıp,
Bahadır aslanı Bakay Han —
Ayağı bahtla kundaklanmış,
Başı halis altına yaslanmış,
Uzaktan çare bulucu,
Arslan Bakay, bilge kişi.
Karanlık gecede göz bulucu,
Dar anda söz bulucu.
Bin türlü müşkül iş düşse,
Aziz başa iş düşse,
Bakay şaşırıp yanılmaz.
Karanlıkta el yordamının*
Kocamışken han Bakay,
Gayreti tam, denenmiş.
İnsandan üstün doğmuş,
Ayköl Manas varken
Âleme ün salmış.
Arslan Bakay ihtiyar,
Kırgız'dan derleyip asker alıp,
Hayli orduyu bol alıp,
Sakalı kuğu gibi ağarmışken,

Seferi kısalmışken,

Mounting the courser Kökçolok,
Donning the blue lynx-fur cap,
Taking up the blue-pied shield,
The batyr lion Bakay Khan —
His feet were swaddled in good fortune,
His head was pillowed on pure gold,
Finder of remedies from afar,
The lion Bakay, a man of wisdom.
Finder of eyes in the dark of night,
Finder of words in the straitened hour.
Should a thousand hardships fall,
Should trouble fall on the precious head,
Bakay is not confounded, does not err.
*Of the hand that gropes in darkness**
Khan Bakay, though grown old,
His zeal entire, well proven.
Born superior to man,
While Ayköl Manas lived,
He spread his fame across the world.
The lion Bakay, the old one,
Gathering troops from the Kirghiz,
Taking a great host in plenty,
Though his beard had whitened like a swan,

Though his campaigning days had shortened,

Ecel yeterse ölürüm diye,
Er Semetey bozkurda
Karaltı olup dururum diye,
Sancak elde dalgalanıp,
Bileğinde parıldayıp.
Bileği yekpare, taş yürek,
Bilgili Bakay, yaman er.
Mubaküllü sırlı mızrağı
Ucundan tutup vura vura,
Ak sakalı parıldayıp,
Heybetlenip gürleyip,
Kaplan Bakay gelmişti.

Saying: if fate arrives, I die,
Saying: for the grey wolf Er Semetey
I shall stand a looming shield,
The standard waving in his hand,
Gleaming upon his wrist.
His wrist one solid piece, his heart of stone,
The knowing Bakay, a fierce man.
His mubakül-fitted lacquered lance,
Gripping its point, striking blow on blow,
His white beard gleaming bright,
Growing in majesty, thundering,
The tiger Bakay had come.

Er Semetey, Külçoro,
Kançoro başta, üçüne
Kan içici Bakay ağanız
Yüreklendirip söyleyiverdi:
«Çocuklar, benim boğuşacağım
Kakançı'dır, Boğuşacağın Koñurbay,

Düşmanlaştığım Bakburçun,
Bu yurdun ulusunu boğazlayıp,
Kan içe içe katıklandım,

Kan içici Bakay diye ad aldım,
Beecin'i bozup altın aldım,
Kara gözlü kızını ganimet edip,
Teytey kızdan binini aldım,
Kakan'ı bozup döndüm,
Kaplan Manas aslanımdan,
İkizimden ayrıldım.
Eşinden ayrılan,
Tükenmiş Bakay ağanın
Hâline bir bak:
Kırk günlük çöl Beecin,
Değerlim bozkurt varken,
Yarı yolculuk sayılan yoldu.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Kalça'yı

Er Semetey, Külçoro,
Kançoro at their head — to the three
Your blood-drinking elder Bakay
Spoke out to hearten them:
«Children, the one I am to grapple
is Kakançı, The one you grapple is
Koñurbay,
Bakburçun, whom I made my foe,
Butchering the great ones of this land,
Drinking blood on blood, I made it my
relish,
I won the name Blood-drinker Bakay,
I broke Beecin and took its gold,
Taking its black-eyed daughters as booty,
Of the Teytey maidens I took a thousand,
I broke Kakan and returned,
From my lion, the tiger Manas,
From my twin I was parted.
Parted from his mate,
Your spent elder Bakay —
Look but once on his state:
Beecin, a desert forty days across,
While my precious grey wolf lived,
Was a road that counted but half a journey.
Cotton-sashed and wide-booted,
Kalça, khan of Keçil —

Altı kez mızraklayan el idi.

Beecin'in öte yanında
Çocuklu şehri Zazañşañ,
Onun hanı Madıkan'ın
Çaresini bulan ben idim.
Yaratılıp çıkalı ben Bakay,
Manas'tan ne zaman eksiktim?
Çocuklar, üstümdeki ok işlemez
Su gibi lime olunca gördünüz,
Aziz kara sakalım
Kupkuru ağarınca gördünüz.
Akıl kaçıp, iş gidip,
Yol böyle olunca gördünüz.
Bilge Bakay ağanızı
Hor olunca gördünüz.

Gök küheylan atın basmadığı,
Yetkinim Manas varken,
Yerde el değmedik var mıydı?
Yetişip mızrağımın değmediği
Elde bütün kalan var mıydı?
Sert mızrak vurup yetişin.
Buurul attan ayrılıp,
Böyle diri gezeceğinize,
Kırılıp ölesiye dövüşün.
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Buurul atı alıp, güçlenip,
Tå Beecin'in yurdu ayaklanıp,
Nara atan ordu olup,
Azıcık değil, çok olup,
Kudurmuş o Koñurbay.
Güçlü kuvvetli bu baş varken

Yürüğü nasıl veririz;
Azıtmış o Çinli,
Şimdi güreşip görürüz.
Şahin gibi bu baş varken
Küheylanı nasıl veririz;

This was the hand that lanced him six times over.
On the far side of Beecin
Zazañşañ, city full of children,
Of its khan Madıkan —
It was I who found his undoing.
Since I, Bakay, was first created,
When was I ever less than Manas?
Children, the arrow-proof coat upon me —
You saw it shredded soft as water,
My precious black beard —
You saw it whiten bone-dry.
Wits fled and fortunes gone,
You saw the road come to this pass.
Your wise elder Bakay —
You saw him brought to scorn.

Untrodden by the grey courser steed,
While my consummate Manas lived,
Was there on earth a land untouched?
Overtaken, untouched by my lance —
Was there a people left unbroken?
Strike hard with the lance and close in.
Parted from the steed Buurul,
Rather than walk alive like this,
Fight to be broken, fight to the death.
Alöökö's own Koñurbay,
Taking the steed Buurul, grown strong,
The very land of Beecin risen in arms,
Become a host that roars the war-cry,
Not a few of them, but many,
That Koñurbay has run mad.
While this strong and mighty head remains,
How shall we give up the courser;
That Chinese has grown wanton,
Now we shall wrestle and see.
While this falcon head remains,
How shall we give up the courser;

Kudurmuşa benzer o Mançu,
Yürüyün çocuklar, boy ölçüşüp görürüz.

Nihayet o belayı
Ardından kovalayalım,
Değerlimin Buurul'unu
Ayırıp kurtaralım.
Tufan yetişmez Beecin'e
Durmadan cehennem salalım,
Eştekler'den Camgırçı'dan
Yiğidin kanını soralım.
Bu kavganın içinde
Sarıkan, Bakay ihtiyarı
Coşup kızışıp vuruşsun,
Kırgına uğramış gibi,
Kırılsın yurdun hepsi.
Çocuklar, çarpışmanın hâli böyledir,
Kıyamet kopup, han ölsün!

İşte, çarpışan canların hepsi
ölsün. Davul sesi gümleyip,
Kırgız, Çinli birlikte ölsün,
Yamanlık taslayan er ölsün.
İnsan ölüp, demet gibi düşsün,
Azı dişlerini sırıtarak
At ölüsü dağ gibi yığılsın.
Zorbalığı dağ gibi Kalça'nın —
Nihayet günün birinde
Koñurbay dehşet saldı.
Gün kararıp, gece inip,
Koñurbay'a savaşta
Ahir zaman günü doğsun.
Gayret eden bahadırlar,
Boğuşacağın Koñurbay'la
Gaza kılıp görelim.
Han Koñurbay bahadıra,
El erişmez Beecin'e
Gerile gerile mızrak uzatalım.
Güç yetmez Kalça'ya

That Manchu, it seems, has run mad,
March, children — we shall measure strength and see.
At the last, that scourge —
Let us chase him from behind,
My precious one's Buurul —
Let us wrest him free and save him.
On Beecin no flood can reach —
Let us loose hell without ceasing,
From Camgırçı of the Eşteks
Let us demand the hero's blood.
In the midst of this affray
Let old Sarıkan and Bakay
Surge and kindle and do battle,
As though they had met with slaughter,
Let all the people be cut down.
Children, such is the state of battle,
Let doomsday break, and let the khan die!

Lo, all the souls that clash in battle —
let them die. The drum-voice booming out,
Let Kirghiz and Chinese die together,
Let the man who plays at evil die.
Let men die and fall like sheaves,
Grinning with their back teeth bared,
Let dead horses heap up like a mountain.
Kalça of the mountain-high tyranny —
At the last, upon a day,
Koñurbay spread terror wide.
The day darkening, night descending,
Upon Koñurbay in war
Let the day of the last times dawn.
Batyrs who strive with zeal,
With Koñurbay whom you must grapple,
Let us wage the holy war and see.
At the batyr Khan Koñurbay,
At Beecin no hand can reach,
Let us thrust our lances, straining full.
To Kalça whom no strength can match,

Kart canı kurban kılalım».
Ağan Bakay bunu deyip,
Gayretliler bir oldu.
Gazanın hâli böyledir,
Şimdi hepsi hazırlandı.
Göğe uçtu toprak,
Asker kaynaşıp tozuyup,
Yer gümbürdeyip sarsılıp,
Azıcık değil, çok olup,
Borular, zurnalar çalınıp,
Bele ok, barut kuşanılıp.
Tüfek sesi çınlayıp,
Mızrağın başı çarpıştı,
Asker kaynaşıp el dolup,
İnsanın başı tokuştu.
Atlar oynaşıp toplandı,
Altı katı kara yer
Kalabalıktan tutuldu.
Yer gümbürdeyip, çığlık doldu.

Tunç neyin sesi tıkırdayıp,
Türlü türlü alp olup,
Ordu yürüyüp, kaynayıp el dolup,

Azıcık değil, çok olup.
Çan işareti çalınıp,
Ordu kendinden geçip.
Gök mızrağa paha yok,
O orduların içinde
Neler var, neler yok.
Gece dışarı çıkmayan
Korkakları dahi var,
Aybaltayı boşa vuran
Beceriksizleri dahi var.
Nara duysa afallayan
Telaşlıları dahi var.
Çığlık duysa halktan ayrılıp

Kaçanları dahi var.

Let us offer this old soul in sacrifice».
Your elder Bakay, saying this,
The zealous ones became as one.
Such is the state of holy war,
Now all of them made ready.
The earth flew up into the sky,
The troops seething, raising dust,
The ground rumbling and shaking,
Not a few of them, but many,
Horns and zurnas sounding loud,
Shot and powder girded at the waist.
The musket voices ringing out,
The lance-heads clashed together,
Troops seething, the land brimming full,
The heads of men knocked one on other.
The horses pranced and massed together,
The black earth of six layers
Was gripped fast by the throng.
The earth rumbled, screams filled the air.

The bronze flute's voice clicking out,
Alps of every kind among them,
The host marching, seething, the land brimming,
Not a few of them, but many.
The signal bell was rung,
The host beside itself with frenzy.
The blue lance is beyond all price,
Within those hosts assembled
What is there not — what things there are.
Those who will not step out by night —
There are the cowards too,
Those who swing the moon-axe wide —
There are the bunglers too.
Those dazed at hearing the war-cry —
There are the flustered too.
Those who at a scream break from the folk —
There are the runaways too.

O orduların içinde
Mızrakçıdan pek usta
Mahirleri dahi var.
Düşman hilesini adamakıllı bilen
Yamanları dahi var.
Cana paha biçen sınayıcı var,

Tuğ dibinde dikilip,
Tuğ dibinde duranı var.
Düşmana doğru yönelince,
Ala göğüslü kabadayılar
Kahırlanıp geldiğinde,
Nice canı kıranı var.
Mızrakta üstün ustalar,
Yakışıklı pehlivanlar —
Boğuşacağın Kakançı,
Çatışacağın el Bakburçun.
Tam karşı karşıya gelince
Tevekkül deyip göreni var.

Boğuşmaya girse kaygılanmadan,
Geri dönmeden öleni var.
Toprak kaplayıp, toz yansa

Within those hosts assembled,
Most masterful among the lancers —
There are the adepts too.
Knowing the enemy's guile full well —
There are the fierce ones too.
There is the appraiser who sets a price on life,
Standing fast at the standard's foot,
There is he who holds at the standard's foot.
When they turn toward the foe,
The pied-breasted swaggerers,
When they come on in wrath,
There is he who breaks many a life.
Masters supreme upon the lance,
Handsome wrestler-champions —
Kakançı whom you must grapple,
Bakburçun, the people you must fight.
When they come face to face at last,
There is he who says: God's will — and meets it.
Entering the grapple without care,
There is he who dies and never turns.
Earth covering all, though dust should burn

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yalnız Şahinin Seferi

Bakay, Nogoy Han'dan Karakan'a, "Burut" adının doğuşundan Manas'ın gelişine uzanan soy tarihini sayarak orduyu yüreklendirir; Konurbay'ın başını getirmelerini buyurur. O anda Külçoro öne çıkar ve Buurul'u kurtarmak için Konurbay'ın on binlik ordusuna tek başına gitmek üzere izin ister. Semetey kısır ak boz kısrağı kurban eder, herkes ağlayarak yiğidi kutsar; "Altı günde dönmezsem yas tutuverin" diyen Külçoro boz atıyla yalnız yola düşer. Düşman ordugâhının önünde şafağı bekler, Manas ile Almambet'in ruhlarına yakarır; babasının sırlı tüfeğiyle nöbetçi dev Cööceldet'i vurup Coykuma ile başını alır, yedi gün tek başına vuruşur, bağlı bulduğu Şayımbet'i devlerin elinden kurtarıp Talas'a haberci gönderir.

Cööceldet'in ölümü Konurbay'ı çılgına çevirir; ordusunu ayağa kaldırırken destan, Buurul'un yeni bekçisi Akayar'ın hazin hikâyesine döner: Camgırçı'nın öz kardeşi olan bu Eştek yiğidi, Orkon çölünde Ezkara'nın büyüsüyle tutsak düşmüş, "Büyük Pehlivan" adıyla Hıtay'a han yapılmış, gönlü hâlâ Kırgız'da kalmıştır. Yüz binlik ordunun ortasında yapayalnız kalan, her yanı kan içinde dövüşen Külçoro "Buurul'suz sağ gezmektense öleyim" diye ant içer. Kanıkey'in diktiği ok geçmez zırhı kuşanıp Bölökbay'ın ay baltasını ve atası Almambet'in Coykuma'sını alan çoro, karakol başındaki dev Kancar'ı (Muzmurut) teke tek dövüşte devirip başını uçurur; ölünün nöbetçi giysisine bürünerek Şibece, Solonca, Kalmukça konuşa konuşa

orduyu yarar ve sonunda altın köstekli, on iki yularlı, kırk iki kat kuşatma altında yas tutan Buurul'un yanına ulaşır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bakay, Nogoy Han ve Karakan'dan Manas'ın doğuşuna uzanan soy tarihini anlatıp orduya Konurbay'ın başını getirmeyi buyurur.
- Külçoro, Buurul'u kurtarmak için orduya tek başına gitme iznini alır; "Altı günde dönmezsem yas tutun" diyerek vedalaşır.
- Külçoro, sırlı tüfekle nöbetçi dev Cööceldet'i vurur, Coykuma ile başını keser ve tutsak Şayımbet'i kurtarıp Talas'a gönderir.
- Buurul'un bekçisi Akayar aslında Camgırçı'nın öz kardeşidir; Orkon'da Ezkara'nın büyüsüyle tutsak edilip "Büyük Pehlivan" adıyla Hıtay'a katılmıştır.
- Külçoro, karakol devi Kancar'ı (Muzmurut) teke tek dövüşte öldürür ve Kanıkey'in verdiği Aktinte'yi göğsüne saplar.
- Ölü nöbetçinin giysisine bürünen Külçoro, Şibe, Solon ve Kalmuk dillerini konuşarak orduyu geçer; altın köstekli, kırk iki kat kuşatılmış Buurul'a ulaşır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Dağ gibi dalgalanıp el yürüse,	*If the people march surging like a mountain,*
Boz pus olup toz kalksa, Dayanıp durur erin var.	*If dust rises as a grey haze,* *You have men who stand and hold their ground.*
Kara tüfek çat etse,	*When the black musket cracks,*
Geri dönmez aslanın var.	*You have lions who never turn back.*
Azgın tüfek çort etse,	*When the furious musket snaps,*
Ürküp kaçmaz erin var.	*You have men who never bolt in fright.*
Kakançın'ın halkı var,	*Kakançın has its people,*
Çarpışan asla geri dönmez Haykırsa kulak hiç duymaz,	*Its fighters never once turn back When one cries out, no ear can hear,*
Kan içici töresi var,	*It has a blood-drinking custom,*
Kırk boyun eli var	*It has the folk of forty tribes*
Aziz Bakay söz aldı,	*Dear Bakay took the word,*
Abanın söyleyecek sözü var.	*Your elder has a word to speak.*
Pehlivanları bambaşka	*Its wrestlers are like no other,*
Yüzü kavruk Kıtay'ın	*The scorch-faced Kıtay*
Bahadırları pek çoktur.	*Has batyrs beyond counting.*
Devi var, alpı var,	*It has its giants, its alps,*
Rast gelen canı sağ komaz	*It leaves no soul it meets alive,*
Atta oyunbaz, yayan yürük	*Trickster on horseback, swift on foot,*
Hilebaz pehlivanı hep var.	*It always has its cunning wrestlers.*
Caymadan savaş açarsanız,	*If you open war without turning back,*
Bu kudurmuş Kıtay'ın	*This rabid Kıtay*
Türlü türlü halkı var.	*Has peoples of every kind.*
Çarpışmaya giren adamın	*For the man who enters battle*
Kanını dökme töresi var.	*It has the custom of spilling blood.*
Ne yaman pehlivanı var,	*What fearsome wrestlers it has,*
Ay-âlemi kasıp kavurur	*They scorch and ravage the moonlit world,*
O pehlivanın kavgası	*The warring of that wrestler*
Karıncaya bak, kurda bak, Kakançın'ın şehrine	*Look at the ants, look at the wolves, To the city of Kakançın*
Karınca kumdan kat kat çok,	*Ants many times more than sand,*
Çılaba'nın gerçek hanı	*The true khan of Çılaba*

Kurt kadar Kıtay yurduna bak, Çın
Karıgan önüne
Kahrına aldığında
Nicesine hesap yok,
Karga görse kapıp yer,
Kulan görse kovup yer.
Teke görse derip yer,
Türlü türlü eli var,
O elinin içinde
İnsandan gayrı eri var.
Anlata anlata bitmez,

Look at the Kıtay land thick as wolves,
Before Çın Karıgan
When it takes you in its wrath,
There is no reckoning how many,
Seeing a crow, it snatches and eats it,
Seeing a kulan, it chases and eats it.
Seeing a goat, it gathers and eats it,
It has folk of every kind,
And within that folk of theirs
It has men that are other than human.
Telling and telling, it never ends,

Türlü türlü eri var.
Kancarkol derler adına –
Onun kavgası âleme yeter.
Onların aslını sorarsan –
Anası Hint yosması,
Babası Kıtay delisi.
İnsan onu eğip yenebilir mi,
Hayvana çalar domuzu.
Kurnazlığı dahi var.
Konuşsa dilini can anlamaz,
O kudurmuş kurnaz yurdun
Dilsizliği dahi var,
Bel bağladığı beli var,
Sıkı berkittiği yeri var.
Ayköl'ünün Buurul'unu
Şayımbet ele geçirip,
Alööke oğlu Koñurbay
Alıp gittiği demi var.
Salınıp duran Buurul'u,
Cenkte binilen tulparı
Koñ törenin elinden
Çekip kurtarırsanız,
Ahir Kuday'ın verdiğidir.
Buurul geçmezse eline,
Ganimet alırsa Koñurbay
Kırk kapılı Beecin'e,
Bu kale kapısı, bu eşik

It has men of every kind.
Kancarkol they call his name –
His warring is enough for all the world.
If you ask after their origin –
Their mother a temptress of Hind,
Their father a madman of Kıtay.
Can any man bend and defeat him,
Their swine verges on the beast.
It has cunning besides.
When it speaks, no soul can grasp its tongue,
That rabid, cunning land
Has muteness too besides,
It has passes it relies on,
It has places it has fortified fast.
Your Ayköl's own Buurul
Şayımbet seized in hand,
Koñurbay, son of Alööke —
There was the hour he bore him away.
Buurul who stands there swaying,
The tulpar ridden into war,
From the hand of Koñ töre
If you wrest him free,
It is what Kuday has given at last.
If Buurul does not fall into your hand,
If Koñurbay takes him as booty
To forty-gated Beecin,
This fortress gate, this threshold

Canını sakınmaz adama göredir.
Kırk günlük yoluna,
Armağan eder Koñurbay
Çın hanının eline.
Altın gümüş yükledikten sonra,
Büyük hanına sunduktan sonra
Han da bir akıl bulmaz mı

Is fit for a man who spares not his life.
To a road of forty days,
Koñurbay will make a gift of him
Into the hand of the khan of Çın.
After loading gold and silver,
After presenting him to his great khan,
Will the khan not find some scheme —

Kırgız'ın sineğini bile komadan
Çığlık çığlığa kırdırmaz mı.

Sparing not even a fly of the Kırgız,
Will he not have them slaughtered screaming?

Buurul düşerse ganimete
Kendi bildiğini yapar o,
Kırgız'ı kıl kadar komadan
Hunhârın oğlu yavuzu
Buurul ele geçti diye,
Buurul'u tutup binerdi.
Ay-âlemi kasıp kavurup,
Bizi Kıtay sürerdi,
Buurul giderse iş müşkül,
Büyük hanına ulaştırırsa
Bedöö'nün* yelesini örüver,
Bel bağlamış duran Kalça'yı
Bu Talas'tan görüver.
Buurul gitti denildi mi
Fesat gün geldi deyiver,
Kan akıtıp pekişen,
Kalın Kırgız, aziz yurt
Kara-Buura'ya, Çatkal'a
Kaçıp telaşla toplanır,
Kalmadan bir yurt kırılır.
Buurul geçerse eline
İçindeki dert dağılır,
Umaç gibi gözün açılır.
Sağlam kapılı koca Dıñşa
Varıp aşılır dağ değil,
Kırk boy Kıtay, aziz el
Oynayıp gelinir düşman değil.
Her Beecin'de nice kapı,

If Buurul falls as booty,
He will do just as he pleases,
Sparing not a hair of the Kırgız,
The bloodthirsty one's fierce son,
Saying Buurul is taken,
Would catch Buurul and ride him.
Scorching and ravaging the moonlit world,
The Kıtay would drive us off,
If Buurul goes, the case is grim,
If he delivers him to his great khan,
Braid the bedöö's mane,*
Kalça, who stands there full of trust,
Behold him from this Talas.
Once it is said Buurul is gone,
Say the day of ruin has come,
Hardened by the shedding of blood,
The thick Kırgız, the dear homeland,
To Kara-Buura, to Çatkal
Will flee and gather in alarm,
A whole people cut down, none remaining.
If Buurul passes into your hand,
The grief within you will scatter,
Your eyes will open wide and brighten.
Mighty Dıñşa of the strong gates
Is no mountain to be reached and crossed,
The forty-tribe Kıtay, that mighty folk,
Is no foe to be trifled with in sport.
In every Beecin how many gates,

Kapıdaki bekçisi var.
Bu belalı koca Kakan'ın
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Karşısına çıkan düşman yenememiş,
Altı taş yoldan lop diye atan.
Karakan'ın kahrından
Ejderhası altmıştır
Onun öte yanında
Kapsa canı yok eden,
Kılıç burunlu fili var.
Kıtay kolay halk değil,

Each gate has its watchman.
This baleful mighty Kakan —
Its tiger has whelped fifteen times,
No foe who faced it has prevailed,
Hurling stones six roads away with a thud.
From Karakan's wrath
Its dragons number sixty,
And on the far side of that,
Seizing, it blots out the soul,
It has elephants with sword-like trunks.
The Kıtay are no easy folk,

Benim kıymetlilerim çocuklar, bilmiş olun!
Taybas'tan beslediği üçü var,
Boynunda kopçası var,
Bir taybasın kendisinde
Doksan kaplan gücü var.
Taybas besleyen halkı var,
Sataşanı o Kıtay
Çiğneyip yutma töresi var.

My precious ones, children, know it well!

It has three it has reared from taybas stock,
With clasps upon their necks,
In a single taybas alone
There is the strength of ninety tigers.
It has folk who rear the taybas,
Whoever provokes it, that Kıtay
Has the custom of chewing and swallowing him.

Şu duran Kırgız'ın
Öte atası Nogoy Han,
Nogoy nerden kolay ola.
O Nogoy sağ iken
Somduk'un suyunu boylamış,
Onunla savaşan kul yerde sürünmüş.

Of these Kırgız standing here
The distant forefather is Nogoy Han,
How could Nogoy be easy prey?
While that Nogoy was alive
He ranged the waters of Somduk,
Whoever warred with him crawled in the dust.

Rastladığını kemirmiş,
Gelen düşmanı devirmiş,
İsteyip içse hiç doymadan,
Açgözlülüğünü hiç bırakmadan,
Kanı geçip pekişmiş,
Kaplan Kırgız diye ad almış.
Yürüdüğü yoldan toz kalkmış,
Öteki atan Nogoy'un
Narasından can çıkmış.
Nogoy'dan doğan Karakan,

He gnawed whatever he met,
He toppled every foe that came,
Drinking at will, never sated,
Never once leaving off his greed,
His blood ran on and hardened,
He won the name of Tiger Kırgız.
Dust rose from the road he walked,
From your distant forefather Nogoy's
Battle-cry souls fled the body.
From Nogoy was born Karakan,

Karakan denen han çıkmış,
Karakan'ın hâlini sorarsan
Tam Nogoy'un öz oğlu,
Gayretinden can çıkmış,
Kılıcını kına dayamış,
Gözüne kestirdiği düşmana rast gelse,
Kıpkızıl kana bulamış.
Gayreti pek Karakan,
Düşman kaçıp dağılmış.
Laçınının tepmediği kuğu,
Kuğularda bütün kalmamış.
Karakan'ın kır tulparının basmadığı
Yerde bütün kalmamış.

A khan called Karakan arose,
If you ask how Karakan was —
The very own son of Nogoy,
His fervor drove the soul from men,
He rested his sword against its sheath,
When he met a foe he had marked out,
He drenched him crimson in blood.
Karakan of mighty fervor,
The foe fled and scattered.
No swan his falcon did not strike,
Among the swans none was left whole.
Where the grey tulpar of Karakan trod not,
No land was left whole.

Karakan'ın vurup almadığı,
Elde bütün kalmamış.
Kayalık yarıp yol açmış,
O Karakan sağ iken
Beecin'deki Çılaba'ya,
Çılaba'ya ordu salmış.
Haykırıp mızrak uzattığında,
Ordu toplayıp, asker kurup,
Çınmaçın'ın gerçek hanı
Çılaba'ya el uzatıp,
Ordu bastırıp, mızrak vurup,
Vaveyla kopmuş ortalıkta.
Kakançı'ya haber salmadan,
Çılaba kavga koparmış.
Dıñşa denen kalede,
Beri yanında ovada
Kerik'ine binip koşturup,
Kıtay hanı Çılaba
Teke tek meydana çıkagelmiş.
Püsküllü sırlı mızrağı
Bura tutup çevirmiş,
Kır tulparı kamçılayıp,
Kasığına itin bir indirmiş.
Çılaba'ya saldırıp,
Ha deyip hu deyinceye dek,

What Karakan did not strike and seize,
None was left whole among the peoples.
He split the crags and opened roads,
While that Karakan was alive,
Against Çılaba in Beecin,
He loosed his host against Çılaba.
When he roared and thrust his lance,
Mustering a host, arraying troops,
The true khan of Çınmaçın
Reached out his hand to Çılaba,
Pressing armies, striking lances,
Wailing broke out all around.
Sending no word to Kakançı,
Çılaba stirred up the fight.
At the fortress called Dıñşa,
On the plain on this near side,
Mounting his Kerik and galloping,
Çılaba, khan of the Kıtay,
Came forth to the field for single combat.
His tasseled, lacquered lance
He gripped and twirled about,
Whipping the grey tulpar on,
He drove one blow into the cur's groin.
Charging upon Çılaba,
Before one could say ha or hu,

Göz açıp yumuncaya dek
Söz söyleyip ağız kapayınca,
At dizginini derleyince
Çılaba hana yönelen
Temrenden önce yetişmiş,
O koca han Çılaba'yı
Kerik'inin üstünden
Yıkıp devirip geçmiş,
Karakan'ın nökeri
Yiğit Şıgay yetişmiş,
Sapı çelik, ağzı keskin
Savrulan belalı aybaltayla
Yetişip varıp ulu Şıgay
Başını kesip geçmiş,

In the blink of an opening eye,
Before a word was said and lips were closed,
Before the horse's reins were gathered,
Aimed at Çılaba khan,
He arrived before the arrowhead,
That great khan Çılaba
From the back of his Kerik
He cast down, toppled, and passed on,
Karakan's companion-at-arms,
Valiant Şıgay came up,
Steel-hafted, keen of edge,
With the baleful whirling moon-axe,
Great Şıgay came up and reached him,
Cut off his head and passed on,

Kıtay sıbızgı çalıp
Han Çılaba öldü diye,
Geri dönülmez gerçek dünyayı
Yiğit kişi gördü diye,
O dem göğe uçmuş toprak.
Asker kaynayıp tozarak,
Davulbazını döverek,
Feryadı Kıtay başlatmış,
Bu yalancı dünya
Az kalsın bozulup gitmiş.
Yer sarsılıp oyulmuş,
Dönmeden düşmana çarpar diye,
Bununla senin Kırgız'ına
Burut adı konulmuş.
Hanı ölünce yılmışlar,
Kovalayıp Kıtay'ı
Çoñ-Beecin'e kıstırmış.
Kalanı aman kâğıdı vermiş,
Ürümboz denen koca tulparı
Hanı sunup at verip,
Armağanı tez verip,
Altın akçe, usta eller verip,
O altının ardından
Yüksük ağızlı, bota gözlü,

The Kıtay played the sıbızgı pipe,
Crying that Han Çılaba was dead,
The true world of no returning
Saying the valiant man had seen it,
That instant earth flew to the sky.
Soldiers seething, raising dust,
Beating their war-drums,
The Kıtay began their wailing,
This deceiving world
Very nearly came undone.
The earth was shaken and gouged,
Because he strikes the foe without turning,
For this, upon your Kırgız
The name of Burut was laid.
When their khan died they lost heart,
Chasing the Kıtay down,
He penned them into Çoñ-Beecin.
The rest gave letters of surrender,
The great tulpar called Ürümboz
The khan presented, giving the horse,
Giving gifts in haste,
Giving gold coin and master craftsmen,
And after that gold,
Thimble-mouthed, camel-colt-eyed,

Kırmızı gömlekli, ince belli
Salınan güzellerden
Sayısı yok kız verip,
Armağan edip, baş sunup,
Yol azığından aş çekip,
Ötesine varamadan,
Beecin'in armağanını alıp
Dibine el salamadan
Geri dönmüş Karakan.
Nur saçılan Çoñ-Beecin
Ulusu yatan, adı büyük,
Oğlum, çocuklar, dinleyin,
Atanızın kavgasını.
Armağanına altın alıp,
Altın yükleyip fil alıp,

In red shifts, slender-waisted,
Of swaying beauties
Giving girls beyond number,
Making gifts, offering homage,
Laying out food for the road,
Unable to reach beyond it,
Taking the gifts of Beecin,
Unable to reach into its depths,
Karakan turned back home.
Çoñ-Beecin bathed in radiance,
Where its nation lies, great of name,
My son, children, listen now,
To the warring of your forefather.
Taking gold for his tribute,
Loading gold and taking elephants,

Er olduğu bilinmiş.
Karakan'ın kavgası
Kakançı'nın büyük hanının
Defterine* çizilmiş.
Karakan pehlivan, adı ulu,
Beecin'den kadın alıp
Kalakalmış mahluk.
Göğüste olur çok hasret,
Böyle olmuş kahpe felek.
Çeviklerini boğazlamış,
Kadın alıp Beecin'de
Kalakalmış durur.
Hepsi gerçek Müslüman soyu,
Kalakalan Duñgana'dır.
Düşünülse bir hasrettir.
Aşikâr Kırgız soyudur,
Şimdi sorsan bulursun
Gerçek Kırgız'ın soyunu.
Salalık denen el kalmış,
Kocoluk denen bir boy,
Hepsi Kokandlı yurdun soyudur.
Altay'a doğru kovulup,
Beecin'i kuşatıp döndüğünde,

He was known to be a man indeed.
The warring of Karakan
In the great khan of Kakançı's
Register was inscribed.*
Karakan the wrestler, great of name,
Took a wife from Beecin
And stayed behind, poor creature.
Much longing dwells within the breast,
So has treacherous fate decreed.
They slaughtered their nimble ones,
Taking wives, in Beecin
They stayed behind and remain.
All of true Muslim stock,
Those left behind are the Duñgana.
Pondered on, it is a sorrow.
They are plainly of Kırgız stock,
Ask today and you will find
The lineage of the true Kırgız.
A people called Salalık remained,
A tribe called Kocoluk,
All are stock of the Kokand land. Driven
off toward the Altay,
When he returned from besieging Beecin,

Obasına sağ vardığında
Ay eksilip, gün geçip,
Karakan böylece ölmüş.
O Karakan öldüğünde
Han ölünce Kırgız'ı
Kıtay'dan çıkıp Molto Han
Kamçıyla ölçüp bölmüş.

Mal derlemeye hâli yok,
Yük yüklemeye malı yok,
Han öldükten sonra gücü yok
Kalın yurt müşkül görmüş,
Atası Alööke'yi öldürüp,
Eceli gelen ölmüş.
Eceli olmayan diri yurt
Sağlığında Kıtay'dan
Mezar gibi darlık görmüş.
Göçüp giden Karakan
Heybetli, pek güçlü han imiş,
Kimi tek, kimi ikiz

Sekiz oğlu var imiş.
Han atası öldüğünde
Er olmamış çocuk imiş,
Akıldan başı ham imiş.
Kara Kalmuk, Mançu yurdu
Bastırıp girip çocukları
Kara yerle bir edip,
Bastırıp girip çocukları,
Hâl bilmez kötüsünü
Öldürmeyip diri komuş.
Hepsini kul köle kılıp
Dört bir yana bölmüş.
Birini sürmüş Ereen'e,
Birini indirivermiş derinlere.
Birini kovmuş Altay'a,
Bunun birini kovmuş Kañgay'a
Topluluğunu toz edip,

When he came safe to his encampment,
The moon waned, the days went by,
And so Karakan died.
When that Karakan died,
The khan dead, the Kırgız —
Molto Han came out of Kıtay
And measured and parted them with his whip.
No strength to gather herds,
No beasts to bear their loads,
No power once the khan was dead,
The thick people saw hard times,
Slaying his father Alööke,
Those whose hour had come died.
The living folk whose hour was not come,
In their lifetime, from the Kıtay,
Saw straits narrow as the grave.
Karakan who passed away
Was a majestic, mighty khan,
Some single-born, some twins,

He had eight sons in all.
When their khan father died,
They were boys not yet grown to men,
Their heads still green of wit.
The Black Kalmuk, the Mançu land,
Pressing in upon the children,
Leveled them with the black earth,
Pressing in upon the children,
The witless worst among them
They did not kill but left alive.
Making them all slaves and bondsmen,
They parted them to the four quarters.
One they drove to Ereen,
One they sent down into the depths.
One they banished to the Altay,
And one of these they banished to Kañgay,
Scattering their company to dust,

Dört bir yana sürüp bölmüş.

O Altay'a vardığında
Atan Manas doğup,
Orda basıp, ganimet alıp,
Koskoca yurda ordu salıp.
Hanını çukura yuvarlayıp,
Döñgö'sünü boğazlayıp serip,
Tooburak Ak-Çiy yolunu tutup,
Çarpışıp Kıtay hanı ölmüş,
Atanın himmeti değip
Büyük atan Cakıp yurt görmüş.

Ay yamaçta göçü var,
Oğlu Koñurbay'ın öcü var.
Buurul gitti denildi mi,
Çocuklar, fesat gün geldi desenize!
Kazara Kalça kurtulup,
Tüp-Beecin'e gitti denildi mi
Bela günü geldi desenize.
Er Semetey, Külçoro

Irlayıp söyledim türkümü,
Gerçek, çocuklar, söz dinlerseniz
Dosdoğru söyledim gerçeğimi.
Kararıp yatan Koñurbay'a
Gaza kılarsan kulunum,
Alööke oğlu Koñurbay'ı
Boylu boyunca seriver.
Bu belalı Mançu'yu
Yol üstünde sürükleyip,
Dañgıt itlere yarıp ver.
Başını kesip bağlayıp,
Han aban Bakay Han'a getiriver!
Derdin hepsini bırakayım,
İki gözünü oyayım,
Kavurma edip doyayım.
Güneşim Manas kökcalın
Yasını ondan sonra bırakayım.

They drove and parted them to the four quarters.
When they came to that Altay,
Your forefather Manas was born,
Raiding camps and taking booty,
Loosing his host on a vast land.
Tumbling its khan into the pit,
Slaughtering its Döñgö and laying him out,
Taking the Tooburak Ak-Çiy road,
In battle the Kıtay khan died,
The forefather's blessing touched him,
Your great forefather Cakıp found a homeland.
On the moonlit slope his camp still moves,
His son Koñurbay has his vengeance.
Once it is said Buurul is gone,
Children, say the day of ruin has come!
If by mischance Kalça escapes,
Once it is said he has gone to Tüp-Beecin,
Say the day of calamity has come.
Er Semetey, Külçoro —

Singing, I have said my song,
Truly, children, if you heed my words,
I have spoken my truth straight and plain.
Against Koñurbay lying in darkness,
If you wage holy war, my foal,
Koñurbay, son of Alööke —
Lay him out full length.
This baleful Mançu,
Dragging him along the road,
Rip him open for the dañgıt dogs.
Cut off his head and bind it,
Bring it to your khan elder, Bakay Han!
Let me lay down all my grief,
Let me gouge out both his eyes,
Let me fry them and eat my fill.
For my sun, the kökcal Manas,
Only then let me leave off mourning him.

Biriniz — atına saklanan dizgini,
O dünyaya göçen Almam'ın

Altı aylık kalan emaneti,
Biriniz kayalığın duru pınarı,
Biriniz yiğit Manas kökcalın
Armağan kalan yavuzu.
Biriniz atası kıran Çubak'ın
Ninniyle büyüttüğü ciğerparesi.
Çocuklar, yürükten tulpar malınız var,
Üç kökcal sağ iken
Bel bağlayıp girerseniz yiğitler,
Beecin'i bozacak gücünüz var.
Çocuklar, Kuday için, benim için,
Zavallı Kırgız eli için,
Mızrak çevirip, saf bozan
Takdir günü yetince oka uçan.
Eceli gelen kişi ölmez mi,
Kuday'ın yazıp koyduğunu
Zavallı kul görmez mi.
Kazılmış derin çukurdan,
Kaynatılıp konmuş çilesinden
Ayırıp kurtarıver,
Buurul'u Kıtay elinden.

One of you — the rein kept for his steed,
Of my Almam who passed to the other world,
The trust he left at six months old,
One of you the clear spring of the crags,
One of you the valiant kökcal Manas's
Fierce one left behind as a gift.
One of you, of foe-crushing father Çubak,
The heart's-piece he reared with lullabies.
Children, you have tulpar steeds swift of foot, While the three kökcals live,
If you gird yourselves and enter, brave ones,
You have the strength to break Beecin.
Children, for Kuday's sake, for mine,
For the poor Kırgız people's sake,
Twirling the lance, breaking ranks,
When fate's day comes, felled by the arrow.
Does not a man die when his hour comes?
What Kuday has written down,
Shall the poor servant not behold it?
From the deep-dug pit,
From the torment set boiling for him,
Part him and set him free —
Buurul, from the Kıtay's hand.

Tulparın ağzını çeviriver,
Kalça'ya mızrak uzatıver,
Çocuklar, Kıtay'ın yurdunu kırıp verin,
Buurul'u göze gösterirsen,
Ey çocuklar, diri kalıp neyleyeyim,
Kocamış gelen han Bakay
Ben size kurban olup gideyim!
Erenlerim, hanlarım,
Yoldaş tuttuğum kökcal çocuklarım!
Aziz can nice sıkışmış,
Çarpışmanın hâli böyledir,
Yaman aslanın çocukları,
Nara atıp yetişin,

Turn the tulpar's head about,
Thrust your lance at Kalça,
Children, cut down the Kıtay's land for me,
If you show Buurul to my eyes,
O children, what use to stay alive,
Han Bakay grown old in years,
Let me go as a sacrifice for you!
My champions, my khans,
My kökcal children I took as comrades!
How hard-pressed the dear soul is,
Such is the way of battle,
Children of the fearsome lion,
Raise the war-cry and ride to it,

Küheylan yürük mal için
Haydi çocuklar, boş durmadan
Kırgın salıp gidin».
Deyip, böylece ulu Bakay
İnişte er saplayın,
Çocuklar, ellişer sıra birden saplayın,
Göçüp giden atan Manas'tan

On mislini çok saplayın,
Ey çocuklar, siz sağken
Argın, Kırgız az yurdunu
Yayını kesip yiyor,
Cañcuñ'u bozarım diyor.
Karnı acıkınca, aziz yurdun
Kazısını kesip yiyor,
Kakan'ı bozarım diyor.
Kocamışken Bakay Han,
İhtiyarken Sarıkan
Çocuklar, sizin önünüzde
Kurban olalım demekte.
Kaza yetip, gün biterse,
Çarpışa çarpışa ölürüz.
Ölmeyip diri durdukça
Çocuklar, arka olup dururuz».
Deyip, böylece, ulu Bakay

For the swift courser's sake,
Come, children, do not stand idle,
Go and loose the slaughter».
So saying, great Bakay:
On the downslope spear the men,
Children, spear fifty ranks at a stroke,
Than your forefather Manas who passed on,
Spear ten times as many more,
O children, while you live,
The Argın and Kırgız, that scant people —
He cuts and eats their caya fat,
And says, I shall break the Cañcuñ.
When his belly hungers, the dear people's
Kazı he cuts and eats,
And says, I shall break Kakan.
Though grown old, Bakay Han,
Though aged, Sarıkan,
Children, here before you
Say, let us be the sacrifice.
If doom arrives and our day ends,
We shall die fighting on and on.
And so long as we live undying,
Children, we shall stand at your backs».
So saying, thus, great Bakay

Kocamışken söz söyleyip,
Bahadır aban Bakay'ın
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı pek çoktur,
Aban Bakay er kökcal
Sönen ateşi tutuşturan,
Ölen canı dirilten.
Kopanı ulayan,
Saçılanı derleyen,
Boşuna bakıp yatmayan,
Nişanı yampiri atmayan,
Kaplan Manas beyini
Ata olup koruyan.

Spoke his word though grown old,
Your batyr elder Bakay's
Prowess is like no other,
His valor is beyond measure,
Your elder Bakay, the kökcal man,
Kindler of the fire gone out,
Reviver of the soul that died.
Joiner of what was torn away,
Gatherer of what was scattered,
Never lying idle and staring,
Never shooting wide of the mark,
His lord, the tiger Manas,
Guarding him as a father.

Yaşlılığı çöküp ulu Bakay
Kapka-Taş'ta çok durup,
Geçmişi derinden anıp,
Ak sakalı seyrelip,
İki yanaktan akan yaş
Viran kalası Bakay'ın
Köprücükten aşağı dökülüp.
Düşüncesi kırk yola bölünüp,
Kaygı çekip ulu Bakay
Gözünün yaşı dökülüp.
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgili Bakay abanız,
Sezilmeyeni sezdiren,
Bakay'ın doğanlığına bakın, Sapı çelik, ucu keskin
Kendisi âdemoğlunun doğanı,
Aban Bakay ulu kökcal
Ermiş kocanın kulunudur.
Boranın yüzünü sıyıran,
Âlemin hepsini dolaşan,
Nice devden mektup alan,
Kaplan Bakay diye anılan,
Gök vaşak börkü giyip,
Yedi bölük düşman gelse
Tek girip bir vuran.
Erliğinden coşan,
On ikisinde Manas'a

Old age weighing on great Bakay,
Long he stood at Kapka-Taş,
Recalling the past from deep within,
His white beard grown thin,
The tears that ran down both his cheeks —
Of poor forlorn Bakay —
Spilled down past his collarbone.
His thoughts split forty ways,
Great Bakay bearing sorrow,
The tears poured from his eyes.
Who makes known the unknown,
Your wise elder Bakay,
Who makes felt the unfelt,
Behold the falcon nature of Bakay, Steel-hafted, keen of point,
Himself the falcon of the sons of Adam,
Your elder Bakay, the great kökcal,
Is the foal of a saintly elder.
Who strips the face of the blizzard,
Who has wandered all the world,
Who took letters from many a giant,
Renowned as Bakay the Tiger,
Wearing his grey-lynx börk,
Should seven columns of foes come on,
He enters alone and strikes one blow.
Overflowing with his manhood,
At twelve years old to Manas

Yoldaş olup kavuşan,
Saldırdığı düşman yüne dönen,
Yiğit Bakay abanız
Manas'a Kadir gecesi olan.
Olgun Bakay kökcalın
Ölçüsü yok arkası.
Kocasa da Bakay'ın
Semetey'e pek büyüktür
Ala-Too gibi arkası.
Yer dumanlanıp toz olup,
Gök ala kalkanlı don giyip,

He came and joined as comrade,
The foe he charged turned soft as wool,
Your valiant elder Bakay
Was to Manas as the Night of Power.
Of the seasoned kökcal Bakay
The backing he gives is measureless.
Though Bakay has grown old,
For Semetey it is vast indeed,
His backing like the Ala-Too.
The earth fuming into dust,
Donning garb with the grey-pied shield,

Gök çolak ata binip,
Durmadan Bakay abanız
Tuğ tutan güç olup.
Yer dumanlanıp toz olup,
Türlü türlü can olup,
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Namlı hanın Sarıkan
El süren güç olup,
Koñurbay'a doğru yönelip,
Ordu çığrışıp gümbürdeyip,
Çelikten mızrak kaldırıp,
Davulbaz sıkı dövülüp,
Ordu aklını şaşırıp,
Ay alemli tuğ dolup,
Haykırışan gürültü olup,
Çelik mızraklar çatışıp,
Gazanın hâli böyledir
Malı şöyle dursun, düpedüz
Canından geçiverip,
Boz keseyi kuşanıp,
Kırgızlar nara salıp,
Mızrağın başı çarpışıp,
Askerin başı tokuşup,
Bilezikli, birbirinin tıpkısı
Boz binenini bir yana ayırıp.
Binilmemiş en güzel
Yedek binenini bir yana ayırıp.

Mounting the maimed grey steed,
Without pause your elder Bakay
Became the power that holds the banner.
The earth fuming into dust,
Souls of every kind arising,
Rearing up his Tuuçunak,
The famed khan Sarıkan
Became the power that drives the host,
Turning straight toward Koñurbay,
The host crying out and thundering,
Raising lances of steel,
The war-drums beaten hard,
The host driven out of its wits,
Banners with moon-finials thronging,
A clamor of shouting rising,
Steel lances clashing together,
Such is the way of holy war —
Let goods be, plainly and outright
They gave up life itself,
Girding on the grey pouch,
The Kırgız raising the war-cry,
Lance-heads striking together,
Soldiers' heads colliding,
Braceleted, each the other's twin,
Setting apart those mounted on greys.
The fairest never yet ridden,
Setting apart the spare mounts to one side.

Bunun sarı atlısı öndedir,
Ağırbaşlısı kıyıdadır.
Bahadırları öndedir,
Pehlivanları ardındadır,
Toy delisi kıyıdadır,
Erenleri öndedir.
Kumu yanlamasına keserek,
Sürüp getirip vermişti,
Kuşatıp Kırgız kalın yurt
Derleyip getirip vermişti,
Yılkısı tulpar, ala baş,

Its yellow-horsed riders in the van,
Its grave ones at the flank.
Its batyrs in the van,
Its wrestlers just behind,
Its feast-mad wild ones at the flank,
Its champions in the van.
Cutting slantwise across the sands,
He had driven them here and given them,
The thick Kırgız people, encircling,
Had gathered, brought, and given them,
Their herds tulpars, pied of head,

Argın, Kırgız karışık
O ordunun ardından
Altındaki bindiği –
Beriki Manas kökcaldan
Armağan kalan Taytoru.
Üstündeki giydiği –
Manas'tan kalan Akolpok,
Düğmesi tam dokuz,
Düğmelerini kavuşturup,
Bunun kopçası tam dokuz,
Sinek kadar cana ısmarlayıp,
Manas'tan kalan boz kese
O dünyaya göçen Manas'tan
Emanet kalan Zulpukor
Hem yanında şakırdayıp.
Oynayarak atsan oçogor,
Sahiden sıkınca koyçagır,
Düşmana salsan saf bozar.
Barañı atsa şaşırmaz,
Altmış kez atsa bozulmaz,
Üstün çelik Almabaş*,
Irak yakın seçmez,
Kuşanınca düpedüz
Kürek kemiğinin aynasıdır,
Boğuşan düşmana uzatınca
Emanet canın eğlencesidir.
Önceden göçen Manas'tan
Miras kalan Akkelte

Argın and Kırgız mingled,
Behind that host,
What he rode beneath him –
From Manas, the kökcal of former days,
Taytoru, left behind as a gift.
What he wore upon him –
Akolpok, left from Manas,
Its buttons nine in all,
Fastening its buttons close,
Its clasps nine in all,
Commending his fly-small soul to God,
The grey pouch left from Manas,
From Manas who passed to the other world,
Zulpukor, left in trust,
Clattering there at his side.
Fired in play, the oçogor,
Squeezed in earnest, the koyçagır,
Loosed on the foe, it breaks the ranks.
The barañ, when fired, never strays,
Fired sixty times, it never fails,
The peerless steel Almabaş,*
Choosing neither far nor near,
Once girded on, outright
It is the mirror of the shoulder-blade,
Leveled at the grappling foe,
It is the plaything of the mortal soul.
From Manas who passed before,
Akkelte, left as legacy,

Kürek üstünde parıldayıp.
Gören gönlü bölünüp,
Gök yalçın dağ gibi görünüp.
Arslan gibi gözü çakıp
Altındaki küheylanı,
Tay Buurul'dan ayrı düşüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Kederlenip içi yanıp,
Gönlü fena bölünüp.
Burnu dağ burnu tepesi gibi,

Gleaming there above his shoulder.
The heart of the beholder torn,
He loomed like a sheer blue mountain.
His eye flashing like a lion's,
The courser beneath him,
Parted from Tay Buurul,
His very ribs torn loose,
Grieving, his heart aflame,
His spirit sorely torn.
His nose like the crest of a mountain spur,

Manas'ın oğlu haşarı
Boğuşanı yutacak gibi.

Kayalı dağın sırtı gibi,
Manas'ın oğlu haşarı
Çarpışanı yiyecek gibi.
Boyunu posunu görsen,
Kökcalın dalgasına
Dağ dayanak veremez.
Kırk hanın eli derlenip,
Han Koñurbay baş olup,
Bahadıra çarpışıp yaklaşamaz.
Altın keseyi kuşanıp,
Adam, ay değmiş gibi nur saçıp.
Semetey'in hâli şöyledir –
İnce dudak, yar gibi kaş,
Görünüşü başka, heybeti zorlu,
Kökcalı görsen düpedüz
Öldüm deyip candan ümit kes.

Gören gönlü bölünüp,
Kökcal, göçen Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi görünüp.
Bahadırın hâli böyledir –
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Atası Manas kökcaldan
Aşkın doğan yiğit er.
Sözün boşu olmaz,
Bahadırın ordu içinde nökeri,
Vuruşmaya giren seçkin yiğit,

Karaltısı candan bambaşka,
Bahadırının nökeri,
Yüzleşip düşmana giren,
Çarpışmaya birlikte giren,
Arka olup veren.
Kavgaya önce yetişeni,
Şöyle böyle deyinceye dek

The unruly son of Manas
Looked fit to swallow whoever grappled him.
Like the ridge of a craggy mountain,
The unruly son of Manas
Looked fit to devour whoever fought him.
If you saw his height and bearing —
Against the kökcal's surging wave
No mountain could stand as prop.
The hosts of forty khans assembled,
With Han Koñurbay at their head,
Could not close with the batyr in fight.
Girding on the golden pouch,
The man shed light as if moon-touched.
Such is the state of Semetey –
Thin lips, brows like a sheer cliff,
His look apart, his majesty stern,
See the kökcal, and outright
You would say I am dead, and despair of life.
The heart of the beholder torn,
The kökcal seemed the very image
Of Manas who has passed away.
Such is the state of the batyr –
Tall of stature, broad of shoulder,
Both wrestler and lion,
Than his father, kökcal Manas,
A valiant man born to surpass him.
No word of this is idle,
The batyr's companion within the host,
The chosen brave who enters combat,

His silhouette unlike any living soul,
The companion of his batyr,
Who goes face to face against the foe,
Who enters battle at his side,
Who stands and gives his backing.
First to arrive at the fray,
Before one could say this or that,

Çatır çatır girişeni.
Vuruşmaya giren büyükleri,
Can alıcı gibi endamı,
O nökerlerin içinde
Börk al dese baş kesen,
Başka soylu ereni.
Su iç dese, ağı içen
Kıpkızıl deli ereni.
Kar dök dese, cin döken
Hunhâra denk yiğidi.
Vursa balta işlemeyen,
Saplasa kılıç delmeyen,
Zırh kuşananı seksen dört.
Kökcalın süzüp baktığı yan
kızıl alev, Bu coşkun Kulçoro

Crashing headlong into it.
The elders who enter combat,
His form like the taker of souls,
Among those companions:
Told take his börk, he takes the head,
A champion of another breed.
Told drink water, he drinks poison,
A champion crimson-mad.
Told pour snow, he pours out demons,
A brave the match of the bloodthirsty.
Struck, no axe can bite him,
Stabbed, no sword can pierce him,
Those girded in armor, eighty-four.
The side the kökcal's gaze swept over
was crimson flame, This surging Kulçoro

Bahadırları, aslanları
Hepsi sıra sıra gürleyip,
Davulbaz kulak sağır edip,
Haykırış büsbütün uğultu olup,
Kahırlanıp yerleşip,
Cenk pusatının hepsini
Tümü birden kuşanıp.
İşte o zaman Semetey
Kapı kanadı gibi ak diş –
Halktan başka bir diş,
Dişlerini sıkınca düpedüz
Darı gibi ufalayıp saçarak,
Ağzından gök alev
Fışkırıp savrularak,
Halkına gayret söyleyip,
Saldıran düşmandan çekinme deyip,
Ardı ardınca gerileyip.

—
The batyrs and the lions
All thundering rank on rank,
War-drums deafening the ear,
The shouting one unbroken roar,
Settling in with wrath,
All the weapons of war
They girded on all at once.
Then it was that Semetey —
White teeth like a door's leaf –
Teeth unlike the common folk's,
When he clenched his teeth, outright
Grinding them like millet, scattering,
From his mouth blue flame
Spurting and whirling forth,
Speaking courage to his people,
Saying, shrink not from the charging foe,
Falling back one after another.

Gerileyip kaçma deyip,
İşte o zaman Semetey
Ardından sürüp yürüdü,
Vay, yerinden oynamaz yiğit er!
Buurul atın derdinden

Saying, do not fall back and flee,
Then it was that Semetey
Rode driving on behind them,
Ah, a valiant man not to be budged!
For grief over the horse Buurul,

Kederlenip kaygılanıp,
İtibar bulurum deyip durup,
Buurul attan ayrılıp,
Sadak gibi yiğit er –
Yerinden oynamaz yiğit er.
Ordusuna baksa,
Hepsinden bambaşka,
Bahadırlığı pek çoktur.
Almambet oğlu Külçoro
Âlemi bozan aslan imiş.
Aslında gariban çocuğun
Her yanı denk imiş,
Abasının önünden
Dua isteyip haşarı
Şimdi gelmiş demi imiş.
Sağ omzu geniş imiş,
Oyrat'tan çıkmış aslan imiş.
Işıldayan kızıl kor imiş
Kulak duyup, göz görmüş
Ay-âlemde yok imiş.
Işıldayan kızıl kor imiş,
Düşmana çelik ok imiş.
Bindiği atı boz imiş.
Her yanı denk imiş.
Düpedüz Almam kökcaldan
Aşkın doğan er imiş.
Su gibi boz at binip,
Çalımlı boz atın
Gür kuyruğunu sıkı düğüp,
Cazayıl tüfeğini takınıp,
Can alıcı gibi kerata
Düşman yanına hazırlanıp.
Pusatını kuşanıp,

Beline kınsız kılıç bağlanıp. Sürüp
gelip Boz atın
Yeniden yağacak bulut gibi,
Kahrı yüzüne vurup.
Bileği kalın, taş yürek

Sorrowing and full of care,
Standing firm, saying, I shall win honor,
Parted from the horse Buurul,
A valiant man straight as a quiver –
A valiant man not to be budged.
Look upon his host —
He stands apart from all,
His valor is beyond measure.
Külçoro, son of Almambet,
Was a lion who broke the world.
In truth the orphan boy
Was matched in every part,
Before his elder brother
The unruly one begging blessing —
Now his hour had come.
His right shoulder was broad,
A lion sprung from the Oyrat.
He was a glowing crimson ember,
Of all ears heard and eyes have seen,
His like was not in the moonlit world.
He was a glowing crimson ember,
To the foe he was a steel arrow.
The horse he rode was grey.
He was matched in every part.
Outright, than kökcal Almam
He was a man born to surpass him.
Riding the grey horse fluid as water,
The swaggering grey horse's
Thick tail he knotted tight,
Slinging on his cazayıl musket,
The rascal like the taker of souls
Made ready to face the foe.
Girding on his weapons,

A sheathless sword bound at his waist.
Riding up, the Grey horse —
Like a cloud about to rain anew,
His wrath rose into his face.
Thick of wrist, stone-hearted,

Fil endamlı haşarı.
Boğumlu sırlı mızrağı
Koca gövdeyle yukarı dikmiş.
Düşmanla vuruştuğunda
Korkup koltuk açmayan,
Vuruşmaya girince
Tavşan gibi yere çakan.
Geniş göğüs, yayvan döş
Yakışıklı Külçoro
Sarı ok geçmez don giyip,
Sarı sahtiyan şalvar giymiş.
Sayısız düşmana sataşsa,
Tek başına dalıp bir vurmuş.
Ata hâlini sorarsan –
Almambet'in çocuğudur.
Düşmanın bozup alamadığı,
Argın ile Kırgız'ın
Demir gibi surlu kalesidir,
Buurul'u çekip almaya
Koñurbay'da niyet var.
Çift kolanlı yavuzun
Erliği şunca, baksana.
Kanıkey'in ok geçmezini
Göbeğinin başından
Ok geçmezi giyinip,
Kıtay'la cenk olacak deyince
Kayınına gider gibi
Işıl ışıl gülüp sevinip.
Zıñ zıñ edip aldırmadan,
Kara kurt gibi Kıtay'ı
Topuğuna denk tutmadan.
Erlik ile aslanlığı
Bu kerata çocuğa
Ölçüsüz vermiş meğer,
Çocuk kökcal Külçoro

The unruly one with an elephant's frame.
His jointed, lacquered lance
He raised upright with his great body.
When he traded blows with the foe,
Never flinching, never giving opening,
Once he enters combat,
He pins them to earth like hares.
Broad of chest, wide of breast,
The comely Külçoro
Donned mail no yellow arrow pierces,
He wore trousers of yellow morocco leather.
Should he tangle with countless foes,
He dove in alone and struck one blow.
If you ask after his father's line –
He is the child of Almambet.
What no foe could break and take,
Of the Argın and the Kırgız
He is the iron-walled fortress,
To wrest Buurul away
Koñurbay has his design.
The fierce one with the double girth —
Behold how great his manhood is.
Kanıkey's arrow-proof mail
From above his navel
He donned the arrow-proof mail,
At word there would be war with the Kıtay,
As if going to his in-laws,
He beamed and laughed, rejoicing.
Buzzing on, paying no heed,
The Kıtay thick as black wolves
He deemed not worth his heel.
Manhood and lionheart
To this rascal boy
Were given beyond all measure —
The boy kökcal Külçoro

Kollayıp ağzını çevirmişti,
Abası Semetey'den
Dua isteyip durmuştu.

Watchful, had turned his horse's head,
From his elder Semetey
He stood begging for a blessing.

«Gümüş gözlü, gün yüzlü
Gürleyen Semetey,
Abam, burada durursun.
Ak sakallı ulu Bakay
Babam, burada durursun.
Kançoro ile Sarı Han
Varlığım, burada durursun.
Argın Kırgız düşünceye dalıp,
Yurdum, burada durursun.
Avuç açıp duanı ver,
Kökcal abam, yiğit aslan!
Duanı verirsen alayım,
Kaynayıp yatan çok Kıtay'ın
Çarpışmasına varayım.
Abamın Buurul'unu
Altı ay durmadan vuruşup,
Ayırıp kurtarayım.
Kazam yeterse öleyim.
Atam, aslanlar destek olsa,
Tutuşup göreyim.
Çınmaçın'a, Kakan'a
Dayanıp altı ay vuruşup,
Bir süreyim altı aya dek
Parçalaşıp saf bozup,
Takdir yetse oka uçup,
Gök ala sakal Mançu'nun
Er olduğunu bileyim.
Kahrolası Mançu'yu
Bu yıl Beecin'e dek süreyim.
Hesap vermez Mançu'ya
Soğuk kemendi salayım.
Atam Almambet'ten kalan altın taht,

Çevresi çınar bağ,
Solon, Mançu nice boy
Elimi çekip alayım.

Rabbim Taala yol verirse,

«Silver-eyed, sun-faced,
Thundering Semetey,
My elder, you stand here.
White-bearded great Bakay,
My father, you stand here.
Kançoro and Sarı Han,
My treasures, you stand here.
Argın and Kırgız sunk in thought,
My people, you stand here.
Open your palms and give your blessing,
My kökcal elder, valiant lion!
Give me your blessing and I will take it,
Of the many Kıtay lying aswarm,
Let me go to their battle.
My elder's Buurul,
Fighting six months without pause,
Let me part him free and save him.
If my doom arrives, let me die.
My father, if the lions lend support,
Let me grapple and see.
Against Çınmaçın, against Kakan,
Let me hold and fight six months,
Let me drive on for six months' time,
Tearing apart, breaking ranks,
If fate arrives, felled by the arrow,
Of the grizzle-bearded Mançu
Let me learn if he is a man.
The accursed Mançu —
Let me drive him this year to Beecin.
On the Mançu who renders no account
Let me cast the cold lasso.
The golden throne left from my father Almambet,
Ringed round with plane-tree groves,
The Solon, the Mançu, many a tribe —
Let me wrest my domain back into my hand.

If my Lord Most High grants the way,

Gök ala sakal Mançu'yu
Kurbanlığa keseyim.
Öldürüp yurdunu kırayım,
Böbürlenen Mançu'nun
Öz atını ganimet kılayım.
Savaşı adamakıllı salayım,
Ganimete giden Buurul'u
Kıtay'dan çekip alayım,
Kaynaşan kâfire,
O Kıtay'ın başı olan
Han Koñurbay kâfire,
Taş kuşanmış keleşe,
Cepken giymiş güçlüye,
Mercan boncuklu, inci taşlı
Nicesiyle savaşıp,
Kurban olsun bizim baş,
Güçlü kuvvetli bu can varken
Yürüğü nasıl verelim!
Gök ala sakal Mançu'yla
Güreş edip görelim.
Güreşe varmazsak,
Azgınlaşıp gelen Mançu'dan
Yürüğü çekip almazsak
Doğmamış gibi batıp çökelim,
Almambet oğlu dedirtmeden
Mezar azabını görelim,
Ardımdan sayısız orduyla yürüyüver,
Mançu'yla karışırsa
Altmış günde yas tutuver,
Altmış günde gelmezsem
Hasret söyleyip söz koy,
Taze çağında dökülüp,
Külçoro öldü deyiver!»
Deyip, böylece Külçoro
Topluluktan çıkıp ayrılıp,
Ululuğu dağ gibi görünüp,
Bulut gibi uçan boz atın
Ağzını çekip çevirmişti,

The grizzle-bearded Mançu
Let me slaughter as the sacrifice.
Let me slay him and cut down his land,
The boasting Mançu's
Very own horse let me take as booty.
Let me wage the war in earnest,
Buurul, gone off as booty,
Let me wrest him back from the Kıtay,
Upon the swarming infidel,
Upon the head of that Kıtay,
Upon the infidel Han Koñurbay,
Upon the bald one girded in stone,
Upon the strong one in his jacket,
With coral beads and pearl-set stones,
Warring with many such,
Let our head be the sacrifice,
While this strong, hale soul remains,
How can we give up the swift one!
With the grizzle-bearded Mançu
Let us wrestle and see.
If we do not go to the wrestling,
From the Mançu coming on in fury
If we do not wrest the swift one back,
Let us sink and founder as if never born,
Before they say son of Almambet,
Let us see the torment of the grave.
March behind me with the countless host,
If it comes to grips with the Mançu,
In sixty days take up the mourning,
If I do not come in sixty days,
Speak the lament and lay down the word:
Fallen in the freshness of his youth,
Say it — Külçoro is dead!»
So saying, thus Külçoro
Went out apart from the assembly,
His grandeur looming like a mountain,
The grey horse flying like a cloud —
He drew and turned his head about,

Şay'ın koruduğu er çoro
Gün gibi yüzü parlayıp,
Gülümseyip ışıldayıp,
Işıldayıp kızıl kor olup,
Dua isteyip duraklayıp.
Çarpışmaya tek gitmeye,
Tutuşacağı sayısız el
Küheylan olan Buurul'u
Ayırıp kurtarmaya,
Kara kurt gibi Kıtay'a
Gazayı adamakıllı kılmaya
Dua isteyip haşarı
Şay'ın koruduğu Külçoro
Işıl ışıl gülüp durmuştu.
Kederlenip Bakay Han,
Kaygılanıp Semetey
Gönülleri bölünüp,
Çok içleri sızlayıp,
Külçoro nasıl olur diye,
Kökcal Bakay abanın,
Er Semetey ağanın
Gönülleri bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Boz tepelik, kırk gün çöl
İnsanın aşacağı bel değil,
Alööke oğlu Koñurbay
Gök ala sakal er Mançu
Teke tek çıkılır er değil.
Ganimet kıldı Koñurbay
Cana denk Buurul'u.
Keçil'in hanı kökcala
Karşılaşıp savaş salayım,
Keçil'in hanı Mançu'yu
Beecin'e sürüp varayım.
Ayköl'üm Bakay, er abam,
Duanı verirsen alayım,
Ok geçmez donu giyeyim,
Kara kurt gibi Kalday'a
Kakan'a dek vurayım».

The brave çoro whom Şay protects,
His face shining like the sun,
Smiling and glowing bright,
Glowing, becoming crimson ember,
Pausing to beg the blessing.
To go alone into the battle,
The countless folk he would grapple,
Buurul the courser
To part free and rescue,
Upon the Kıtay thick as black wolves
To wage holy war in earnest,
The unruly one begging blessing,
Külçoro whom Şay protects
Stood beaming with laughter.
Bakay Han grieving,
Semetey full of care,
Their hearts were torn,
Their innards aching sore,
Wondering how Külçoro would fare,
The kökcal elder Bakay's,
The lord Er Semetey's
Hearts were torn within them,
The tears poured from their eyes:
Grey hills and forty days of desert —
No pass for man to cross,
Koñurbay, son of Alööke,
The grizzle-bearded Mançu man,
No man to face in single combat.
Koñurbay has made his booty
Of Buurul, dear as life.
Upon the kökcal khan of Keçil
Let me meet him and loose the war,
The Mançu khan of Keçil
Let me drive all the way to Beecin.
My Ayköl Bakay, my elder man,
Give me your blessing and I will take it,
Let me don the arrow-proof garb,
At the Kalday thick as black wolves
Let me strike all the way to Kakan».

Deyip, böylece, Külçoro
Ok yetişmez Boz atın
Ağzını çekip çevirmişti,
Teke tek meydana çıkmaya,
Rast gelirse Koñurbay
Cenkleşip yere tıkmaya,
Yazgı çekerse ölmeye,
Sinek kadar canı vermeye,
Gerçek kırgını salmaya.
Er hunhârın Buurul'unu
Çocuğun ayırıp almaya,
Yular takan ihtiyar
Oynak salınan Boz atı
Sıcak gemden doğrultup,
Çalım satan yağızı
On iki pehlivan yedekleyip,
Gören gönlü bölünüp,
Dua isteyip durduğunda
Almambet oğlu Külçoro
Gök yalçın dağ gibi görünüp.
Elindeki sır mızrağın
Flaması dalgalanıp,
Bin renge girip parıldayıp.
Çelik döküp, su verip,
En yarayanını çıkarmış.
Dürttüğü yere girsin diye,
Düşmana ucu yetsin diye,
Değdiği yer sağ kalmadan
Kabarıp şişip gitsin diye.
Kabarıp şişip gitsin – diye
Geri dönülmez yerine
Geri dönmeden yetsin diye,
Düşmana uzatınca kızarıp,
İnsanın gözyaşıyla sulanıp, Demin
Kalça aldığında
Sapını doksan kez buran,
Topal usta Bölökbay
Gündüz durup dinlenmeden,

So saying, thus, Külçoro —
The Grey horse no arrow overtakes,
He drew and turned his head about,
To ride out for single combat,
Should Koñurbay cross his path,
To war with him and ram him into earth,
To die should destiny so draw,
To give his fly-small soul,
To loose the slaughter in earnest.
The bloodthirsty hero's Buurul
For the boy to part away and take,
The old man who fixed the halter,
The Grey horse, playful in its gait,
Set straight from the warm bit,
The swaggering dark bay —
Twelve wrestlers led him in hand,
The heart of the beholder torn,
As he stood begging the blessing,
Külçoro, son of Almambet,
Loomed like a sheer blue mountain.
The lacquered lance in his hand,
Its pennon rippling in the wind,
Glittering in a thousand hues.
Casting steel and tempering it,
He brought out the fittest of them all.
That it might sink where it was thrust,
That its point might reach the foe,
That no place it touched stay whole,
But blister, swell, and perish.
That it blister, swell, and perish – saying,
To the place of no returning
That it reach without returning,
Reddening when leveled at the foe,
Tempered in the tears of men, Just now,
when Kalça took him,
Who twisted its haft ninety times,
The lame master Bölökbay,
By day not stopping for rest,

Gece içinde uyku almadan,
Topal usta onarmış.

Fil derisini kaplatıp,
Tutamak yerini yontmuş.
Elden kayıp gitmesin diye
Tutamak yerini sırlamış.
Düşmana uzatınca kızaran,
Savurunca uzayan.
Kendiliğinden uzayan,
Ölçüp yapılmış sır mızrak
Sapı tunçtan çatılmış.
Eceli gelene saklanmış,
Püskülünü kıldan taktırmış,
Cenge yaraşır donatmış.
Sinek konsa çın diye öten,
Kamçı değse yağızın
Yer yarılıp çan gibi öten.
Yaman pusattan sır mızrak
O elinde parıldayıp.
Ok geçmeyen zırh gömlek
Düşman kurdu kökcalın
Boyuna posuna bakma.
Ok geçmez don giyinip,
Ok yetişmez tulpar binilip,
Gözle gören yaşıtları
Kökcal nasıl olur diye,
Bu yandan yanıp yakılıp.
Gelin ağlayıp çığrışıp,
Koca karı ağlayıp hıçkırıp,
Yurdu kederlenip durmuştu.
İşte o zaman Semetey
Karardıkça kararıp,
Çocuğa gayret verip
Duasını verip durmuştu.
«Cana denk Buurul'u
Benim zamanım fena kavruldu,
Cana denk yalnız at,
Benim dayanağım çorom gidiyor,

By night not taking sleep,
The lame master wrought it anew.

He cased it in elephant hide,
He carved the gripping-place.
That it might not slip from the hand,
He lacquered the gripping-place.
Reddening when leveled at the foe,
Lengthening when swung.
Lengthening of its own accord,
The lacquered lance made to measure,
Its haft joined out of bronze.
Kept for him whose hour has come,
Its tassel he had set with horsehair,
He fitted it out worthy of war.
Should a fly light on it, it rings out çın,
Should the whip touch the dark bay,
The earth splits and it rings like a bell.
The lacquered lance, a fearsome weapon,
Glittering there in his hand.
The mail shirt no arrow pierces —
Of the kökcal, wolf to his foes,
Do not judge by height and bearing.
Donning the arrow-proof garb,
Mounting the tulpar no arrow overtakes,
The agemates who saw with their eyes,
Wondering how the kökcal would fare,
Burned and lamented on this side.
The young brides wept and cried aloud,
The old crones wept and sobbed,
His people stood in grief.
Then it was that Semetey,
Darkening ever darker,
Giving the boy heart,
Stood giving him his blessing.
«Buurul, dear as life —
My days are sorely scorched,
The only horse, dear as life,
My prop, my çoro, is going,

Yaradan, bir kendine emanet!
Boy ölçüşeceğin Koñurbay

Çimdikleşecek eli çok Mançu,

Ayrılıp gidiyor işte.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı domuzdan
Ninniyle büyütülen Külçoro
Çocuk ölmeye gidiyor.
Küheylan Buurul'dan ayrılıp,
Atın hakkını veririm diye,
Yiğidin Semetey kaldı kırda.
Umut bağlayıp oturmuşum
Bir Külçoro çocuğa!»
Deyip, böylece, Semetey
Avuç açıp o ağlayıp,
Öte yanından arslanı
İhtiyar Bakay dahi ağlayıp.
Argın, Kırgız karışık
Avuç açıp hıçkırıp.
El kaldırıp hepsi,
Sarı Han, ihtiyar Bakay
Duasını verip çığrışıp.
Atası Manas kökcaldan
Aşkın doğan koca hunhâr

Yedi yıl kısır kalan
Kambar ata ak boz kısrağı
Kulağı ile perçemini
Birlikte tutuverdi,
Yıkmadan o kısrağı
Beyin dua okuyup kurban etti,

Yıkmadan koca kısrağın
Başını kesiverdi.
Çocuk, Buurul'dan başka küheylan yok,
Aşkın doğan er çoron:

Creator, to You alone I commend him!
Koñurbay whom you will measure against,

The Mançu with many hands to claw with
—
See, he parts from us and goes.
Cotton-sashed, wide-booted,
From the swine khan of Keçil,
Külçoro, reared with lullabies,
The boy is going to his death.
Parted from Buurul the courser,
Saying, I will pay the horse his due,
Your brave Semetey stayed on the steppe.
I have sat here binding all my hope
To one boy, Külçoro!»
So saying, thus, Semetey
Opened his palms and wept,
And on the other side the lion,
Old Bakay wept as well.
Argın and Kırgız mingled,
Opened their palms and sobbed.
All raising up their hands,
Sarı Han and old Bakay
Gave the blessing, crying aloud.
Than his father, kökcal Manas,
The great bloodthirsty one born to surpass
—
Barren for seven years,
The white-grey mare of Kambar ata,
By her ear and by her forelock
He seized them both together,
Without felling that mare,
The lord read the prayer and made her sacrifice,
Without felling the great mare,
He struck her head clean off.
Boy, there is no courser but Buurul,
Brave çoro born to surpass:

Külçoro, senden başka kardeş yok!
«Abam, razı olmam bunlara,
Kazara düşüp kalırsam
Kardeşim değil, yeğenim yok,
Külçoro sağ olsun diye,
O yandan gönlüm tok!»
İçi yanıp, bağrı kor,
Kederlenir hunhârın
İşte bundan başka sözü yok.

Külçoro, there is no brother but you! «My
elder, I will not consent to this,
If by mischance I fall and stay,
No brother of mine, no nephew have I,
But saying, may Külçoro live,
On that side my heart is full!»
His heart aflame, his breast an ember,
The bloodthirsty one grieves —
And beyond this he has no word.

Gökten türlü türlü bulut kaplayıp,
Başına türlü türlü müşkül bir gelip,
Çocuğun teke tek izin isteyip varmaya,
Alööke oğlu Koñurbay'la
Yüzleşip savaş salmaya.
Argın ile Kırgız'ın
Vebali sevabı olur mu,
Bahadırın görevini varıp almaya
Bastırıp gelen Koñurbay'ın,
Kalday oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Önüne karşı varmaya,
Esirgemeden kavga salmaya.
Cefa gelse buyruğu
Görmeye gidiyor.
Dayanak da yok, yoldaş yok
Yalnız varıp Kıtay'a
Ölmeye gidiyor».
Deyip, böylece, Semetey
Kahırlanıp iş büyüyüp,
Kendinin içi pek tütüp.
Yiğidin kökcal diye anılıp,
Delice doğan gibi aziz göz
Kırpmadan göze yaş alıp,
Kahırlanıp ordu kurup,
İçi pek tütüp,
Boğuk sesle yaşarıverdi.
Kökcal kederlenip dururken
Işıl ışıl gülüp aslan çoron,

Clouds of every kind covered the sky,
Hardships of every kind came on his head,
The boy asking leave to go to single combat,
With Koñurbay, son of Alööke,
To meet face to face and loose the war.
Of the Argın and the Kırgız
Will there be sin or merit in it?
To go and take up the batyr's charge,
Of Koñurbay pressing on,
Of the infidel son of Kalday,
Of the batyr Han Koñurbay,
To go out and face him square,
To loose the fight unsparing.
If torment comes, it is the decree —
He goes to meet it.
No prop, no comrade either,
Going alone against the Kıtay,
He goes to his death».
So saying, thus, Semetey,
Wrath rising as the matter grew,
His own heart smoldering sore.
The brave one renowned as kökcal,
The dear eyes like a wild falcon's,
Unblinking, taking tears into his eyes,
In wrath arraying the host,
His heart smoldering sore,
With a choked voice his eyes welled up.
While the kökcal stood in grief,
Your lion çoro beamed with laughter:

Atası Almañ kökcaldan
Kederlenip durma, sen aba!
Kendi beslediğin kuluna.
Ölüp kaldığım çağda
Koyun postlu kul idim,
Ölmeyip diri gezdiğimde
Sana hizmet eden
Almambet Han'ın oğlu idim.

Than his father, kökcal Almañ —
Do not stand grieving, you, my elder!
For the servant you yourself have reared.
In the season when I lay as dead,
I was a slave in a sheepskin,
When I walked alive, undying,
The one who served you —
I was the son of Almambet Han.

Belini sıkı kuşanan,
Yiğidim, seninle öz kardeş olan,
Koparıp atıp kopçasını
O dünyaya göçen Manas'ın
Ak belinden süzülüp,
Aziz anam Kanıkey
Rahmini yara tepip çıkan,

Who girds his waist up tight,
My brave, own brother to you, Tearing off its clasp and casting it,
Of Manas who passed to the other world,
Slipping from his white loins —
My dear mother Kanıkey,
Kicking, bursting from her wounded womb —

Ne zaman Manas oğlu idim?!
Cazayıl düşse belayı
Görmeye gidiyorum.
Öte atanın düşmanı Kalça'ya
Yalnız girip çarpışıp,
Han aba, ben ölmeye gidiyorum.
Çalımlı boz atı
Mızrak savurup, saf bozarım,
Atışa girip oka uçarım.
Takılan geri çıkamayan,
Demir urganlı Kıtay'ın
Tuzağına gidiyorum.
Tufan suyu yetişmez Kıtay'ın

When was I ever Manas's son?!
Should the cazayıl-shot fall, the calamity
I am going out to meet.
Against Kalça, foe of the forefathers,
Entering alone and fighting,
Khan elder, I go to my death. The swaggering grey horse
I swing the lance and break the ranks,
I enter the exchange and fall to the arrow.
Where the snared can never come back out,
Of the iron-roped Kıtay
I am going into the trap.
Whom no flood-water can reach — the Kıtay's

Eline gidiyorum.
Düşmanlık güden bahadırın
Okuna gidiyorum.
Kimsenin dokunamadığı Kıtay'ın
Abam, ben topunun içine gidiyorum.
Ordunu sürüp yürüyüver,
Hâlim ahvalim han aba,
Altı günde yas tutuver!

Land I am going into.
Of the batyr who nurses enmity
I am going to meet his arrow.
Of the Kıtay whom none could touch,
My elder, I go into their very midst.
Drive on your host and march,
My state and my fate, khan elder —
In six days take up the mourning!

Altı günde gelmezsem,
Alööke oğlu Kalça'nın
Cevabını söyleyip vermezsem –
Asil başım ölmüş demek,
Geri dönülmez gerçek yeri
Aziz başım görmüş demek.
Cana aşırı güç gelip,
Ciğer yaran düşmandan
Sakınıp durup neyleyeyim.
Abam aslan, senin önünde
Zavallı can, kurban olup gideyim!
Aziz anan Kanıkey
Ölmeden sağ ben gezip,
Hangi murada ereyim.

If I do not come in six days,
If Kalça's, son of Alööke's,
Answer I do not bring and deliver –
It means my noble head is dead,
The true place of no returning —
It means my dear head has seen it.
Should force too great come on my soul,
From the liver-rending foe
What use to stand back guarding myself?
My elder lion, here before you,
Poor soul, let me go as sacrifice!
Your dear mother Kanıkey —
If I roam alive, not dying,
What desire should I ever attain?

Ver aba, elini deyip,
Sakalının altından,
Gırtlağının üstünden
Hıçkırta hıçkırta koklayıp,
Elveda abam, deyip koklayıp.

Ok geçmez ata binip
Çalımlı boz atın
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğüp
Bütün gövdenin hepsini
Ok geçmezle sarıp bağlayıp,

Abay* ile örtüp kaplayıp.
Surkoen'in hâli şöyledir* –
Çapa tırnaklı, arşın sağrılı,
Engin yerin küheylanı.
Cenge binilse sarsılmaz,
Üstün tulpar bu dahi,
Kaval kemiği yontulmuş gibi,
Yolda katılaşmış yağızın
Üç konağına bir kişi
Rahat rahat konar gibi.
Cenk yolu olacak gibi
Küt kuyruklu, som tırnaklı,

Give me your hand, elder, he said,
Beneath his beard,
Above his throat,
Sobbing and sobbing, he breathed him in,
Farewell, my elder, he said, breathing him in.
Mounting the arrow-proof horse,
The swaggering grey horse's
Horsehair tail he knotted fast,
And all the body, every part,
He wrapped and bound in arrow-proof mail,
Covering and casing it with abay.*
Such is the state of Surkoen –*
Hoe-hoofed, with croup an arşın wide,
The courser of the boundless land.
Ridden to war, he never falters,
This one too a peerless tulpar,
His shank-bone as if carved and hewn,
The dark bay hardened on the road —
Along his three days' stages a man
Might camp at ease from one to the next.
As if fit for the road of war,
Blunt-tailed, solid-hoofed,

Bir budu geyik beli gibi,
Yürüyüşü yaylanın yeli gibi.

İki apışın genişliği
Tabılgılı koyak gibi
Alnındaki ak dişi
Usta dövmüş çelik gibi,
Kara bayır kazanat*,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Yazın enginde yaylatmış
Mısırdan yem verip,
Çarpışmada çocuklar binsin diye,
Yılmadan düşmana vursun diye,
Kendi eliyle bağlamış.
Semirmişi harbi gibi,

Sıçrayışı pire gibi.
Nara duysa şaşmayan,
Ay karanlık yol yürüse
Bir izini yanlış basmayan.
Yakışıklı Külçoro
Gürültü duyunca ayrılan,
Koşunca kara yer
Kat katından sökülen.
Kulan gibi kulak yatıran,
Tutuştuğu yeri yurt eyleyen.
Koşunca bu Boz at
Kasırga gibi yeri savuran.
Rastlayan ölmeden kalmayan,
Cenge binilse mübarek
Bulut gibi uçup dörtnala akar,
Ak maral kovup inek eden,

Boz ata binip Külçoro
Gök zırhı bürünen,
Gök kaplan gibi atılan.
Gök maral kovup inek eden,

Kalday oğlu kâfire,

One haunch like a deer's loin,
His gait like the wind of the summer pasture.
The breadth between his two thighs
Like a ravine grown with spiraea,
The white mark upon his brow
Like steel a master smith has forged,
A black-bay kazanat,*
Sieve-lunged, bronze-fetlocked,
Summered on the open lowlands,
Feeding him grain of maize,
That the boys might ride him in battle,
That he might strike the foe unflinching,
He tethered him with his own hand.
Fattened firm as a ramrod,

His leaping like a flea's.
Unstartled at the war-cry's sound,
Walking the road in moonless dark,
Never once setting a hoof astray.
The comely Külçoro —
Springing away at the sound of tumult,
When he runs, the black earth
Is torn up layer from layer.
Laying back his ears like a kulan,
Making a homeland where he grapples.
When he runs, this Grey horse
Whirls up the earth like a cyclone.
None who meets him stays undying,
Ridden to war, the blessed one
Flies like a cloud, streams at the gallop,
Chasing the white maral till she is tame as a cow,

Külçoro mounted on the Grey horse,
Wrapped in the grey-blue armor,
Springing like a grey-blue tiger.
Chasing the grey maral till she is tame as a cow,

Against the infidel son of Kalday,

Göründüğü yeri kasıp kavuran.

Han Koñurbay bahadıra,
Derin kazılmış çukuruna,
Koñurbay'ın ordusuna*
Teke tek çıktı Külçoro
İki yanı gözleyip,
Aç arslan gibi yalanıp,
Almambet'in yiğidi,
Argın ile Kırgız'ın
Alnındaki gözbebeği,
Tek belini kuşanmış,
Yetkinliği şöyledir
Yetmiş bölük düşman gelse,
O uylukta sallanıp.
Tek girip el salan,
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı pek çoktur.
Teke tek çıktı coşarak,
Kıranlığı böyledir.
Kıran pehlivan Külçoro
Kaburga ucu kemiği kabarıp,
Tam demine gelmişti.
Sataştığı yeri kasıp kavurup, Eceline bağlanıp,
Dolup taşan demiydi.
Çarpacak dağ bulamadan,

Vuruşacak düşman bulamayıp,
Çiğneyecek taş bulamayıp,
Kesecek baş bulamayıp,
Bu geniş yaratılmış dünyada,
Öfkesine dokunulduğunda
Ak çeliği kanla yağlayan,
Bahtı çetin o çoronun,
Çoronun hâli şöyleydi:
Atasından dedesi
Tutuştuğu yeri viran eylemişti.
Mızraklaşmaya düşman yanaşamaz,

Scorching and ravaging wherever he appears.
Against the batyr Han Koñurbay,
Against his deep-dug pit,
*Against the host of Koñurbay**
Külçoro rode out for single combat,
Watching to either side,
Licking his lips like a hungry lion,
The brave son of Almambet,
Of the Argın and the Kırgız
The apple of their brow,
He girded his lone waist,
Such is his mastery —
Should seventy columns of foes come on,
Swaying there upon his thigh.
Entering alone, laying hands on the host,
His valor like no other,
His prowess beyond measure.
He rode out to single combat exulting,
Such is his deadliness.
The slaying wrestler Külçoro,
The tips of his rib-bones swelling,
He had come to his very prime.
Scorching and ravaging where he clashed,
Bound over to his fated hour,
It was his hour of overflowing.
Finding no mountain to smash against,

Finding no foe to fight,
Finding no stone to trample,
Finding no head to sever,
In this wide-created world,
When his wrath was touched
He who oils white steel with blood,
That çoro of stern fate —
Such was the state of the çoro:
From his father, his grandsire
Had laid waste whatever place he grappled.
No foe dares close for lance-play,

Kutlu saat basmış bu çocuğu
Güç sınaşan yenemezdi.
On iki candan dua alıp,
Ordudan atlanıp çıktı.
Sancak elinde dalgalanıp,
Kapışacağı Koñurbay,
Karaskar dağı gibi parıldayıp.
Üstün çelikten aybalta
O elinde parıldayıp.
Kavga başlatan sırlı mızrak,
Önceden göçüp gitmiş Almam'dan,
Âlemi kıran o adamdan,
Babası pehlivan Almañ'dan
Miras kalan sırlı tüfek.
Geniş sırtında parıldayıp,
Çelikten dövülmüş gürz,
Ölçüye sığmaz o yamanın
Heybetini görürsen uzağa kaç.
Yeniden boşanacak bulut gibi
Öfkesi yüzüne vurup,

A blessed hour had marked this child,
None who tried strength could defeat him.
Taking blessings from twelve souls,
He rode forth from the host.
The banner waving in his hand,
Koñurbay, whom he would grapple,
Gleaming like Mount Karaskar.
A moon-axe of surpassing steel
Glittering in his hand.
The lacquered lance that starts the fray,
From Almam, who long since passed away,
From that man who broke the world,
From his father, the pehlivan Almañ,
The lacquered musket left as heirloom.
Gleaming on his broad back,
A mace forged of steel,
Of that fierce one beyond all measure —
If you see his dread aspect, flee afar.
Like a cloud about to burst anew
His wrath rising to his face,

Almambet'in Coykuma'sı,
Kınsız kılıç kuşanılıp,
Düşman yönüne hazırlanıp.
Bileği kalın, taş yürekli,
Külçoro'nun hâli böyleydi,
Fil gövdeli o yaman.
Uzun boylu, geniş sırtlı,
Hem pehlivan, hem arslan,
Üstün doğmuş kayran er.
Gümüş kese kuşanıp,
Gülümseyen o yamanın
Güneş gibi yüzünü nur kaplayıp.
Halis altından boz kese –
Bu, belinde görünüp,
Görenin gönlü ona kapılıp,
Ordudan ayrılıp çıktı.
Gören Argın, Kırgızlar,
«Bozkurdu Tanrı saklasın» deyip,

Almambet's Coykuma,
The sheathless sword girded on,
Made ready toward the foe.
Thick of wrist, stone-hearted,
Such was the state of Külçoro,
That fierce one with an elephant's frame.
Tall of stature, broad of back,
Both pehlivan and lion,
The valiant man born surpassing.
Girding on a silver pouch,
Of that smiling fierce one
Light covering his sun-like face.
A grey pouch of purest gold –
This showing at his waist,
The heart of all who saw was captured,
He parted from the host and rode out.
The Argın and Kırgız who saw him,
Saying, «May God preserve the grey wolf»,

Berenin çıktı hazırlanıp.
Gözlerinin yaşı dökülüp.
İhtiyar ağlayıp, halk ağlayıp,
Kalabalık Kırgız hep ağlayıp,
Kana susamışlığı sıkı tutup,
Ağlayan yurdun hepsi
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp.
Hem karaltıydı, hem dayanaktı,
Külçoro'nun hâli şöyleydi,
Kalabalık Kırgız çoklu yurdu

Koruyup duran arslandı da. İki yanağının ortası
İnsandan can yaratıp,
Külçoro gibi bir çocuğu
Bir daha yaratıp vermez elbet.
Bahadırlığı bir başkaydı,
Yurt çığrışıp, feryat kopup,
Bu yaman çoronun
Davulu sert vurup,
Ordudan coşarak çıktı.
Sırlı mızrağı kaldırıp,
Koñurbay'a doğru yönelip,
Bozkurt Semetey'inin
Altındaki büyük boz at,
Gemi koyverilse o canım hayvan
Uçan kuşla yarışıp.
Güderiden ak dizgin
İki elde kenetlenip,

Ölçüsüz yürük o yamanın
Ağzı ile boğuşup.
Hoplatıp zıplatıp koşturup,
Salınıp giden o yamanı
Aşık kemiği dik düşmüş gibi sevindirip.

Salına salına yürütüp.
Hoplata hoplata tırıs sürüp.
Gören gönlünü kaptırıp,

Their beren rode out prepared.
The tears spilling from their eyes.
The elders weeping, the people weeping,
The crowded Kırgız all weeping,
Holding fast their thirst for blood,
All of the weeping land
Weeping, gnawing on their own grief.
He was both looming shape and stay,
Such was the state of Külçoro,
The crowded Kırgız, their many-folded land —

He was the lion standing guard. The middle of his two cheeks
Though He creates souls from mankind,
A child the like of Külçoro
He will never create and give again.
His valor was a thing apart,
The land crying out, wails bursting forth,
Of this fierce çoro
The drum beating hard,
He surged forth from the host.
Raising the lacquered lance,
Heading straight for Koñurbay,
Of his grey wolf Semetey
The great grey steed beneath him,
If the bit were loosed, that dear beast
Would race the flying bird.
The white rein of chamois
Clenched in both hands,

That fierce one, a racer beyond measure,
Wrestling with its mouth.
Making it bound and leap and gallop,
That fierce one swaying as he went,
Gladdened as if the knucklebone had fallen upright.

Making it pace with swaying stride.
Driving it at a bounding trot.
All who saw lost their hearts,

Gök kayalık gibi görünüp.
Koñurbay'a doğru yönelip,
Kara benekli kaplan,
Bahtı çetin çoronun
Yanı sıra atılırdı.
Çolak bozkurt arslan,
Ağzını açarak, çocuğun
Önü sıra atılıp,
Tutuşacağı Koñurbay,
Öfkelenip gözleri alevlenip,
Arslan gibi o yaman,
Yürüdüğü yerden toz çıkıp,
Sesinden can çıkıp,
Kolu güçlü pehlivan kuvveti taşıp,

Bedeninde beş çorapluk tüy bitip,

Külçoro'nun hâli işte böyle.
Âlemi yıkan namlı yiğit,
Düşmana yalnız dalmak
Külçoro'nun âdetiydi.
Dönüp uçan kanadıydı.
Gürbüzleşmiş er çoron,
Gözlediği avı Koñurbay'dı.
Dağ gibi gövdeyi düğmeleyip,
Dolgunlaşmış o kayran yüzü

Looming like a blue-grey crag.
Heading straight for Koñurbay,
The black-spotted tiger,
Beside the çoro of stern fate
Would bound along at his side.
The maimed grey wolf, the lion,
With jaws agape, before the boy
Bounding on ahead,
Koñurbay, whom he would grapple,
Enraged, his eyes aflame,
That fierce one like a lion,
Dust rising where he walked,
Souls fleeing at his voice,
Strong-armed, his pehlivan might overflowing,

Hair enough for five socks sprouting on his body,

Such indeed was Külçoro's state.
The famed hero who wrecks the world,
To plunge alone upon the foe
Was Külçoro's custom.
He was the wing that wheels in flight.
The er çoro grown robust,
The prey he stalked was Koñurbay.
Buttoning up his mountain-like frame,
That dear face grown full,

Gök demirle donatıp,
Coşup düşmana el atsa,
Kürkünde tek delik yok,
Bahtı çetin yamana
Sataşan düşmana nasip yok,
Öfkeyle geldiğinde
Bahtı çetin er çoro
Kayalık geçidi yıkıp yol açar,
Yalnız Koñurbay değil,
Bütün âleme el atar,
Yere sığmaz kayran arslan –
Eksiksiz doğmuş kayran er.

Arrayed in blue-grey iron,
Should he surge and lay hands on the foe,
Not one hole in his fur-coat,
For the fierce one of stern fate
No foe who assails him has any portion,
When he comes in wrath
The er çoro of stern fate
Smashes the rocky pass and opens a road,
Not Koñurbay alone,
He lays hands upon the whole world,
The dear lion the earth cannot contain –
The dear man born without flaw.

Ciddi kapıştığı Ezkara,
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Kuşkulu düşmanı Koñurbay,
Zorbalığı dağ dengince,
Karanlık basmış kalabalık Kıtay,
Dosdoğru dalıp mızrak sunmaya,
Eziyet çekmiş Buurul'u
Kurtarıp almaya,
Kapışacağı Kakançı.
Saldırıp kırgın salmaya,
Tutsak düşen Buurul'u
Kurtarıp almaya,
Külçoro şaha kaldırıp
Tulparı doğru yola salıp,
Durmadan mızrak kaldırıp,
Cenk dense sevinen,
Aldırış etmez kurnaz yaman,
Sayısız orduya sataşmak oldu niyeti.

Ezkara, whom he grapples in earnest,
Like red iron tempered in water,
His dreaded foe Koñurbay,
His tyranny the measure of a mountain,
The crowded Kıtay shrouded in darkness,
To plunge straight in and thrust the lance,
The tormented Buurul
To rescue and take back,
Kakançı, with whom he would grapple.
To attack and spread slaughter,
The captive Buurul
To rescue and take back,
Külçoro rearing up his mount,
Setting the tulpar on the straight road,
Raising the lance without cease,
He who rejoices at the word of battle,
The heedless, cunning fierce one,
His intent became to assail the countless host.

Pus çökmüş çıkıntıya,
Dağın yittiği buruna,
Çatal geçit Akız'a,
At-Baspas'ın alçağına,
Onun öte yanında
Cañırık Dağı'nın Car-Kıya'sı,
Tek atlık keçidine
Sürüp yetip Külçoro,
Eyer beli gibi boyuna

To the mist-fallen spur,
To the headland where the mountain fades,
To Akız of the forked pass,
To the low ground of At-Baspas,
And on its farther side
The Car-Kıya of Mount Cañırık,
To its path fit for one horse
Külçoro drove on and reached it,
Along the ridge like a saddle's waist

Erenin çıkıp vardıydı,
Su gibi olmuş Boz atın
Çekip ağzını çevirdiydi,
Kaynayıp duran karaltıya
Bakıp gözünü saldıydı,
Karanlığa baktığında,
Halkın esenliğini dilersen bak,
Ay tuğralı tuğ inip,
Göğü yaran çığlık inip,
Yer kaynaşıp silkinip,

The eren climbed up and arrived,
The Grey steed lathered like water —
He pulled its mouth and turned it,
At the seething dark mass
He looked and cast his eye,
When he gazed into the darkness,
If you wish the people well, then look:
The standard with moon-device descending,
A shriek splitting heaven descending,
The earth seething and shuddering,

Eksiksiz tümen ordu olup,
Az değil, pek bol olup,
Pehlivanı ayrı bölünüp,
Bahadırları, arslanları
Gök kayalı dağ gibi görünüp.
At oyuncusu, yürüğü,
Kocadığında Mançu'nun
Fesadı aşmış taşmıştı.
Pehlivanları bambaşka,
İyice kudurmuş domuzun
Bahadırları bir hayli.
Tâ Beecin'in yerinden,
Hiç bırakmadan alp ve devlerini
Toplamıştı elinden.
Öfkeyle yerleşmiş,
Pehlivanları bir bölük,
Dağ gibi topuz bağlanmış.
Pehlivanının heybeti,
İnsandan başka bir görünüşü var,
O tükenesicelerin şaşılası hâli –

Yatan köpek gibi kaşları,
Can kazanı gibi başları,
İki gözün çukuru –
Açılıp kalmış ambar çukuru gibi,
Burunlarının büyüklüğü –
Gök yamaçlı tepe gibi.
Hınç dolu pehlivanı,
Pehlivandan biri boşalsa,
Sataşacak kişinin
Karşısına çıkacak siperi.
Kıpır kıpır pehlivanı,
Türlü türlü devleri,
O devlerin içinde
At taşıyamaz yayaları.
Kavga yönüne kuşanmış,
Suratlarını asıp hepsi
Yalın kılıç bağlanmış.

A full tümen strong the host,
Not few but most abundant,
Its pehlivans set apart in ranks,
Its bahadırs and its lions
Looming like a blue-cragged mountain.
Its trick-riders, its runners —
When the Mançu had grown old,
His mischief had overflowed all bounds.
His pehlivans a breed apart,
Of the swine gone fully rabid
The bahadırs a goodly number.
From the very land of Beecin,
Leaving none, his alps and giants
He had gathered from his realm.
Encamped in wrath,
His pehlivans a whole detachment,
Maces like mountains bound on.
The dread aspect of his pehlivan —
He has a look unlike a man's,
The astounding state of those doomed wretches –
Their brows like dogs lying down,
Their heads like cauldrons of souls,
The sockets of their two eyes –
Like a granary pit left gaping open,
The bigness of their noses –
Like a hill with blue-grey slopes.
His pehlivans full of spite,
Should one pehlivan be loosed,
For the man he would assail,
A rampart rising up to meet him.
His pehlivans all aquiver,
His giants of every kind,
And among those giants
Foot-soldiers no horse can carry.
Girded for the quarter of battle,
All with scowling faces,
Bare swords bound at their sides.

Cübbe giymiş becerikli,
Güreşe usta yamanı,
Mızrağa usta ereni,
Aklı başında bereni,
Çoyun kulaklı alpı var,
Yanıp tutuşan Kıtay'ın
Türlü türlü halkı var.
Sataşıp kapışanın
Kanını içmek töresi var.
Cenge pehlivan Koñurbay,
Yakışıklı ordu alıp,
Az değil, pek bol alıp,
Gök demir gibi kuşanıp.
Yük devesine, katırına
Silah kuşamını yükletip,
Göğe uçup toprak,
Asker kaynayıp gürleşip.
Mızrağın başı çarpışıp,
İnsanların başı vuruşup.
Yer dumanlanıp gümbürdeyip,
Bakıp duran kulun
Bedeni tir tir ürperip.
Ürpermenin sebebi –
Türlü türlü halkı var.
Yerinden beri kuşanıp,
Hazırlanmıştı o heybetli.
Kapışmaya gireni,
Her zamandan bir zaman,
Kanını içmek töresi var.
Kement atan ustalar,
Yaya yürükten yamanı var.

The deft ones clad in robes,
His fierce ones masters of wrestling,
His erens masters of the lance,
His berens sound of mind,
He has alps with cast-iron ears,
Of the Kıtay burning with fury
There are peoples of every kind.
Of whoever assails and grapples
Their custom is to drink the blood.
Koñurbay, pehlivan in war,
Taking a comely host,
Taking not few but most abundant,
Girded like blue-grey iron.
On pack-camel and on mule
He loaded the gear of war,
The dust flying to the sky,
The soldiery seething and thundering.
The lance-heads clashing,
The heads of men colliding.
The earth smoking and rumbling,
Of the mortal watching on
The body shuddering and trembling.
The cause of the shuddering –
He has peoples of every kind.
Girded since leaving his own land,
That dread one had made ready.
Whoever enters the grapple,
One day among all days,
Their custom is to drink his blood.
Masters who cast the lasso,
He has fierce ones swift on foot.

Eli hançerli erenler,
Basıp savaş salanlar,
Çarpışmadan kaçmaz berenler
Dolmuştu kuşanıp,
Ordu içinde Koñurbay –
Abanın görünüşü şöyleydi.
Kılığı başka, zehri güçlü.

Erens with daggers in hand,
Those who press in and loose war,
Berens who flee no clash
Had filled the field, girded,
Within the host Koñurbay –
Such was the look of the aba.
His guise is strange, his venom strong.

Onunla kapışırsan kanınla
Öldüm de, candan umudu kes.
Bozkurt doğmuş er Kalça,
Kösesinden düğmesi yumruk kadar,
Bozkurt doğmuş Kalça'yı
Görsen görünüşü işte şöyle.
Altından yuları silkindirip,
Algara'yı çekiştirip.
Koca çizmesi kabarıp,
Horoz gibi boynu kırıtıp,
Altın kabzalı sırlı çubuk,
Abanın görünüşü şöyleydi.
Gök yalçın dağ gibi er Kalça,
Aman, göz aynası ışıldayıp,
Kökör biçimli mercan taş
Tepesinde parıldayıp.
Görenin gönlü bölünüp,
Ev gibi örülmüş kara saç
Geniş sırtında görünüp.
Pamuk kuşak, geniş çizme,
Vay, keşişin kanı kuruyasıca,
Öfkelenip yerleşip,
Kını yok kılıç bağlanıp,
Sapı çelik aybalta,
Bu ünlü bozkurt er Kalça,
Berenliği, arslanlığı,
Kuruyasıcanın insandan başka erliği.

Kendisi bileği kalın, taş yürekli,
Kocasa da Koñurbay
Fil gövdeli o yaman.
Kirişli sırlı mızrağı
Kabartıp yukarı saplamış,

Düşmanla döğüşe tutuşsa
Korkup koltuk açmamış.
Eline kazara geçeni
Tavşan gibi yere saplamış,
Mızrakçılıktan Kalça'nın

If you grapple him, with your blood
Say "I am dead," and give up hope of life.
Er Kalça born a grey wolf,
On his beardless front a button big as a fist,
Kalça born a grey wolf –
If you saw him, such indeed is his look.
Shaking the halter of gold,
Tugging at Algara.
His huge boots swelling,
His neck strutting like a rooster,
The lacquered pipe with golden grip,
Such was the look of the aba.
Er Kalça like a sheer blue mountain,
Mercy! the mirror of his eye agleam,
A coral stone shaped like a kökör-flask
Glittering on his crown.
The heart of all who saw divided,
Black hair braided big as a house
Showing on his broad back.
Cotton sash and roomy boots,
Ah, may the monk's blood run dry,
Settled in his wrath,
A sword without sheath bound on,
A moon-axe with steel haft,
This famed grey wolf, er Kalça —
His beren-hood, his lion-hood,
The doomed wretch's manhood beyond a man's.
Himself thick of wrist, stone-hearted,
Though Koñurbay has grown old,
That fierce one with an elephant's frame.
His corded lacquered lance
He has planted upright, jutting high,

When he grapples in fight with a foe
He never flinched or bared his flank.
Whoever chanced into his hands
He pinned to the earth like a hare,
In lance-craft Kalça

Ustalığı dahi var.
Düşmanın çaresini bilen pek usta, Yedi pençe vurduydu,
Yamanlığı dahi var.
Altındaki Algara at –
Kendi kara, gözü boz,
Gerçek tulpar işte bu.
Baldırı boğa beli gibi,
Yürüyüşü vadi yeli gibi,
Som toynağı çanak gibi,
Yaratılmış tepesi
Altı yaşındaki çocuk gibi,
Sağrısının genişliği
Koyun güzleyen bozkır gibi.
Apışlığı dere yatağı gibi,
Ön dişleri çelik gibi,
Er Kalça'nın kara atı,
Kara atının varmış
Böğründe kanadı.
Demir toynak, tunç bilek,
Terlemeyen o pırıl pırıl,
Nara duysa şaşmayan,
Ay karanlık gece olsa,
Azaplı çetin gün olsa,
Tek izini şaşırıp basmayan.
Çığlık duyunca coşan,
Şamatalı o çapkın,
Tulparlık soyu görünürdü.
Toynak değse kara yer
Dört bir yandan yarılırdı.
Bağrı geniş, sırtı güçlü,
Ölçüye sığmaz büyük kara at.
Üstündeki Koñurbay,
Coşturup silkindirip,
Issız kalmış karayı

Er ölmüş gibi çekiştirip.
Ev gibi topuzu* eline alıp,
Kınsız kılıcı sallayıp,

Has mastery besides.
A great master who knows the foe's undoing, He struck with seven claws,
He has fierceness besides.
Beneath him the steed Algara –
Itself black, its eye grey,
A true tulpar, this very one.
Its shank like a bull's loin,
Its gait like a valley wind,
Its solid hoof like a bowl,
Its head as it was created
Like a child of six years,
The breadth of its croup
Like steppe where sheep graze in autumn.
Its stance wide as a stream-bed,
Its front teeth like steel,
Er Kalça's black steed –
His black steed, they say, had
Wings upon its flanks.
Iron hoof, bronze pastern,
That gleaming one that never sweats,
Unstartled at a war-cry,
Be it a moonless dark night,
Be it a day of grievous torment,
Never once misplacing a single track.
Surging when it hears a shriek,
That rowdy, romping rogue,
Its tulpar lineage showed plain.
Where its hoof struck, the black earth
Would split on every side.
Broad of chest, strong of back,
The great black steed beyond all measure.
Koñurbay upon it,
Rousing it, shaking it up,
The black one left forlorn

Tugging it as if its man had died.
Taking in hand his mace big as a house,*
Swinging the sheathless sword,

Altın saplı sırlı çubuk,
Tutuşasıcayı hiç sorma.
Tütün kesesinde tütün,
Eksiksiz erin çubuğu
Yedi parmak eksik kaldıydı.
Kıtay çakmağı, ciğer taşı
Çakıp hemen ateş koyup,
Koñurbay'ın hâli şöyleydi –
Çubuğuna kor koyup.
Fokurdatarak emdiydi,
Kuduruğu gördün mü,
Keyfi kanıp doyduydu.
Emince çubuk fokurdayıp,
Ağzından çıkan dumanı
Ordu ocağı gibi tütüp.
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
O Kalça'nın yârânı,
Ağzından çıkan dumanda
Şaşırıp durdu bağrışıp.
Mercan düğme, inci taş,
Koñurbay'ın yanında
Kuşkulu hanlar karışık,
Koñurbay'ın hâli şöyleydi.
Gök zırhı örtünüp,
Görsen eğer o aban,
Gök kaplan gibi atılıp,
Cenk yönüne atlanıp,
Cübbe giymiş Kıtay'ın
Güçlüsünü toplayıp o aban,
Gümbürdeyip durur övünüp.
O zaman Kalça şunu söyler,
Düşünsen çetin bir kurnazlık söyler:
«Kalça'nın Kalça olması,
Koñurbay adını alması,
Benim Algara'ya binmem,

Benim gök zırh kürkü giymem,
Bil, Kıtay, bu hâlimi,
Benim âleme saldığım fitneyi.

The lacquered pipe with golden stem,
Of the doomed-to-burn, ask nothing.
Tobacco in his tobacco-pouch,
The flawless man's pipe
Fell short by seven fingers.
The Kıtay flint, the liver-stone,
Striking, at once setting fire,
Such was the state of Koñurbay –
Setting an ember to his pipe.
He sucked it bubbling,
Have you seen the rabid one? –
He drank his pleasure to the full.
As he sucked, the pipe bubbling,
The smoke issuing from his mouth
Fuming like an army's hearth.
Sixty Kıtay, kaldays past counting,
That Kalça's companions,
In the smoke issuing from his mouth
Stood bewildered, shouting.
Coral buttons, pearl stones,
At Koñurbay's side
Dreaded khans mingled together,
Such was the state of Koñurbay.
Cloaked in the blue-grey mail,
If you should see that aba,
Springing like a blue-grey tiger,
Mounted toward the quarter of war,
Of the robe-clad Kıtay
That aba gathering the strongest,
Stands rumbling, boasting.
Then Kalça speaks thus,
Ponder it — he speaks a grim cunning:
«That Kalça is Kalça,
That he took the name Koñurbay,
That I ride Algara,

That I wear the blue-mailed coat —
Know, Kıtay, this state of mine,
The strife I have loosed upon the world.

Ak maralı güdüp inek ettim,
Ben tutuştuğum yeri viran ettim.
Gök maralı güdüp inek ettim,
Ben göründüğüm yeri viran ettim.
Ben âlemle boğuşmaya giriştim,
Bu ünlü Manas, koca bozkurt,
Damarıma bastığında
O hunharı parçalayıp attım.

Şimdi Kakan'a geri dönelim,
Bu salınıp giden Buurul'u
Ganimet alıp dönelim.
Bu Semetey'in Buurul'u,
Altın, gümüş yüklemeye,
Kakançı'nın hanına,
Büyük hanının önüne
Götürüp armağan sunmaya.
Boşa kuyruk, yele değil,
Sıradan adama gelecek mal değil.
Beremci'yi bağlayıp,
Beş-Beecin'i dolaşıp,
Berenlerin bineceği mal değil.
Sahipsiz kalmış Buurul'a
Karapçı örtüsü vurulup,
Kalday'ın bineceği mal imiş.
Doğrusu, sahipsiz kalasıcanın
Tulparlığı var imiş.
Pehlivanlarım, arslanlarım,
Hepiniz duyun, erlerim!
Yeryüzünün dört köşesini
Kendim dolaştığım yol budur,
O değil, babası bozkurt Manas'ı
Altı kez aldatan da benim.
Hani Kap Dağı'nı bozup yer ettim, Bu yaratılmış epeyce sağlam,
Mañgübe yurdunu il ettim.
Sazañ-Şañ yurdunu yurt edindim,

I herded the white maral and made her a cow,
I laid waste whatever place I grappled.
I herded the grey maral and made her a cow,
I laid waste whatever place I appeared.
I set out to wrestle the whole world,
This famed Manas, the great grey wolf —
When he trod upon my vein
I tore that bloodthirsty one apart and cast him down.
Now let us turn back to Kakan,
This Buurul with its swaying gait
Let us take as booty and return.
This Buurul of Semetey,
For loading gold and silver,
To the khan of Kakançı,
Before his great khan
To bring and present as a gift.
No idle tail and mane is this,
No beast that falls to a common man.
Binding Beremci,
Roaming Beş-Beecin,
No beast for berens to ride.
On the Buurul left masterless
The karapçı-cloth shall be thrown,
It proves a beast for a kalday to ride.
In truth, of the one doomed masterless
There proves to be tulpar blood.
My pehlivans, my lions,
Hear me, all of you, my men!
The four corners of the earth –
This is the road I roamed myself,
Nay more, his father, grey wolf Manas –
It was I who tricked him six times too.
Did I not break Mount Kap and level it,
This creature is fashioned passing sturdy,
I made the land of Mañgübe my province.
I took the land of Sazañ-Şañ for my home,

Haberin var mıdır ki,

Hani Mamıtbek ile azgın
İki devi yakaladım.
Ötesi Dıñşa büyük şehri
Usulüyle yer ettim,
O iki devi tutup il ettim.

Anarsan, Beecin, bu işim var,
İşte bu Manas'ın oğlu kurnaz yaman,

Onun her yanı denkmiş,
İçini yoklayıp otursan
Yeryüzünden genişmiş.
Bu, babası bozkurt Manas'tan
Aşkın doğmuş bir ermiş.
Kakan'a kısmet olup doğsaydı,
O çirkini han kaldıracak biriymiş.
Yine Almambet oğlu Külçoro,
Alev alev kızıl kor imiş,
Benim fermanımda yok imiş.
Bunun silahlı yoldaşı seksen dört,
Bunun göz attığı yön kızıl yangın.
Bunun sağ omzu genişmiş,
Bu, Oyrot'u bozacak arslanmış.
Bu, Beecin deyip bize dönse,
Altından taç giydirip,
Altın tahta oturtup,
Han kaldıracak biriymiş.
Bu kahrolası çocuğun
Burut'ta gezmesi boşunaymış.
Bu, babası bozkurt Almañ'dan
Kim bilir kaç kat üstünmüş.

Bu, çelik kılıcın kını imiş,
Bu ölçüye sığmaz Külçoro'nun
Âlemi kıracak çağı imiş.
Altında Surat bineği var,
Yalnız Kıtay değil, bir asra

Have you any tidings of it? –

Did I not seize Mamıtbek and the raging
Two giants in my grip.
Beyond, the great city of Dıñşa
I duly leveled to the ground,
I took those two giants and made them subjects.
If you recall, Beecin, these deeds are mine,
Now this son of Manas, the cunning fierce one —
His every side, it seems, is matched,
If you sat and probed his inward parts
He proves wider than the earth.
This one, than his father grey wolf Manas,
Proves a man born yet surpassing.
Had fate made him born to Kakan,
That ugly one proves one we'd raise as khan.
Again, Külçoro son of Almambet
Proves a red ember all ablaze,
Proves not written in my decree.
His armed companions eighty-four,
Where he casts his eye — red conflagration.
His right shoulder proves broad,
He proves the lion who will break the Oyrot.
If he said "Beecin" and turned to us,
We would crown him with gold,
Seat him on a golden throne –
He proves one to be raised as khan.
For this accursed boy
To roam among the Burut proves a waste.
This one, than his father grey wolf Almañ,
Who knows how many times greater he proves.
He proves the sheath of the steel sword,
For this Külçoro beyond all measure
It proves the season to break the world.
Beneath him he has his mount Surat,
Not the Kıtay alone — upon an age

Kırgın salacak çağı var.
Bunun gözü kara, kendisi dik,
Bu gömülesice çoronun
Çok adamdan sözü dik.

He has the season to loose slaughter.
His eye is fearless, himself unbending,
Of this çoro doomed to burial
The word stands prouder than most men's.

Burut'a gelip doğmuş,
Ölmezsen görürsün sen de,
Bu, âleme salacak yaygara.
Çocuğun her yanı denkmiş,
Şay pîrinin koruduğu arslanmış.
Bu, Burut'a dikilmiş
Belalı bir korugan kaleymiş.
Kaygının hepsini dağıtın,
Şimdi senin düşmanlaşacağın Külçoro,
Kıtay eyeri yastık edinip,
Vay babanın mezarı, Kıtay yurdu,
Şimdi karakolu sağlam koyun.
O kudurasıca çıkagelmesin,

He came and was born among the Burut,
If you do not die, you too shall see:
He will loose an uproar on the world.
The boy's every side proves matched,
He proves the lion the pîr Şay protects.
He, planted there for the Burut,
Proves a calamitous guardian fortress.
Scatter all your cares,
Now Külçoro, whom you will make your foe, Taking the Kıtay saddle for a pillow,
O your father's grave, land of Kıtay,
Now set the picket-guard secure.
Lest that one doomed to madness come bursting forth,

Bu vırıldayan Kıtay yurduna
Kırgını ilginç salmasın.
Onun hâli şöyledir:
Tükendikçe tüten,
Fitnecinin soyudur.
Öldükçe çoğalan,
Yanasıcanın soyudur.
Onun babası Almam, er bozkurt,
Ada Han'ın oğluydu,
Ben de hanın oğluydum.
Alöökö Han, Azız Han,
Bu ikisi öz kardeş,
Kök atamız Çılaba,
Fitnenin aslını hiç sorma,
Bilir misiniz, pehlivanlar,
Özden yanan ateş yaman.

Upon this jabbering land of Kıtay
Lest he loose a wondrous slaughter.
His state is thus:
Smoking on even as it burns out —
He is of the stock of strife-makers.
Multiplying even as they die —
He is of the stock of the doomed-to-burn.
His father Almam, the grey wolf man,
Was the son of Ada Han,
And I too was a khan's son.
Alöökö Han and Azız Han,
These two were blood brothers,
Our root-forefather Çılaba —
Of the root of the strife, ask nothing.
Do you know it, pehlivans?
Fierce is the fire that burns from one's own core.

Kendinden çıkan düşman yaman,
Yanmış çoro, işte bu yaman.
Haydi, kaldaylarım, erlerim,

Fierce is the foe that springs from oneself,
The burnt çoro — this is the fierce one.
Come, my kaldays, my men,

Haydi, karakolu sağlam kurun!
Haydi, demir urganlı tuzakçılarım,
Benim düz hançer kollularım,

Atışı bol bol salın,
Elinize geçerse Külçoro,
Sağ tutup alın.
Ak çeliğin tohumu,
Haberiniz var mıdır,

Hanınızın soyundandır».
Deyip, böylece, Koñurbay,
Altın direkli çadırın,
Er Koñurbay bahadırın,
Böyle deyip söyleyip.
Kısırın semiz tayını yiyip,
Er Koñurbay, koca Kalça,
Bunun sureti bir hayli,
Gün doğusuna baş verip,
Alp uykusuna daldıydı.
Horultusu taş yarıp,
Koñurbay yatıp kaldıydı.
Kımıldamadan yatan
Koñurbay'ın konuğu dursun,
Şimdi anlatıp verelim
Külçoro'nun destanını.
O zaman Şay pîri koruyan Külçoro
Her yanıyla denkti.
Babası Almañ karadan
Aşkın doğmuş bir erdi.
Hasır otunu bele kuşanmış,
Babasından çocuğu,
Yedi tümen düşman gelse,
Tek başına dalıp el atmıştı.

İki yanı gözleyip,
Dudağını, burnunu yalayıp,
İki gözü yangın olup,
İçi kaynayıp kor olup,

Come, set the picket-guard secure!
Come, my snare-setters with iron ropes,
My men with straight daggers on their arms,
Loose your volleys in plenty,
If Külçoro falls into your hands,
Take him alive.
The seed of white steel,
Do you have any tidings? –

He is of your khan's own line».
So saying, thus, Koñurbay,
Of the gold-poled tent,
Of er Koñurbay the bahadır,
Speaking thus, declaring so.
Eating the fat foal of the barren mare,
Er Koñurbay, old Kalça,
His visage a wonder to behold,
Laying his head toward the sunrise,
He sank into an alp's slumber.
His snoring splitting stone,
Koñurbay lay fast asleep.
Lying there without a stir –
Let Koñurbay's encampment rest;
Now let us tell and give
The epic of Külçoro.
Then Külçoro, whom the pîr Şay protects,
Was matched on every side.
Than his father, swarthy Almañ,
He was a man born yet surpassing.
Rush-grass girded at his waist,
His father's very child –
Should seven tümen of foes come on,
He had plunged in alone and laid hands on them.
Watching both his flanks,
Licking his lips and nose,
His two eyes turned to fire,
His innards seething, turned to embers,

İşte o zaman Külçoro,
Yer kaynatan sayısız orduya,

Sağ olursam yeteyim diye,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse çarpışayım diye.
Dönmeden karışıklık salayım diye,

Bu Kıtay'ın elinden
Buurul'u çekip alayım diye.
Mızrak tutup, alay bozup,
Kader yeterse okla uçup,

Tükenişe gireyim diye,
Tükenesicenin Buurul atına,
Sağ olursam ulaşayım diye,
Çevresine bakınmadan,
Kaynaşan Kıtay'dan
Çocuğun kıl kadar canı esirgemeden.
Yukarı aşağı bakmadan,
Fazlasıyla kartal o kuruyasıcan,
Ölçüsüzce canını esirgemeden.
Dağın yittiği çıkıntıdan,
Engebeli inişli burundan,
Kaplan doğmuş kuruyasıcan.
Altındaki Surkoen,
Keşfe çıksa yorulmaz,
Ağırlığa binilse incinmez.
Külçoro'nun Surkoen'i,
Kulan gibi kulak yatıran,
Kuruyasıcanın Kula atı,
Kasırga gibi yeri savuran.
Demir toynak, tunç bilek,
Terlemeyen nurlu hayvan.
Cediger'in Toltoy'undan
Yiyip alınmış büyük Boz at,
Semirmesi harbi gibi,
Çarpışmaya binilen o canım hayvan,
Sıçraması pire gibi.

At that very moment Külçoro,
Upon the countless host that makes earth seethe,
Saying, "If I live, let me reach them,"
Firing the musket, drawing the bow,
Saying, "Let me clash breast to breast."
Saying, "Let me sow confusion without turning back,"
From the hand of this Kıtay
Saying, "Let me wrest Buurul away."
Gripping the lance, breaking the ranks,
If fate suffices, flying with the arrow,

Saying, "Let me enter the last perishing,"
To the doomed wretch's steed Buurul,
Saying, "If I live, let me reach it,"
Without glancing about him,
From the swarming Kıtay
The boy not sparing his life a hair's worth.
Looking neither up nor down,
An eagle and more, that doomed wretch,
Unsparing of his life past measure.
From the spur where the mountain fades,
From the rugged descending headland,
The doomed wretch born a tiger.
Beneath him Surkoen,
Untiring if it goes on scout,
Unharmed if ridden under burden.
Külçoro's Surkoen,
Laying its ears back like a kulan,
The doomed wretch's dun steed,
Hurling the earth like a whirlwind.
Iron hoof, bronze pastern,
The radiant beast that never sweats.
From Toltoy of the Cediger
The great Grey steed taken as spoil,
Its fattened form like a ramrod,
That dear beast ridden into battle,
Its leaping like a flea.

Salınıp giden o karanın
Çekip ağzını çevirdiydi,
Önündeki sayısız orduya
Şaşakalıp durduydu.
Beri ucu kalabalık ordunun
Çarın'ın koyduğu boyunda,
Orta yeri kalabalık ordunun
Karkıra'nın oyunda.
Öte yanı sayısız ordunun
Aygır-Cal'ın oyunda,
Kıble yanı kalabalık ordunun
Ükürçü'nün boyunda.
Gök açık, yer örtülü,

Of that dark one swaying as it went
He pulled the mouth and turned it,
At the countless host before him
He stood astounded.
The near end of the crowded host
In the hollow reach of the Çarın,
The middle of the crowded host
In the basin of Karkıra.
The far side of the countless host
In the basin of Aygır-Cal,
The southern side of the crowded host
Along the reach of Ükürçü.
The sky clear, the earth covered,

Alengir yay, sırlı ok,
Anlatana çetin hikâye.
Şaşakalıp Külçoro
Dikkatle bakıp durduydu,
Gökten yıldız titreyip,
Kıbleye doğru tek tek düşüp,
Tepeden yıldız saçılıp,
Kıbleye doğru akışıp.
Tan yarılıp belirip,
Ağararak tan söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tan vaktinin soğuk yeli sızlayıp,
Kamışın başı hışırdayıp,
Kırdan yavru tarlakuşu cıvıldaşıp.
Tan sökülüp açılıp,
Yere ışık saçılıp.
Söğütlerin başı eğilip,
Kumun üstü çizilip.
Karanlıktan şafak ayrılıp,
Kabaran, sivrilen
Dağ taşın yüzü görünüp.
O zaman çoron baktığında,
Kütleleşen karaltı ne çok.
Orman dersen, el imiş,
Işıldayan pus içinde

The alengir bow, the lacquered arrow –
A grim tale for the teller.
Astounded, Külçoro
Stood gazing intently,
Stars trembling in the sky,
Falling one by one toward the south,
Stars scattering from overhead,
Streaming toward the south.
The dawn splitting, showing forth,
When dawn broke whitening,
When brightness touched the earth,
The cold wind of dawn-tide keening,
The reed-heads rustling,
Young larks twittering from the steppe.
Dawn breaking, opening out,
Light scattering on the earth.
The heads of the willows bowing,
The face of the sand lined over.
Daybreak parting from the dark,
Swelling and sharpening,
The face of mountain and rock appearing.
Then, when the çoro looked,
How many the massing dark shapes!
What you would call forest proved a people,
Within the glimmering haze

Yıldız dersen, ateş imiş.
Dosdoğru gerilip yığılan
Karaltı mı dersen, el imiş,

Kalabalık Kıtay ordusuymuş.
Kazılıp yatan derin hendek,
Kaynamış meğer bizim kara baht.
«Ne bele sargı beyim yok,
157680 Sert kavga salıp vuruşsa,
Belli abam, arslanım yok,
Kıtay tümen, ben yalnızım,
Kırılışıp göreyim,
Ecel yeterse öleyim.
Kapışmayı sert salayım,
Ecel yetip, gün biterse,

Genç yaşımda ölüp gideyim.
Güçlü kuvvetli başım varken
Yürüğümü nasıl veririm,
157690 Cezayil çekip, yay atıp,
Rastladığı yerden kan çıkmıştı.
Gümbürdeşip göreyim.
Sağ kalırsam kazancım,
Ölüp gidersem imanım».
Deyip, böylece, Külçoro,
Yüreklenip gözleri alevlenip,
Kana susamışlığı pek kaynayıp,
Gümüş kemer kuşanıp,
Güneş gibi yüzünü nur kaplayıp,
157700 Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzünü nur kaplayıp,
Silah kuşamını takınıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Altın yanaklı aybalta,
Sapı çelik, ağzı keskin,
Ağzına kara çelik çekilmiş.
Beren anan Kanıkey,
Başı topuzlu, korlu,
Bir aybaltanın pahası

What you would call stars proved fires.
Stretched straight and heaped in ranks –
What you would call a dark mass proved a people,
It proved the crowded Kıtay host.
The deep trench dug and lying there –
Our black fate, it seems, had boiled over.
«No bey have I to wrap my waist,
Should hard battle be loosed and fought,
No trusted aba, no lion of mine,
The Kıtay are tümen, I am alone,
Let me try the mutual slaughter,
If my hour suffices, let me die.
Let me loose the grapple hard,
If the hour comes and the day is done,

Let me die and go in my young age.
While my head is strong and mighty
How could I give up my racer?
Hauling the cezayil, shooting the bow,
Blood had sprung wherever it struck.
Let me try the mutual thunder.
If I live, it is my gain,
If I die and go, it is my faith».
So saying, thus, Külçoro,
Taking heart, his eyes aflame,
His thirst for blood fierce-boiling,
Girding on the silver belt,
Light covering his sun-like face,
Girding on the golden belt,
Light covering his moon-like face,
Donning his gear of war,
The bare sword bound at his side,
The moon-axe with golden cheeks,
Its haft steel, its edge keen,
Black steel drawn along its edge.
Your beren mother Kanıkey –
Its head knobbed and ember-set,
The price of that one moon-axe

Yetmiş ere biçilmiş,
Ağzı karış karış yayvan,
Vurduğu yerden kan yayan. Geniş sırtta asılı,
O elinde kuşanılmış,
Kayışı o karanın
Bileğine dolanmış.
Almambet'in Coykuma'sı
Bu kınında takılı.
Düşmana yüz tutup girsin diye,
Yüzleşeni sürsün diye,
Coşan düşmana sataşırsa,
Kartallar kından alsın diye,

Sunduğu yerden gücü alan,
Kızıl kana boyansın diye,
Kırgını ilginç salsın diye.
Aşkın çelik Almabaş,
Yandan çekip savursa,
Sevinci kansın diye.
Çayıra koysan yangın giden,
Uzatılsa soluk benzi kandıran,
Savurduğu anında biten,

Çelikçe keskinliği görünen,
Savurduğunu ikiye bölen.
Göz kırptığı yerden toz çıkan,
Kından sıyrılıp alındığında
Gök yeşil olup kızaran,
Nara atılıp savrulsa
Kırk kulaç olup uzayan.
Taştan geri dönmeyen,
Hiçbir savuruştan caymayan.
Nara ile kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş dönmeyen.

Kana iyice doymazsa,
Zorlansa da kınına girmeyen,
Coykuma'nın hâli işte bu,

Was reckoned at seventy men,
Its edge a span-wide splay,
Spreading blood where it struck. Hung upon his broad back,
Girded there in his hand,
Its strap, of that dark one,
Wound about his wrist.
Almambet's Coykuma
Hangs here in its sheath.
That it may set its face and enter on the foe,
That it may drive off whoever confronts,
If he assails the surging foe,
That the eagles may draw it from the sheath,

Taking force from where it is thrust,
That it may be dyed in red blood,
That it may loose a wondrous slaughter.
Almabaş of surpassing steel,
If drawn from the side and swung,
That its joy may be slaked.
Set to the meadow, it goes as wildfire,
Held out, it sates the pallid face,
Finished the instant it is swung,

Its steel-keen sharpness showing plain,
Splitting in two whatever it strikes.
Raising dust where it but winks,
When stripped and drawn from the sheath
Turning blue-green and glowing red,
If swung with a war-cry
Stretching out to forty fathoms.
Turning back from no stone,
Flinching from no swing.
If drawn from the sheath with a war-cry,
Never returning empty without drinking blood.

If not fully sated with blood,
Not entering its sheath though forced –
Such indeed is Coykuma's state,

Düşmana doğru hazır edip,
Kaplanın hâli işte bu.
Hani çokça ağlayıp, zâr ağlayıp,
Yeniden bağlayıp sarmalayıp,
«Babandan kalan eşyadır» diye,

«Bilmezsek bu iş çetindir» diye,

Armağan olarak vermişti ya.
Babası hanın sırlı tüfeği,
Ağzını sağlamca eğelemiş,
Topal usta Bölökbay,
Baş ayağını denklemiş.
Nişangâhını altından yaptırmış,
Atınca insanın gönlünü kandıran.
Fitil yerleştirip, kor koymuş,
Koyun başı gibi saçma koymuş.
Dumandan önce can gitmiş.
Altmış günde bozulmaz,
Uzak yakın ayırt etmez.
At başı kadar altından

Arka yanına taktırmış.
İçini oyup burmuş,
Topal usta Bölökbay,
Uzak yere nişanlamış.
Batmanla altın cevheri alıp,
Zavallı Bölökbay onarmış.
Sırlı tüfek asıldığında –
Geniş sırtın aynası,
Kenetlenen düşmana bir atsa,
Emanet canın eğlencesi.
Oynayarak atılsa Oçogor,
Ciddi atılsa düşman bozar.
Alake'nin, hanın sırlı tüfeği
Geniş sırtında asılı.
Almambet oğlu Külçoro'nun
Arslanlığı bilinir.
Ok yetişmez ata binip,

Making it ready toward the foe,
Such indeed is the tiger's state.
Did she not weep long, weep bitterly,
Binding and swaddling it anew,
Saying, «It is a thing left from your father»,
Saying, «If we know not, this affair is grim»,
She had given it as a gift, you know.
His father the khan's lacquered musket –
Its muzzle filed down firm and true,
The lame master Bölökbay
Had trued it from head to foot.
Had its sights fashioned of gold,
Sating a man's heart when fired.
He set the fuse, laid the ember,
Loaded shot like a sheep's head.
The soul fled before the smoke.
It fouls not in sixty days,
It marks no difference of far and near.
Of gold the size of a horse's head

He had fixed upon its stock.
He hollowed and rifled its bore,
The lame master Bölökbay
Sighted it for distant range.
Taking gold ore by the batman-weight,
Poor Bölökbay had wrought it whole.
When the lacquered musket hangs –
The mirror of the broad back;
One shot at the close-locked foe –
The sport of the soul held in trust.
Fired in play, Oçogor;
Fired in earnest, it breaks the foe.
Alake's, the khan's lacquered musket
Hangs on his broad back.
Of Külçoro son of Almambet
The lion-hood is known.
Mounted on a horse no arrow overtakes,

Ok işlemez kürk giyip,
Gören gönlünü kaptırıp,
Bozkurdun oğlu yamanın,
Gök yalçın dağ gibi görünüp.
Engebeli inişli belden,
Kendi bildiği yerden,
Beş yaşında at geçemez geniş düzden,
Kara demir kürk giyip,
Serçe uçamaz geniş vadiden,
Sinek kadar canı esirgemeden,
157790 Kamçılatıp Boz atı,
Gerçek Külçoro, berenin,
Sinek kadar canı esirgemeden,
Gerçek Buurul'a yanan erenin,
Haraç salıp Koñ töre,
Bahadırın bastığı yerden
Tümsek tümsek dalgalanıp,
Tümsekten geyik dökülüp,
Tümsekten geyik dökülse,
O tümseğin otu seyrelip.
157800 Bedeni tir tir ürperip,
Yamaç yamaç dalgalanır,
Yamaçtan dağ koyunu dökülür.
Yamaçtan dağ koyunu dökülse,
Yamacın otu seyrelir,

Wearing a coat no arrow pierces,
All who saw lost their hearts,
The grey wolf's son, the fierce one,
Looming like a sheer blue mountain.
From the rugged descending ridge,
From ground he knew himself,
Across the wide flat no five-year horse can
cross, Wearing the black iron coat,
Through the wide valley no sparrow can fly,
Not sparing his life a fly's worth,
Whipping on the Grey steed,
The true Külçoro, the beren,
Not sparing his life a fly's worth,
The eren burning for the true Buurul,
Koñ töre, who levies tribute –
From where the bahadır trod
Billowing hillock upon hillock,
Deer spilling from the hillocks,
When deer spill from the hillocks,
The grass of that hillock thinning.
His body shuddering and trembling,
It billows slope upon slope,
Mountain sheep spill from the slopes.
When mountain sheep spill from the slopes,
The grass of the slope grows thin,

Elması çürüyüp gübre olup,
Türlü türlü çeşit yer olup,
Nur her yandan yel olup.
Külçoro şaha kaldırıp,
Alt yanı yar kıyısınca
157810 Ağzı açılmış dar boğaz,
O zaman, derdini söyleyip bir hayli,
Eyer beli gibi sırta
Aziz çoro yettiydi.
Döödür, Mañkuş pehlivanı,
Er çoronun karşısına
İki dev çıkıvermişti.
At oyuncusu Cöökülük,

Its apples rotting into dung,
Becoming ground of every varied kind,
Light turning to wind on every side.
Külçoro rearing up his mount,
Its lower side along the cliff-edge,
A narrow gorge with gaping mouth –
Then, voicing his grief at length,
To the ridge like a saddle's waist
The dear çoro arrived.
Döödür and the pehlivan Mañkuş,
Before the er çoro
Two giants had sprung forth.
The trick-rider Cöökülük

Amansız bir ermiş,
Ünlü pehlivan Koñurbay,
«Cööceldet'im» der imiş.
Cööceldet'in hâlini hiç sorma,
Bunun babası Kıtay davacısı,
İnsanın gücü yetmeyen,
Kendisi hayvana çalar domuzu.
Bunun anası Hint fahişesi,
Bu Cööceldet kâfire
Rastlayan sağ kalır mı?
Kara yağız küheylan binip,
Silah kuşamını takınıp,
Ev gibi topuz bağlanıp,
Bu, Beecin'den dolaşıp gelmiş.
Bunun öte atası büyük ulu bey,
Ta Beecin'den gelmiş av peşinde.
Geliyor gümbürdeyip,
Bakıp duran kul
Kara candan umut kesip.
İşte o dem Cööceldet,
«Benim bu gayretim yetsin» diye,
«Bu heybetimi gören can
Düpedüz yüreği düşsün» diye.

Proves a pitiless man,
The famed pehlivan Koñurbay
Would call him «My Cööceldet».
Of Cööceldet's state, ask nothing:
His father a magistrate of the Kıtay,
Whom no man's strength can master,
Himself a swine that verges on the beast.
His mother a harlot of Hind –
This infidel Cööceldet:
Does he who meets him stay alive?
Riding a jet-black courser,
Donning his gear of war,
A mace big as a house bound on,
He has come roaming from Beecin.
His distant forefather a great and lofty bey,
Come from far Beecin in chase of prey.
He comes on rumbling,
The mortal watching on
Giving up hope of his dark life.
At that very moment Cööceldet,
Saying, «Let this zeal of mine suffice»,
Saying, «Let every soul that sees this dread shape
Have his heart drop outright».

Ürkmeden Cööceldet,
Topuzu ele aldıydı,
Yolu ev gibi kara taşa,
Yolun kutlu olmayasıca,
Topuz ile vurduydu.
Vurunca taştan ateş çıkıp,
Topuzundan kor çıkıp,
Cööceldet'in hâli işte böyle,
Kılığı başka, zehri güçlü.
Sahiden yanmış bir devmiş,
Çınmaçın'a, Bak-Burçun'a
Bu yanasıca sahipmiş.
Yürüdüğü yerden toz çıkıp,
Suratını asan karanın

Unflinching, Cööceldet
Took the mace in hand,
At a black stone big as a house on the road –
May your road be unblessed! –
He struck it with the mace.
At the blow fire sprang from the stone,
Embers sprang from his mace –
Such indeed is Cööceldet's state,
His guise is strange, his venom strong.
Truly he proves a giant doomed to burn,
Over Çınmaçın and Bak-Burçun
This doomed-to-burn proves master.
Dust rising where he walked,
Of the scowling dark one

Sesinden can çıkıp.
Alt dudağı sarkık,
Kalday'ın torbası gibi.
Kıvrılıp çıkan bıyığı
Büyük kamçının sapı gibi.
Bu, nicelere salmış yaygara,
Kucak dolusu kundağı
Cööceldet'in aslını sorarsan,
Tükkaman'dan doğmuş.
Kakançı'ya, Beecin'e
Er olduğu bilinmiş.
«Beecin'den çıkma pehlivan» diye,
Kuruyup kalan er çoron,
Beecin'in büyük hanının
Defterine çizilmiş.
Opol Dağı gibi karaltısını,
Beli gördü Külçoro.
Kayran canı parçalayacak
Arslanı gördü Külçoro.
Arslanı görüp durmadan,
Kaburga kemiği zonklayıp,
Demin kör bağırsağı sarsılıp,
Ok gibi tutup er çoron,
Devliğini görüp hayıflanıp,
«Ciddiye alsa bir şey yapar» diye,

Kendin gördüğün Külçoro,
Sinek kadar candan umut kesip.
«Hani kara benekli kaplan,

Souls fleeing at his voice.
His lower lip drooping
Like a kalday's feed-bag.
His mustache curling outward
Like the handle of a great whip.
He has loosed uproar on many a one,
His swaddling a whole armful –
If you ask Cööceldet's origin,
He was born of Tükkaman.
To Kakançı and to Beecin
His manhood was made known.
«A pehlivan sprung from Beecin», they said, The er çoro standing stock-still,
In the great khan of Beecin's
Register he was inscribed.
His dark bulk like Mount Opol –
Külçoro saw it plain.
The lion who would tear his dear life –
Külçoro saw the lion.
Seeing the lion, without pause,
His rib-bones throbbing,
His blind gut lately shaken,
Gripping arrow-straight, the er çoro,
Seeing his giant bulk, lamenting,
Saying, «If he takes this in earnest, he can do harm»,
Külçoro, whom you have seen yourself,
Gave up hope of his fly-small life.
«Where is the black-spotted tiger?

Han atam Manas'ın ruhu,
Şimdi gözünü sal bize!
Altın perçem, korlu kuşak,
Aziz atam Almambet,
Yalnızı gözetiver.
Kel başa geldi çetin güç,
Asra sığmaz böyle iş.
Dar gönüllü cellat yener mi,
Un ufak olup bu canım

Spirit of my khan-father Manas,
Cast your eye on us now!
Golden forelock, ember-bright sash,
My dear father Almambet,
Watch over the lone one.
Grim force has come upon this bare head,
Such a deed no age can hold.
Can the narrow-hearted headsman win?
Ground to powder, shall this soul of mine

Sahiden bu dünyadan gider mi?»
Deyip, böyle söz düşünüp,
Şay pîri koruyan er çoron,
Bunun çevikliği ölçüsüz,
Her yanı denk çoron,
Babasının sırlı tüfeğini
Geniş sırtından aldıydı,
Barut karışık et-çeliği
Sırlı tüfeğe sürdüydü.
157900 Tez ateş alsın diye döverek,
Ak kundağın kaşına
Tıngırdatıp vurup,
Erlik edip gerilip,
Kuzgun gibi çöken barutu
Başparmakla ezip ufalayıp.
Demin Kıtay çakmağı, ciğer taşı
Çakıp hemen durdurdu,
Ak fitili korlattı.
Salınıp giden Boz atın
157910 Çekip ağzını çevirdiydi,
Hem pehlivan, hem arslan,
İnsandan çıkmaz böyle er,
Sırlı tüfeği doğrulttuydu,
«Karapçı kürkün yüzü» diye,
«Akciğerin öz kıyısı» diye,
«Tam da şahdamar, yürek hizası» diye,

«Yaradan hor görmezse,

Tam da kımıldanacak yeri budur» diye,
Yer dumanlanıp sarsılıp,
Pek çevik Külçoro,
157920 Aman deyinceye kadar,
Göz açıp yumuncaya dek,
Sırlı tüfek ile vurduydu.
Sırlı tüfeğin oku yetince,

İşte o zaman Cööceldet,
Üzengiden ayağı kayıp,

Truly pass from this world?»
So saying, pondering such words,
The er çoro whom the pîr Şay protects,
His nimbleness beyond measure,
The çoro matched on every side,
His father's lacquered musket
He took from his broad back,
The flesh-steel mixed with powder
He drove into the lacquered musket.
Ramming it that it might fire quick,
On the brow of the white stock
Rapping with a clink,
Manfully bracing back,
The powder settling raven-black
Crushing and crumbling with his thumb.
Then the Kıtay flint, the liver-stone,
He struck and set at once,
He set the white fuse glowing.
Of the Grey steed swaying as it went
He pulled the mouth and turned it,
Both pehlivan and lion,
No such man springs from mankind,
He leveled the lacquered musket,
Saying, «The face of the karapçı coat»,
Saying, «The very edge of the lung»,
Saying, «Just at the great vein, level with the heart»,
Saying, «If the Creator does not scorn me,

This is the very place where he will stir»,
The earth smoking and quaking,
The most nimble Külçoro,
Before one could cry for mercy,
In the blink of an opened eye,
Struck with the lacquered musket.
When the lacquered musket's shot struck home,
At that very moment Cööceldet –
His foot slipping from the stirrup,

Eyerden kıçı kaykılıp,
Gözü gitti fildır fildır,
Ayağı gitti sallanıp.
Ok değen yer parçalanıp,
Kan dökülüp şarıldayıp,
Gök küheylan gemini döndüremeyip,
Sallanan Celdet duramayıp.
Celdet böyle duraklarken,
Sapı çelik, ucu keskin,
Ucu çelik sırlı mızrak,
Püskülü kıl, sapı tunç,
Boz atın ağzını çevirdiydi,
«Bu kulu, Tanrım, ver bana» diye,
Güçlü çelik sırlı mızrağı
Gümbürdeterek sunduydu.
«Karıpçı kürkün yüzü» diye,
«Kaburganın kıyısı» diye,
Yetip vurup geçtiydi.
Opol Dağı gibi sallanıp,
Küheylan atının üstünden
Yıkılıp düştü boylu boyunca.
Kuşandığı Coykuma'yı
Yakalayıp sapından,
Kılıcı sıyırıp kınından,
Celdet'in başını aldıydı,
Bir karakolu Külçoro
Susturup bıraktıydı.
Cööceldet'i boğazlayana dek,
Susturup bırakana dek,
Boz ala yelek tuğ olup,
Boy boylayan çığlık kopup,

His rump lurching from the saddle,
His eyes went spinning round,
His legs went dangling loose.
The place the shot struck torn apart,
Blood spilling out in gushes,
The grey courser unable to answer the bit,
The swaying Celdet unable to hold.
While Celdet faltered so,
Its haft steel, its point keen,
The lacquered lance, steel-tipped,
Its tassel horsehair, its shaft bronze –
He turned the Grey steed's mouth,
Saying, «Give me this slave, my God»,
The mighty steel lacquered lance
He thrust with a thundering crash.
Saying, «The face of the karıpçı coat»,
Saying, «The very edge of the rib»,
He closed, struck, and swept past.
Swaying like Mount Opol,
From the back of his courser
He toppled and fell full length.
The Coykuma he had girded on –
Seizing it by the hilt,
Stripping the sword from its sheath,
He took Celdet's head;
One picket-post Külçoro
Silenced and left still.
By the time he had butchered Cööceldet,
By the time he had silenced him,
The grey-pied plume raised as a standard,
A shriek bursting forth tribe upon tribe,

Az değil, pek bol olup,
Basıp Kıtay kımıldayıp,
Davulun sesi gümbürdeyip,
Zurnanın sesi takırdayıp,
Cezayil çekip, yay atıp,
Kıtay yüklendi çocuğa.
Çarpışmayı gör, seli gör,

Not few but most abundant,
The Kıtay pressing on, astir,
The drum's voice booming,
The zurna's voice rattling,
Hauling cezayils, shooting bows,
The Kıtay bore down upon the boy.
See the clash, see the flood,

Basıp gelen Kıtay elini gör,
Kazılmış derin hendeği gör,
Basıp gelen orduyu gör,
İşte o zaman Külçoro,
Babası bozkurt Almañ'dan
Aşkın doğmuş kartalın,
Cekeyne zırhını kuşanıp,
Tek başına dalıp el atıp,
Öfkelenip haykırıp,
«Hanım Manas!» diye uran çağırıp.
Mançularla itişip,
Küdürçö'ye yaslanıp,
Kıpkızıl kana bürünüp,
Hayli savaş kıldıydı.
Kırgın değmiş gibi,
Kırılışıp durduydu,
Kim görmüş böyle işi,
Geçen işin hâlinden,
Buurul atın yüzünden,
Yedi gün durmadan vuruştu,
Ay küçülüp, gün geçip,
Abası Bakay orada yok,
Almambet oğlu kartalın
Her işi yaptı böylece.
Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Rastlanacağa rastlamayıp,
Rastlanmayacağa rastlayıp,
Ele düştüğü demmiş.
Koñurbay'a yakalanıp,
Tuzağa düştüğü demmiş.
Salıverilse çıkılmaz

See the Kıtay people pressing on,
See the deep trench they dug,
See the host pressing on –
At that very moment Külçoro,
Than his father grey wolf Almañ
The eagle born surpassing,
Girding on the Cekeyne mail,
Plunging in alone, laying hands,
Enraged and roaring,
Crying the war-cry, «My khan Manas!»
Shoving with the Mançu,
Bracing against Küdürçö,
Cloaked in crimson blood,
He wrought battle long and hard.
As if plague had struck,
The mutual slaughter raged on –
Who has seen such a deed?
From the state of what had passed,
For the sake of the steed Buurul,
He fought seven days without cease,
The moon waning, the days passing,
His aba Bakay was not there –
The eagle son of Almambet
Did every deed even so.
Camgırçı's Şayımbet,
Not meeting what should be met,
Meeting what should never be met –
It proved the hour he fell captive.
Caught by Koñurbay,
It proved the hour he fell in the snare.
Even if let loose, past climbing out –

Çukura düştüğü demmiş.
Karapçı giymiş hanına
Kapıştı Külçoro.
Pehlivanların hepsine,
Yettiği yeri mızraklayıp,
«Yedisi, Kalça nerede?» deyip,

It proved the hour he fell in the pit.
With the khan clad in karapçı
Külçoro grappled.
Upon all the pehlivans,
Lancing wherever he reached,
Saying, «The seven of them — where is
Kalça?»,

Orduyu yararak geçtiydi.
Ordu arasına baktığında,
Halkın esenliğini dilersen bak,
Elde durur Şayımbet.
Eli ayağı bağlı,
Tuzakta durur Şayımbet.
Yedi devli kâfirin
Sımsıkı bağlamış,
Ganimet edip atmış,
Kıtay'ın yedi devine
Yetkin çoron yettiydi,
Taş kalesini paramparça edip,
Un ufak edip geçtiydi.
Bağdaki Şayımbet,
Erliğin yolu şöyledir –
Sürüklenip kaçırtıp,
Kulan boza bindirip,
Alıp çıktı Külçoro.
Amansız büyük hengâme,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölecek canını diriltip,
Alıp çıktı Külçoro.
Yedi gün durmadan dolaşıp,
Yetkin yerini yaralayıp,
Debelenen iki kolu
Kalkamayıp felç olup,
Bütün bedenin hepsi
Kımıldamayıp donakalıp,
İnce yolu düz kesip,
Şayımbet'i yedeğe alıp,
Cañı-Arık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atlık keçidi,
Keçide geldiydi,

He cleaved through the host and passed.
When he looked amid the host –
If you wish the people well, then look:
Şayımbet stands a captive.
His hands and feet bound,
Şayımbet stands in the snare.
The infidel with his seven giants
Had bound him fast,
Had cast him down as booty;
Upon the seven giants of the Kıtay
The consummate çoro came,
Smashing their stone fortress to shards,
Grinding it to powder as he passed.
Şayımbet in his bonds –
Such is the way of manhood –
Dragging him off in flight,
Mounting him on a kulan-grey,
Külçoro bore him out.
A pitiless great tumult –
Kindling his fire gone out,
Reviving his soul near death,
Külçoro bore him out.
Roaming seven days without cease,
His vital places wounded,
His two flailing arms
Unable to rise, gone palsied,
The whole of all his body
Unmoving, frozen stiff,
Cutting straight across the narrow road,
Taking Şayımbet in tow,
The Car-Kıya of Cañı-Arık,
Its path fit for one horse –
He came to the pass,

Şamatalı er çoro,
Tulpar atını otlatıp,
Yatıp uykuya kanıp,
Can serinletip konaklayıp,

The rowdy er çoro,
Grazing his tulpar steed,
Lying down, drinking his fill of sleep,
Camping, cooling his soul,

Külazık çalkayıp içişip.

Demin kayran anan Kanıkey,
Cekeybos zırhını giydirip,
Celmayan'a bindirip,
At sağrısını sıyırtıp,
Ay-âlemi dolaştırıp,
Yerin üstünü taratmıştı.

Derde deva ilaçtan
Aziz anan aldırmıştı.
Ezip içip aldığında,
Ağrıyan yara yatışıp,
Umaç gibi gözler açılıp,
Demin etine gelen Surkoen,
Coşup durmayıp,
Yeri eşeleyip tepeleyip,
Yanıp yakılıp Külçoro,
Şayımbet'i azarlayıp:
«Benim abam Semetey,
At gönlüne bakmadan
Atını verdi esirgemeden,
Kürk gönlüne bakmadan
Kürkünü verdi esirgemeden.
Kıyılacak yandan çaldırdın,
Hızır değmiş Buurul'u
Kıtaylara kaptırdın.
Attan bir dolan, Şayımbet yaman,

Kürkten bir dolan, Şayımbet yaman.

Bağı bir yiyip yüklettin, yaman,

Azabını çektirdin, yaman!
Çarpıştın, gazâ başlattın, yaman,
Benim abamı çaresiz bıraktın,
yaman!
Şimdi çarpışmaya girmeden geri dön,
yaman.

Shaking up külazık and drinking it together.
Then your dear mother Kanıkey,
Clothing him in the Cekeybos mail,
Mounting him on Celmayan,
Grazing the horse's croup raw,
Ranging the whole moonlit world,
Had had the face of the earth combed through.
Of medicine that cures all ills
Your dear mother had had brought.
When he crushed and drank it down,
The aching wound subsiding,
His eyes opening wide as umaç,
Then Surkoen, come back to flesh,
Surging without cease,
Pawing and stamping the ground,
Burning with grief, Külçoro
Berated Şayımbet:
«My aba Semetey,
Heedless of his heart's love for the horse,
Gave his horse without sparing,
Heedless of his heart's love for the coat,
Gave his coat without sparing.
You let it be stolen from the tenderest side,
The Buurul touched by Hızır
You let the Kıtays snatch away.
For the horse, wander begging once,
Şayımbet, you wretch,
For the coat, wander begging once,
Şayımbet, you wretch.
You ate the bond and made us bear it, wretch,
You made us suffer its torment, wretch!
You clashed, you started holy war, wretch,
You left my aba helpless,
wretch!
Now turn back before entering the clash, wretch.

Külçoro cehennem gördü de, yaman,

Külüstön abakeme söyleyiver, yaman!»
Yeniden boşanacak bulut gibi,
Deyip, böylece, Külçoro:
«Sağ varırsan Talas'a,
Sarı han, Bakay hanıma söyle,
Kançoro ile Semetey,
Kartalların hepsine söyle!
Ay tuğralı tuğ edip,
Göğü bozan çığlık edip,
Göğe uçup toprak,
Asker kaynayıp gürleşip.
Çepeçevre kuşattıydı,
Aslen bozkurt çoroyu,
Aslen canını bırakmadan,
Cehenneme böyle saldıydı.
Varınca dönülmez gerçek yurdu
Görecek olduydu,
Yalnızlığın ağır yükünden,
Kaynaşan Kıtay Mançu'dan
Ölecek olduydu.
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş demek şu boktan dünya.
Dertlenmiş söze alışsın de,
Çarpışmanın hâli işte böyle,
Bu Almambet oğlu çoroya
Kara güç olup versin de.
Kıtay tümen, ben yalnızım,
Kırgını ilginç salarım,
Kızıl Buurul, kısa yele,
Kıtay'ın aldığı Buurul'u
Kurtarıp alırım.
Kıstırılırsam ölürüm,
Abakemin Arbuurul'unu,
Çetin hanı Koñurbay'dan
Kurtarıp gelirim».
Deyip, böylece, Külçoro,
O Şayımbet ereni

Külçoro has seen hell itself, wretch,

Tell my aba Külüstön, wretch!» Like a cloud about to burst anew,
So saying, thus, Külçoro:
«If you reach Talas alive,
Tell the sallow khan, my khan Bakay,
Kançoro and Semetey –
Tell all of the eagles!
Raising the standard with moon-device,
Raising a shriek that breaks the sky,
The dust flying to the sky,
The soldiery seething and thundering,
They ringed him round about –
The çoro, grey wolf born and bred,
Never once yielding up his life,
Thus he charged into hell itself.
The true land whence none return –
He was like to see it;
From the heavy burden of aloneness,
From the swarming Kıtay and Mançu
He was like to die.
What is today is gone tomorrow –
So then it proves, this dungheap world.
Say: let him grow used to grieving words,
Such indeed is the state of battle;
To this çoro, son of Almambet,
Let him become a mighty force and aid.
The Kıtay are tümen, I am alone,
I shall loose a wondrous slaughter,
The red Buurul, short of mane,
The Buurul the Kıtay have taken
I shall rescue and take back.
If I am cornered, I shall die;
My dear aba's Arbuurul,
From the grim khan Koñurbay
I shall rescue and return».
So saying, thus, Külçoro,
That eren Şayımbet

Söyleyip yola koyduydu.
He charged with the word and set on the road.

Cenk kuşamını takınıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Donning his gear of war,
The sheathless sword bound on,

Öfkesi yüzüne vurup,
Cezayili kuşanıp,
Yine düşmana hazırlanıp,
Atış edip ardından,
Aziz canını esirgemeden,
Arbuurul'un derdinden.
Yitirdiği Buurul at,
Düşmanlaştığı Koñurbay,
Kaygısı Buurul at,
Vuruşacak düşmanı Ezkara,
Pus basıp köşelenmiş,
Duman çöküp sivrilmiş,
Ay gibi Sarı-Talaa'ya,
Aziz bozkurt Külçoro,
Düşmanın ardından yettiydi.
Alacakaranlık çöküp, gün batıp,
Elin ardı sessiz yatıp,
Ükürçü Dağı'nı yanlayıp,
Eçki-Ölbes'in Eki-Çat'ı,
Aygır-Cal'ı sıyırtıp,
Dalgalanan Kıtay eline
Gözlediği Buurul at,
Bahadırın ava çıktı görünür.
Bu avlanmaya varan Külçoro'yu,
Bunu şöylece bırakalım.
Er Koñurbay, koca Kalça,
Ondan haber başlatalım,
At oyuncusu, yaya yürük,
Haber verip Kalça'ya
Nice salıverdi büyük fesat.
Altın bağlı çadıra,
Er Koñurbay bahadıra,
Uykudaki hanına,
Taş kuşanan Kıtay'ın
His wrath rising to his face,
Girding on the cezayil,
Making ready for the foe once more,
Firing shots behind him,
Not sparing his dear life,
All for the grief of Arbuurul.
The steed Buurul he had lost,
Koñurbay, made his foe,
His care the steed Buurul,
His foe to fight, Ezkara –
Cornered where mist had fallen,
Sharpened where smoke had settled,
To Sarı-Talaa fair as the moon,
The dear grey wolf Külçoro
Came up hard behind the foe.
Twilight falling, the sun setting,
The people's rear lying silent,
Skirting Mount Ükürçü,
The Eki-Çat of Eçki-Ölbes,
Grazing past Aygır-Cal,
To the billowing Kıtay land,
The steed Buurul he stalked –
The bahadır rode out to hunt, it seems.
This Külçoro gone to his hunting –
Let us leave him even so.
Er Koñurbay, old Kalça –
Let us begin the tidings from him.
The trick-rider, the swift of foot,
Bringing word to Kalça,
Loosed how great a mischief.
To the gold-bound tent,
To er Koñurbay the bahadır,
To his khan asleep,
Of the stone-girded Kıtay

Seçkinlerinin hepsine,
Cübbe giymiş güçlüye,
Zırh giymiş bahadıra,
Hepsinin başı Koñurbay,

Öfkesi güçlü kâfire.
Katkalañ yetip varmış,
Sahiden zahmet, büyük fesat
Koñurbay'a salmış.
Katkalañ'ı haykırıp,
«Koñ töre!» diye çağırıp,
Hana haber salmış.
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayanı ensesinde kaçmış gibi,
Kuru çığlık, büyük telaş
Salmış meğer Katkalañ,
Koşup şaşıp haykırıp,
Varmış meğer Katkalañ,
Katkalañ'ın sesini duyunca,
Boz sakallı koca Mançu'nun
Horultusu kesilip,
Umaç gibi gözü açılıp,
Koşup şaşıp toparlanıp,

Âlemin ulusu koca Kalça,
«Burut gelmiş meğer» diye,
Koşup şaşıp toparlanıp,

Ok işlemezi giyinip,
Gök zırhı örtünüp,
Görsen bahadır Koñurbay,
Gök arslan gibi atılıp:
«Dönmeden Burut geldi diye,

Karakoldaki Cööceldet
Bu Burut'tan öldü diye,
Kahrolası Kırgız'a
Kırgını ilginç kılmazsak,
Zerre kadar birini bırakmadan,

To all of their chosen best,
To the strong ones clad in robes,
To the bahadırs clad in mail,
The head of them all, Koñurbay,

To the infidel strong in wrath.
Katkalañ came hastening up,
Real trouble, great mischief
He loosed upon Koñurbay.
Shouting out the Katkalañ alarm,
Calling, «Koñ töre!»,
He sent word to the khan.
As if a nightmare had crushed his wife,
As if he fled with a pursuer at his neck,
Dry shrieking, great alarm
Katkalañ, it seems, had loosed;
Running, bewildered, crying out,
Katkalañ, it seems, arrived.
On hearing Katkalañ's voice,
Of the grey-bearded old Mançu
The snoring broke off,
His eyes opening wide as umaç,
Running, bewildered, pulling himself together,
The world's great elder, old Kalça,
Saying, «So the Burut has come»,
Running, bewildered, pulling himself together,
Donning the arrow-proof garb,
Cloaked in the blue-grey mail –
If you saw the bahadır Koñurbay,
Springing like a blue-grey lion:
«Because the Burut came without turning back,
Because Cööceldet at the picket-post
Died at this Burut's hand,
Upon the accursed Kırgız
If we do not work a wondrous slaughter,
Leaving not one, not a mote of them,

İbretlik edip kırmazsak,
Kıtay olmadan ölüp gidin!
Karakoldan cellat ölmüş,
Kahrolası Burut'un
Nasılsa keşfe biri gelmiş. Öfkeyi Kalça başlattı,
Cööceldet ölmesin, hanın ölsün,

Kılınız kalmadan hepiniz ölün!
Kırmış meğer belimi

If we do not cut them down for a lesson,
Then die and perish, no longer Kıtay!
The headsman of the picket-post is dead;
Of the accursed Burut
One has come, it seems, to scout. Kalça set his wrath ablaze:
Cööceldet should not have died — may your khan die,
Die, all of you, till not a hair remains!
He has broken, it seems, my back

Bu azgın Burut milleti,
Celdet yiğidimi öldürüp,
Soluğumu soğutmuş meğer.
Cööceldet'ten ayrılıp,
Han namlı Konurbay
Nasıl görürüm Beecin'i,
Bahtımı kırmış meğer,
O hunharın oğlu kudurmuş,
Tahtımı devirmiş meğer,
Belimi bükmüş meğer,
Yiğidimi yok etmiş meğer,
Ulularınız, hanlarınız,
Savaşı sıkı tutuşturun!
Yamanınız da, canınız da,
Kırgına uğramış gibi,
Kırılın hepiniz!»
İşte böyle Konurbay
Mançularını telaşa salıp,
Yaydan ok gibi uçan Algara'yı
Oynak oynak yürütüp.
Kürmesini kabartıp.
Zırhını şişirip,
Kızıl çelik Zülfikar'ı
Hıtay'ın hanı Kon Töre
Kınından sıyırıp savurup.
Kahırlanıp Konurbay
Sert heybetini gösterdi,
Kakançı yurdu çığrışıp,

This rabid Burut nation,
Killing my celdet brave,
Has chilled my very breath, it seems.
Parted from Cööceldet,
Konurbay of khanly fame —
How shall I look upon Beecin,
It has broken my fortune, it seems,
That bloodthirsty one's son has run mad,
He has toppled my throne, it seems,
He has bent my back, it seems,
He has destroyed my brave, it seems,
Your elders and your khans,
Kindle the battle fiercely!
Your fiercest and your souls alike,
As though struck by slaughter,
Perish, all of you!»
Thus indeed Konurbay
Threw his Manchus into alarm,
Algara, flying like an arrow from the bow,
He rode at a prancing gait.
Puffing out his kürme.
Swelling in his armor,
The red-steel Zülfikar
The khan of Hıtay, Kon Töre,
Drew from its sheath and brandished.
Raging, Konurbay
Showed his stern majesty,
The Kakançı land cried out,

Konurbay'ın yüzünü görünce
Candan geçiverdi.
Altın çadırın dibinde,
Gözcü çıkılan kendeme*,
Kendemede cevher durur.
Kendemenin dibinde
Gelip kaynaşan halk durdu,
Konurbay'ın yüzünü görünce
Malından da, başından da
Büsbütün geçiverdi.

When they saw Konurbay's face
They gave up their very souls.
At the foot of the golden tent,
The kendeme where lookouts climb,*
On the kendeme jewels are set.
At the foot of the kendeme
The people stood, come swarming,
When they saw Konurbay's face
Of their goods and of their heads
They gave up altogether.

Çadırda çırağ yakılıp,
Kara kayser Tagılık
Gelip durdu Kalça'nın önünde,
Kaynaşıp duran nice ulular.
O çadırın başköşesinden
Çan sıkıca çalınıp,
Çan sesini duyunca
Ordu aklını şaşırıp.
Er Konurbay Kalça'nın
Hesapsızdır bilgisi.
Çanını vurduğunda
Dokuz günlük yerine
Eksiksiz, şaşmadan işitilir,
O kâfirin tesiri böyledir.
Düşmana karşı haber verendir,
Sesini duyunca kalabalık ordu
Koşup telaşla gelendir.
Konurbay'ın davulu –
Sesini duyarsan uzağa kaç.
Çiğ fil derisinden yapılmış,
Çomakla bir vursa
Uğuldayıp göçer gider,
Bütün Beecin'in yamacı.
Çalarken pehlivanı vurur,
Şöyle böyle kulakların
Düpedüz parçalanır perdesi.
Davul sıkıca vuruldu.
Kalan, katılaşmış alpları

A lamp was lit within the tent,
The black kaiser Tagılık
Came and stood before Kalça,
So many elders swarming there.
From the seat of honor of that tent
The bell was rung with force,
When they heard the bell's voice
The army lost its wits.
Of the man Konurbay Kalça
The knowledge is beyond all count.
When he strikes his bell,
To a place nine days away
It is heard entire, unerring,
Such is that infidel's power.
It gives warning against the foe,
Hearing its voice, the teeming army
Comes running in alarm.
Konurbay's drum –
If you hear its voice, flee far away.
Made of raw elephant hide,
If struck once with the club
It booms and sets to trembling
All the slopes of Beecin.
As it sounds it fells the strongman,
Of any ear whatsoever
The drum is torn outright to shreds.
The drum was beaten hard.
The hardened alps who yet remained

Hep birden üşüşüp geldi.
Mercan düğme, inci taş,
Kudurmuş Kalça'nın yanında
Ulun-Tun'un hanı da karışık.
Cööceldet'im öldü diye,
Böğürmeden Kalça kalmadı.
Kırgız'a kırgın salın diye, Kıymetli candan umut kesip,
Cööceldet'in öcünü alın diye, Kalabalık ordu tam yarılıp,
Kürme giyen Hıtay'ın
Güçlülerini sürdü,
Alööke oğlu Konurbay

Came swarming all at once.
Coral buttons, pearl stones,
Beside the maddened Kalça
The khan of Ulun-Tun mixed among them.
Saying: my Cööceldet is dead,
Kalça did not cease from bellowing.
Saying: loose slaughter on the Kırgız,
Giving up hope of precious life,
Saying: take vengeance for Cööceldet, The teeming army split clean through,
Of the kürme-clad Hıtay
He drove forth the strong ones,
Konurbay son of Alööke —

Aklı pek o domuz, ah,
Kul karşısına varamaz,
Bir dayanak olduğunu gördün mü?
Beecin'e sağlam doğmuş,
Bunun er olduğunu gördün mü?
Dilde usta, pek becerikli,
Hünerli olduğunu gördün mü?
Düşmanın çaresini bilen hilekâr,
Bunun yaman olduğunu gördün mü?
Kara kayser Tagılık,
Akın edip girdi nice ulular.
Katkalan'ın Saykal'ı,
Kâfirin hangisini sayalım!
Ordu toplanıp durdu,
Kahrını Kalça saldı.
Ulularını, erlerini,
Savaşta usta arslanlarını
Hiç bırakmadan topladı.
Konurbay'ın görünüşü şöyledir:
Kanat kapı gibi bembeyaz diş –
Bu, halktan başka türlü diş,
Darı gibi öğütüp sıkı çiğner,
Arslan gibi gözleri parıldar,
İki gözünün çukuru
Tepesi çökmüş mezara benzer,

That swine is firm of mind, ah,
No slave can stand before him,
Have you seen what a pillar he is?
Born sound and sturdy for Beecin,
Have you seen what a man he is?
Master of tongue, most skillful,
Have you seen how gifted he is?
A trickster who knows the foe's undoing,
Have you seen how fierce he is?
The black kaiser Tagılık,
So many elders streamed inside.
Saykal of Katkalan,
Which of the infidels shall we count!
The army gathered and stood,
Kalça loosed his wrath.
His elders and his men,
His lions skilled in war
He gathered, leaving none behind.
The look of Konurbay is thus:
Teeth white as a wing-leaf door –
Teeth unlike those of common folk,
He grinds and chews them tight like millet,
His eyes gleam like a lion's,
The hollows of his two eyes
Are like a grave whose crown has caved,

Ay alnı ağanızın
Bayın yayladığı yurda benzer.
Bıyığı Buhara sazı gibi,
Burnuna bakarsan
Koca kılıç kını gibidir.
Boğuşup insan yenebilir mi,
Ağanız işte böyle Konurbay,
Kaldayları, arslanları,
Nice pehlivan erleri,
Kalanları Kalça'ya
Gelin gibi diz çöküp.
Tazim kıldı yaşlısı,

Your aga's moon-like brow
Is like a camp where a bey once summered.
His mustache like Bukhara reeds,
If you look upon his nose,
It is like a great sword's scabbard.
Can any man best him in grappling —
Such indeed is your aga Konurbay,
The kaldays and the lions,
So many strongman braves,
The rest of them before Kalça
Knelt down like brides.
The eldest made obeisance,

Tümen ordunun hepsi,
İşte o zaman Konurbay
Yanağının tüyü diken diken,
Kaburga kemiği sökülüp,
Hışım salıp gümbürdeyip,
Askerlere gürleyip.
Dört bir yanın yolunu kapatıp,
Bahadırlarını, erlerini
Kahırla azarlayıp:
Kara kurt gibi kaynaşan halkım var,
Tutuşanı sağ komayan,
Kanını dökmek töremdir,
Böğür yaran pehlivanım,
Kahrolası Burut'tan
Esirgeyip biriniz geri durmayın,
Karşı karşıya durun,
Cezayil atıp, yay çekip,
Çarpışa çarpışa vuruşun.
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer paramparça,
Laf etmeden savaşa durun.
Karşınıza çıkarsa Burut'un
Şah damarını kesiverin.
Ölüp kalan can olursa,
Ocak çukuru gibi bir yeri
Elinizle oyun,

The whole ten-thousand army,
Then it was that Konurbay,
The hairs of his cheek bristling,
His rib-bones fairly wrenched apart,
Loosing fury, thundering,
Roaring at the soldiers.
Blocking the roads on every side,
His bahadırs and his men
He scolded in his wrath:
I have folk that swarm like black worms,
Leaving none alive who grapples them,
To spill blood is my custom,
My strongmen who split flanks open,
From the accursed Burut
Let not one of you hold back in mercy,
Stand face to face,
Firing jezails, drawing bows,
Fight on, clashing blow on blow.
The bow's arrow whirring,
What it strikes is torn to pieces,
Stand to battle without a word.
If the Burut comes before you,
Cut through his life-vein straightway.
If any soul lies dead,
A pit like a hearth-hole
Scoop out with your own hands,

Ölene ceza budur deyip,
Elinizle gömüverin.
Karşılıklı iki yanda durun,
Mızrak uzatıp yetişmezse
Tüfekle vuruşun.
Ününü bilirim Burut'un,
Ayköl Manas'ı dev idi,
Buurul'undan ayrılıp
O yanası hunhar yaya kalmıştı. Yanına
insan başı bağlayan,
Ulun-Tun'u, Dınşa'yı
Vuran Kalça işte benim,
Dahası, babası gökyeleli Manas'ı
Yiğitlik yüzünden belli olan,
Alt eden Kalça işte benim!

Saying: this is the dead man's sentence,
Bury him with your own hands.
Stand on both sides face to face,
If the thrust lance does not reach,
Fight on with muskets.
I know the Burut's fame,
Their Ayköl Manas was a giant,
Parted from his Buurul
That accursed butcher was left afoot. Who
ties men's heads at his side,
Ulun-Tun and Dınşa —
I am the Kalça who struck them,
More: his father, gray-maned Manas,
Known for his valor's sake,
I am the Kalça who laid him low!

Hani haberin var mıdır,
Manas, Koşoy, er Töştük
Alpları gelip vuruşmuştu.
Almambet, Sırgak, er Bakay
Hep birden gelip vuruşmuştu.
Eren ölmüş, han ölmüş,
Nice boydan can ölmüş,
Olup biten gazada
Muzburçak, Kökçö han ölmüş,
Küstah Kırgız kurnaz yurttan
Karşılaşanın hepsi ölmüş.
Çarpışıp durulan bu gaza –
Tutuşup durulan büyük âdet,
O zaman olmuştu büyük gaza.
Ay eksilmiş, gün geçmiş,
Aylarca, yıllarca çarpışıp,
Ayköl gökyeleli böyle etmişti.
O sefer olan gazada
Taştuu'dan nice temiz can ölmüş.
Kızıl kamçılı Şıpşaydar,
Türlü türlü alp ölmüş.
Düşünsen bunca halk ölmüş,
Er Karacoy, Kococaş,

Say, have you heard the tale —
Manas, Koşoy, the man Töştük,
Their alps had come and fought.
Almambet, Sırgak, the man Bakay,
All together came and fought.
Heroes died and khans died,
Souls of many clans died,
In the holy war that passed
Muzburçak and Kökçö khan died,
Of the insolent Kırgız, that cunning land,
All who met us died.
This gaza fought without cease –
The great custom of ceaseless grappling,
Then it was the great gaza came.
Moons waned and days went by,
Clashing for months, for years,
Thus had the gray-maned Ayköl done.
In the gaza of that campaign
Many a pure soul of Taştuu died.
Şıpşaydar of the red whip,
Alps of every kind have died.
Think on it — so many folk have died,
The man Karacoy, Kococaş,

Hıtay'dan bunca dev ölmüş.
Ölenleri sorarsan –
Bütün Beecin'e sahip olan ölmüş,
Türlü türlü dev ölmüş.
Âleme boyun eğmeyen,
Boğuşup kimsenin yenemediği,
Kimsenin bilmediği söz sahibinden,
İnsanlardan tek gözlüsünden,
Gayreti taşkın kâfirden,
Sert karşılayan bahadırdan,
Boğaya binip mızrak alan,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Kaf Dağı'nın dağını dolanan,
Kan içilecek dense sevinen,

So many giants of Hıtay have died.
If you ask who died –
He who owned all Beecin died,
Giants of every kind have died.
He who bowed to no world,
Whom none could best in grappling,
Of the word-master none ever knew,
Of the one-eyed among men,
Of the infidel whose zeal overflowed,
Of the bahadır who met all harshly,
Who rode a bull and took the lance,
Finding no mountain to smite,
Who roamed the peaks of Mount Kaf,
Who rejoiced at word of blood to drink,

Kahrolası Burut'tan,
Burut denen yurttan
Er Madıkan han ölmüş.
İşte o Burut yurdu budur,
Yanıp kül olası halk budur.» Nasıl dönerim Kakan'a,
Deyip, böylece Konurbay
Mızrak saplamada ustasını,
Akıl bulmada yamanını,
Gayreti tam bahadırını
Hiç bırakmadan toplayıp koşturdu,
Kara atı oynatıp
Bir ileri bir geri yürüttü.
Tepesindeki perçemi
Dimdik olup kabarıp,
Bütün çağa kırgın salacakmış gibi
Kahrolası Kalça kabardı.
Cööceldet'im öldü diye,
Kaburga kemiği sökülüp,
Ne yapacağını bilemeden
Alööke oğlu Kon Töre –
Âleme direk ulu töre
Kavga çıkarmadan durmadı,
Bütün pehlivan yamanları

From the accursed Burut,
From the land called Burut,
The man Madıkan khan died.
This is that Burut land, this,
This is the folk fit to burn to ash.» How shall I return to Kakan,
So saying, thus Konurbay
His masters at driving home the lance,
His shrewdest at finding counsel,
His bahadırs full of zeal
He gathered, leaving none, and sped them,
Prancing his black horse
He rode it back and forth.
The forelock on his crown
Stood bolt upright and bristled,
As if to loose slaughter on the whole age
The accursed Kalça swelled.
Saying: my Cööceldet is dead,
His rib-bones fairly wrenched apart,
Not knowing what to do,
Alööke's son Kon Töre –
Great töre, pillar to the world —
Did not rest from stirring strife,
All his fiercest strongmen

Canlarını komadan topladı,
Deminki celdet öldü diye,
Hışım salıp durdu,
Bu ölen Cööceldet
Büyük Dınşa'da doğmuştu,
Bu da insanlara ün salmıştı.
Mızrakçıların ustası,
Yüzünü gören ürkerdi,
Ejderhanın önünden geçmiş,
Acayipten ders okumuştu.
Taş parçalayan arslandı,
Geniş Beecin'e doğmuş
Yüce, engin bir beldi.
Sakalımın ağında,
Seferim yakın çağımda
Burut'un durduğu Ala-Too'ya
Bu celdedim sağken

He gathered, sparing not their lives,
Saying: that celdet of late is dead,
He stood there loosing fury,
This Cööceldet who died
Was born in great Dınşa,
He too had won fame among men. Master of the lancers,
Whoever saw his face took fright,
He had passed before the dragon,
Had studied lessons of the uncanny.
He was a lion that shattered stone,
Born unto broad Beecin,
He was a lofty, boundless stay.
In the whitening of my beard,
In my days when campaign was near,
To the Ala-Too where the Burut dwell,
While this celdet of mine lived,

Yol açarım derdim.
Burut şöyle dursun, âleme
El uzatırım derdim.
Burut'a gelip döndüm de,
Cööceldet'ten ayrıldım.
Bu Cööceldet pehlivanım,
Cööceldet'ten ayrılınca,
Dinmez benim hasretim.
Bora kopsa yel değdirmeyen,

Kuytulu bir sık ormandı.
Tufan suyu yürüse durduran,

Beecin'e doğmuş bir erdi.
Cööceldet'ten ayrılıp,
Beecin'i nasıl görelim.
Yüz yüze gelip Burut'a
Kara belayı sıkıca saralım,

Aylarca, yıllarca vuruşup,
Cööceldet'in öcünü alalım.

I would open a road, I said.
Let alone the Burut — on the world
I would lay my hand, I said.
I came to the Burut and returned,
And I was parted from Cööceldet.
This Cööceldet, my strongman —
Now that Cööceldet is gone,
My longing will not cease.
When the storm broke, he let no wind touch us,
He was a sheltered, thick-grown forest.
When flood-waters marched, he stayed them,
He was a man born unto Beecin.
Parted from Cööceldet,
How shall we look upon Beecin.
Coming face to face with the Burut,
Let us wind black calamity tight about them,
Fighting for months, for years,
Let us take vengeance for Cööceldet.

Kıl kadar geri kalmadan hepiniz,
Yurdum, kıyasıya kırılın.
Bekçilerim, hanlarım,
Türlü türlü pehlivanım,
Gerekli erden ayrılıp,
Bugün ağanız yasta kaldı.»
Deyip, böylece Konurbay
Kan içecekmiş gibi hazırlanıp,
Kahrını döktü bağırarak.
Ay-âlemi kasıp kavuran
O Konurbay bahadırın
En yamanı Akayar imiş.
Hani kahrına aldığında
Nicesine gaza açmıştı,
Huyu tuttuğunda
Bu da bir çağı boğazlayıvermişti.
İriliği dağın dengi gibi,
Sataşanı yiyecek gibi,
Kavga dendi mi karşısına dikilen,

Not one of you lag back a hair's breadth,
My people, be slain without quarter.
My warders and my khans,
My strongmen of every kind,
Parted from the man we needed,
Today your aga is left in mourning.»
So saying, thus Konurbay
Made ready as if to drink blood,
Poured out his wrath with shouting.
Scourging and scorching moon and world,
Of that bahadır Konurbay
The fiercest was Akayar, they say.
When his wrath once seized him
He had opened gaza on many,
When his temper took him
He too had cut an age's throat.
His bulk the equal of a mountain,
As if to eat whoever crossed him,
At the word of a fight he stood to face it,

Gerçekten öfkesi geldiğinde
Gergedana yumruk indiren,
Pehlivanlığı, arslanlığı,
Bambaşkadır onun yiğitliği.
Sağ kürek kemiğinin genişliği
Koyun yayılan ova gibi,
İki burun deliği
Et konan çanak gibi.
Bıyığının görünüşü
Gübrede biten ısırgan gibi.
Çubuğundaki duran kir,
Çocukların ezip yediği talkan gibi,
Kurula kurula uzayan pazarın
Yolcu çadırı gibi başı var,
Bahtı kara Akayar'ın
Yatan köpek gibi kaşı var.
Dayanıp kimse yanına varamaz,
Kalça'nın gerçek pehlivanıdır,
Çimdiklediği sağ kalmamıştır.

When his anger truly came
He brought his fist down on the rhino,
His strongman's might, his lion's heart,
His valor is a thing apart.
The breadth of his right shoulder-blade
Is like a plain where sheep graze wide,
His two nostrils are
Like bowls where meat is set.
The look of his mustache
Like nettles sprung from dung.
The grime that sits upon his pipe
Like talkan children crush and eat, Of the
bazaar stretched stall on stall
He has a head like a traveler's tent,
Black-fated Akayar
Has brows like a dog lying down.
None can bear to come beside him,
He is Kalça's true strongman,
None he pinched was left alive.

Yürüyüşünden toz kopar,
Sesinden can çıkar,
Akayar'ın hâli işte böyledir.
Sözün boşu olmaz,
Ölçüsü yok Kalça'nın
Yanındaki yoldaşıdır.
Akayar'ın hâlini sorma,
158480 Ay-âlemde itibarı var.
Rast geleni serseme çeviren,
Bu da gösterişli bir bahadır.
Sataşıp tutuşanın
Kanını içmek töresidir,
Soyu Kırgız, Eştek'ten,
Akayar'ın aslını sorarsan
Eşteklerin ereni,
Er Camgırçı güzidesi,
Onunla Akayar
158490 Bir doğmuş öz kardeş,
Öz kardeş, hem de ardıl doğma.
Hani Hıtay, Kırgız toplanıp, Kır ovaya konmuşlar,
Kırgın olup dururken,

Dust bursts up from his tread,
Souls flee at his voice,
Such indeed is Akayar's state.
No word of this is idle,
Of Kalça beyond all measure
He is the companion at his side.
Ask not of Akayar's state,
He has renown in moon and world.
He dazes all who cross his path,
He too is a bahadır of splendor.
Of whoever picks a fight and grapples,
To drink the blood is his custom,
His line is Kırgız, of the Eştek,
If you ask Akayar's origin —
The hero of the Eşteks,
The chosen one, the man Camgırçı,
He and Akayar,
Born as own brothers of one womb,
Own brothers, born one upon the other.
When Hıtay and Kırgız gathered, They camped on the open steppe,
While slaughter raged on,

Katagan'ın hanı Koşoy
Düşmanlık edip Hıtay'ın
Nice devini kırdığında,
Kara-Şaar'da, Kambıl'da
Koşoy kuşatıp durduğunda,
Kalmuk'u vızıldatıp
158500 Koşoy kuşatıp durduğunda,
Kalmuk'u vızıldatıp
Koşoy dövüp durduğunda,
Karşıdaki Turfan'ın
Önünü açıp durduğunda,
Yolunu çözüp durduğunda,
Bağdaki nice erin
Elini çözüp durduğunda,
Kapanıp kalmış belanın
Belini Koşoy çözdüğünde,

Koşoy, khan of the Katagan,
Making war upon Hıtay,
When he slew its many giants,
At Kara-Şaar and at Kambıl
When Koşoy pressed the siege,
Setting the Kalmuk whirring
When Koşoy pressed the siege,
Setting the Kalmuk whirring
When Koşoy beat them on,
Of Turfan on the farther side
When he laid open the approach,
When he unbound its road,
Of many a man in bonds
When he unbound the hands,
Of calamity shut fast
When Koşoy unbound the waist,

Pek şamata, büyük kargaşa
Saldığı zamanda,
Doğrusu Kakan'ı, Bak-Burçun'u
Vurup durduğu zamanda,
Yaman erin Carmanas'ı,
Aykoco'nun Bilerik'i
Kırk urgan boyu zindandan
Azat edip Alake'niz
Çıkarıp durduğu zamanda,
Kendi bildiğince er Koşoy
Hüküm sürdüğü zamanda,
Yöneldiğini belaya boğup,
Sömürüp durduğu zamanda.
İşte o zaman Akayar
On altı yaşına değip,
Eşteklerin eri diye,
Artık ünü duyulmuştu.
Ok yetişmez ata binip,
Göğsüne dek zırh olan
O türlü kürk giyip,
Ağası Koşoy handan ayrı düşüp

Great uproar, great confusion
In the time he loosed it,
Truly, Kakan and Bak-Burçun
In the time he kept striking them,
Carmanas, that fierce man,
And Bilerik of Aykoco,
From a dungeon forty ropes deep
When your Alake set them free,
In the time he drew them out,
When the man Koşoy, as he saw fit,
In the time he held his sway,
Drowning in ruin all he turned upon,
In the time he plundered on.
Then it was that Akayar
Reached his sixteenth year,
Called the man of the Eşteks,
His fame by then was heard abroad.
Riding a horse no arrow overtakes,
Armored to the very chest,
Wearing that kind of fur-coat,
Fallen apart from his aga Koşoy khan,

Kırda konuk olmuş.
Cooruker'e binen Cortuulçu,
Hanın yeğeni Cügörü,
Bu üçü yoldaş olmuşlar.
Orkon'a doğru yollarını şaşırıp,
Ağzı açık boğazların
Altmışını aşmışlar.
İnişli çıkışlı düz ve çukur
Nicelerini geçmişler,
Bindiği at Kuukazık,
Aldıkları yol azığı,
Yiğitliğinden coşup,
Hesapsız yerlere rastlayıp,
Issız çöle varmışlar,
Aziz candan umut kesip,
Yol teptikçe gönülleri bozulup,

He guested on the steppe.
Cortuulçu who rides Cooruker,
Cügörü, the khan's nephew —
These three became companions.
They lost their way toward the Orkon,
Of the open-mouthed gorges
They crossed some sixty over.
Rise and fall, flat and hollow,
So many did they pass,
The horse he rode, Kuukazık,
The road-provisions they had taken,
Overflowing with their valor,
They came on lands beyond all count,
They reached a desolate waste,
They gave up hope of precious life,
The more they trod the road, the more their hearts sank,

Kaplan Koşoy'un ordusunu bulamayıp,
Kimse dayanıp gelememiş.
Bu azaba tutulup,
Bugün var, yarın yok,
Kıymetli başa gün düşerse,
İşte böyledir şu boktan dünya.
Üçünün vardığı kavruk çölde
Gaklayıp uçan karga yok,
Kurklayan kuzgun yok.
Baksan göze ilişen yok,
Kahpe dünya, ah çirkin deyip,
Neresi olduğu bilinmez.
Kahpe dünya, ah çirkin deyip,
Neresi olduğu bilinmez.
Kırk günlük çöl olup,
Aziz canın öleceği yer olup,
Ay karanlık, geç vakit olup,
Ölünecek dem olup.
Cügörü ile Cortuulçu
Dilleri söylemez, ezgin olup,
Dilekleri kabul olmamış,
Öyle bir, dik duran yere
rast gelip. Çınarları minare gibi.
Tulpar koştursan geçemez,

O çölden çıkıp gidemez,
Üstünden sıcak gitmezmiş.
Can taşıyan mahluklar
Rastlarsa sağ gitmezmiş.
Cehennemin ta kendisiymiş o çöl,
Koparıp alınacak ot yok,
Yudumlanacak bir su yok,
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

O cehennem çölünde
Teğelti kadar bir kuytu yok,
Saban değmiş bir iz yok,
Dağ sıçanının kazdığı in yok.
O çöle rast gelen için

They could not find tiger Koşoy's horde,
None could endure to come there.
Caught in this torment,
Here today and gone tomorrow,
If hard days fall on a precious head,
Such indeed is this dungheap world.
In the scorched waste the three had reached,
No crow flew cawing there,
No raven croaked.
Look — nothing met the eye,
Saying: harlot world, ah, foul thing,
What place it was, none knew.
Saying: harlot world, ah, foul thing,
What place it was, none knew.
A waste of forty days it was,
A place where precious life would die,
The moon dark, the hour late,
The moment come for dying.
Cügörü and Cortuulçu,
Their tongues past speech, worn down,
Their prayers went unanswered,
On such a sheer, upstanding place
they chanced. Its plane trees like minarets.
Race a tulpar — it cannot cross,

It cannot pass out of that waste,
The heat, they say, never left it.
Creatures bearing life,
If they chanced there, left not alive.
That waste was hell's very self,
No grass to pluck and take,
No water for a swallow,
No hill on the ground so big as a knucklebone,
In that hell of a waste
No shelter so big as a saddle-felt,
No furrow ever touched by plow,
No burrow dug by mountain rat.
For whoever chanced upon that waste,

İşte böyleymiş şu boktan dünya.
Sıcağı aman vermemiş,
Kımıldayan ne canlı varsa
Yanmış; kumları köz gibi kaynamış,
Kuma konan kazanları
Fokurdayıp taşıp kaynamış.
Et pişimi olana dek
158590 Kaşık kadar suyu kalmamış.
Sıcağı aman vermemiş,
Kimse dayanıp gelememiş.
Gece gündüz kırk bir gün
O sıcaktan geçmişler.
Gösterişli büyük Orkon –
Gösterişli büyük ırmak.
Geniş Orkon'a ulaşmışlar,
Orkon'a varıp durduklarında
Orkon'un hâli şuymuş.
158600 O Orkon'un görünüşü –
Ev gibi çınar söğüdü var,
Yeryüzünün en gözde yeri,
Canım hayvanlarla dolu Orkon'da
Can taşıyanın hepsi var.
Fidanları çınar gibi,
Kuşları dağ tavuğu gibi,

Such, they say, is this dungheap world.
Its heat gave no quarter,
Whatever living thing that stirred
Burned; its sands seethed like embers,
The cauldrons set upon the sand
Bubbled, boiled, and overflowed.
Before the meat was cooked,
Not a spoonful of water remained.
Its heat gave no quarter,
None could endure to come there.
Night and day, forty-one days,
They passed through that heat.
The stately great Orkon –
A stately, mighty river.
They reached the broad Orkon,
When they came and stood at the Orkon,
The Orkon's state was this.
The look of that Orkon –
Plane trees and willows big as houses,
The choicest spot of all the earth,
In the dear Orkon full of beasts
Every living thing is there.
Its saplings like plane trees,
Its birds like mountain fowl,

Yılanları türlü türlü.
Gerçekten de Yaradan,
Can yaratmış elinden geldiğince.
158610 Kertenkeleleri yılan gibi,
Kulanları tay gibi,
Taşıp akan pınarı var.
Dertlenip bülbül şakır. Akkanki eyeri yastık edip,
Dertlenip bülbül söylese,
Derdi dinlenir gibi değil.
Hüngür hüngür ağlar nice can, Alp uykusuna dalmışlar.
İçinden bir karış çıkılmaz.

Its serpents of every kind.
Truly the Creator
Made life with all the craft He had.
Its lizards like serpents,
Its wild asses like colts,
It has springs that flow to overflowing.
The nightingale trills its sorrow. Making Akkanki's saddle a pillow,
When the nightingale sings its sorrow,
Its grief seems past all easing.
Many a soul weeps sob on sob, They sank into the alp's deep sleep.
Not a span's way leads out of it.

Ormanı uğuldar, her şey var, Yatıp uykuya kanıp,
Pek güzel yaratılmış,
Elması olgunlaşıp yığın olmuş,
Cevizi olgunlaşıp dere dolmuş.
Yel esintisi uğuldayıp,
Küçük kuşlar, ak martılar
Ormanında cıvıldaşır.
Bezelden öten bezbeldek,
Kara alınlı sakarmeke,
Can taşıyanın hepsi var,
Doluymuş canlı yaratıklar,
Ev gibi gövdeli çınarı,
Çınardaki şaşılası şunlar.
O çınara bakılsa,
Çınarın bir dalında
Ala karga yavrulamış.
Bir dalına bakılsa,
Sarkık gerdanlı çil kuşu yavrulamış.

Bir dalına bakılsa,
Ala boyunlu ekin kargası yavrulamış.
Bir dalına bakılsa,
Sallana sallana uçan çaylak yavrulamış.
Otların başı titreşip,
Mübareğin hâlini sorma,
Can taşıyanın hepsi yavrulamış.
Gökten altı sağanak dolu,
Canım büyük Orkon'da
Vadi boyunca yel esse
Kamışları salınıp,
At kadar kara balıklar

Its forest hums, all things are there, Lying, drinking deep of sleep,
Created passing fair,
Its apples ripened into heaps,
Its walnuts ripened, filling the ravine.
The breath of wind went humming,
Small birds and white gulls
Twitter in its forest.
The bezbeldek piping from the fields,
The black-browed coot —
Every living thing is there,
It brimmed, they say, with living creatures,
Its plane tree with a trunk like a house,
And on the plane tree, wonders these.
If one looked upon that plane,
On one branch of the plane
The pied crow had hatched its young.
If one looked upon another branch,
The wattle-throated partridge had hatched its young.
If one looked upon another branch,
The pied-necked rook had hatched its young.
If one looked upon another branch,
The kite that sways in flight had hatched its young. The heads of grasses trembling,
Ask not the state of that blessed tree,
Every living thing had hatched its young.
From the sky six squalls of hail,
On the dear great Orkon,
When wind blows down the valley
Its reeds sway to and fro,
Black fish as big as horses

Parıldayıp sıçrayıp düşer,
O temaşayı görünce
Gönül eriyip yumuşar,
İşte o zaman üç avcı
Tulparlarını çıplaklayıp,
Eyerini alıp paytak paytak yürüyüp,

Flash, leap, and fall again,
Beholding that spectacle
The heart melts and grows soft,
Then it was the three hunters
Stripped their tulpars bare,
Took off the saddles, walked bow-legged,

Kıbleye baş koyup,
Er doğmuş üç yaman,
Yatıp yanlarını dinlendirip,
Dirseğe yaslanıp uyku alıp,
Kestirip soluklanıp,
Asil eren gökyeleliler
Alp uykusuna dalmışlar,
Derken çok geçmeden,
158660 Altı bin Hıtay, sayısız kalday
Tepelerden karaltılar hâlinde,
O anda Ezkara çıkagelmiş.
Mançu'nun hanı Ezkara
O anda büyük doru atının başını çevirmiş,
Kılavuzunu salıp Ezkara,
Hıtay'ı Tanrı çarpmış,
Hıtay'dan geri duran kalmamış,
İşte Ezkara havayı büyüyle bağlamış.
Geniş Orkon boyunda
158670 Yer sisi çöküp yayılmış,
Koyaktan bulut peyda olup,
Heybetli dağın başına
Kararan bulut kapanmış.
Buz gibi yel esip sızlatıp,
Otlar bozulup kıpırdaşıp,
sulusepken
Hava büyüsünün belirtisi görünüp,
Gökten gök ala dolu boşanmış.

Gökyüzünde bulut kararıp,

158680 Yer yarıldı gümbürdeyip.
Çamlar devrilip, kayalar uçup,
Sert boran kükreyip.
Ezkara büyüyü saldığında
Gökten ağaran bulut tutulup, Zırhların hepsi kopup,
Cooruker'e binen Cortuulçu,
Hanın yeğeni Cügörü,

Laid their heads toward the qibla,
Three fierce ones born as men,
Lay down and rested on their sides,
Leaned on an elbow, took their sleep,
Dozed and caught their breath,
The noble gray-maned heroes
Sank into the alp's deep sleep,
Then, before long,
Six thousand Hıtay, kaldays past count,
In dark shapes upon the hills,
That moment Ezkara appeared.
Ezkara, khan of the Mançu,
That moment turned his great bay horse's head,
Ezkara sent his guide ahead,
God had struck the Hıtay,
Not one of the Hıtay held back,
Then Ezkara bound the sky with sorcery.
Along the broad Orkon
Ground-mist sank and spread,
Cloud rose up from the ravine,
Upon the majestic mountain's head
Darkening cloud closed down.
An ice-cold wind blew, aching to the bone,
The grasses withered, stirring,
sleet
The sign of weather-sorcery appeared,
From the sky blue-mottled hail poured down.
The cloud grew black in heaven,

The earth split open thundering.
Pines toppled, boulders flew,
The harsh blizzard roaring.
When Ezkara loosed the spell,
The whitening cloud was seized in heaven,
All their armor torn away,
Cortuulçu who rides Cooruker,
Cügörü, the khan's nephew —

Bu ikisi kaçıp kurtulup,
Akayar kalıp kederlenip,
Kuukazık atından ayrılıp.
Silkine silkine yürüyüp sakınıp,
Duruyormuş Akayar,
Boz keltesine dayanıp.
İki yana baksa,
Elin esen olmasını dilese,

Arkların hepsi çer çöple dolmuş,
Hendeklerin hepsi tıkanmış.
Kuzey yamaçtaki ağaçlar
Kökleri çıkıp dikilmiş,
At kadar kara balıklar
Dışarıda ölmüş, şişip kalmış.
Bulutların hepsi dağılıp,
Gök buğu çıkıp titreşip,
Yerin her yanı açılıp.
Yeri aydınlık kaplamış,
Yedi bin pehlivan, er Kalça
Bir yandan çıkagelmiş.
Ay alemli sancak tuğ olup,
Haykırışan gürültü olup,
Dört bir yandan ordusunu salmış.
İşte o zaman Akayar,
Yalnızlığının tarifi yok,
Ayırıp kurtaracak
Mübarek Koşoy burada yok.
Er Konurbay, Ezkara
Nice müşkül iş edip,
Sinek kadar cana zor edip,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,

Cezayil çekip durdular,
Yalnız zavallı ne yapsın,
Yedi gün durmadan vuruştu.
Kalkanların hepsi delik deşik,
Bütün beden felç gibi olup,

These two fled and got away,
Akayar stayed, sunk in grief,
Parted from his horse Kuukazık.
Walking with a shake, wary,
There stood Akayar,
Leaning on his gray kelte-gun.
When he looked to either side,
Though he wished the land be safe and sound,

The ditches all were choked with litter,
The trenches all were stopped.
The trees on the northern slope
Stood torn up by the roots,
Black fish as big as horses
Lay dead ashore, and bloated.
The clouds all scattered,
Blue vapor rose and shimmered,
The land cleared on every side.
Brightness covered the ground,
Seven thousand strongmen, the man Kalça,
Came out upon one side.
The moon-crested banner raised as tuğ,
A din of shouting rising,
He loosed his army from all four sides.
Then it was Akayar —
His loneliness beyond all telling,
To part the foe and save him,
The blessed Koşoy was not here.
The man Konurbay and Ezkara
Worked many a grievous deed,
Pressing hard his fly-small life,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,

They kept firing their jezails,
What could the lone wretch do —
Seven days he fought without cease.
The shields all riddled through,
His whole body as if palsied,

Ağzının içi hep kan olup,
Kuvveti gidip sarkıp,
Gözleri kayıp fıldır fıldır,
Gerçekten öyle zar olup,
Sinek kadar canına kıyamayıp,
Akayar zavallı hor olup,
158730 Ağası ihtiyar Koşoy'u
Bir görmeye hasret kalıp,
Takılsa uçup çıkılmaz

Tuzağa düşüp kalmış,
Tırmalasa çıkılmaz
Çukura düşüp kalmış,
Kazılıp duran çukura,
Kaynayıp duran çilesine
Yakalanmış Akayar,
Konurbay'ın eline.
158740 Bedenini kımıldatmadan
Dört bir yandan kement atmışlar,
Başına kook* geçirip,
Delikanlıyı bağlayıvermişler,
Kılıç kuşananın ustası
Öldürecek olmuş.
İki elini birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
Beecin'in Kakan hanına
Sürüp götürecek olmuşlar.
158750 Kürkünü, pılısını yağmalayıp,
Dolan Hıtay ganimete doymuş.
Yiğitlik hâli nasılmış deyip,
Konurbay kılıcını kınına koymuş,
Bu dünyada sözü açık,
Öldükçe gözü açık,
Ata bakıp anlayan, eri bilen,

Mançu hanı Ezkara
Akayar'ı süzüp sınamış.
Kızıl dumanlı pusun

His mouth within all blood,
His strength gone, hanging slack,
His eyes rolling, darting round,
Truly brought so low,
Yet could not spend his fly-small life,
Poor Akayar was brought to scorn,
For his aga, old Koşoy,
He longed for but one sight of him,
A snare from which none flies out once caught —

Into such a trap he fell,
A pit from which no clawing frees —
Into such a pit he fell,
Into the pit dug ready,
Into the ordeal seething there,
Akayar was taken,
Into Konurbay's hand.
Without letting his body stir,
They cast lassoes from all four sides,
Slipped a kook over his head,*
They bound the young man fast,
The master of all who gird the sword
Made ready to kill him.
Binding both his hands together,
Gouging out both his eyes,
To the Kakan khan of Beecin
They made ready to drive him off.
They plundered his fur-coat and his gear,
The teeming Hıtay glutted on spoil.
Saying: see what valor comes to,
Konurbay put his sword into its sheath,
In this world his word is plain,
In death his eye stays open,
Who reads a horse at a glance and knows a man,

Ezkara, khan of the Mançu,
Eyed Akayar and appraised him.
Of the red-smoked haze

Yeli olacak oğulmuş,
Burutluk huyunu unutursa
El olacak oğulmuş,
Sağ küreği genişmiş,
Oyrot'u bozacak ermiş,
Şakak kemiği bambaşkaymış,
Ölçüye sığmaz bu çocuk
Nice candan üstünmüş.
Yamaca kurulsa boz kale,
Duvar olacak oğulmuş,
Karabcı zırhını kuşanıp,
Kakançı yurdu Beecin'e
Han olacak oğulmuş.
Berenci zırhını giydirsen
Beecin'e değer oğulmuş.
Altın direkli çadıra,
Er Konurbay bahadıra
Kul olacak oğulmuş,
Yassı yanak, yayvan dil,
Davaya girecek oğulmuş,
Yalın kılıç kuşanıp,
Düşmana dalacak oğulmuş.
Al alaca giyinip,
Kırgız'a değer oğulmuş,
Altı hana gösterilse
Seçilecek oğul buymuş.
Kakançı'ya, Bak-Burçun'a
Oğul olacak oğulmuş.
Şu kahrolası çocuğun
Ay kulağı kalkan gibi,
Fal taşı gözü Çolpan yıldızı gibi.
Namlıymış, beli pekmiş,
Namlı oğlun ermiş.
Bu, Beecin'e nasip olmuş,
Beslenip alınacak arslanmış,
Kürmeyi giydirip,

Güreşe salınacak oğulmuş.
Karabcı kürkünü giydirip,

A son to be its wind, he was,
If he forgets his Burut ways,
A son to be our own folk, he was,
His right shoulder-blade was broad,
A man to rout the Oyrot, he was,
His temple-bone was like no other,
This boy who fits no measure
Was worth more than many souls.
Were a gray fortress set on the slope,
A son to be its wall, he was,
Girding on the Karabcı armor,
To Beecin, the Kakançı land,
A son to be its khan, he was.
If you dressed him in the Berenci armor,
A son worth Beecin, he was.
For the golden-poled tent,
For the man, bahadır Konurbay,
A son to be his slave, he was,
Flat of cheek and broad of tongue,
A son to plead a cause, he was,
Girding on the naked sword,
A son to plunge into the foe, he was.
Dressed in scarlet motley,
A son worth the Kırgız, he was,
Were he shown to six khans,
This was the son they would choose.
To Kakançı and Bak-Burçun
A son to be their son, he was.
This accursed boy —
His moon-ear like a shield,
His divining-stone eye like the star Çolpan.
Famed he was, firm-loined,
A famed son, a man full grown.
He has fallen to Beecin's lot,
A lion to be taken in and fed,
Dressing him in the kürme,

A son to send into the wrestling, he was.
Dressing him in the Karabcı fur-coat,

Kara boz ata bindirip,
Çarpışmaya salınacak ermiş.
Kızıl mızrağı ele alsa,
Kırgına değer oğulmuş.
Kara çeliği ele alsa,
Boğuşmaya girecek canmış,
Hey, bambaşkaymış, bambaşkaymış,
Kahrolası bu çocuk
Nice candan üstünmüş.
Bu, Kutan alptan hayli üstün,
Mankuş alptan büsbütün üstün,
Bu, Çoyun alptan topunca üstün.
Pehlivanlığı bambaşka,
Kahrolası Kırgız'ın
Yamanlığı bir hayli,
Bileği kalın, taş yürek,
Böyle insan olur mu.
Bunun her duruşu kaplan gibi,
Boğuşan insan onmaz gibi.
Beslersen böyle değeri var,
Çocuktan üstün görkü var,
Ulun-Tun'u, Dınşa'yı
Dolaştık ya bunca yeri.
Boş bırakılacak çocuk değil,
Boşa kalacak can değil.
Alööke oğlu Konurbay,
Önce kulak ver sözüme,
Sağ kalırsa bu Kırgız
Sana miras olur.
Ağır kürkü giydirip,
Küheylandan seçip bindirip,
Güreşe salınacak çocukmuş,
Eline mızrak verilse
Orduyu bozacak canmış,
Haykırıp çıkıp saldırsa,
Dağı bozacak çocukmuş.
Bunun Akayar adını kaldırın,

Büyük Pehlivan adını koyun.

Mounting him on a dark-gray horse,
A man to send into the clash, he was.
Should he take the red lance in hand,
A son worth a slaughter, he was.
Should he take the black steel in hand,
A soul to enter the grapple, he was,
Hey, like no other, like no other,
This accursed boy
Was worth more than many souls.
He stands well above the alp Kutan,
Wholly above the alp Mankuş,
Above the alp Çoyun by the whole lot.
His strongman's might is like no other,
Of the accursed Kırgız
The fierceness is no little thing,
Thick of wrist and stone of heart —
Can such a man be born?
His every stance is like a tiger's,
Who grapples him will never thrive.
Rear him — such is his worth,
His splendor beyond a child's,
Ulun-Tun and Dınşa —
We have roamed so many lands.
Not a boy to be let go,
Not a soul to go to waste.
Konurbay son of Alööke,
First give ear to my word:
If this Kırgız stays alive,
He will be your inheritance.
Dressing him in the heavy fur-coat,
Choosing him a courser to ride,
A boy to send into the wrestling, he was,
Were a lance put in his hand,
A soul to rout an army, he was,
Should he charge out with a war-cry,
A boy to break a mountain, he was.
Lift from him the name Akayar,

Set on him the name Great Pehlivan.

Kakançı ile Bak-Burçun,
İkisini sırayla dolaşın,
Beecin'in ihtiyar hanına
Alıp götürüp varın,
Taht önündeki zuu kuyuda
Törece suya daldırın,
Tam sana denk oğulmuş,
Bahadırım, yoldaş edinin! Sınçının
sözünü tutmuş,
Dediğine razı olun,
Her dileğini verin.
Sevdiği kürkü giydirip,
Sevdiği ata bindirip,
Yamaca kurulmuş ev yapıp,
Kaldaylara gözcü han kılıp,
Bu keyfe koyun.
Kırgızlığını bıraktırıp,
Hıtay'ın ordusunu ona yönettirip,
Gökteki Çolpan yıldızı gibi
Sırdaş edinin!
Alööke'den doğmuş gibi
Yoldaş edinin.
Dediğine razı olun,
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Süzülen güzellerden
Zevce alıp verin.
Taş kuşanan Hıtay'ın
Soylularının kızını toplayın.
Kürme giyen Hıtay'ın
Güneş gibi kızını toplayın.
Ev gibi büyük burkanı*
Yükseğe bağlayıp dikin,
Kırk öküzü birden kesip,
Malı mülkü ortaya koyup,
Zevce alıp verin.
Kırgızlığını, fesadını
İşte böyle yok edin,
Geniş Bakburçun'a, Dınşa'ya
Han olarak yükseltin.

Kakançı and Bak-Burçun —
Make the round of both in turn,
To the aged khan of Beecin
Take him and go before him,
In the zuu well before the throne
Dip him in the water by the rite,
A son your very equal, he was,
My bahadır, take him for companion! He
heeded the appraiser's word,
Consent to what he asks,
Grant his every wish.
Dressing him in the fur-coat he loves,
Mounting him on the horse he loves,
Building him a house set on the slope,
Making him watch-khan over the kaldays,
Set him in this delight.
Make him quit his Kırgız ways,
Set him to command the Hıtay army,
Like the star Çolpan in the sky
Take him for confidant!
As if born of Alööke,
Take him for companion.
Consent to what he asks,
Red-shirted, crescent-waisted,
From among the gliding beauties
Take and give him a wife.
Of the stone-girded Hıtay,
Gather the daughters of the noble-born.
Of the kürme-clad Hıtay,
Gather the daughters bright as the sun.
The burkan huge as a house —*
Bind it and raise it high,
Slaughter forty oxen at once,
Set out goods and wealth,
Take and give him a wife.
His Kırgızness, his mischief —
Thus you shall wipe them out,
Over broad Bakburçun and Dınşa
Raise him up as khan.

Böyle yaparsan bu çocuk
Kırgızlığını bırakır,
Sana yoldaş olur,
Ezkara söyledi bir sözü,
Göğsüne soktu kirli sözü.
Alööke oğlu Konurbay,
Altmış caysanın en genci,
Bilgeymiş Ezkara.
Bunu duyunca Konurbay,
Omuza atma ipekli giydirip,
Yel yetişmez yorgaya bindirip,

Altı küheylan at verip,
Avuç içi kadar mektup verip,
Beecin'in ihtiyar hanına.
Ölesiye şenlik kurup,
Kün-cancun ile Ay-cancun
Şaşılası oyunlu toy kurup,
Akayar adını kaldırtıp,
Büyük Pehlivan adını koydurtup,
Koca davulunu vurdurup,
Kalabalık toyunu yaptırıp,
İnsanın akıl ermez eğlencesini kurup,
Kırk boy Hıtay toplanıp,
Katır, domuz, deve kesip,
Malı mülkü ortaya koyup,
Nice günler toy edip.
Tellal çağırtıp, Kon Töre,
Âlemin hanı ulu töre,
Alööke atamdan olma diye,
Bu gördüğünüz pehlivanı
Kendi anam doğurdu diye,
Kalabalık Hıtay yığılıp,
Koca davul vurulup,
Toyun nişanı cılaacın*,
Cılaacını çalınıp,
Dilerse kızımı alsın diye,
Gelmiş o zaman

If you do thus, this boy
Will quit his Kırgız ways,
He will be your companion —
Ezkara spoke a word,
Drove the foul word into his breast.
Konurbay son of Alööke,
Youngest of the sixty caysans —
A sage was Ezkara.
Hearing this, Konurbay
Dressed him in shoulder-flung silk,
Mounted him on an ambler no wind overtakes,
Gave him six courser steeds,
Gave a letter big as a palm,
To the aged khan of Beecin.
They raised revels fit to die of,
Kün-cancun and Ay-cancun
Held a toy of wondrous games,
Had the name Akayar lifted,
Had the name Great Pehlivan set on him,
Had the great drum beaten,
Had the crowded toy held,
Raised sport past man's understanding,
Forty clans of Hıtay gathered,
Slaughtered mules and swine and camels,
Set out goods and wealth,
Held the toy for many days.
Kon Töre had the crier call —
Khan of the world, the great töre —
Saying: he is sprung of my father Alööke,
This strongman you behold —
Saying: my own mother bore him,
The teeming Hıtay heaped together,
The great drum was beaten,
The toy's token, the cılaacın,*
The cılaacın was sounded,
Saying: let him take my daughter if he will,
There came at that time

Karacagal Tagılık,

Saygıyla karşıladı gökyeleliyi, Aygırını tımar edip at kılıp,
Kaynaşıp duran nice ulular. Her kavgayı tez bitirip,
Halk içinde Konurbay
Kahrını salıp bağırdı,
Öfkelenip o gökyeleli
Akayar'ı çağırdı,
Halk içinde Akayar
Opol Dağı gibi ulu bir ayar.
Er Kalça'nın önüne geldi,
Cööceldet'in öldüğünü
Konurbay söyleyip durdu. Kırgız'a katılıp gitsem diye,
Eşteklerin Camgırçı'sı –
Akayar'ın ağası.
O Camgırçı öldüğünde,
Geri dönülmez gerçek yurdu Geçitte pusuya yatıp mızrakladığında,
Kıymetli kişi gördüğünde,
Akayar'a Konurbay
Bunları söyleyip durunca,
Akayar zavallı ne etsin,
Kapka-Taş'ta durdu,
Kederlenip Akayar
Nicedir yatan derdi andı. Başka yoldan koşturup gitti.
Bağrını baştan başa ateş sarıp,
Dayanamayıp kor olup,
Ağası Camgır öldükten sonra
Nasıl dursun soğukkanlı, Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Keşişini toplayıp sürü edip, Akayar'a baktırıp.
Gelenleri perişan edip,
Sözünde eğrilik olup,
Kendinde çarpıklık olup,

Karacagal Tagılık,

He met the gray-maned one with honor,
Grooming his stallion into a mount,
So many elders swarming there. Ending every quarrel swiftly,
Amid the folk Konurbay
Loosed his wrath and shouted,
That gray-maned one, enraged,
Called Akayar to him,
Amid the folk Akayar —
An ayar mighty as Mount Opol.
He came before the man Kalça,
That Cööceldet was dead
Konurbay kept telling him. Thinking: would I might go join the Kırgız,
The Camgırçı of the Eşteks –
Akayar's elder brother.
When that Camgırçı died,
The true land of no returning — When he speared from ambush at the pass,
When he saw a precious man,
To Akayar Konurbay,
As he kept saying all these things,
What could poor Akayar do,
He stood at Kapka-Taş,
Grieving, Akayar
Recalled the sorrow long since lying there.
He galloped off another way.
Fire wrapped his breast from end to end,
Unable to bear it, turned to ember,
Since his aga Camgır died,
How could he stand cold-blooded, Six thousand Hıtay, kaldays past count,
Gathering his monks into a herd, Set to watch Akayar.
Leaving all who came in ruin,
Crookedness came into his word,
Twistedness came into himself,

Sözünde taşkınlık artıp,
Gözünde şaşılık olup. Çevresi tuzak olan,
Aygırı tımarlayıp boylandırıp, O Buurul'u bekleyen
Alööke oğlu Konurbay,
Kıymetli Ayar ne yapsın,
Bir boğuşsam diye kurup,
Buğrayı tımarlayıp deve edip,
Gergedanı var, fili var,
Ama Hıtay'ın pehlivanı,
158950 Atı olmayanı yaya koyup, Genişçe düşün, sözümü tut.

Wildness grew in his word,
A squint came into his eye. Ringed all about with snares,
Grooming the stallion, sizing it tall, Those who guard that Buurul —
Konurbay son of Alööke,
What could the precious Ayar do,
Plotting: would I might grapple once,
Grooming the bull-camel into a mount,
There are rhinos, there are elephants,
But the strongman of Hıtay,
Leaving the horseless man afoot, Think broadly, heed my word.

İşte o zaman Akayar,
Erken sözü geç edip,
Er Semetey, Bakay han,
Külçoro ile Kançoro,
Biri ele geçse diye,
Kırgız'dan gelecek yâr, yoldaş,

Köklerine topluca varsam diye.

Hıtaylık işini unutup,
Öylece geziyormuş Akayar.
158960 Alööke oğlu Konurbay,
Camgırçı'nın tek oğluna,
Buğra perçemli, kısa yeleli,
Semetey'in Buurul'unu
Altından ganimet aldığında,
Nice bozgun, büyük kavga
O Talas'a yaptığında,
Kurt basmaz ıssız yoldan,
Burut'tan düşmüş küheylan diye
Akayar'a vermiş.
158970 Çelikten yular taktırıp,
Başında puhu tüyü takılı,
Ganimete düşen büyük Buurul
Akayar'da beslenmede.

Then it was that Akayar,
Making the early word late,
The man Semetey, Bakay khan,
Külçoro and Kançoro —
Thinking: if but one fell into hand,
Friend and companion to come from the Kırgız,
Thinking: would I might reach their roots together.
Forgetting his Hıtay duties,
So Akayar went wandering.
Konurbay son of Alööke,
To Camgırçı's only son,
Bull-camel-forelocked, short of mane,
Semetey's Buurul —
When he took it as spoil from under him,
Many a rout, great strife,
When he wrought them upon that Talas,
By the desolate road no wolf treads,
Saying: a courser fallen from the Burut,
He gave it to Akayar.
Having a steel halter fitted,
An eagle-owl plume fixed on its head,
The great Buurul fallen as spoil
Is in Akayar's keeping, fed.

Çevresi arslan dolu kale,
Yay çekmede ustası var,
Can kıymada yamanı var,
Çepeçevre çöktürülmüş,
Gergedanların hâli böyledir,

A fortress ringed with lions,
It has masters at drawing the bow,
It has fierce ones at taking life,
Made to kneel in a ring all round —
Such is the state of the rhinos,

O Buurul'u bekleyen
Türlü türlü canları var,
Hançer kuşanmış pehlivanı,
Pehlivanın biri boşalsa,
Sataşıp tutuşanın
Paramparça olur her yanı,
Gözcüleri, bekçileri,
Habere koşulmuş üçü var,
Ölçüsü yok o melunun
Boynunda düğmesi var.
Bekçi konmuş yılmazları var,
Doksan kaplan gücü var,
Hey deyince üşüşen
Bekçileri sayıdan çok,
İnsanın burnunu, kulağını
Tumar* edip takınmış,
Bunun belası ondan çok.
Çomak almış devleri,
Bekçiden dolup taşıyor
Buurul'u besleyen sahipleri.
Dönüp insan varabilir mi,
Buurul'a varırsan kazara,
Çekişip tutuşursak kazara,
Rastlayan sağ kalır mı.
Usulca söyleyip, pekçe vurgulayıp,
Akayar'ı çağırıp,
Ağanız bahadır söze başladı,
Alööke oğlu Konurbay,
Gürültüye girmiş,
Onmaz bir uğursuzluk
Kargaşaya girmiş.
Usulca söyleyip, pekçe vurgulayıp.
Akayar'a söze başlayıp,

Those who guard that Buurul
Are souls of every kind,
Strongmen girded with daggers,
Should one strongman come loose,
Whoever picks a fight and grapples
Is torn to pieces on every side,
Its watchers and its warders,
Three are yoked to carry word,
That accursed one past measure
Wears a button at his neck.
It has unflinching ones set as warders,
It has the strength of ninety tigers,
Swarming at a single cry,
Its warders are past counting,
Men's noses and men's ears
He has strung on as tumar,*
His plague is greater still than that.
Its giants have taken up the club,
It brims and overflows with warders —
The keepers who feed the Buurul.
Can any man turn and go there,
If by mischance you reach the Buurul,
If by mischance we clash and grapple,
Can whoever meets them stay alive?
Speaking softly, pressing hard,
Calling Akayar to him,
Your aga the bahadır began to speak,
Konurbay son of Alööke
Had entered into uproar,
An ill-luck past all mending
Had entered into turmoil.
Speaking softly, pressing hard.
Beginning his speech to Akayar,

Atmaca gibi davranıp,
Kıymetli Kalça gökyeleliye
Gaipten akıl bulunup,
Akayar'a bunu söyleyip,
Hepsi merakla coşup,
Kırgına uğramış gibi,

Bearing himself like a sparrowhawk,
For the precious gray-maned Kalça
Counsel came from the unseen,
He said this to Akayar,
All stirred up with wondering,
As though struck by slaughter,

Yamanı ihtiyar Kalça,
Kaynaşan kâfirin
159020 Yaman bekçilerinin hepsi
Kargaşaya girmiş,
Onulmaz bir cehennem
Gürültüye girmiş.
O zaman Kalça şunu söyler:
«Kara bayır, tunç bilek,
Boğuşup alınan Buurul at,
Yorulmadan çarpışıp,
Çekip alınan Buurul at,
Uyanık olmazsan kötü olur.
159030 Pehlivan da idin, arslan da idin,
Güvendiğim gözüm de sendin,
Akayar, sana emanet*.
Beremci'yi kuşanıp,
Beş-Beecin'i dolanıp,
Ta Beecin'e dek binilecek Buurul at,

Altın gümüş yüklemeye,
Her yana, hanlara armağan çekmeye,
Gerçek küheylan Buurul at.
Kuyruğu var, yelesi var,
159040 Bize pek denk düştü canım hayvan.
Tavus gibi kuyruk süzen,
Kahrolası hunhardan
Niceleri gelip istemişti.
İsteyene vermeyen,
Sultan Manas'ın oğlu Semetey,
Ondan başkası binmemişti.
Demir tırnak, tunç bilek,
Soyu öyledir Buurul atın,

The fierce old Kalça,
Of the swarming infidels
All the fierce warders
Had entered into turmoil,
A hell past all healing
Had entered into uproar.
Then Kalça speaks this:
«Black bayır horse, bronze of shank,
The Buurul horse won by grappling,
Clashing on unwearied,
The Buurul horse wrested away —
If you keep not watchful, it goes ill.
A strongman you were, a lion you were,
You were the eye I trusted in,
Akayar, it is your trust.*
Girding on the Beremci,
Rounding Beş-Beecin,
The Buurul horse to ride to Beecin's very gates,
For loading gold and silver,
For bearing gifts to khans on every side,
A true courser, the Buurul horse.
It has its tail, it has its mane,
The dear beast fell to us most fitly.
Trailing its tail like a peacock —
From the accursed butcher
Many had come to ask for it.
He gave it to no asker,
Semetey, son of Sultan Manas —
None but he had ridden it.
Iron-hoofed, bronze of shank,
Such is the Buurul horse's line,

Ganimet aldık, keyfe daldık,
Düşünün alplar, devler,
Yıkıcının belini kırdık.
Bu Buurul elinde durdukça,
Baş eğdirip düşman gelir mi,
Bizi vuruşup insan yenebilir mi?
Altı yıl uğraşsın,
İnsanın gücü yeter mi?

We took it as spoil, we sank in pleasure,
Think on it, alps and giants,
We broke the destroyer's back.
While this Buurul stands in our hand,
Can any foe come make us bow,
Can any man defeat us in the fight?
Let him strive six years,
Can man's strength suffice?

Aziz Kalçan sağ oldukça,
Bize arslanın dişi işler mi. Cezayil kurşunu vınlayıp,
Deyip, böylece Konurbay
Ağzını toparlayana dek,
Sözünü bitirene dek,
Tümen ordusunu toplayana dek.

While your dear Kalça lives,
Can the lion's tooth bite into us. Jezail bullets whining,
So saying, thus Konurbay —
Before he could gather his mouth,
Before he could finish his word,
Before he could muster his ten-thousand host.

Ok yetişmez boz atıyla,
Tabılgı yaksan kor geçmez,
Fitilli atsan kurşun geçmez,
Çarpışma yönüne hazırlanmış,
Bunu hazırlamadan anası durmamış,
Arka çıkacak arslanı yok.
Ok geçmez kürk ile,
Boğa işemesi gibi dolambaç yoldan,
Hiç sapmadan Külçoro.
Gece yarısı vaktinde,
Demir kapılı ordadan,
Çepeçevre saran çok ordudan,
Soyu şahin, saldırıya geçti.
İnişte er mızraklayıp,
Tam ellişerden sıra sıra mızraklayıp,
Sığınacak talihi yok,
Boğaz yarıp yol açıp,
Kaynayan yurda el atıp, Kaplan Kırgız da yok,
Üşüşen Hıtay, tümen yurt,
Yiğidi var, alpı var,
Alpın ardında halkı var.

With his gray horse no arrow overtakes,
Burn spiraea — no ember pierces it,
Fire the matchlock — no bullet pierces it,
Made ready for the quarter of battle,
His mother did not rest till this was ready,
He has no lion to stand at his back.
In the fur-coat no arrow pierces,
By a road winding like a bull's stale,
Külçoro, never swerving.
At the midnight hour,
From the iron-gated orda,
Through the host that ringed it round,
Falcon-blooded, he charged to the attack.
Spearing men upon the downslope,
Spearing them rank on rank, full fifty at a time, No fortune left to shelter him,
Splitting throats to open a road,
Laying hands on the seething land, No tiger Kırgız either,
The swarming Hıtay, a ten-thousand land,
It has its braves, it has its alps,
Behind the alps it has its folk.

Kamış gibi kaynadı,
Çarpışmadan Hıtay kaynadı.
Binek diye oyunboz küheylanı,
Sayısız orduya tek başına saldıran,
Sinek kadar candan umut kesti.
Külçoro'nun bozgunu.
Yağmur gibi yay çekip,
Üşüşüp cancunlar geldi,
Koskoca tuğ kaldıran
Kalmuk'un halkı yetişti. Buurul atın yüzünden,
Tırıgoot'u, Şibe'si,
Türlü türlü halkları,
İnsandan başka türlü alpları,
Akın hâlinde girdi. Çoro ile karşılaşıp,

Toprak uçup, toz kalkıp,

They seethed like reeds,
The Hıtay seethed with the clash.
For a mount, the game-spoiling courser,
Charging the countless host alone, He gave up hope of his fly-small life.
The havoc of Külçoro.
Drawing bows like rain,
The cancuns came swarming,
Raising the huge tuğ standard,
The Kalmuk folk arrived. For the Buurul horse's sake,
Its Tırıgoot and its Şibe,
Its peoples of every kind,
Its alps unlike all other men,
Poured in like a flood. Meeting the çoro face to face,
Earth flew and dust arose,

Yayın oku vızıldayıp,
Mızrağın ucu eğilip,
Kılıç kırılıp çatırdayıp,
Kızıl kırgın oldu.
İşte o zaman Külçoro,
Karaltı olacak orman yok,
Kaçıp sığınacak Nogay yok.
Yamaca çıkacak geçidi yok,
Namlı Bakay, Semetey,
Yalnızlığının tarifi yok,
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta düşman olsa,
Kaplan gibi sinsi dolanan,
İçse kana doymayan,
Her huyu kaplan gibi,
Boğuştuğu sağ kalmaz gibi.
Kara cepken, ak kalpak
Bekçileri, devleri
Hep birden girip saldırdı,
İşte o zaman Külçoro,

The bow's arrow whirring,
The lance's point bending,
Swords snapping with a crack,
Red slaughter came to pass.
Then it was Külçoro —
No forest to give a shadow's cover,
No Nogay to flee to for shelter.
No pass to climb the slope,
The famed Bakay and Semetey —
His loneliness beyond all telling,
Drinking at will yet never sated,
Never quitting their greed,
If a foe be in the dark,
Prowling stealthy as a tiger,
Drinking blood yet never sated,
Every habit like a tiger's,
Whom they grapple seems not left alive.
Black tunics, white kalpaks —
The warders and the giants
All at once charged in,
Then it was Külçoro,

Altındaki Surkoen,
Bulut gibi uçup koştu,
Üstündeki Külçoro,
Baksan göze ilişmez,
Kara bahtlı Buurul at,
Nerede olduğu bilinmez.
Benzi ağarıp solup,
İki gözden akan yaş,
Köprücükten aşağı dökülüp.
Çarpışmada kalday han ölüp,
Kara kayser dahi ölüp.

Surkoen beneath him,
Ran flying like a cloud,
Külçoro upon his back —
Look — he escapes the eye,
The black-fated Buurul horse,
Where it might be, none knew.
His face gone white and pale,
The tears that ran from both his eyes
Poured down below his collarbones.
In the clash a kalday khan died,
Even the black kaiser died.

Belden mızrak paralanıp,
Yüz yüze gelip çarpışıp,
Pek kırgın oldu çığrışıp,
Ay baltalar paralanıp,
Sapları elde kaldı.
Kılıçlar belden kırılıp,
Kınları elde kaldı,
Hıtay yüz bin, bu tek başına,
Yanında Kırgız'ı var mı.
İşte o zaman baksan,
Almambet oğlu çoronun
Başı kova gibi kan olup,
Bütün bedeninin hepsi
Kımıldamaz, sersem olup,
Ağası şahbaz Semetey'i
Bir görmeye hasret kalıp.
Yukarı çıksa çoroya,
Kendine denk dayanak yok,
Aşağı inse çoroya,
Ölümden kurtaracak kimse yok.
Gördüğü horluğun tarifi yok,
Kasılıp duran karaltıdan,
Vah, Buurul burada yok,
Ardından azap çekip,
O küheylanın derdinden,
Eyer kaşı gibi boyun geçidine
Şimdi varıp durdu,

Lances shattered at the haft,
Coming face to face they clashed,
Great slaughter came with screaming,
Moon-axes shattered,
The hafts stayed in the hand.
Swords broke at the middle,
The sheaths stayed in the hand,
The Hıtay a hundred thousand, he alone —
Has he any Kırgız at his side?
Then, if you had looked,
The çoro, Almambet's son —
His head all blood like a bucket,
The whole of all his body
Unmoving, dazed,
For his aga, the şahbaz Semetey,
He longed for but one sight of him.
If the çoro climbed on high,
No stay to match himself,
If the çoro went below,
None to save him from death.
The scorn he bore beyond all telling,
From the dark mass looming taut —
Alas, the Buurul is not here,
Suffering torment in its wake,
For that courser's sorrow's sake,
To the neck-pass like a saddle-bow
He came now and stood,

Başına pek müşkül düşüp,
Yiğit doğmuş Külçoro
Şimdi ağabeyini düşündü,
Hey, tükendikçe tüten, Balla ağzını çalkalayan.
Köklü Manas soyu,
Öldükçe çoğalan,
Buyruğu sert arslanın soyu,
Hey, benim ağam Semetey,
Ken-Kol'un ortasında yaylayan,
On dört atını bağlayan.
Atışmaya böyle düşman gelse,
Önüne katıp süren,

Hard trouble fallen on his head,
Külçoro, born a brave,
Thought now upon his elder brother:
Hey, smoking still as it burns away, Who rinses his mouth with honey.
The deep-rooted line of Manas,
That multiplies the more it dies,
The line of the stern-commanding lion —
Hey, my aga Semetey,
Who summers in the midst of Ken-Kol,
Who tethers his fourteen horses.
Should such a foe come to the shooting,
Who drives them herded before him,

Öfkesine can dokunsa,
Azı dişine koyup çiğneyen.
Zülfikar'ı sıyırıp savuran,
Çarpışsa kana doymayan,
Çarpıştığı düşman yerde sürünen,

Kana doyup katılaşan,
Kan içe içe katılaşan.
Karşısına çıkanı ateşe veren,

Tutuşanı telef eden,
Han ağabeyim burada yok,
Hıtay elinde hırpalandım,
Ah, çirkin, böyle miydin, boktan dünya!
Tay, kunan gibi tepişen,
Yarışıp meme emişen,
Çubak oğlu Kançoro –
Ünü çalkalanan er çoro,
Kara çelik soylu,
Şehzadenin soyu.
Ak çelik soylu,
Ayköl Çubak soyu.
Kırgızların şahbazı,
Bir faydasını dokundurmadan,

Should any soul touch off his wrath,
Who sets them on his molars and chews.
Who draws and brandishes Zülfikar,
In the clash never sated with blood,
The foe he fights left crawling on the ground,
Grown hard with his fill of blood,
Grown hard from drinking blood on blood.
Who sets aflame whoever stands against him,
Who destroys whoever grapples him —
My khan elder brother is not here,
I am battered in Hıtay hands,
Ah, foul one, is this what you were, you dungheap world!
Who kicked and sparred like foal and colt,
Who raced me sucking at one breast,
Kançoro son of Çubak –
The man-çoro whose fame rolls wide,
Of black steel lineage,
The line of the prince.
Of white steel lineage,
The line of Ayköl Çubak.
The şahbaz of the Kırgız,
Without lending one whit of aid,

Kançoro ağam durur mu!»
Deyip, böylece Külçoro,
Yalnızlığının tarifi yok,
Tuuçunak'ını şahlandıran,
Karşılaştığı düşmanı ağlatan,
Er Sarı han ağam yok.
Ak sakalını savuran,
Gök vaşak börkünü giyen,
Gök ala kalkan oynatan.
Anında söz bulan,
Karanlık gecede göz bulan,
Yol olmayan yerden yol bulan,
Düşman görününce ordu bulan,
Babacığımın sırdaşı,
Arslan Bakay'ın yaşıtı,

Would my aga Kançoro stand idle!»
So saying, thus Külçoro,
His loneliness beyond all telling —
Who rears up his Tuuçunak,
Who makes the foe he meets to weep,
My aga the man Sarı khan is not here.
Who tosses his white beard,
Who wears his gray-lynx börk,
Who wields the blue-pied shield.
Who finds the word that instant,
Who finds eyes in the dark of night,
Who finds a road where none exists,
Who finds an army when the foe appears,
My dear father's confidant,
The lion Bakay's agemate —

Bakay gibi babam yok,
Böyle miydin, boktan dünya!
Dayandığı Ken-Kol'u, Talas'ı,
İnsanın bozamadığı yalçın doruk gibi.
Arkadaki yetimler,
Namus bilinen Buurul'u,
Kara Hıtay'a, Mançu'ya
Kaptırıverdi dedirtmeden,
Bundansa ölelim,
Bu azabı görmektense,
Tutuşup kan dökelim.
Sağ gezmektense öleyim,
Buurul attan ayrılıp,
Böyle sağ gezmektense,
Hiç doğmadan dibe çökeyim.
Dönüp bozgun salayım,
Şu başım yere girmeden,
Şu Buurul'un izini bulayım. Az değil, pek çok olup,
Gümbürdeyen Mançu'ya
Güreşip bozgun açayım,
Kaynaşan Hıtay'a
Asil kanımı saçayım.

No father like Bakay is here,
Is this what you were, dungheap world!
The Ken-Kol and Talas he leaned on,
Like a sheer peak no man could break.
The orphans left behind,
The Buurul held as honor's pledge —
To the black Hıtay and the Mançu,
Before they can say: he let it be seized,
Rather than that, let us die,
Rather than see this torment,
Let us grapple and shed blood.
Rather than walk alive, let me die,
Parted from the Buurul horse,
Rather than walk alive like this,
Let me sink to the depths as never born.
Let me turn and loose a rout,
Before this head of mine goes under earth,
Let me find this Buurul's trail. Not few but very many,
On the thundering Mançu
Let me wrestle and open a rout,
On the swarming Hıtay
Let me scatter my noble blood.

Buurul'u bulup alamadan,
Yanıp tutuşan yüreğin
Yangısını nasıl bastırayım,
Kara Hıtay'a, Solon'a
Çarpışıp güreş açayım,
Han töremin atı uğruna
Kanı su gibi saçayım,
Buurul'un izini hiç bilmeden, Genç şahbaz garibin
Bu yanıp duran içimin Ay gibi yüzü parıldayıp.
Çırpınışını nasıl bastırayım.
Bu kararıp duran Hıtay'a
Dosdoğru dalıp mızrak uzatayım.

Yitip giden Buurul mal uğruna,
Ben kavgayı sıkı tutayım. Kıyamete göçen arslanların,
Bu kararıp duran Kalmuk'a. Şay'ın koruduğu erlerin,
Saldırıp mızrak uzatayım.

Kanımı feda edeyim.
Ya Buurul'u bulamayıp,
Ya boş yere koşup çırpınıp,
Zavallı ağam Semetey'e varamayıp,
Diri durup ne edeyim,
Son bir kez vuruşup,
Kurban olup gideyim!
Kıtay on binlerce, ben yalnızım,

Bunalıp gerçek zorluk gördüm,
İşimi, Tanrım, yoluna koy!
Altın perçemli, kor kuşaklı,
Azizkan'ın yiğidi
Almambet atam, koru beni!
Nice çile, nice zorluk gördüm,

Till I find and take the Buurul,
Of this heart burning and ablaze
How shall I quench the flame,
On the black Hıtay and the Solon
Let me clash and open the wrestling,
For the sake of my khan töre's horse
Let me scatter blood like water,
Knowing nothing of the Buurul's trail, The young şahbaz, poor forlorn one,
Of this inward fire of mine His moon-like face agleam.
How shall I still the throbbing.
On this darkening Hıtay
Let me plunge straight in and thrust the lance.
For the lost Buurul treasure's sake,
Let me hold the fight fast. Of the lions passed to Judgment Day,
On this darkening Kalmuk. Of the men whom Şay protects,
Let me charge and thrust the lance.

Let me offer up my blood in sacrifice.
Whether I fail to find Buurul,
Or run and flounder all in vain,
Failing to reach my poor lord Semetey,
What use to stand here still alive —
Let me strike one final blow,
Let me go forth a sacrifice!
The Kıtay are tens of thousands, I am alone,
Hard-pressed, I have seen true hardship,
Set my affairs, O God, upon their way!
Golden-forelocked, ember-belted,
Batyr of Azizkan,
Almambet my father, shield me now!
So many trials, so many hardships I have seen,

Dinleyiver sözümü!
Han atam Manas kaplan,
Şimdi on binlik ordu olup,
Ruhunla kımıldanıp,
Koruyuver beni sen!
Vah, ata, han Manas
Duyar mı ki sözümü.
Savaşa girsem dönüp,
Korur mu ki beni de.
Bakıp durdu Külçoro
İnleyerek coşarak,
Güçlü Kıtay, Mancu eli deyip
Derdini çekip söylenerek.
Zırh halkası gibi titreyip,
Gönlü fena bölünüp,
Bozkurdun atını bulamayıp,
Yiğidin gözünden yaş dökülüp.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Şimdi yoldaş olacakmış gibi,
Ruhuna yalvarıp.

Only listen to my words!
My khan-father Manas the tiger,
Become now an army ten thousand strong,
Stirring with your spirit,
Come and shield me, you!
Alas, father, khan Manas —
Will he even hear my words?
If I turn and enter battle,
Will he shield me too?
Külçoro stood there gazing,
Groaning, surging with his grief,
Saying: mighty Kıtay, the Mancu land,
Muttering, bearing his sorrow.
Trembling like a ring of mail,
His heart most sorely torn in two,
Unable to find the grey wolf's steed,
Tears spilling from the batyr's eyes.
Girding on a sheathless sword,
As if it now would be his comrade,
Pleading to the spirit.

Yılkıda tulpar alabaş,
Yaşarken bir arada olan dost,
Ölüp kalırsan iman yoldaşı,

A blaze-headed tulpar in the herd,
A friend who shared your living days,
If you die and lie there — comrade of the faith,

Arslanların biri bu da,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ayı, âlemi dize getiren
Ayköl Manas'ın yavuzu,
Bahadır Sırgak, Serek'i
Çoroya yoldaş olup
Yola koyun beni şimdi!
Argın hanın Acıbay'ı,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu kul,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Adıgan'ın Akcoltoy'u,
Töleman'ın Tölgöçü'sü,
Dört küreninin nazlısı,
Hepsinin en değerlisi,

This one too is one of the lions,
Akbaltay's own Çubak,
He who brought the moon and world to heel,
The fierce one of Ayköl Manas,
Bahadır Sırgak, and Serek —
Become companions to your choro,
Set me on my way this hour!
Acıbay of the Argın khan,
Şuutu the slave, kalpak like a yurt-crown,
Iraman's son Irçı,
Adıgan's Akcoltoy,
Töleman's Tölgöçü,
Darling of the four küren,
The most precious of them all,

Bagdakul'un çolpanı,
Huyu delişmen olanı,
Çetini Bozuul, seçkini,
Kırk çoronun yaşlısı,
Nicesini destan eyledim,
Başları Kırgıl, kocamışı.
Korur da korur derlerdi,
Darda kalıp gerçek zorluk gördüm,
Göz diktiğim Koñurbay,

Kırgına uğramış gibi
Şaşılası oldu hepsi.
Arslanlar, gözünüzü salıverin,
Geçmiş işin hâlinden,
Şimdiki Kıtay zorluğundan
Çoronuzu hasretli kılmadan,
Arslanlığınız gerçekse,
Beni hatırınıza alıverin!
At oynatan er Kökbörü,
Atam Manas'ın yâreni.
Ürbü ile Bay ata,
Şimdi koruyup al, ata!
Babadan yetim zavallı deyip,
Bize gözünüzü salın, ata!

Kıtay yüz binlerce, ben yalnızım,

Güç tükendi, derman gitti,
Çelik mızrağın keskini bitti.
Dirayetli yiğit, yörük at —
Bu ikisinden güç gitti.
Altın işlemeli boz kese
Boynuna asılıp,
Şimdi yoldaş olacakmış gibi
Gelip geçmiş erlerin
Ruhuna yalvarıp.
Kırk çilten*, Kızır İlyas deyip,
Nice halkın sözüydü bu.
Darda kalınca yiğidin

Bagdakul's morning star,
The one of wild and reckless temper,
Bozuul the hardy, the chosen one,
The eldest of the forty choro,
How many I have made into epic song —
Their chief Kırgıl, the aged one.
They said he shields and ever shields,
Caught in straits, I have seen true hardship, Koñurbay on whom I fixed my eye,
As if struck down by slaughter
All of them are turned to wonder.
Lions, cast your eyes this way,
From the state of deeds gone by,
From this present Kıtay hardship,
Before your choro pines in longing,
If your lionhood is true,
Take me into your remembrance!
Kökbörü the horse-sporting hero,
Companion of my father Manas.
Ürbü and father Bay,
Now shield and take me, father!
Saying: poor wretch, fatherless orphan,
Cast your eyes upon us, father!

The Kıtay are hundreds of thousands, I am alone,
Strength is spent, endurance gone,
The steel lance's edge is done.
Steadfast batyr, swift-paced steed —
From these two the strength has gone.
The gold-embroidered grey pouch
Hung about his neck,
As if it now would be his comrade,
To the spirits of the men
Come and gone, he pleaded.
Saying: forty chilten, Kızır İlyas,*
This was the word of many peoples.
When a batyr falls on hardship

Yoldaşı odur denirdi,
Koruyacaksan işte koru deyip,

Koruman gerçek ise,
Yoldaş ol bu yolda deyip.
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşi kalmaz hiç.
Yedi yüz bin can bir canı
Dövse leşi kalmaz hiç.
Şu Arbuurul geçse elime,
Ey Tanrım, sana sitem yok!
Benim dilediğim Arbuurul,
İstediğim Buurul at,
Boğuşacağım Ezkara,
Arbuurul'un yüzünden
Çok yitirdim malımı,
Harcayıp bitirdim canımı».
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Almambet'in arslanı
Çatallı sırtın yamacına
Soluklanmaya yürüdü.
Doğru pınar, kapalı su,
Adına "teek" derler,
Onun at soğuttuğu yer işte budur.

Külçoro'nun Taybuurul'u almak için Kıtayların ordusuna girmeye yönelip giderken Kıtay askerlerinin bir nöbetçisiyle karşılaşıp onu öldürerek, bütün giysisini giyip Akayar'ın elindeki Buurul'a gitmekte olduğu yerdir.

O sırada Külçoro
Salınıp yürüyen Boz atı,
Uykudan irkilip uyanıp,
Silah pusatını kuşanıp,
Parıldayan er çoro
Beline yalın kılıç bağlanıp.
Altın yanaklı ay balta

It is he, they said, who is his comrade,
Saying: if you would shield me, shield me now,
If your shielding is true,
Be my comrade on this road.
If seven wolves upon one sheep
Fall snatching, no carcass at all remains.
If seven hundred thousand souls one soul
Batter, no carcass at all remains.
Should this Arbuurul pass into my hands,
O my God, I hold no grudge with you!
The one I long for is Arbuurul,
The one I want, the steed Buurul,
Ezkara whom I shall grapple —
For the sake of Arbuurul
I have lost much of my wealth,
I have spent away my very soul».
So saying, speaking this that hour,
The lion of Almambet
To the slope of the forked ridge
Walked off to catch his breath.
A true spring, an enclosed water,
They call its name "teek" —
That is the place where he cooled his horse.

This is where Külçoro, setting out to enter the Kıtay host to take Taybuurul, meets a sentry of the Kıtay soldiers on the way and kills him, dons all his garb, and goes toward Buurul held in Akayar's hands.

At that moment Külçoro —
The Grey steed pacing stately,
Starting up awake from sleep,
Girding on his arms and gear,
The gleaming hero-choro
Bound a naked sword upon his waist.
The golden-cheeked moon-axe

Bu bileğe asılı,
Aceleyle davranıp,
Salınıp yürüyen boz atın
Geminden tuttu da,
O zaman otlağa saldı.
Dokuz tepe ayrık otu,
Dolu çayırdan otlatıp,
Kaynayıp akan pınardan
Susuzluğunu kandırıp,
Uzun uzun yedeğinde tutup,
Yay gibi uçan Boz atın

Göğsünü otla doldurup.
Yorulmadan oturup,
Aç karnını otla doldurup.
Yanlamasına çevirip küheylanı
Kaşağıyla kaşağılayıp,
Terini silip temizleyip,
Sıyırgıyla sıyırıp,
Salınıp yürüyen tulpara
«Bugün düşmana bineceğim çağdır»
deyip, Gözü parlayıp kızarıp,
Kabaran o küheylana
«Savaşa bineceğim çağdır» deyip,
Atın esenliğine baksa,
O Boz ata baksa,
Yan kemikleri kavuşup,
Kazı alınacak böğür eti
Kaba etine yapışıp,
Kaburgası gıcırdayıp,

Küheylanının tüyleri
Seyrelip kalmış tek tük.
Yer yer olup saçılıp,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kara yerin toprağını
Göğe doğru savurup.
Oynaşarak kırıtıp,
Kalmış meğer soyulası

Hung there at his wrist,
Moving in all haste,
The stately-pacing grey steed
He took fast by the bit,
And loosed him then to pasture.
Couch-grass of nine hillocks,
Grazing him on meadow full,
From the spring that boiled and flowed
He quenched the horse's thirst,
Holding him long and long in lead,
The Grey steed flying like an arrow from the bow —
He filled his chest with grass.
Sitting there untiring,
Filling the hungry belly full with grass.
Turning the courser sideways round,
Currying him with the currycomb,
Wiping clean his sweat away,
Scraping him with the scraper-blade,
To the stately-pacing tulpar —
«Today is the hour I ride against the foe» he said, His eye flashing, growing red,
To that swelling courser —
«It is the hour I ride to war» he said,
When he looked to the horse's soundness,
When he looked upon that Grey steed:
His side-bones knitted close,
The flank-meat fit for kazı
Clinging to his haunch-flesh,
His ribs creaking as he moved,

The courser's coat of hair
Had thinned to scattered strands.
Shed and strewn in patches,
Laying back his ears like a kulan,
The soil of the black earth
He flung up toward the sky.
Prancing, playing, sidling,
The rascal, it turned out, had stayed

Ot çiğnemeden tepinip.
Tuğ kuyruğu bölünüp,
Şahlanıp tepinse, kara yer

Kat katından bölünüp.
Savaşa binilecek tulparın
Pazısı böyle görünüp.
Tabanı yerde takırdayıp,
Kara çelik gem
Zavallı kalmış tulparın
Damağında şakırdayıp.
Perçemini göğe savurup,
Toynağını yere vurup,
Gemini tıkırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpıp.
Hayvan ulusu Surkoen,
Tutam yetmez koca azı dişi
Damağında görünüp,
Kuruyasıcanın Surkoen'i,
Kulaç gibi boynu uzayıp,
Nara atılsa şaşmayan,
Telaşla gürültü kopsa da,
Bir izini şaşırıp basmayan,
Yelesiyle kuyruğu
Dört bir yana bölünüp,
Durur imiş soyulası,

Tulparlık vasfı görünüp.
Kara yağız soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilek,
Gazaya binilecek koca Boz at,

«Kurban olayım aydınlık,
Bugün ben hakana koparırım büyük
kıyamet! Belalı kuru baş sağken,

Bugün içim kederli, bağrım kor,

Stamping, chewing not a blade of grass.
His banner-tail parted in two,
When he reared and stamped, the black earth
Split apart through all its layers.
Of the tulpar to be ridden into war
Thus the shoulder-muscle showed.
His sole clattering on the ground,
The black steel bit
Of the tulpar left forlorn
Rattled in his palate.
Tossing his forelock to the sky,
Striking his hoof upon the ground,
Clinking at his bit,
His tail like bough-silk
Slapping between his thighs.
Great among beasts, Surkoen,
Huge molars past a hand's grip
Showing in his palate,
Surkoen of the confounded rogue,
His neck stretching like a fathom's span,
Unstartled though a war-cry rise,
Though tumult break in wild alarm,
Never missing a single step,
His mane together with his tail
Parting to the four winds,
There he stood, the rascal,

His tulpar nature showing plain.
Black-bay kazanat of noble blood,
Sieve-lunged, bronze-shanked,
The great Grey steed to be ridden on the holy war,
«Let me be your sacrifice, my light,
Today I raise great doom against the khakan! While this trouble-fated dry head lives,
Today my heart is grieving, my breast an ember,

Arka edinirim, ah Boz at,
Senden başka akrabam yok.
Bugün kardeşliğin işte bu,
Başını yere koyuver,
Bambaşka adım atıver.
Bugün bir boynunu yere
koyuver, Her gün durup dinlenmeden,

Ölçüsüz adım atıver!
Engebeli kırk aşıt,
Bele dayan, koca Boz at,
Kırk günlük kıyamet,
Çöle dayan, koca Boz at,
Hayvandan üstün değerin,
Kurban olayım Boz ata,
Dönüp uçan kanadım.
Koca Boz at, senin üstünde
Zülfikar çekip saf bozarım,
Boğuştuğum düşmanım Kakançı,
Ben kendim, ecelim yetse, okla uçarım!

Kalınlığı yarım arşın.
Ölçüp düşünüp otursam,
Senden başka küheylan yok,
Apaçık yoldaş olacak
Yanımda aygölüm ağam, akraba yok,
Çelik bileyip yaptırılan,
Eğilip düşsem kazara,
Koca Boz at, senden başka
eyerim yok.
Gerçek sevinci kandıran,
Atam Almambet'le kardeş
Akrabam yok, yeğenim yok,
Benim içim kederli, bağrım kor,
Ölüp kalırsam, imanım —
Yaradan'a gönlüm tok,
Bizim kök atamız Çılaba,

Bundan başka düşman yok,

I take you for my backing, ah Grey steed,
I have no kinsman other than you.
Today, see, this is brotherhood:
Lay your head down to the ground,
Step out with a wholly other stride.
Today lay that neck of yours
to the ground, Every day without halt or rest,
Step out with measureless stride!
Forty rugged mountain passes —
Endure the ridge, great Grey steed,
A doomsday forty days long —
Endure the desert, great Grey steed,
Your worth is above all beasts,
Let me be the Grey steed's sacrifice,
My wing that wheels and flies.
Great Grey steed, upon your back
I draw Zülfikar and break the ranks,
My grappled foe is Kakançı,
I myself, if my hour comes, fly off upon an arrow!
Its thickness half an arshin.
If I sit and weigh and ponder,
There is no courser but you,
None who will be comrade plain —
No aygöl lord beside me, and no kin,
Wrought of whetted steel,
Should I chance to bend and fall,
Great Grey steed, other than you
I have no saddle.
Giver of true rejoicing,
Brother to my father Almambet —
I have no kinsman, have no nephew,
My heart is grieving, my breast an ember,
If I die and lie there — my faith:
My heart is content before the Maker,
Our root-father is Çılaba,

There is no foe other than this,

Teke tek silahı tam kuşanıp,
Görmeye gidiyorum.
Bugün kader, gün biterse Kıtay'dan,

Ölmeye gidiyorum.
Yörük atımı nasıl vereyim!
Azgınlaşan Kıtay'a, Mancu'ya
Gürleşip bir göreyim,
Doğan gibi bu kuru baş sağken
Tulparımı nasıl vereyim,
Kudurmuşa benzer bu keşiş,
Kapışıp bir göreyim!
Gün vaktini gözetmeden,
Gündüz gece vuruşup,
Gürleşip bir göreyim,
Altay'da yatan Kıtay'ı
Altay'a dek süreyim!
Bu Buurul'un ardından
Kara Kalmuk'u, Şibe'sini
Kañgay'a dek süreyim!»
Deyip, böylece Külçoro,
Yakası pahalı, yeni tunç,
Zavallıda kalan ok geçmez zırhın

Argaçlarını özene bezene
İpek eğirip büktürülen,
Çözgüsüne, yumruk vursan
Elleri uyuşturan.
Saldırıp düşmana girince,
İşçiler işleyip, kız dikmiş,
Tunç yüksükle usta eller dikmiş.

Ay baltayla bir vursa,
Altmış tüfek atılmış sanki.
Kara saat yiğide
Eceli gelmiş düşman sataşmış,

Atsa kısa tüfek kesmeyen,

Girded full with weapons for single combat,
I am going forth to see him.
Today is fate — if my day ends by the Kıtay,
I am going forth to die.
How could I give up my swift-paced steed!
To the raging Kıtay, to the Mancu,
Let me thunder once and see,
While this dry falcon head still lives
How could I give up my tulpar,
This monk who seems a thing gone mad —
Let me grapple once and see!
Heeding not the time of day,
Fighting on by day and night,
Let me thunder once and see,
The Kıtay lying in the Altay
Let me drive them to the Altay!
Following after this Buurul,
The Black Kalmuk and his Şibe
Let me drive them to Kañgay!»
So saying, thus Külçoro —
Its collar costly, of new bronze,
The arrow-proof mail left to the poor wretch,
Its wefts with loving care
Twisted out of spun-off silk,
Its warp such that, should you strike a fist,
It numbs the hands.
When charging in upon the foe,
Craftsmen worked it, maidens stitched,
Master hands stitched it with bronze thimbles.
Should one strike with the moon-axe,
As if sixty muskets had been fired.
For the batyr of the black hour
A foe whose death had come picked the quarrel,

Which the short musket, fired, cannot cut,

Mızrak vursa çelik delmeyen.

Düğmeleri tam dokuz,
Hani o canım anan Kanıkey
Bu kavgayı önceden düşünmüş,
Harf dizdirip keskin su verip,
Her uzvunu sarmış.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Bunun atışına göre yormuş.
Semetey'in hazinesi,
Bunu yaptırırken
Epeyce eksilmiş,
Kopçaları tam dokuz,
Kopçasını burdurup,
Kopçanın dibine
Kıpırdasa mızrak değer deyip,
Alaken'in yaptığı Akkañkı eyer,
İsabetle saplasa yiğide
Tam o yerden girer deyip, Küheylanına fırlatıp,
Eşi benzeri yok anacığın
Çelik bileyip sertleştirmiş,
Doksan çetin pehlivana
Dokuz ay durmadan dövdürmüş,

İnişe binilen akkañkı eyer,
Pahası ağır kırmızı,
Yaman anan Kanıkey
Hünerini böyle göstermiş.
Çevikliği ölçüsüz,
Bilmeden kalırsam boşa deyip,

Çarçabuk tez eyerleyip,
Yüz yüze girse düşmana,
Kazara yanılıp,
Ok şaşıp değer deyip,
Yiğitler savaşta giysin deyip, Savaş belgisi davulbaz —
Yılmadan düşmana değsin deyip,

Which steel, struck with the lance, cannot pierce.
Its buttons a full nine,
That dear mother of yours, Kanıkey,
Had thought of this fight beforehand,
Had letters set in rows, gave keen temper,
And sheathed its every limb.
Alööke's Koñurbay —
She gauged it by the way he shoots.
Semetey's treasury,
While she had this made,
Was drained a goodly measure,
Its clasps a full nine,
Having its clasps twisted tight,
At the base of every clasp —
Saying: if it shifts, the lance strikes home,
The Akkañkı saddle that Alaken made,
Saying: should one stab the batyr true,
It enters at that very spot, Flinging it upon his courser,
Your matchless little mother
Hardened it with whetted steel,
By ninety hardy wrestlers
Had it hammered nine months without pause,
The akkañkı saddle ridden down the slopes,
Its price a heavy crimson sum,
Your formidable mother Kanıkey
Thus displayed her craft.
His quickness beyond measure,
Saying: lest I be caught unknowing, all for naught,
Saddling swiftly in a trice,
Should he meet the foe face to face,
By some mischance mistaken,
Saying: lest an arrow stray and strike,
Saying: let batyrs wear it in war, The war-token drum, the davulbaz —
Saying: let it meet the foe undaunted,

Sesini duysan uzağa kaç.
Tavuk gözünden ördürmüş,
Tarla kuşu gözünden aldırmış.
Delik yerini koymamış,
Bahtı kara anan onarmış.
Kopçasını dokuz taktırmış,
Kara saat uğursuzu,
Savaşa yaraşır donatmış.
Acele etmeden Külçoro
Savaş giyimini giydi,
Kopçaları tam dokuz,

Hear its voice and flee afar.
She had it woven fine as a hen's eye,
Had it taken fine as a skylark's eye.
She left no place for any hole,
Your dark-fated mother wrought it whole.
She had its clasps set on nine-fold,
Against the ill-omen of the black hour
She fitted him out as befits war.
Without haste Külçoro
Put on his battle dress,
Its clasps a full nine,

Kopçasını düğümledi.
Düğmelenip giydi,
Bütün boyunu düğmeleyip,
Kaburgada zırh takımını,
Ok geçmez demiri,
Masmavi demir tolga,
Kaplayıp giydi çaraynayı,
Kıtay halkından sakınıp,
Şaşılası giyinip,
Kaşım deyip göz demeden,
Kaynına gider biri gibi
Işıl ışıl gülüp sevinip,
Salınıp yürüyen koca Boz'a
Sahtiyan terlik, gök keçe,
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı enli demir,
Canım çoro, bu yaman er,
Üşenmeden at eyerleyip,
Çap kolanını uzatıp,
Salınıp yürüyen küheylanın
Kuskununu kısaltıp.
Hücuma girsen vuran,
Rast geleni kıran,
Yakışan bir davulbaz,
Yeniden bağlayıp yanaştırıp,
Terkiye sağlamca yerleştirip.

He knotted every clasp.
He wore it buttoned up,
Buttoning all its length,
The mail-suit at his ribs,
The arrow-proof iron,
The deep-blue iron helm,
He donned the çarayna over all,
Wary of the Kıtay folk,
Dressed to strike men with wonder,
Sparing neither brow nor eye,
Like one who rides to his wife's own kin
Laughing bright, rejoicing,
On the great stately-pacing Grey —
Morocco pad and grey-blue felt,
Its front bow of white gold,
Its rear bow of solid silver,
Its two flanks of broad iron,
The dear choro, this formidable man,
Untiring, saddled up the horse,
Letting out the girth-strap long,
Of the stately-pacing courser
He drew the crupper short.
That strikes when you charge home,
That shatters whatever it meets,
A fitting davulbaz,
Binding it anew, drawing it near,
He set it firm behind the saddle.

Görse gönül bölünüp,
Bozkurtluk hâli görünüp.
Düşman deyince durur mu,

To see him, the heart is torn,
The grey-wolf mettle showing plain.
At the word "foe," could he stand still?

Dengi böylesine yaman,
Demir taban üzengiye
Basmadan sıçrayıp bindi.
Çatallı sırt yamacından
159580 Aşıp geçip hızlanıp,
Altındaki Boz atı
Dikkatle özenle çullayıp.
Görse gönül bölünüp,
Bozkurtluğu böylesi,
Gök zirve gibi görünüp,
Silah pusatını kuşanıp,
Ah, parıldayan o yiğit,
Yalın kılıç bağlanıp,
Hünerle dökülmüş çeliğin
159590 Demiri gibi görünüp.
Yükselen Ala-Too'nun
Doruğu gibi görünüp.
Ayı, âlemi tutan
Direği gibi görünüp.
İnsandan tek yaratılmış
Bir kendisi gibi görünüp.
Dolu yağdıran bulutun
Serininden olmuş gibi,
Ağzını açmış boğazın
159600 Gırtlağından olmuş gibi.
Kımıldasa işte yer
Zoruna zor dayanır gibi.
Kahrolası bu çirkin,
Âlemi güdecek gibi.
Güreşe tutsa âlem halkı

Buna nasıl dayanır ki.
Kırışsa hakanı
Kırgın edip parçalayıp,
Sanki çocuk güder gibi.

His match in menace such as this,
Upon the iron-soled stirrup —
Without a step he leapt and mounted.
From the slope of the forked ridge
Crossing over, gathering speed,
The Grey steed beneath him
He blanketed with heed and care.
To see him, the heart is torn,
Such is his grey-wolf mettle,
Looming like a sky-blue peak,
Girding on his arms and gear,
Ah, that gleaming batyr,
A naked sword bound on,
Like the iron of steel
Poured with mastery he seemed.
Like the summit of rising
Ala-Too he seemed.
Like the pillar that holds up
Moon and world he seemed.
Like one created singly out of man,
Himself alone, he seemed.
As if made from the chill
Of the cloud that rains down hail,
As if made from the gullet
Of a gorge with gaping mouth.
Should he but stir, the very earth
Seemed hard-pressed to bear his weight.
This confounded fearsome one
Seemed fit to herd the world.
Should the peoples of the world take him in wrestling,
How could they withstand him?
Should he clash with their khakan,
Breaking him to ruin, tearing him apart,
As if herding a mere child.

İşte öyle Külçoro,
Kızıl mızrak kaldırıp,
Kıtay'a doğru yönelip,
Görünüşü soğuk yavuzun
Hâli görülmeye değer.

Just so Külçoro,
Raising the crimson lance,
Turning toward the Kıtay —
The state of the cold-visaged fierce one
Is a sight well worth the seeing.

Hâlini gören düşmanlar
Öylece dürülüp kaçıp ölecek gibi.
Göz çukuru mağara gibi,
Kara saat sıvazlanasıca,
Boğuştuğunu yutacak gibi.
Dünya çapında pehlivan gibi,
El yöneten çarlar gibi.
Heybeti başka, zehri güçlü,
Kara saat Külçoro,
Sataşanı düz eder,
Silueti, endamı,
Ata binmiş heybeti
Gören canı şaşırtan.
Sekerek yürüyen Boz atı
Kara coltoy sürüp gidip,
Yaratılmış kullarda
Külçoro gibisi olmamış,
Koruyanı tam dokuz,
Bu yamanı korumuş.
Adı Kızır divane,
Salınıp yürüyen Boz atı
Tam geminden yedekleyip,
Kabartarak oğlanı
Kırk çiltenler yedekleyip.
Alpkarakuş-zümrüdüanka
Şimdi kapıp götürecekmiş gibi,
Pençeleyip ayağını salmış,
Kara benekli kaplan
Yanı başından atılıp,
Han atası Manas'ın
Ruhu eşlik etmiş.
Güdük kuyruk bozkurt arslan
Homurdanıp yan yan bakıp,

The foes who see his state
Seem fit to fold up so, and flee, and die.
His eye-sockets like caverns,
The stroke-worthy one of the black hour,
Seeming fit to swallow whom he grapples.
Like a wrestler of world renown,
Like tsars who steer the peoples.
His grandeur other, his venom strong,
Külçoro of the black hour
Lays flat whoever picks a quarrel,
His silhouette, his stature,
His grandeur mounted on the horse
Astound the soul that sees.
The Grey steed pacing at a skip
He drove on, the black coltoy,
Among created servants of God
There has been none like Külçoro,
His guardians a full nine,
They have kept this formidable one.
His name — Kızır the possessed,
The stately-pacing Grey steed
Led fast by the very bit,
Swelling the young man's heart,
The forty chilten led him on.
Alpkarakuş, the emerald anka,
As if to snatch and bear him off this hour,
Had set its talons, loosed its feet,
The black-speckled tiger
Springing from close at his side,
Of his khan-father Manas
The spirit bore him company.
The dock-tailed grey-wolf lion
Growling, glancing sidelong,

Ağzını açıp yol başlayıp,
Atası kartal Almambet,
Onun ruhu da gelivermiş.
Önünden baksa —
Yiğitlik hâlini söyleyeyim,
Kulun gönlü bölünüp,

Opening its mouth, leading the way,
His father the eagle Almambet —
His spirit too came swiftly on.
Seen from before —
Let me tell his batyr-state,
The servant's heart is torn,

Ardından baksa —
Altı bin asker gibi görünüp.
Önünden baksa —
Bıyığından kor çıkıp,
İki gözün ta kendisinden
Mızrak boyu ateş çıkıp,
Ağzındaki gök alev
Yakıp geçecek bir şey gibi
Fışkırıp çağıldayıp,
Sırıtıveren canım dişleri
Öylece darı gibi ufalanıp. Topal usta Bölökbay,
Karardıkça kararıp,
Boz at ile ışıldayıp.
Almambet'in sır tüfeği
Ay kürekte parıldayıp,
Aç arslan gibi gerinip,
Altın yanaklı ay balta
O elinde görünüp.
Ay baltanın hâlini söyleyelim —
Sapının dibi topuz yumruk gibi.
Ay baltanın hâli böyledir.
Ağzı çelik, sırıtmış,
Salladığı yerden kan yağmış.
Kırgına uğramış gibi,
İnsan değil bu kara belayı,
Dağı ortalayıp bir vursa,

Seen from behind —
He looms like six thousand soldiers.
Seen from before —
Embers flying from his moustache,
From his two eyes themselves
Fire leaping a lance-length high,
The blue flame in his mouth
Like a thing that burns whatever it passes,
Gushing forth and seething,
His dear teeth bared in a grin
Crumbling just like millet so. The lame master Bölökbay,
Darkening ever darker,
Glinting with the Grey steed.
Almambet's secret musket
Gleaming at the moon-shoulder-blade,
Stretching like a hungry lion,
The golden-cheeked moon-axe
Showing in that hand.
Let us tell the moon-axe's state —
The butt of its haft like a mace-fist.
Such is the moon-axe's state.
Its edge steel, grinning bare,
Where it swung, blood rained down.
As if struck by slaughter,
This black scourge is no man's making —
Should it strike a mountain through the middle,

Ağzının iyice değdiği yer
Vadi olup yarılmış.
Çelikten ağzını çıkarmış,
Eşsiz Bölökbay

Where its edge bit fairly home
Split open into a valley.
He drew out its edge of steel,
Peerless Bölökbay

Zehir ile sulamış.
Sapını altın burmuş,
Uğursuzluk basan silahı
Nice yıllar onarmış.
Altmış Kalça, Bölökbay
Nice yıllar yontmuş,
Davut'la dost usta
Üşenmeden yatıp onarmış,
Düşmana yaraşır biçmiş,
Ay balta yapılırken

Quenched it with venom.
He twisted its haft with gold,
The weapon steeped in ill-omen
He tempered many years.
Sixty Kalça, Bölökbay,
Hewed at it many years,
The master, friend to Davut,
Untiring lay and wrought it,
Cut it fit to meet the foe,
While the moon-axe was being made

Körüklerin hepsi yırtılıp,
Kırgız'dan vergi indiğinde
Gök tosun kesilmiş,
Kömürüne can dayanmayıp,
Gök koyak orman oyulmuş,
Suvatına can dayanmayıp,
Kara pınar kurumuş,
Ejderhadan zehir çekip,
Asil usta onarmış,
Opol Dağı'nın kök ırgayını
Kendi bakıp oturup,
Ustalara burdurmuş,
Bilgili usta Bölökbay,
Bilgiçliği böyledir:
Fil derisini kap yapıp,
Ay baltaya sap yapıp,
Kabaran o yamanın
Ellerine denk kılmış.
Alpı vursa yıkılmış,
Yüz yüze gelen düşmanlar
Hâlini görse öylece
Şaşılası olup serilmiş,
Dört yaşında öküz derisini
El kayışına burmuş.
Asillere, aslanlara
Yaraşır biçimde yaptırmış,
Pahası ağır ay balta
O bilekte asılı,

The bellows all were torn apart,
When tribute came down from the Kırgız
A grey-blue bullock was slaughtered,
No soul could endure its charcoal,
The blue-vale forest was gouged out,
No soul could endure its quenching-trough,
The black spring ran dry,
Drawing venom from the dragon
The noble master wrought it,
The root-irgay of Opol Mountain
He sat tending himself,
Had the masters twist it,
The learned master Bölökbay —
Such is his learnedness:
He made elephant hide a casing,
Made a haft for the moon-axe,
To the hands of that swelling
Formidable one he matched it.
Struck an alp, and the alp fell,
The foes who met it face to face,
Seeing but its state, just so
Were laid out, struck with wonder,
The hide of a four-year-old ox
He twisted into a hand-strap.
For nobles and for lions
He had it made in fitting form,
The moon-axe of heavy price
Hangs there at that wrist,

Almambet'in Coykuma'sı —
Kılıcın hâlini sorma,
Gaipten rast gelip,
Han Manas'ın kendisine
Issız bozkırdan bulunmuş.
Yiğit Alban bozkurda
Armağan verilen Coykuma,
Balçağı cevher, sapı altın,
Kuşanıp düşmana çıkarsa,

Almambet's Coykuma —
Ask not the sabre's state,
Come by chance from the unseen,
For khan Manas himself
It was found upon the desolate steppe.
To the batyr Alban, the grey wolf,
Coykuma given as a gift,
Its guard of gems, its hilt of gold,
Should he gird it and go out against the foe,

Taşa vursa geri dönmeyen,
Çelikliği görünen,
Deve boyu kara taş,
Derin Alban vurduğunda
Yanlamasına ikiye bölünmüş.
Yiğitler, devler sınamış,
Kında dursa türkü söylemiş,
Haykırıp düşmana sallasa,
Değdiği sağ kalmamış.
Çayıra koysa yangın çıkıp,
Salladığı anında ölüp,
Haykırıp kından çıkarsa
Morarıp ağzı kızarmış,
Haykırıp düşmana sallasa,
Kırk kulaç olup uzamış.
Kana iyice doymasa
Katılıp kınına girmeyen.
Savaşa girip sallasa,
Kan emmeden boş dönmeyen.
Bağını ipek burmuş,
Yüzleşen düşman serilmiş.
Alake hanın Coykuma'sı
O yanında ışıldayıp,
Açalbars kılıç bağlanıp,
Heybetli dağı dolanıp,
Engebeli bel aşıp,
Türlü türlü yer basıp,
Geyik gibi boynunu burup,
Ok atımı hendeklerden

Striking stone, it turns not back,
Its steel temper showing plain,
A black stone tall as a camel,
When deep Alban struck it
Split sideways into two.
Batyrs and giants put it to the proof,
Resting in the sheath it sang,
Should he swing it crying at the foe,
Whatever it touched did not live on.
Laid on the meadow, fire broke out,
Dying in the instant it was swung,
Should it leave the sheath with a cry
Its edge grew livid, glowing red,
Should he swing it crying at the foe,
It stretched to forty fathoms long.
Till it has drunk its fill of blood
It stiffens and will not enter the sheath.
Should he enter battle swinging it,
It turns not back empty, till it sucks blood.
Its lanyard twisted out of silk,
The foe who faced it was laid low.
Khan Alake's Coykuma
Glittering at that side,
The Açalbars sabre bound on,
Rounding the majestic mountain,
Crossing the rugged pass,
Treading lands of every kind,
Turning his neck like a deer,
Over ditches an arrow-shot wide

Duraksamadan sıçratıp,
İnsanın gönlünü bölüp,
Arslan hâlini gösterip,
Eyer beli gibi yamacı
Aşıp girip vardı.
Göz görmedik çöl, kır,
Öte yanı puslu,
Pusa doğru baksa —
Can kazanı gibi başı var,
Yatan it gibi kaşı var,

Leaping without a pause,
Tearing at the heart of man,
Showing forth his lion-state,
The slope curved like a saddle-seat
He crossed and entered in.
Desert and steppe no eye had seen,
Its far side wrapped in haze,
Should he look toward the haze —
He has a head like a soul-cauldron,
He has brows like a lying dog,

Büyüklüğü dağ gibi görkemi var.
Görsen hâli böyledir,
Karakolda duran heybetli.

Boğuşsa canı yer imiş,
Kancar pehlivan der imiş.
Tek başına dolaşıp yol gözleyip,
Rast geldiğinden ganimet alıp.
Toz kokan bir kul imiş.
Göze gireni öldürüp,
Kan kokan bir kul imiş,
Keşişin hanı Koñur'un
Kancar pehlivanı der imiş,
Onun çevikliği ölçüsüz,
Boğuştuğunu yer imiş.
Taştan geri dönmeyen,
Vuruştan geri kaçmayan,
Yürüyüşünden toz çıkan,
Homurtusundan can çıkan,
Boğuşundan kan çıkan,
Karakola isteyip kendisi çıkan,

He has grandeur great as a mountain.
Should you see him, such is his state,
The majestic one who stands at the watch-post.
Grappling, he devoured the soul, they say,
Kancar the wrestler, they called him.
Roaming alone, watching the road,
Taking booty from whomever he met.
A slave who reeked of dust, they say.
Killing whoever caught his eye,
A slave who reeked of blood, they say,
Of Koñur, khan of the monkish folk,
Kancar the wrestler, they called him,
His quickness beyond measure,
He devoured whom he grappled, they say.
Turning not back from stone,
Fleeing not back from combat,
Dust rising from his stride,
Souls fleeing at his growl,
Blood flowing from his grapple,
Going out to the watch-post of his own desire,

Rast geleni sağ koymayan,
İçse kana doymayan.
Kakançı'dan, Beecin'den
«Er benim» diye düşünen.
Eni kalın, boyu kısa,
Tutuşup ölesi kâfirin

Leaving none he met alive,
Drinking, never sated with blood.
Than any of Kakançı, of Beecin,
Thinking: «The hero is I.»
Broad of girth and short of stature,
The infidel doomed to grapple and die —

Gövdesi baştan başa kara taş.
Yemeğe obur, pek bahadır,
Hilesi bol, tam kâfir.
Karşı gelen canı koymayan,
Bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan.
Pehlivanlığına bak sen —
Tükenesinin hâli böyledir,
Tüylü tabanlı oğlu.
Ata binmeden yaya yürüyen,
Erliğini Kıtay halkı bilen,
Çelik mızrağı yağlamış,
Rast geleni haklamış.

His body end to end black stone.
A glutton at his food, mighty bahadır,
Rich in guile, an utter infidel.
Sparing no soul that stands against him,
On the flesh of one whole hog
Not sated at one eating.
Just look upon his wrestler-might —
Such is the state of the doomed wretch,
The shaggy-soled one's son.
Walking afoot, not mounting a horse,
His manhood known to the Kıtay folk,
He had greased his steel lance,
Had finished off whomever he met.

Hepsinden çetin dev denen,
Öte yanı şehri Mañgübe,
Mañgübe'yi ele geçiren,
Tek başına yürür diye ün salıp,
Kıtay halkının dev dediği.
Rast geleni dişleyip parçalayan,
Karşılaşanı mahveden.
Pehlivan odur, yaman odur,
Yutucu odur, er odur,
Han Koñurbay bahadırın
Pek güvendiği arslanı odur.
Erlikte böylesi olur mu,
Nal sesinden can çıkıp,
Solobo halkı ürkmüş.
Bunu adam ederken
Keşişin hanı Kalça'nın,
Hazinesini sorarsan,
Epeyce eksilmiş.
Erliğiyle arslanlığı
Kırk boy halka bilinmiş,
«Çetin kancar pehlivan» diye,
Bir ünü büyük hanın
Fermanına çizilmiş.
At sırtını sıyırıp geçen,
Kulak duyup göz gören

Called the giant hardiest of all,
On the far side his city Mañgübe,
The one who seized Mañgübe,
Famed for walking all alone,
Whom the Kıtay folk called the giant.
Biting to pieces whomever he met,
Destroying whoever crossed his path.
The wrestler is he, the terror is he,
The devourer is he, the hero is he,
Of khan Koñurbay the bahadır
He is the lion most deeply trusted.
Can manhood hold another such?
Souls fled at his hoofbeat's sound,
The Solobo folk took fright.
While making a man of this one,
Of Kalça, khan of the monkish folk —
Should you ask about his treasury —
It was drained a goodly measure.
His manhood and his lionhood
Were known to forty tribes of folk,
As «the hardy kancar wrestler»
Into the great-famed khan's
Ferman it was inscribed.
Skimming past over horseback,
Wherever ear has heard and eye has seen,

Yerin hepsini dolaşan.
Koñurbay'ı yakalayacaklarken
Kargaşayı başlatan,
Koñurbay'ın kırk töresini
Tümüyle kırıp bırakan.
Kırıp koymasının sebebi —
Bunun babası Kıtay delisi,
İnsan dili bilmeyen,
Bu hayvana karışık domuzu.
Anası Hint yosması mı,
Bunu eğdirip kul alır mı,

Gücü kuvveti tam kâfirden,

Bununla boğuşan sağ kalır mı?! Kara yakalı Tagılık,
Ününü duyan ürkmüş,

Roaming the whole of the land.
When they were set to seize Koñurbay,
The one who launched the turmoil,
Koñurbay's forty töre
Who broke them one and all.
The reason of his breaking them —
His father a madman of Kıtay,
Knowing no human tongue,
A hog crossbred with this beast.
His mother, some coquette of Hind?
Could one bow him down and take him for a slave?
His strength and power out of the utter infidel —
Can he who grapples him live on?! Black-collared Tagılık,
Whoever heard his fame took fright,

Ejderhanın büyüsünü
Kaya kuyunun dibinden
Altı yıl okumuş.
Can basmayan Sazañşañ'ı
Ustalıkla yurt kılmış,
Er Koñurbay bahadırın
Sazañşañ'ın Kancar'ını
Uğraşa uğraşa ehil kılmış.
Altın taç giydirip.
Çet-Beecin'e han kılıp,
Kaynaşan askerin
Nice devine tanıtmış.
Vuruşsa canı yer imiş,
Kalabalık Kıtay çığlık koparıp,
Kancar pehlivan der imiş.
Er Koñurbay han ile
Akına çıksa kader ortağı,
Birlikte gezse sofra ortağı,

Hazinede mal ortağı,
Koñurbay ile bu ikisi

The sorcery of the dragon
From the bottom of the rock-hewn well
He studied six years long.
Sazañşañ where no soul treads
He made his homeland by his craft,
Of the hero Koñurbay bahadır —
Sazañşañ's own Kancar —
With labor upon labor made him able.
Crowning him with a crown of gold.
Making him khan over Çet-Beecin,
To many a giant of the seething
Soldiery he made him known.
Fighting, he devoured the soul, they say,
The thronging Kıtay raised a shriek,
Kancar the wrestler, they called him.
With the hero khan Koñurbay,
Partner of fate when riding on a raid,
Partner of the board when travelling together,
Partner of goods within the treasury,
Koñurbay and this one, these two,

Savaşa çıksa can ortağı.
Pehlivanlığı bambaşka,
159870 Pek hilekâr, büyük ulu.
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Yanasıcanın hâli böyledir,
Ta Beecin'den gelmiş kol gezerek.
Masmavi demir zincirle,
Görsen, belini kuşanmış.
Dağ gibi topuzu ele alıp,
Dağ taş görse bir vuran,
Topuzundan kor çıkan,
Vursa dağdan ateş çıkan.

159880 Kahrı katı başlatan,
Dagalak'ın elinden,
Gün geçmezin çölünden,

Mal basmazın belinden
Nicesini kırıp bırakan.
Koñurbay'dan gayrısı,

Tacım dediği çok ulu.

Kaşını çatıp bürünse
Nice can candan umut kesmiş,
Güneş gibi yüzü nur saçıp.
159890 Haykırışı yer bozan,
Bağırışı el bozan,
Boyu bosu böyledir,
Cevherden düğmesi yumruk gibi.
Ay gibi yüzü nur saçıp,
Gömülüp ölesi Kancar'ın
Boyu endamı işte böyledir.
Görse, gönül bölünüp,
Karakolda dursa kan vuran,
Dikkat etse, karaltısı
159900 Bu kâfirin yüzünde
İki parmak kalınlığında buz durmuş.
Kuldan üstün heybetli,

Partners of the soul when going out to war.
His wrestler-might is something other,
Most cunning, great and grand.
Finding no foe to fight with him —
Such is the state of the doomed brand,
Come patrolling all the way from Beecin.
With a chain of deep-blue iron,
Look — he has girded up his waist.
Taking in hand his mountain of a mace,
Striking once at any mount or stone he sees,
Embers flying from his mace,
Fire leaping from the mountain when he strikes.
Launcher of the harshest wrath,
From the hand of Dagalak,
From the desert where no day passes through,
From the pass no herd can tread,
He has broken many and left them so.
All others but Koñurbay —

Most grand is he whom he calls «my crown».
Should he knit his brows and glower,
Many a soul despaired of its own soul,
His face shedding light like the sun.
His war-cry wrecking the earth,
His shouting wrecking the land,
Such is his height and frame,
His button of gems like a fist.
His face shedding light like the moon,
Of Kancar doomed to be buried dead —
Such indeed is his height and frame.
To see him, the heart is torn,
Standing at the watch-post he strikes blood,
Look close — his looming shadow;
Upon this infidel's face
Ice stood two fingers thick.
Majestic beyond any slave,

Kıtayca iki adı var.
Mancu halkı Muzmurut der, Ecelden geri dönmeden,
Keşişçe adı koca Kancar,
Rastlayan kul şaşakalmış.
Işıldayan kızıl kor olmuş.
Endamı var bela gibi,
Kâfirinin sırıtan dişleri
Yontulup konmuş kürek gibi,
Ardındaki perçem saçı
Ahırda yatan öküz gibi,
Burnu dağın sırtı gibi,
Gözü açılmış çukur gibi.
Görüvermiş olan kullar
Kâfirinin zehrinden
Kaçıp gider yaklaşmadan.
Karakolda duran er odur,

Güneş gibi gürleyip,
Bunu görüp Külçoro,
Bütün bedeni ürperip.
Karakolda duran bu —
Kâfirin hâli kurusun,
Engebeli dağın pınarı,
Almambet'in yavuzu,
Şay'ın koruduğu Külçoro,
Ok geçmez kaftan giyip,
Ok yetişmez ata binip,
Gümüş kese kuşanıp,

Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Gürleyen oğlanın
Altın kesesini kuşanıp,
Şay'ın koruduğu yiğidin,
Er Külçoro merdin
İki gözünden yangın yanıp,
Ala yüce dağ gibi görünüp,
Büyüklüğü dağ gibi ata binip,

He has two names in the Kıtay tongue.
The Mancu folk say Muzmurut, Turning not back from death,
His monkish name is old Kancar,
The slave who met him stood astounded.
He had become a glowing crimson ember.
He has a frame like a calamity,
The infidel's grinning teeth
Like shovels hewn and set,
The braided hair behind him
Like an ox that lies in the byre,
His nose like a mountain's ridge,
His eye like an opened pit.
The slaves who but caught sight of him,
From the infidel's venom
Flee away and come not near.
The man who stands at the watch-post — he,
Thundering like the sun;
Seeing this, Külçoro —
His whole body shuddered through.
This one standing at the watch-post —
Cursed be the infidel's state!
Spring of the rugged mountain,
The fierce one of Almambet,
Külçoro whom the Şay protect,
Wearing the arrow-proof kaftan,
Mounted on the horse no arrow overtakes,
Girding on the silver pouch,

Silver-eyed and sun-faced,
The thundering young man's
Golden pouch girt on,
Of the batyr whom the Şay protect,
Of the valiant hero Külçoro
Fire blazing from his two eyes,
Looming like the high pied mountain,
Mountain-great in bulk, mounted on his horse,

Boz atının kuyruğunu
İkiye bölüp sıkı düğümleyip,
On bin düşmana bir başına değen,
Saldırsa sayısız ordu durduran,
Bindiği atı boz olan,
Öbür dünyaya göçen Alman'dan,
Han Almambet pehlivandan
Üstün doğup arslan olan,
Yetim kalıp yetişen,
Toprakla gözü buluşan
Manas'ın oğlu yavuzun
Yukarı çekse — desteği,
Aşağı çekse — dayanağı.
Öne yürüse — ak yolu,
Can yaratılmaz böylesi,
Hepsinden yaman kudreti.
Arka edinip Semetey
Öne sürse — sayısız ordusu,
Çınmaçın'ın çok ordusu
Var gücüyle kuşatmış,
Gerçek Buurul yüzünden
Sinek gibi olmuş kuru canı
Kıla bağlayıp koymuş.
Aman deyip söyleyene dek,
Açıp gözü yumana dek,

The tail of his Grey steed
Parted in two and knotted tight,
Worth ten thousand foes alone,
Halting countless hosts when he attacks,
The horse he rides a grey,
Than Alman who passed to the other world,
Than khan Almambet the wrestler
Born superior, become a lion,
Left an orphan, grown to manhood,
His eye once met with earth —
Of Manas's son, the fierce one,
Pulled upward — his support,
Pulled downward — his stay.
Walking before him — his white road,
No soul is created such as this,
His might more fearsome than them all.
Taking Semetey for his backing,
Sent before him — his countless host;
The vast host of Çınmaçın
Had ringed him round with all its strength,
Because of the true Buurul
His dry soul become like a fly
He had bound and staked upon a hair.
Till one can say «mercy!»,
Till one can open and shut the eye,

Çevikliği ölçüsüz,
İşte o zaman Külçoro,
Arslan gibi atılıp,
Şay'ın koruduğu yiğide,
Er Külçoro merde
Gaipten akıl bulunup.
Karakoldaki pehlivana,
Kaynayıp yatan canlara
Dönüp bakmadan,
Zaten erliği böyledir,
Hiç mi hiç canını esirgemeden.
Kaynaşan Kıtay'ın,
Çetin Kancar bahadırın

His quickness beyond measure,
Then it was that Külçoro,
Springing like a lion,
To the batyr whom the Şay protect,
To the valiant hero Külçoro
Counsel came out of the unseen.
At the wrestler at the watch-post,
At the souls that seethed and lay in wait,
Not turning round to look,
Such indeed is his manhood,
Sparing his own soul not one whit.
Of the seething Kıtay,
Of the hardy Kancar bahadır,

Er imiş diye saymadan.
Eşsiz pehlivan arslan çoro,
Emsalsiz er çoro,
Şimdi ölürüm diye saymadan.
Karakolda duran kâfire
Rast geliverdi Külçoro,
Gelip Kancar bahadıra.
Kancar yamandır der imiş,
Yarım dağ gibi can kazanı —
Can kazanı bağlı duruyor.
Bir yerinde bahadırın
Bir domuzun eti kaynamış.
Beecin'den çıkma koca gergedan,
Omzunu iyice kandırmış.
Bu yanında bağlı,
Sapı çelik, mızrak alıp,
Ah, tutuşup ölesi kudurmuş, İki yüz kadar pehlivana,
Yalın kılıç bağlanıp.
Yeniden yağacak bulut gibi,
Kahırlanan belanın
Kahrı yüzüne dönüp,
Görüverip çoronun
Gönlü gidip bölünüp,
Tutuşup ölesi kudurmuş,
Gök tepe gibi görünüp.
Ağzından çıkan alevi
Dar boğazın yangınına benzeyip,

Reckoning not that he was any hero.
Peerless wrestler, lion choro,
Matchless hero choro,
Reckoning not: now I shall die.
Upon the infidel who stood at the watch-post
Külçoro came straightway,
Coming upon Kancar bahadır.
Kancar is terrible, they say —
A soul-cauldron like half a mountain,
The soul-cauldron stands there hung.
In one part of the bahadır's cauldron
The flesh of a whole hog had boiled.
A great rhinoceros bred out of Beecin —
He had well sated its shoulder.
Tethered at this side of him,
Taking the steel-hafted lance,
Ah, the mad one doomed to grapple and die, Against some two hundred wrestlers,
A naked sword bound on.
Like a cloud about to rain anew,
Of the wrathful scourge
The wrath turned upon his face,
Catching sight of the choro,
His heart went and was torn,
The mad one doomed to grapple and die
Looming like a sky-blue hill.
The flame that issued from his mouth
Like the burning of a narrow gorge,

Rast geleni dişleyip parçalamak
Kâfirinin şartına benzer.
Çelikten yapılmış çoyunbaş —
Ölçüsünü görsen uzağa kaç,
Bu elinde hazır duruyor.
Düşman görünse uzatıveren.
Çekse talkan gibi ufalayıp,
Nice canı susturmuş,
Yanağı kara sırlı ok,

To bite to pieces whomever he meets
Seems the infidel's very law.
The çoyunbaş wrought out of steel —
See its measure and flee afar,
Stands ready in this hand of his.
Thrust out the moment a foe appears.
Drawn back, it crumbles men like talkan,
It has silenced many a soul,
The arrow black-glazed at the cheek —

Bunun pusatını söylesek başlı başına hikâye,
Kudurasıya yaraşır.
Silah pusatını yaptırmış,
Yayının çekme kirişine
Yedi öküzü boğazlatmış.
Okunun çıktığı ağzına
Sıra sıra altından
İlginç nakışlar oydurmuş.
Burup kirişini bükmüş,
Bununla çekişen kişi
yerde sürünmüş.
Onmaz kara belaya
On öküzü kestirip,
Derisini yüzdürüp,
Sepi suyuna bastırmış.
Güderi gibi yumuşatıp,
Doksan çetin pehlivana
Enine çekiştirmiş,
Dokuz ay durmadan zavallıyı
Tokmak ile dövdürmüş.
Pehlivanlara burdurup,
Burduğunda yoklayıp,
Yayına kiriş yapmış.
Kurt dili gibi ok yapmış,
Çekse taşı yok etmiş.
Yiye yiye ustalaşmış,
Hazinenin büyük ustası —
Er yiğide usta yapmış.

To tell his weaponry were a tale unto itself,

It befits the raging one.
He had his arms and gear all made,
For the drawing-string of his bow
He had seven oxen throttled.
At the mouth from which his arrow flies,
In row on row of gold,
He had strange devices carved.
He twisted and wound his string,
Whoever strove at drawing it
crawled upon the ground.
For the hopeless black scourge
He had ten oxen slaughtered,
Had their hides flayed off,
Pressed them in the tanning-brew.
Softening them like chamois,
By ninety hardy wrestlers
He had them stretched across their width,
Nine months without pause the poor thing
He had beaten with the mallet.
Having wrestlers twist it,
Testing it in the twisting,
He made his bow a string.
He made arrows like a wolf's tongue,
Drawn, they wiped out stone.
Eating, ever eating, he grew masterly,
The treasury's great master —
He made the hero-batyr a master too.

Yayı böyle olan bahadırı,
Yaradan buyruk kılmasa,
Deyip, böylece, Külçoro
Heybeti böyle olan kâfirin
İki yanağı tüylense
Sırttaki yaban öküzü tüyü gibi,
İki omzunun genişliği
Yüklenmiş filin yükü gibi.
Ağzından çıkan yel

The bahadır whose bow is such —
Unless the Maker so decree...
So saying, thus, Külçoro —
Of the infidel whose grandeur is such,
Should his two cheeks grow their hair,
Like the hair of the wild ox of the ridge,
The breadth of his two shoulders
Like the burden of a laden elephant.
The wind that issued from his mouth

Dar boğazlı dağın yeli gibi,

Kudurasıyı sorarsan,
Boğuştuğunu yiyecek gibi.
Bıyığının bir kılı
Buharalının kamışı gibi,
Kaşının yükseği
Kerüçe'nin damı gibi.
Endamı böyle bahadır ay,
Yumruk vurduğu yere gömen,
Kasılıp duran kâfir ay.

İşte o zaman Külçoro
Yan bakıp oturdu,
Çetin Kancar pehlivanı
Ölçüsüne vurup tarttı.

Silueti, endamı —
Doyasıya bakınca gönül bölünür.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Gök kır sakallı Mancu'dan
Bu daha üstün görünür. Salınıp yürüyen Boz atını
«Böbürlenen domuzun
Karşısına varayım,
İyice balta çarpışıp,
Bir güzel dövüşeyim.
Teke tek vuruşup,
Kavgayı genişçe kılıp,
Rast gelen yeri koparışıp,
Nöbetçiye doğru coşup.
Kaygıyı, derdi saçışıp.
Rast gelen yeri parçalayıp, Kuş gibi uçup yetişti.
Çukur gibi edip yarışıp,
Teke tek vuruşup,
Tek başıma savaş salayım.
Eğdirebilirsem kâfirin,
Koltuğun can bezidir deyip,

Like the wind of a narrow-throated mountain,
Should you ask about the raging one —
He seems fit to eat whom he grapples.
One hair of his moustache
Like a Bukharan's reed,
The high arch of his brow
Like the roof of Kerüçe.
A bahadır framed like this, oh moon,
Burying where his fist strikes home,
An infidel who stands there flexing, oh moon.
Then it was that Külçoro
Sat regarding him askance,
The hardy wrestler Kancar
He struck upon his measure, weighed him through.
His silhouette, his stature —
Gaze your fill, and the heart is torn.
Alööke's Koñurbay,
Than the grey-blue-bearded Mancu,
This one seems superior still. His stately-pacing Grey steed —
«Before the vaunting hog
Let me go and take my stand,
Let axes clash in earnest,
Let me fight a proper fight.
Striking blows in single combat,
Making the quarrel broad,
Tearing off whatever place we strike,
Surging toward the sentry.
Scattering sorrow, scattering grief.
Rending whatever place we strike, Flying like a bird he closed the ground.
Racing till we hollow pits,
Striking blows in single combat,
Let me loose war all alone.
If I can make the infidel bow down —
Saying: the armpit is the cloth of life,

Kılıçla başını alayım» —
«Baabedin!» diye bağırıp,
Manas deyip savaş narası çağırıp,
Sapının dibi çelik, ucu keskin,
Ucuna kara keskin çelik konmuş,
Savaş pusatı sırlı kargı,
Elden kayıp gider deyip,
Tutam yerini sırlamış,
Tutam yerini yivlemiş.
Kılıç değse keser deyip.

Bakır-tunçla sarmış,
Kamçı değse çınlayıp,
Çubuk değse tınlayıp,
Kendi kendine türkü söyleyen.
Mızraklaşan düşman bezmiş.
Uzatıldığında bir kez yetişen.

Yelleyip geçse kan gitmiş,
Daha yetişmeden can gitmiş.
Tuğ püskülünü kıldan burdurmuş,
Kara saat karganışlının
Dibini böyle yaptırtmış.
Mübarek sırlı kargıyı
Burup tutup çevirip,
Dizinin ardına çekiverip,
Yay gibi uçup Külçoro,
Boz atın ağzını burdu.
Altındaki küheylanına
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı sollu mahmuzlayıp.
Opol Dağı gibi pehlivana,
Yetiştiği yerde pehlivanı
«Gök zırh kaftanın yüzüdür» deyip,

«Görünen akciğerin ucudur» deyip,

Let me take his head off with the sword» —
Crying out «Baabedin!»,
Calling «Manas!» for his battle-cry,
Its haft-base steel, its point keen,
Black keen-edged steel set at its tip,
The war-gear, the glazed pike —
Saying: lest it slip and leave the hand,
He had glazed its gripping-place,
He had grooved its gripping-place.
Saying: a sword-stroke else might cut it through.
He wrapped it round with copper-bronze,
Ringing when a whip-lash strikes,
Chiming when a switch-rod strikes,
Singing songs all by itself.
The foe who crossed lances with it despaired.
Reaching home at one thrust when extended.
Fanning past, the blood was gone,
Before it even reached, the soul was gone.
He had its banner-tassel twisted out of hair,
Of the black hour's accursed one
He had the butt made even so.
The blessed glazed pike,
Twisting, gripping, wheeling it,
Drawing it back behind his knee,
Flying like an arrow off the bow, Külçoro
Wrenched round the Grey steed's mouth.
On the courser beneath him
Laying the whip to right and left,
Spurring him to right and left.
At the wrestler like Opol Mountain,
The wrestler, at the place he reached him —
Saying: «It is the face of the blue mail kaftan»,
Saying: «It is the tip of the lung that shows»,

«Seksen canı olsa da
Domuzun serilme çağı budur» deyip,
Yiğitler mızrak vuruşsa,

"Of" dedirtmeden yetişti,
"Küt" dedirtip çoronuz
Yumruklayıp gelip geçti,
Karakoldaki pehlivanı
Aldırmadan dimdik durdu,
Külçoro'nun sapladığını
Topuğuna denk saymadı.
Kahırlanıp başladı,
Altındaki Boz atı
Dizinden yere saplanıp,
Salınıp yürüyen sıvazlanası,
Yıkılıp düşeyazdı.
Gergedana binen koca Kancar
Aldırmadan durdu kabararak,
Çadır gibi ak püskülü
Mızrak ucundan sallanıp,
Gergedanına kamçı vurup,
Çetinmiş çaresi,
Tutuşup ölesi kâfirin
Kırk kulaçmış mızrağı,
Kımıldamadan, kıpırdamadan,
Durup verdi Külçoro.
Gergedanın ağzını burdu şimdi,

Çetinmiş çaresi,
Haykırıp gelip vurdu şimdi.
Katı kahrını başlattı,
Şay'ın koruduğu arslan çoro,
Koca Boz atın üstünden
Uçup düşeyazdı.
Çevikliği ölçüsüz,
Mızrakçıdan becerikli kul,
Atası hanın Coykuma'sını
Kavrayıp sapından,
Sıyırıp çıkarıp kabından,

Saying: «Though he had eighty souls,
This is the hour the hog is laid full length», When batyrs trade the lance-blows,
He closed before one could say "oof!",
Making it thud, your choro
Hammered past him with the blow;
The wrestler at the watch-post
Stood bolt upright, unconcerned,
What Külçoro had driven home
He reckoned not the worth of his own heel.
He began to gather wrath,
The Grey steed underneath him
Was driven to his knees into the ground,
The stately-pacing stroke-worthy one
Came within a breath of crashing down.
Old Kancar mounted on his rhinoceros
Stood unconcerned and swelling,
His white tassel like a tent
Swaying from the lance's point,
Laying the whip to his rhinoceros —
Hardy proved his remedy,
Of the infidel doomed to grapple and die
The lance was forty fathoms long;
Unmoving, unstirring,
Külçoro stood and met him.
He wrenched round the rhinoceros's mouth now,
Hardy proved his remedy,
He came on crying out and struck now.
He launched his rigid wrath,
The lion choro whom the Şay protect
From the back of the great Grey steed
Came within a breath of flying down.
His quickness beyond measure,
A servant defter than any lancer,
His father-khan's Coykuma
Gripping by the hilt,
Stripping it out of its sheath,

Hesabını bir yolunu bulup gördü,
Saplanıp duran mızrağını
Belinden çaprazlama kesti.

He found a way and settled the account:
The lance that stood there driven in
He cut aslant from at his waist.

Buna benzeyip kim gezmiş,
Kulda olmaz bu telaş.
Bozkurt pehlivan — er Kancar,
Çelikten yapılmış çoyunbaş,
Altı köşeli kan içen,
Alıverip çoyunbaşı
Getirip vuracakken,
Elindeki ay balta,
Sallasa taştan dönmeyen
Altın yanaklı ay balta,
Alıverip Külçoro
Yolunu kesip vurdu,
Çevikliği ölçüsüz,
Böyle bir hüner gösterdi,
Sapı elde kalıp çoyunbaşın
Başı yere düştü.
Bahadırlığın hâli böyledir,
Etek dibinden kapışıp,
Salınıp yürüyen kartallar
Birbirini devirmeye uğraşıp,
Eyer kırılmadan gıcırdayıp,
Üzenginin kayışı
Kat katından çatırdayıp.
Cevherden düğme kopup,
Ok geçmez kaftanları
Argacından sökülüp.
At böğrüne yatışıp,
Yakalaşıp çekişip,
Ah edişip vuruşup,
Amansız kavga oldu,
Teke tek duruşup,
Tekleşip vuruşup,
Altındaki gergedanı
Kapışıp yürüdüğü sırada
Tökezleyip geçti.

Who has ever roamed the like of this?
No slave could match this frenzied speed.
The grey-wolf wrestler — hero Kancar,
The çoyunbaş wrought out of steel,
Six-cornered drinker of blood —
Snatching up the çoyunbaş,
Just as he brought it round to strike,
The moon-axe in his hand,
Which, swung, turns not back from stone,
The golden-cheeked moon-axe —
Külçoro snatched it up
And cut across its path and struck,
His quickness beyond measure,
Such was the feat he showed:
Its haft left in the hand, the çoyunbaş's
Head fell to the ground.
Such is the state of bahadır-might,
Grappling from the skirt-hem up,
The stately-soaring eagles
Strove each to bring the other down,
The saddle creaking short of breaking,
The stirrup's leather strap
Crackling through its every ply.
The gem-wrought button torn away,
Their arrow-proof kaftans
Ripped open at the weft.
Flattening to the horse's flank,
Grappling collar-hold, wrenching hard,
Groaning, trading blows,
It became a merciless fight,
Standing off in single combat,
Striking single blow for blow;
The rhinoceros beneath him,
Even as he strode grappling on,
Stumbled and gave way.

Masmavi demir tolgası
Gömülesi Kancar pehlivanın
Uçup yere ulaştı.

Tolgasını alana dek,
Yeniden başına koyana dek,
Savaşta canını pek koruyup,

Bu kâfirin töresi var.
Canını kayırıp kalana dek,
Çevikliği ölçüsüz,
Şahin gibi er çoro
Koca Kancar'a yetişti.
Atasının Coykuma'sını
Çaprazlama sallayıp Külçoro,
Boynuna indirip geçti.
Kılıç değip koca Kancar'ın
Başı düştü parçalanıp,
Gövdesi kalıp, başı yok,
Canı gitti çığlık atıp.
«Bel bağlayan Kıtay'ın

Belini şimdi kestim» deyip,
Bitkin düşen Buurul'u,
İşte o zaman kan içen,
Üstüne çullanıp Kancar'ı,
Savaşa girse varsın deyip,
Akayar'a baktırıp.
Kanıkey'in verdiği Aktinte'yi
Ay göğsüne sapladı,
Yüreğindeki kara kanı
Avuçlayıp yutuverdi,
Kıtay giysisini giyinip,
Ay tepedeki perçem saçı

Alıp kesiverdi.
Çoroluk hâlini yitirip,
Nöbetçi giysisini giydi.
Gümbürdeyen Kancar'ın

The deep-blue iron helm
Of Kancar the wrestler doomed for burial
Flew off and reached the ground.

Until he takes his helm,
Until he sets it on his head anew,
Guarding his own soul most closely in the fight —
Such is this infidel's custom.
Until he stays there, sheltering his soul,
His quickness beyond measure,
The hero-choro like a falcon
Overtook old Kancar.
His father's Coykuma
Swinging aslant, Külçoro
Brought it down across his neck.
The sabre bit, and old Kancar's
Head fell shattered off,
His trunk remained, no head upon it,
His soul went out with a shriek.
Saying: «Of the Kıtay who bound their hopes
I now have cut the spine»,
The exhausted Buurul —
Then it was that the blood-drinker,
Kancar, sprawled over him,
Saying: let him enter battle if he will,
Kept under Akayar's watch.
The Aktinte that Kanıkey had given
He plunged into his moon-white breast,
The black blood at his heart
He scooped up in his palm and swallowed,
Putting on the Kıtay garb,
The braided lock on the moon-crown of the head
He took and cut away.
Shedding his choro state,
He put on the sentry's garb.
Of thundering Kancar

Kendisi olup giyinip,
Alacakaranlık girip, gün batıp,
Ahali uyuyup sessiz yatarken
Pehlivan giysisini giydi.
Şaşakalıp kaldıydı.
Bahadır doğan Külçoro,
Mancu Kıtay çok ordusunu,
Nöbetçi gibi giyinip,
Sayısız orduyu yarıp yürüdü. Soloba nice söylenip.
Pehlivanı var, alpı var,
İşte bahadırları hep var, Böylece yola koyuldu.
Türlü türlü halkı var.

He dressed as the very self,
Twilight falling, the sun gone down,
While the people slept and lay in silence
He put on the wrestler's garb.
All had been left astounded.
Külçoro born a bahadır,
Through the vast host of Mancu-Kıtay,
Dressed in a sentry's likeness,
Strode cleaving the countless host. Soloba much muttering.
It has its wrestler, has its alp,
Look, it has its bahadırs all, Thus he set out on his way.
It has its peoples of every kind.

Ganimet düşse, Kıtay'ın
Beklettirip koyduğu
Ululari, arslanları,
Beklemiş meğer Buurul'u
Türlü türlü erleri,
Buurul'unun ayağına
Altın köstek vurdurmuş.
Çepeçevre demir ağ,
Çevresi derin hendek.
Kırk iki kat kuşatmış,
Kaynaşan kalabalık ordu.
O Buurul'un yanında,
Güderiden yularla
Sağlam yular taktırıp,
Çelikten nal çaktırıp,
Deve kaldıran koca pehlivan,
El görmesin diye yerleştirip,
Salınıp yürüyen küheylanı
Uzak bir yere bağlatıp.
İşin ilginçliği bu kadar,
Kızır'ın dokunduğu Külçoro,
Kendi yalnız, Kırgız yok,
Keskinliği böyledir,
Ölürüm deyip söylediği tasa yok.

Should booty fall, the Kıtay's
Appointed watchers set on guard,
Its grandees and its lions —
They had watched, it seems, over Buurul,
Its men of every kind;
Upon Buurul's leg
They had had a golden hobble struck.
An iron net all round about,
Around it a deep ditch.
Forty-two folds had ringed him round,
The seething, thronging host.
There at that Buurul's side,
With halters made of chamois
They had strong halters fitted,
Had shoes of steel nailed on,
The great wrestler who lifts a camel
Set him where no hand might see,
The stately-pacing courser
They had tethered far away.
So much for the strangeness of the affair;
Külçoro, touched by Kızır,
Himself alone, no Kırgız near,
Such is his keenness —
No care in him to say: I die.

Şibe halkına vardığında
Şibece söz söyledi,
Şibe halkı bakakalıp,
Solon'una vardığında
Solon hanı Soloba,
Heybetlenip coşup,
Onun ordusunu dağıtıp,
Kalmuk'una vardığında

When he came to the Şibe folk
He spoke words in the Şibe tongue,
The Şibe folk stood staring,
When he came to their Solon,
The Solon khan Soloba,
Swelling grand and surging,
Scattering that one's host,
When he came to their Kalmuk —

Kalmuklar gibi takırdayıp,
Buradan çoro geçti.
Kıtaylar gibi gıcırdayıp,
Kalmuklar gibi takırdayıp,
Kıtayca gevezelik edip,
Orduyu dağıtıp, yol açıp,
Buurul'a doğru yol alıp,
Dilek dileyip Kuday'dan,
«Buurul geçse elime, görsem» deyip,
Çatırdatıp sıkı çiğneyip.

Clattering like the Kalmuks,
This way passed the choro.
Grating like the Kıtays,
Clattering like the Kalmuks,
Chattering away in the Kıtay tongue,
Scattering the host, opening a road,
Making his way toward Buurul,
Begging his wish of Kuday,
Saying: «Might Buurul pass into my hands, might I see him», Champing hard with a crackling sound.

Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse dövüşüp ölsem deyip,
Dileği şöyle çoronun:
«Buurul'a binip kavga koparıp,

Firing the musket, drawing the bow,
Saying: let me fight breast to breast and die,
Such is the choro's wish:
«To mount Buurul and break out the quarrel,

Beli sıkıca bağlasam deyip,
Arbuurul'a binsem deyip,
Kakançılı Beecin'i,
Şaha kaldırtıp Kıtay'ı
Savurup sürüp dursam deyip.
İnsan işitmedik, göz görmedik,

To bind my waist up tight,
To mount Arbuurul,
Kakançı's Beecin,
Rearing the Kıtay up on end,
To winnow them and drive and drive.
What man has never heard, no eye has seen —

Belayı topluca salsam» deyip,
Ata yerinde Buurul'u,
Buurul atı almaya,
Fitneyi topluca salmaya,
Sarara sarara ardından kovup,
Buurul atın derdinden
Sapmadan yakınına vardı.

To loose calamity upon them all at once»,
Buurul in his father's place,
To take the steed Buurul,
To loose the discord all at once,
Paling, paling, chasing at his heels,
For the grief of the steed Buurul
He came up close without a swerve.

Yakın varıp baksa,
Karanlık yerde besleniyor,
Kaplanın Buurul'u,
On iki yular takılı.
Salınıp yürüyen koca Buurul,
Yas tutup hayvancağız,
Horluk görüp duruyor orada.
«Kazara kaçıp gider» deyip, Kuday
Taala erliği,
Sağlamlanıp bağlı,
Çevresi sağlam korgan,
Sıra sıra karakol, el dolu.
Nice azap görmüş,
İki kulağı bağlı,
Külçoro hâlini gördüğünde

Coming close, when he looked:
He is being fed in a darkened place,
The tiger's own Buurul,
Twelve halters fastened on.
The great stately-pacing Buurul,
Poor creature, keeping mourning,
Stands there suffering scorn.
Saying: «Lest by chance he break and
flee», The manhood of Kuday Taala,
Bound and made secure,
Around him a stout korgan,
Watch-post on watch-post, thick with men.
Many a torment he had seen,
His two ears bound fast,
When Külçoro saw his state

On beşinci cildin sonu.

On altıncı cilt, gaipten gelen kardeş ve kurşun yağmuruyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On beşinci cilt, Dıñşa'nın devrilişinden Camgırçı'nın teke tek dövüşte şehit düşüşüne; tutsak küheylan Taybuurul'un yasından Külçoro'nun tek başına çıktığı sefere ve nöbetçi kılığında geçilen orduya uzanır.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XV
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XV

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XV